

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

**VÝCHOVNÉ METODY V NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČI. NASTAVOVÁNÍ
LIMITŮ A POUŽÍVÁNÍ TRESTŮ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI**

Vypracoval: Miroslava Šáchová

Vedoucí práce: PhDr. Olga Vaněčková

České Budějovice, 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím zdrojů a literatury uvedených v seznamu literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním méj práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu méj kvalifikační práce. Dále souhlasím s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu méj kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem pro odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 10. dubna 2022

Miroslava Šáchová

Poděkování

Děkuji PhDr. Olze Vaněčkové za odborné vedené této bakalářské práce, a dále jednotlivým respondentům a sociálním pracovníkům za jejich ochotu a vstřícnost, jakož i za jejich autentická a otevřená vyjádření.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou výchovných metod používaných v náhradní rodinné péči, konkrétně v pěstounské péči. Cílem práce je zjistit, jaké metody jsou používány v pěstounských rodinách vzhledem ke specifickým potřebám přijímaných dětí, jakým způsobem pěstouni nastavují dětem limity a zda používají tresty jako výchovný prostředek. V teoretické části jsou definovány pojmy rodina, rodičovství, poruchy rodiny a rodičovství, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, limity, tresty, výchova bez trestů. V praktické části práce jsou analyzovány výsledky kvalitativního výzkumného šetření. Porovnávána byla vyjádření pěstounů získaná z polostrukturovaných rozhovorů realizovaných přímo v pěstounských rodinách, vyjádření sociálních pracovníků pracujících dlouhodobě v oblasti náhradní rodinné péče (písemná forma rozhovoru), a kazuistiky z vlastní praxe autorky práce (pěstounská péče na přechodnou dobu). Výsledkem je obraz výchovných postupů používaných v pěstounské péči s důrazem na potřebu limitů a možnost používání trestů, a to jak z pohledu samotných pěstounů, tak z pohledu profesionálních sociálních pracovníků, kteří s pěstounskými rodinami dlouhodobě spolupracují. V diskuzi a závěru je zvažována vhodnost konkrétních výchovných metod v pěstounské péči a možnosti podpory pěstounských rodin ze strany institucí zainteresovaných v péči o děti svěřené do náhradní rodinné péče.

Klíčová slova

Rodina, rodičovství, poruchy rodiny a rodičovství, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, limity, tresty, výchova bez trestů

Abstract

This bachelor's thesis deals with the issue of educational methods used in substitute family care, specifically in foster care. The goal of this thesis is to find out what methods are used in foster families, particularly with regard to the specific needs of adopted children. How foster parents set limits for children, and whether they use punishments as an educational tool. The definition of the terms family, parenting, family and parenting disorders, substitute family care, foster care, limits, punishments, education without punishments is the content of the theoretical part of this thesis. The results of the qualitative research are analyzed in the practical part of the study. The author has compared the statements of foster parents obtained from semi-structured interviews conducted directly in foster families, the statements of social workers with long-term experience in the field of substitute family care (written up from interviews), and case reports from the author's own practice (foster care for a temporary period). The result is a picture of the educational procedures used in foster care with an emphasis on the need for limits and the possibility of using punishments. Both from the point of view of the foster parents themselves and from the point of view of professional social workers who work with foster families for a long time. In the discussion and conclusion, the author has considered the potential causes of failure of foster care. This includes the possibilities of support for foster families available from institutions interested in the care of children entrusted to substitute family care and professional assistance to foster families.

Keywords

Family, parenting, family and parenting disorders, foster care, temporary foster care, limits, punishments, education without punishment

OBSAH

ÚVOD.....	10
TEORETICKÁ ČÁST.....	13
1. HISTORICKÝ POHLED NA DÍTĚ, RODINU, VÝCHOVU. KOŘENY TRESTÁNÍ VE VÝCHOVĚ.....	14
1.1 Výchova z pohledu J. A. Komenského.....	14
1.2 Rodina jako primární výchovné prostředí ve světle myšlení 19. stol.....	14
1.3 Traumata dětství, výchovné metody a tresty optikou myšlení 19. stol.....	14
2. RODINA.....	16
2.1 Rodina jako primární instituce a rodinné prostředí.....	16
2.2 Zdravá funkční rodina.....	17
2.3 Rodičovství.....	17
2.4 Poruchy rodiny.....	17
2.5 Poruchy rodičovství.....	18
3. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE. DÍTĚ PATŘÍ DO RODINY.....	19
3.1 Náhradní rodinná péče versus ústavní výchova.....	19
4. PĚSTOUNSKÁ PÉČE.....	21
4.1 Legislativní zakotvení dlouhodobé pěstounské péče.....	21
4.2 Legislativní zakotvení pěstounské péče na přechodnou dobu.....	22
4.3 Dilemata pěstounské péče na přechodnou dobu.....	22
4.4 Posuzování pěstounů.....	24
4.4.1 Rodičovské kompetence pěstounů.....	24
4.4.2 Osobnostní vlastnosti pěstouna.....	25
4.4.3 Selhání pěstounské péče.....	25
5. ZÁKLADNÍ PRINCIPY VÝCHOVY V NÁHRADNÍ RODINNÉ/PĚSTOUNSKÉ PÉČI.....	28
5.1 Princip I. Transformace pohledu na dítě, na rodiče, na výchovné situace.....	28
5.1.1 Pozitivní pohled na rodiče.....	29
5.1.2 Pozitivní pohled na výchovné situace.....	29
5.1.3 Pozitivní pohled na dítě.....	30
5.2 Princip II. Bezpodmínečné přijetí – podmínka úspěšné výchovy v NRP.....	32

5.3 Princip III. Rodičovská moc versus přirozená autorita.....	33
6. KONCEPT TERAPEUTICKÉHO RODIČOVSTVÍ.....	35
6.1 Charakteristika terapeutického rodičovství.....	35
6.2 Potřeby dítěte v duchu terapeutického rodičovství.....	35
6.3 Tři kruhy rodičovství – tři léčivé výchovné postupy.....	36
6.4 Léčivý rodičovský postoj PACE.....	36
7. LIMITY VE VÝCHOVĚ.....	39
7.1 Potřeba limitu.....	39
7.2 Nastavování limitů a výchovný styl.....	39
7.3 Nastavování limitů v pěstounské péči.....	40
7.3.1 Efektivní postupy při nastavování limitů v praxi.....	41
8. TREST. TRESTAJÍCÍ VÝCHOVA.....	43
8.1 Definice trestu.....	43
8.2 Účel trestů.....	44
8.3 Výchova trestáním.....	45
8.3.1 Tělesné tresty, křik, bití.....	45
8.3.2 Pravidla trestání.....	46
8.3.3 Zákaz tělesných trestů.....	47
9. VÝCHOVA BEZ TRESTŮ.....	49
9.1 Cíle výchovy bez trestů.....	49
9.2 Charakteristika výchovy bez trestů.....	49
9.3 Dětské omyly, přestupky, zlobení.....	50
9.4 Základní principy výchovy bez trestů dle Evy Vaníčkové.....	51
9.5 Tělesné tresty očima dětí.....	51
9.6 Základní principy výchovy bez trestů dle Václava Mertina.....	52
9.6.1 Být s dítětem.....	52
9.6.2 Pozitivní přístup k dítěti a výchově.....	53
9.6.3 Začít včas a od maličkostí.....	53
9.6.4 Respekt a autorita.....	54
9.6.5 Pravidla a hranice.....	54
9.6.6 Prevence, předcházení problémům.....	55
9.6.7 Tělesný kontakt.....	55

9.6.8 Méně slov, více konání.....	56
9.6.9 Zážitek reálného úspěchu.....	56
9.6.10 Odpovědnost za vlastní konání.....	57
9.6.11 Odebírání výhod.....	57
9.6.12 Neoplácet stejným.....	57
9.6.13 Zacházet s dítětem jako s mladším.....	58
10. VÝCHOVA K DISCIPLÍNĚ PODLE D. SIEGELA A T. PAYNEOVÉ-BRYSONOVÉ.....	59
10.1 Charakteristika výchovy bez trestů dle D. Siegela a T. Payn-Brysonové.....	59
10.2 Výchovné strategie dle D. Siegela a T. Payn-Brysonové.....	60
10.3 Klidná výchova k disciplíně v praxi.....	61
10.4 Výchovné chyby.....	62
PRAKTICKÁ ČÁST.....	67
11. VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	67
12. CÍL VÝZKUMU.....	68
12.1 Obecná výzkumná otázka.....	68
12.2 Specifické výzkumné otázky.....	68
13. DESIGN VÝZKUMU. METODY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	69
13.1 Realizace výzkumného šetření.....	71
13.2 Sběr dat.....	71
13.3 Výzkumný vzorek.....	73
13.4 Validita, reliabilita a reprezentativnost výzkumného šetření.....	73
13.5 Subjektivita v kvalitativním přístupu.....	74
14. CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ.....	75
14.1 Charakteristika pěstounských rodin.....	75
14.2 Charakteristika sociálních pracovníků.....	81
14.3 Kazuistiky dětí z vlastní praxe autorky práce.....	81
14.3.1 Kazuistika 1 (kojenec, doba trvání PPPD 8 měsíců).....	82
14.3.2 Kazuistika 2 (batole, doba trvání PPPD 2 roky a 3 měsíce).....	83
14.3.3 Kazuistika 3 (batole, doba trvání PPPD 1 rok a 5 měsíců).....	85
15. VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	88
DISKUZE.....	114

ZÁVĚR.....	116
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	118
SEZNAM PŘÍLOH.....	120
Příloha č. 1: Traumata v dětství, výchovné metody a tresty optikou myšlení 19. století	
Příloha č. 2: Akcentované potřeby dětí v náhradní rodinné péči dle Z. Matějčka	
Příloha č. 3: Výchova bez trestů v jednotlivých vývojových obdobích dle E. Vaníčkové	
Příloha č. 4: Pesso Boyden Systém Psychomotor	
Příloha č. 5: Teorie attachmentu	
Příloha č. 6: Výchova k disciplíně dle D. Siegela a T. Paynové-Brysonové	
Příloha č. 7: Tělesné tresty očima dětí	
Příloha č. 8: Otázky pro rozhovory s pěstounskými rodinami	
Příloha č. 9: Rozhovory s pěstounskými rodinami č. 1 až 8, detailní transkript zvukového záznamu, barevné kódování odpovědí na výzkumné otázky	
Příloha č. 10: Otázky pro písemné rozhovory se sociálními pracovníky	
Příloha č. 11: Rozhovory se sociálními pracovníky (včetně barevného kódování)	
Příloha č. 12: Kazuistiky dětí z vlastní praxe autorky práce včetně barevného kódování pro jednotlivé výzkumné otázky	

ÚVOD

Nad zlato dražší klénot jest dítě, ale nad sklo křehčejší, rozraziti se neb naraziti snadně můž, a škoda odtud nenabytá (tj. nesmírná). (J. A. Komenský)

Oženit se, založit rodinu, přijmout všechny děti, jež přijdou, zachovat je na tomto světě, a dokonce, bude-li to možné, je trochu vést, to je podle mého přesvědčení nejvyšší meta, již může člověk dosáhnout. (Franz Kafka)

Výchova je proces, kterým prochází každý lidský jedinec. Podle klasické definice je chápána jako záměrné působení na dítě ve snaze ovlivnit rozvoj jeho osobnosti. Moderní definice Jiřího Pelikána výchovu vymezuje jako proces záměrného a cílevědomého působení na vychovávaného, a to zejména cestou vytváření a ovlivňování podmínek pro rozvoj dětí a mladistvých, pro jejich bytí se sebou samým, s druhými, se společenstvím, s přírodou.

V návaznosti na tyto definice logicky vyvstává řada otázek. Jaké výchovné cíle, postupy a strategie zvolit v postmoderní době, aby byla respektována individualita a jedinečnost dítěte, byl zajištěn optimální rozvoj jeho osobnosti a současně bylo dítě připraveno pro život v dnešním chaotickém světě? Budou efektivní tradiční postupy nebo ty, které uplatňují holistický pohled na dítě a integrují do výchovy nejnovější poznatky z různých oborů, např. neurobiologie či psychologie, které mnohdy dle provedených výzkumů mohou velmi zásadně proměnit pohled na dítě a výchovu?

Zvláštní pozornost je žádoucí věnovat otázkám souvisejícím s používáním trestů ve výchově, jejich účelu a potřebnosti. Je trest jako výchovný prostředek akceptovatelný, zejména pokud se jedná o trest fyzický či psychický, kdy hranice mezi trestem a týráním je velmi tenká? Jak lze bez použití represivních strategií a trestů nastavovat výchovné limity respektujícím způsobem a zachovat rovnováhu s ohledem na dosažení dlouhodobých a trvalých cílů?

Specifickou oblast výchovy tvoří výchova dětí v náhradní rodinné péči. Zde do výchovy vstupují další aspekty. Jak vychovávat dítě přicházející do náhradní rodiny s traumatickými zkušenostmi ze svého původního prostředí, které již v různé míře negativně ovlivnily vývoj jeho osobnosti, jeho vnímání, prožívání i chování? Fungují zde stejné principy, které jsou efektivní ve výchově dětí vyrůstajících od narození v prostředí

funkční biologické rodiny? Jak vychovávat traumatizované dítě, které se může jevit jako imunní vůči výchovným zásahům náhradních rodičů? Je v tomto případě relevantní či alespoň akceptovatelné používání trestů, zejména fyzických a psychických?

Téma bakalářské práce „Výchovné metody v náhradní rodinné péči. Nastavování limitů a používání trestů v pěstounské péči“ bylo zvoleno v návaznosti na osobní praxi autorky práce (pěstounská péče na přechodnou dobu). Výzkumná oblast, tedy náhradní rodinná péče, byla zúžena a zaměřena na pěstounskou péči, a to jak dlouhodobou, tak i přechodnou.

V souladu s tématem bakalářské práce byly stanoveny dva základní cíle. Prvním z nich je na základě odborné literatury objasnit, jaké výchovné metody jsou podle aktuálních poznatků efektivní v pěstounské péči při výchově dětí zatížených vývojovým traumatem oproti metodám používaným v běžné populaci.

Druhým cílem je zaměření na otázku stanovování limitů a používání trestů ve výchově dětí svěřených do pěstounské péče, konkrétně potřebnost limitů pro děti v náhradní rodinné/pěstounské péči a efektivitu trestů ve výchově, jejich vhodnost nebo naopak škodlivost vzhledem ke specifickým potřebám dětí vychovávaných v pěstounské péči.

V teoretické části budou definovány základní pojmy jako rodina, rodičovství, poruchy rodiny a rodičovství, výchovný styl, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, attachment, limit, trest, tělesný trest. Dále budou charakterizovány některé konkrétní metody a výchovné postupy představující léčivý přístup PACE, koncept terapeutického rodičovství, způsoby respektujícího nastavování limitů a výchovy bez trestů.

V praktické části bude pomocí kvalitativního výzkumu provedeného formou polostrukturovaných rozhovorů realizovaných přímo v rodinách pěstounů dlouhodobých i pěstounů na přechodnou dobu učiněn pokus o vhled do výchovných metod a postupů používaných v těchto rodinách, s akcentem na využívání metod terapeutického rodičovství a potenciální používání trestů obecně i trestů fyzických a psychických ve výchově svěřených dětí. Stejná problematika bude zkoumána z pohledu profesionálních sociálních pracovníků OSPOD a neziskové organizace Dobrá rodina o.p.s. K dosažení komplexnosti obrazu bude výzkumné šetření doplněno kazuistikami z vlastní

praxe autorky práce, a citacemi z výzkumu provedeného absolventkou PF v Českých Budějovicích v roce 2021 a 2022 (s jejím laskavým svolením) týkající se pohledu dětí umístěných do výchovného ústavu na tresty a trestání ve výchově.

TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část si klade za cíl, jak bylo zmíněno v úvodu, vytvořit na podkladu odborné literatury bázi pro pochopení příčin selhávání péče o děti v orientačních rodinách a nutnosti jejich umístění do náhradní rodinné péče/pěstounské péče. Těžiště práce spočívá ve vytipování specifických výchovných metod v oblasti pěstounské péče/pěstounské péče na přechodnou dobu a možností jejich aplikace v rodinách s ohledem na specifické potřeby dětí.

V současnosti je často diskutována otázka výchovných stylů, limitování dětí a vhodnosti používání trestů ve výchově. Pohled na jejich funkci a efektivitu či škodlivost ve výchově, zvláště pak ve výchově v pěstounské péči, je druhým cílem bakalářské práce.

Aby mohlo být objasněno, zda jsou tradiční výchovné metody včetně trestů efektivní také v oblasti náhradní rodinné péče, konkrétně pěstounské péče, je žádoucí poukázat na kořeny trestání v minulosti a dále definovat pojmy rodina, rodičovství, poruchy rodiny a rodičovství, výchovný styl, náhradní rodinná péče, pěstounská péče a pěstounská péče na přechodnou dobu, limit ve výchově, trest ve výchově, koncept terapeutického rodičovství a jeho principy, výchova bez trestů.

Zkratky použité v teoretické i praktické části práce

Za účelem zjednodušení byly v dalším textu teoretické části práce použity následující zkratky:

NRP – náhradní rodinná péče

PP – pěstounská péče

PPPD – pěstounská péče na přechodnou dobu

1. Historický pohled na dítě, rodinu, výchovu. Kořeny trestání ve výchově.

1.1 Výchova z pohledu J. A. Komenského

Moderní pedagogika až do současnosti čerpá inspiraci z idejí a teoretických koncepcí výchovy J. A. Komenského, které jsou nadčasové, univerzálně použitelné napříč staletími a generacemi vychovatelů i vychovávaných. Komenský se vždy zasazoval o výchovu, která má být umožněna všem dětem bez rozdílu nadání a schopností, a to nejen v oblasti školního vzdělávání, nýbrž i v oblasti výchovy obecně. Inspiraci v jeho výchovných vizích lze tedy hledat i pro oblast náhradní rodinné péče.

Jeho zásady vytvoření klidného příjemného prostoru pro školní přípravu dítěte v rodině, zásadu názornosti, systematickosti, trvalosti a přiměřenosti je možné aplikovat též v moderním pojetí výchovy, a tudíž i v oblasti náhradní rodinné péče. Podobně uplatnitelným nadčasovým principem je důraz na přirozenou autoritu vychovatele, který má být pro dítě dobrým příkladem a vést ho ke správné životosprávě, čímž Komenský míní vhodnou stravu, střídání práce a odpočinku, dostatek spánku (osm hodin denně) a péči o hygienu těla, což odpovídá dnešnímu pojetí výchovy ke zdravému životnímu stylu a je jedním z cílů výchovy v náhradních/pěstounských rodinách.

Zvláštní pozornost zaslouží jeho pohled na úlohu trestů ve výchově. Odmítal tělesné tresty za neznalost, připouštěl je však v případě porušení kázně, na kterou kladl ve výchově důraz.

1.2 Rodina jako primární výchovné prostředí ve světle myšlení 19. století

Význam uvědomělého rodičovství a rodinné výchovy se prolínal pedagogickým myšlením po celé 19. století. Rodinná výchova měla začít ihned po narození dítěte a zaměřit se nejprve na tělesný vývoj, následně na výchovu rozumovou a morální. V duchu pedagogického optimismu bylo cílem rodinné výchovy vychovat dítě k prospěšnému a blaženému životu na základě obecně křesťanských ctností. Pedagogové se obraceli přímo k rodičům ve snaze usnadnit jim *vychování dětí*, při kterém *mnohá obtížnost se vyskytne* (Lenderová, Rýdl, 2006, s. 141).

1.3 Traumata v dětství, výchovné metody a tresty optikou myšlení 19. století

Traumata v dětském věku nebyla v minulosti ničím výjimečným. Existuje rozdíl v pohledu dospělého člověka a dítěte na období dětství. Dospělý zpětně vnímá dětství

jako období idylické, bezstarostné, šťastné, zapomíná však na mnoho dětských strachů. Lenderová a Rýdl uvádějí, že dětství *nejsou jen milující rodiče usilující o uspokojování fyzických i psychických potřeb dítěte, laskaví prarodiče a solidární sourozenci, je to i trápení, zklamání, bolest* (Lenderová, Rýdl, 2006, s. 266). Z hlediska dítěte jsou jeho traumata stejně důležitá a velká, jako problémy dospělých. Jako zdroj sociálně patologických jevů a jejich vlivu na pozdější život jedince jsou tedy významným tématem náhradní rodinné péče. Lenderová a Rýdl charakterizují některá z nich. Podrobněji jsou pojednána v příloze č. 1.

V této oblasti lze pozorovat náznaky náhradní péče, institucionální či rodinné, způsobu fungování orgánů SPOD i některých příčin sociálně patologických jevů ve společnosti.

Stručná historická sonda poskytuje vhled do výchovných metod v minulosti (s akcentací trestů), poukazuje na pozitiva, ale též řadu aspektů v dnešní době neakceptovatelných. Ukazuje řetězec příčin a následků - způsob výchovy včetně používání trestů, vliv rodinného a sociálního prostředí a vznik patologických jevů. Řešení spočívá v pomoci rodinám, v krajním případě v odebrání dítěte z rodiny a umístění do náhradní rodinné péče, případně do péče ústavní.

2. Rodina

Rodina může člověku pomoci, ale taky ho může úplně zlikvidovat. Nejhorší je, že si nikdo nemůže vybrat, kam se narodí (mladý muž, který vyrostl ve velmi problematické rodině; Vágnerová, 2008, s. 589).

2.1 Rodina jako primární instituce a výchovné prostředí

Definice rodiny poukazují na její nezastupitelnou úlohu při zajišťování potřeb dítěte, zdravého vývoje osobnosti, získávání primárních zkušeností a socializace. Helus uvádí, že *rodina je základ společnosti, jaká rodina – takové děti* (Helus, 2015, s. 198).

Podobnou definici uvádí také M. Vágnerová, podle které *rodina je důležitá sociální skupina, která plní celou řadu biologických, ekonomických, sociálních i psychologických funkcí. Poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde... Pokud je rodina v nějakém směru dysfunkční... stane se... zdrojem zátěže. Pokud jde o dítě, jehož osobnost se teprve rozvíjí... jeho další vývoj může být deformován různými negativními vlivy* (Vágnerová, 2008, s. 589).

I přes dramatické změny zůstávají zachovány základní funkce rodiny. Je stále naprosto specifickým lidským společenstvím, které naplňuje komplexně potřeby svých členů, včetně těch nejintimnějších, a se zvláštním akcentem ve vztahu k dětem. Z. Helus charakterizuje deset základních psychologických funkcí rodiny, které ve svém souhrnu a při jejich správné realizaci vytvářejí podobu funkční rodiny schopné naplňovat všechny potřeby dítěte: potřeby biologické, potřebu bezpečí a jistoty, sounáležitosti a láskyplných vztahů, poskytování pozitivních vzorů a modelů chování, budování zdravého sebepojetí a osobnosti, posilování mezigeneračních a mezilidských vztahů, poskytování útočiště v náročných situacích a jejich zvládnání. Je domovem pro všechny své členy v pravém slova smyslu (Helus, 2015). Podobně funkci rodiny hodnotí také Z. Matějček. Rodinu charakterizuje jako *školu života, v níž se vyučuje společnou činností, soužitím, sdílením životních hodnot, osobním vzorem, nápodobou... Rodiče... nehrají nějakou svou vychovatelskou roli, oni prostě svou životní roli žijí, spočívají v ní celou osobností* (Matějček, 1994, s. 35, 36).

2.2 Zdravá funkční rodina

Většinu současných rodin lze stále považovat za funkční, harmonické, stabilní. Zdravá rodina umožňuje samostatnost, osobní zodpovědnost a nezávislost, současně poskytuje pocit emoční blízkosti, sounáležitosti a vzájemnosti. Fungující rodina je schopná kreativně řešit různé náročné životní situace, reagovat na ně adekvátně, měnit zaběhnutá pravidla. Systém je současně adaptabilní i stabilní (přes všechny změny jsme to stále my).

Zdravá rodina je schopna tyto hodnoty předat dětem jako dlouhodobý zisk pro ně samotné, pro rodinu i pro společnost jako celek, což je velkou výzvou a cílem také pro rodiny realizující výchovu v rámci NRP/PP.

2.3 Rodičovství

Rodičovství je definováno jako naplnění biologické, reprodukční funkce rodiny, která bývá někdy označována také jako funkce sexuální s rozlišením sexuálních aktivit pro reprodukci a aktivit pro radost (Dunovský, 1986).

Ze své podstaty je rodičovství významným životním předělem. Narozením dítěte se radikálně mění životní styl rodičů. V rodičovském vztahu se setkává dospělý jedinec, který je schopen a vědomě ochoten poskytovat péči, a křehký, bezmocný jedinec, který bez této jeho péče nemá šanci přežít. Tento výjimečný vztah zcela naplňuje potřeby obou.

Dominantním rysem rodičovství je jeho nezvratnost. Nelze je vzít zpět, dítě nelze vrátit ani vyměnit za jiné. Rodičovství je proto přechod zlomový, nikoli pozvolný. Dítě, které zde nebylo, tu jednoho dne je, a je nutno s ním počítat. Jeho příchod tedy lze označit za jistou formu šoku, zejména v případě prvního dítěte nebo v situaci, kdy dítě „neodpovídá“ iluzorním představám matky o hodném a krásném miminku. Klasická studie Le Masterse z roku 1957 popsala přechod k rodičovství jako krizi (Možný, 2008).

2.4 Poruchy rodiny

J. Dunovský poruchy rodiny definuje jako situaci, kdy v různé míře rodina neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou. Dochází k selhávání jednoho či více členů rodiny, které se projeví v nedostatečném naplňování základních rodinných funkcí (Dunovský, 1986).

Dle Dunovského lze definovat čtyři typy rodin. Funkční rodina již byla zmíněna, dalšími typy rodin jsou rodiny problémové, dysfunkční a afunkční, a to podle stupně závažnosti problémů a podle toho, zda je rodina schopna problémy řešit sama či je nutná intervence zvenčí. Nejrizikovějším typem rodiny je rodina afunkční, jejíž podmínky a prostředí ohrožují nejen zdravý vývoj dítěte, ale bezprostředně též jeho zdraví a život, dochází k zanedbávání, týrání či zneužívání. Takováto rodinná situace zakládá důvody pro odebrání dítěte a umístění do náhradní rodinné péče.

Z. Helus. za rodiny problematické či potenciálně problematické považuje také rodiny nezralé, přetížené, dále rodiny ambiciózní, perfekcionistické, autoritářské, rozmazlující, nadměrně liberální a improvizující, rodiny odkládající a disociované (Helus, 2015).

2.5 Poruchy rodičovství

Poruchy rodičovství vznikají v situaci, kdy rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí poskytovat dítěti vše nezbytné pro jeho zdárný vývoj a výchovu a mohou být příčinou odebrání dítěte z rodiny a umístění do NRP.

Rodiče nemohou o dítě pečovat zpravidla z objektivních důvodů, kdy je mimo jejich možnost situaci ovlivnit (např. přírodní katastrofy, válka, bída, nemoc, úmrtí, invalidita rodiče, nepříznivý zdravotní stav dítěte, apod.)

Neschopnost či absence rodičovských dovedností, kdy rodiče neumějí o dítě pečovat, nastává v případě rodičů nezralých, mladistvých, neschopných vyrovnat se s náročnými životními situacemi, jako je např. narození dítěte s handicapem.

U rodičů, kteří se o dítě starat nechtějí, mohou důvody spočívat v poruchách osobnosti. Pro tento typ rodičů je charakteristický nezáměr a lhostejnost, péči lze hodnotit jako nedostatečnou, škodlivou, potenciálně vedoucí až k opuštění dítěte. Jednání je klasifikováno jako zanedbávání dítěte v oblasti jeho fyziologických, psychických i emocionálních potřeb. Velmi ohrožující je stav, kdy rodiče dítě týrají nebo zneužívají, jejich vztah k dítěti je nepřátelský, odmítavý, vědomě dítěti ubližují či je zneužívají. Dítě je ohroženo ve svém fyzickém i psychickém vývoji, v krajním případě i na životě.

Jako poruchu rodiny lze hodnotit také péči nadměrnou, což v důsledku vede k rozmazlování, nesamostatnosti, nerespektování druhých a k sobectví (Dunovský, 1986).

3. Náhradní rodinná péče. Dítě patří do rodiny

Základní funkce rodiny i potřeby dětí se v zásadních principech ani v čase nemění. Člověk je přirozeně uzpůsoben k tomu, aby „lidské mládě“ vyrůstalo v rodině, která komplexně a přirozeným způsobem zajišťuje všechny jeho potřeby. Je to daností a současně darem, mnohdy nedoceňovaným. Vyskytují se paradoxní situace, kdy rodina toužící po dítěti a na rodičovství připravená se dítěte nedočká, zatímco v jiné rodině, která rodičovství příliš neoceňuje, a její život je nekončícím řetězcem problémů, se rodí jednou krásné dítě za druhým.

Z různých důvodů také může dojít k selhání jedné i více funkcí rodiny. Míra selhání může někdy dosáhnout takového stupně, že je pro dítě nemožné další setrvání v biologické rodině. Zpravidla se jedná o vážné zanedbávání dítěte, fyzické či psychické týrání nebo sexuální zneužívání (Dunovský, J.; Dytrych Z.; Matějček, Z., 1995). V takto vyhocené situaci následuje intervence ze strany orgánů SPOD, která může vyústit v odebrání dítěte z rodiny a umístění do NRP/PP či k nařízení ústavní výchovy.

Řešením tohoto problému je systematická, dobře propracovaná a cílená pomoc ohroženým rodinám, která by současně zohledňovala jejich individualitu i specifické potřeby. Není-li nalezeno řešení, je nutné naprosto jednoznačně podporovat náhradní rodinnou péči, včetně podpory pěstounských rodin a zajištění odborné pomoci pro ně samotné i pro děti svěřené do jejich péče.

Takto jednoznačně byl definován cíl NRP/PP mnohokrát. Bohužel v této oblasti stále existují značné rezervy jednak v samotné preferenci pěstounské péče před péčí ústavní, jednak ve sféře podpory pěstounských rodin, která ne vždy je zajištěna optimálně a v dostatečné míře.

3.1 Náhradní rodinná péče versus ústavní výchova

Problematika ústavní výchovy a jejího dopadu na osobnostní a psychický vývoj dítěte jsou stále diskutovány v odborných i laických kruzích. Bohužel stále v některých případech vítězí zajištění fyziologických potřeb dítěte nad potřebami emocionálními a psychickými, které jsou ovšem vázány na rodinu a mimo ni je nelze zajistit. Na tento fakt dlouhodobě upozorňoval prof. Z. Matějček, přičemž své závěry opíral o celoživotní zkušenosti z psychologické praxe. Charakterizuje pojem intuitivní rodičovství, tj.

instinktivní, spontánní, nenaučené, a poukazuje na jedinečnost a individualitu interakce u každého páru matka-dítě. Vyvozuje, že převést takovouto intuitivní interakci do roviny naprogramovaného naučeného chování členů ústavního personálu vůči každému jednotlivému dítěti je takřka nemožné. Proto tam, kde rodina svou funkci ztrácí a dítěti musí být zajištěno jiné vhodné výchovné prostředí, je nutno jednoznačně upřednostňovat náhradní rodinnou péči před péčí ústavní (Matějček, 1994). Ta by měla být krajním řešením ve výjimečných a velmi dobře odůvodněných případech, kdy např. z důvodu závažného onemocnění či poškození dosavadním způsobem života výchovu v rodině nelze realizovat.

4. Pěstounská péče

Pěstounská péče má v ČR dlouholetou tradici, začala fungovat už v období první republiky. Aktuálně vyrůstá v PP v ČR více než patnáct tisíc dětí (včetně poručenské péče), v ústavní péči méně než osm tisíc. V současné době v České republice existují dvě formy pěstounské péče: pěstounská péče dlouhodobá a pěstounská péče na přechodnou dobu.

4.1 Legislativní zakotvení dlouhodobé pěstounské péče

Legislativně byla pěstounská péče ukotvena zákonem o rodině č. 94/1963 Sb. a zákonem o pěstounské péči č. 50/1973 Sb. Svým charakterem se podobala spíše osvojení a byla chápána jako dlouhodobé řešení situace dítěte. Dítě se často stávalo regulérním členem rodiny a zůstávalo jím i po dosažení zletilosti. Příliš nebyly podporovány kontakty s původní rodinou a větší vzdálenost od místa původního bydliště dítěte byla vnímána jako pozitivum. Naopak bylo podporováno posilování vazby na pěstounskou rodinu.

Podpora státu byla minimální, zejména ve finanční oblasti. Dávky pěstounské péče byly velmi nízké, a zejména ženy byly později značně znevýhodněny v oblasti důchodového zabezpečení. Motivem pěstounství bylo tedy spíše nadšení pěstounů, láska k dětem a odhodlání pomáhat. Sociální status pěstounské péče byl z pohledu veřejnosti nízký. H. Pazlarová uvádí, že *pěstounská péče znamenala pro pěstouny velké osobní nasazení bez adekvátního ocenění a podpory* (Pazlarová, 2016, s. 13).

Radikální změnu v přístupu k NRP představovala novela zákona o rodině z roku 1998, tj. zákon 91/1998 Sb. Nově bylo zakotveno právo dítěte vyjadřovat se ke všem záležitostem týkajícím se jeho osoby. Při svěřování dítěte do náhradní péče se stal rozhodujícím kritériem zájem dítěte. Nově bylo akcentováno, že dítě má být přednostně svěřeno do péče širší rodiny, jako další variantu je nutno upřednostnit NRP před péčí ústavní, a konečně skutečnost, že dítě má být svěřeno do společné péče manželů (Pazlarová, 2016).

V roce 1999 byl přijat samostatný zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., do kterého byla zakotvena též ustanovení o výkonu pěstounské péče. Od r. 2014 začal platit nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.), do něhož byla začleněna také oblast rodinného práva, a předchozí zákonné úpravy byly zrušeny (Pazlarová, 2016).

K zásadním změnám vztahujícím se k výkonu PP dle výše uvedených legislativních úprav patří pravidelné vyhodnocování nejlepšího zájmu dítěte a vypracování individuálního plánu ochrany dítěte. Další ustanovení se týkají uzavírání dohod o výkonu PP s jinými subjekty oprávněnými k této činnosti, které poskytují pěstounům podpurné služby a sledují výkon pěstounské péče formou pravidelných návštěv přímo v pěstounských rodinách. Úpravy se týkají také samotných pěstounů, jejich práv a povinností. Kromě jiného jsou povinni umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče (Pazlarová, 2016).

4.2 Legislativní zakotvení pěstounské péče na přechodnou dobu

Základní úprava této formy krátkodobé NRP je obsažena v § 958 odst. 3 občanského zákoníku s odkazem na detailní úpravu v § 27a zákona č. 359/1999 Sb. o SPOD.

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu byl zakotven v českém právním řádu již v roce 2006, ale až novela z roku 2013 umožnila díky vyřešení otázek sociálního zabezpečení pěstounů a nastavení pravidel její aplikace v praxi širší možnost jejího využívání. Změny směřovaly *k lepšímu finančnímu zabezpečení pěstounů a k podpoře a prohlubování jejich odborných znalostí* (Pazlarová, 2016, s. 16).

Dnes je PPPD standardní formou pěstounské péče, která má zajistit péči o dítě, jehož rodina se z různých důvodů nemůže nebo nechce o dítě starat, a to na nezbytně nutnou dobu, nejdéle však na jeden rok, pokud v zájmu dítěte soud nerozhodne o jejím prodloužení (Pazlarová, 2016). Výjimečně lze dítě do PPPD svěřit opakovaně, čímž je prolomena zásada trvání péče na dobu maximálně jednoho roku.

4.3 Dilemata pěstounské péče na přechodnou dobu

Nosnou ideou zavedení institutu PPPD je preference rodinných forem výchovy, zajištění bezpečného rodinného prostředí namísto ústavní výchovy, která děti v nejtěžším věku (od narození do tří let, podle některých pramenů do šesti let) psychicky poškozuje a deformuje jejich vývoj s celoživotními důsledky. Na jedné straně je akcentováno právo dítěte na bezpečný život v průběhu dětství a právo vyrůstat ve vlastní rodině, na straně druhé vyvstává potřeba zajistit bezpečné výchovné prostředí pro dítě, jehož vlastní rodina selhává.

V této oblasti bohužel dosud chybí longitudinální studie, které by prokázaly jednoznačný přínos PPPD pro všestranný vývoj dětí. Odborníci poukazují na možná dilemata. Kladně hodnotí pozitivní vývoj dětí v oblasti motorického, emocionálního a řečového vývoje,

zlepšování školního prospěchu a sociálních dovedností. Náhradní rodina je schopna lépe zohledňovat naplňování potřeb dítěte, uspokojovat je komplexně, v přirozeném prostředí, poskytovat možnost efektivní a kvalitní práce s biologickou rodinou. Dítěti umožňuje zažívat reálný život v rodině, získat schopnost připoutat se ke svým budoucím rodičům a prožívat hloubku vzájemného vztahu.

V odborných pramenech se ovšem lze setkat též s kritickými výhradami (Sobotková, 2009). Podle Sobotkové se kombinují v principu odlišné prvky ústavní/profesionální péče (profesionalismus náhradních rodičů, možnost kontaktu s biologickými rodiči, emocionální odstup, krátkodobost pobytu dítěte) a rodinné péče (pocit bezpečí, jistoty, emocionální zainteresovanost a blízkost, rodinné klima, trvalost a hloubka emocionálních vztahů, vzájemné soužití a přizpůsobování). V jejím pojetí psychologické potřeby lze naplnit jen v rodině s dlouhodobou perspektivou, společnou budoucností a uspokojením potřeby životní jistoty, přičemž přechodná péče nenaplňuje tyto znaky rodinné výchovy. Pro dítě tak vzniká složitá až nesrozumitelná situace. I psychologické rodičovství, nebiologické, nepokrevní, může být plnohodnotné, nemůže ovšem dítěti poskytnout trvalou perspektivu ani naplnit požadavek stálosti, může se o něj jen pokusit (Sobotková, 2009). Malé dítě s deficitem v oblasti psychických potřeb se naváže na nové pečovatele, kteří ho bezpodmínečně přijímají a umožní mu vytvoření vazby a připoutání, což je současně logické i paradoxní, protože následující přerušení vazeb při předání dítěte do následné péče může způsobit dítěti trauma, stres a komplexy (Sobotková, 2009). Diskutovat lze v této souvislosti význam kontaktu dítěte s přechodnými pěstouny po předání do následné péče, které umožní propojení obou rodin, zakotvení dítěte v nové rodině a eliminaci traumatizace dítěte z důvodu zpřetrhání vazeb s přechodnými pěstouny, kteří z pohledu dítěte mohou patřit mezi jeho významné osoby.

Problematickým aspektem PPPD se může stát také stěhování dětí v rodině, kdy při nezvládnuté péči děti putují mezi rodinami a zažívají zklamání a trauma (zase mě nikdo nechce, zase mám jít někam jinam), což následně může prohloubit nedůvěru, otřást sebevědomím dítěte a zkomplikovat navazování dalších vztahů (Sobotková, 2009).

K. Šmajdová Búšová a M. Kučera konstatují, že uvedená dilemata jsou opodstatněná, přesto považují časově omezené rodičovství za cenné. Zkušenosti poskytnuté dítěti v náhradní rodině v něm zůstávají a umožňují progres v jeho vývoji (Šmajdová-Búšová, K; Kučera M., 2015).

Podle některých kritiků naopak systém péče o ohrožené děti založený převážně na PP na úkor péče ústavní selhává. Analýzy a výzkumy k tomuto tématu téměř neexistují, výjimku tvoří výzkum agentury Lumos. Dle oponentského posudku Mgr. T. Landové *je precizním zmapováním situace v oblasti PP v ČR a v současné chvíli neexistuje jiný dostupný materiál, který by komplexně, v takovém rozsahu a hloubce analyzoval stav pěstounské péče v naší zemi* (https://lumos.contentfiles.net/lumos_predcasne...). Ve spolupráci s OSPOD se podařilo získat údaje o téměř 400 dětech z 10 krajů ČR, u nichž došlo v letech 2016-2018 k předčasnému ukončení PP, o 39 dětech přemístěných z PPPD do ústavní péče (nepodařilo se najít jinou alternativu dlouhodobé péče), a o 68 dětech ze 7 krajů, které zažily opakované přemístování. Podrobné výstupy výzkumu jsou dostupné ve Výzkumné zprávě *Předčasně ukončená pěstounská péče* (dostupné z https://lumos.contentfiles.net/lumos_predcasne).

4.4 Posuzování pěstounů

V každodenní praxi je výchovné působení biologických rodičů a pěstounů dosti podobné. Podstatný rozdíl tkví v tom, že biologické rodičovství je přirozeným právem každého dospělého jedince schopného zplodit dítě či využít možnosti asistované reprodukce. Přirozeně se předpokládá, že budoucí rodiče budou schopni naplňovat potřeby dítěte, aniž by byla zkoumána jejich osobnost či osobní poměry. K tomu dochází pouze v případě, kdy rodina selhává a dostává se do záchyty OSPOD (Pazlarová, 2016).

Jiná situace nastává v případě žadatelů o PP, kteří procházejí rozsáhlým posuzováním. Psycholog R. Ptáček konstatuje, že *stát přebírá zodpovědnost za péči o ohrožené děti... a musí zajistit, že budou dostatečným způsobem naplněny jejich potřeby a bude jim poskytnut sociálně žádoucí vzor pro fungování rodiny. To vše v kontextu vřelého a stabilního vztahového rámce a schopnosti rodiny spolupracovat s příslušnými institucemi atp.* (Pazlarová, 2016, s. 49).

4.4.1 Rodičovské kompetence pěstounů

Základním požadavkem pro pěstouny je být dobrými rodiči. Šulová (2007) definuje rodičovství jako trvalý vztah mezi dítětem a jeho pečovateli, přičemž rozlišuje rodičovství biologické a psychosociální (Pazlarová, 2016). Ústředním bodem rodičovství je tedy vztah, základní rodičovskou kompetencí pěstouna schopnost vytvářet a udržovat

vztah se svěřeným dítětem, včetně *vřelosti vztahu a... schopnosti citlivě odpovídat na potřeby dítěte, ale též schopnosti zvládat vztek a náročné situace* (Pazlarová, 2016, s. 51).

Na základě vytvořeného vztahu může pěstoun poskytovat dítěti vzor pro fungování rodiny i fungování v rámci širší společnosti. Rodina se tudíž stává prostředníkem mezi individuem/dítětem a společností/vnějším světem.

Z pohledu komplexního zajištění potřeb dítěte rodina... *vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu (k tomu ostatně není třeba rodiny), ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat na život* (Matějček, 1994, s. 15). Tato ochranná a učitelská kompetence může být naplňována stejným způsobem jak rodiči biologickými, tak náhradními/pěstounskými rodiči.

4.4.2 Osobnostní vlastnosti pěstouna

Základní charakteristikou vzhledem k náročnosti PP je stabilita a zralost, které je nutno posuzovat vždy v kontextu fungování pěstounů v reálném životě, v konkrétních situacích. Ideální profil osobnosti pěstouna ani žádoucí úroveň jeho osobnostních charakteristik dosud nebyl v žádné odborné literatuře publikován. Důvod je jasný. Psychologickými testy lze posuzovat, zda osobnostní vlastnosti pěstouna jsou v pásmu normy a zda netrpí duševními poruchami či onemocněním. Vždy je však třeba získat vhled do jeho reálného života, aby byly eliminovány situace, kdy psychologický profil na základě testů je dobrý, nicméně reálný život vykazuje nestabilitu, problematické vztahy v rodině a v profesním životě. Což ovšem platí také opačně: méně dobré výsledky psychologických testů, ale reálně stabilní manželství a rodina, dobře vychované děti, uspokojující profesní život (Pazlarová, 2016).

4.4.3 Selhání pěstounské péče

Selháním PP se rozumí situace, když je rozhodnutím soudu předčasně ukončen výkon pěstounské péče.

Na základě výzkumu realizovaného agenturou Lumos 90% dětí v PP a 97% dětí v PPPD nezažije selhání pěstounské péče a pobyt v PP končí zpravidla návratem do rodiny, adoptí či zletilostí. K selhání dochází asi ve 150 až 200 případech u dlouhodobé PP a v

15 případech u dětí v PPPD. Nejčastějším důvodem selhání PP je chování dítěte a jeho nezvládnání ze strany pěstounů, nereálná očekávání ze strany pěstounů vůči dětem, vztahy s pěstouny, problémy ve škole a rizikové chování, nedostatek spolupráce pěstounů s odborníky či pozdní nabídka pomoci, kdy pěstoun není již schopen ji přijmout. V jednotlivých případech dochází také v PP k zanedbávání péče (ve 29% případů) či dokonce týrání (ve 13% případů) (https://lumos.contentfiles.net/lumos_predcasne). Biehalová (2014) uvádí na základě rozsáhlých studií, že 2 – 4% dětí jsou obětí špatné péče pěstounů (Pazlarová, 2016).

Jedná se zpravidla o přílišnou přísnost, nevhodné způsoby trestání či nedostatečnou kvalitu péče. Míra provinění není vždy jasná, jelikož nejsou jasně stanoveny hranice. Výjimkou jsou tělesné tresty, které jsou jednoznačně zakázané, ovšem u dalších způsobů trestání už hranice tak jasné nejsou. Při podezření na vraždu dítěte, ublížení na zdraví, pohlavní zneužití, znásilnění a týrání řeší případy policie, a dítě je umístěno mimo rodinu. V případě méně vážných pochybení je pěstounům poskytnuta odborná pomoc a realizována zvýšená kontrola. I pouhé podezření ovšem může být pro pěstouny tak traumatizující zkušeností, že nejsou nadále schopni dočasně či trvale pokračovat ve výkonu PP.

Ačkoli počet případů selhání PP či PPPD je relativně nízký, je nutno zohlednit, že se jedná o osudy dětí, kterým se stát snažil zajistit stabilní a bezpečné náhradní prostředí, k čemuž je vázán Úmluvou o právech dítěte. Pokud PP selže, přibude dětem ke zkušenosti se selháním biologické rodiny další traumatizující zkušenost. Z tohoto důvodu byla vypracována doporučení, jejichž respektování ze strany zainteresovaných aktérů systému NRP (MPSV, krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, doprovázející organizace) může rozsah i dopady problému výrazně snížit. K nim patří např. posílení prevence umístování dětí mimo rodinu a podpora biologických rodin, zlepšení kvality příprav pěstounů, zlepšení podpory rodin ze strany doprovázejících organizací a kvality doprovázení obecně, zlepšení kontroly PP, zkvalitnění vzdělávání náhradních rodin, posílení spolupráce aktérů v systému péče o ohrožené děti, zavedení specializovaných podob PP a PPPD. Podrobná verze doporučení je dostupná z https://lumos.contentfiles.net/lumos_predcasne.

Zmíněná opatření mohou fungovat také jako významný zdroj podpory pěstounských rodin, která v mnoha ohledech stále není optimální, jak vyplývá též z některých rozhovorů realizovaných v praktické části této práce.

5. Základní principy výchovy v náhradní rodinné péči/pěstounské péči

Přijmeme-li fakt, že dítě patří do rodiny, lhostejno zda biologické či náhradní/pěstounské, je žádoucí využití zdrojů vycházejících z nových poznatků napříč obory zabývajícími se výchovou a vývojem dětí, které zásadně mění některé tradiční pohledy na rodiče, dítě i výchovu.

Bohatou inspirací a studnicí moudrosti praktické, lidské i profesionální je v této oblasti celoživotní dílo profesora Z. Matějčka, který akcentuje některé zásadní potřeby dětí ve vlastních i v náhradních/pěstounských rodinách. Podrobně jsou pojednány v příloze č. 2.

5.1 Princip I. Transformace pohledu na dítě, na rodiče, na výchovné situace

NRP/PP v praxi znamená pro rodiče stálé úsilí, aby nerezignovali na smysluplné cíle a nepreferovali okamžitou poslušnost. Je nutné vidět dítě jako celého člověka a neredukovat jej pouze na okamžité projevy chování. Podstatné je soustředit se na cíle, kterých chtějí rodiče dosáhnout: aby děti prospívaly, radovaly se ze smysluplných vztahů, byly laskavé, soucitné, dobře se učily a pilně pracovaly, byly zodpovědné k sobě i k druhým, byly samy se sebou spokojené (Siegel, Payneová-Brysonová, 2015). *Abý z nich vyrostli lidé samostatní, starostliví i sebevědomí, ochotní uznat své vlastní hranice a disponující kompetencemi potřebnými pro život, a to i za cenu, že jejich cíle se nebudou shodovat s cíli rodičů* (Kohn, 2019, s. 15).

Každodenní realita v náhradních rodinách bývá ovšem náročná. D. Siegel a T. Payneová-Brysonová demonstrují situaci běžnou v pěstounských rodinách. *Snídaňová miska letí obloukem přes kuchyni a mléko s kukuřičnými lupínky se rozprskne po zdi. Ze dvora přiběhne pes, který je kdoví proč natřený namodro. Jedno z dětí (lhostejno zda vlastní či přijaté) vyhrožuje mladšímu sourozenci. Už potřetí za měsíc vám volá ředitel školy. Na novém saku máte burákovou pomazánku. Vedete nekonečné spory o domácí úkoly. V počítačové klávesnici máte plastelínu. Stále řešíte spory. To on/ona si začal/a... a současně musíte vyšťourat rozinku z nosní dírky. Nemůžete se dočkat, až děti půjdou spát... a můžete nanejvýš doufat, že to vůbec přežijete* (Siegel, Payneová-Brysonová, 2015, s. 11, 260). Takové i mnohem závažnější situace řeší náhradní rodiče téměř denně, k tomu přistupuje řešení traumatických zkušeností a zafixovaných nesprávných vzorců prožívání a chování, pracovní povinnosti, chronická únava, nevyspání, přepracovanost,

nedostatek času na sebe sama. V této náročné situaci může být základem rodičovského optimismu změna pohledu na sebe sama, na dítě i na výchovné situace, resp. pozitivní pohled na tyto aspekty výchovného procesu.

5.1.1 Pozitivní pohled na rodiče

Cíl v podobě ideálního rodiče, který všechno zvládá s úsměvem a pochopením, nikdy nekřičí a nikdy se nerozčílí, je nedosažitelný. Velmi úlevné je pochopení, že rodič je také člověk, který se nemusí bezmezně obětovat pro děti, může si dovolit být někdy nespravedlivý, netolerantní, může dělat chyby. Dovolí si být sám sebou, autentickou osobností schopnou akceptovat, že ke svým dětem pociťuje pozitivní i negativní emoce. Pak ho i děti budou vnímat jako pravdivého, skutečného. Jak konstatuje A. Kohn, *děti oceňují, chovají-li se jejich rodiče jako lidi, nikoliv jako bohové* (Kohn, 2019, s. 25).

Eva Vaníčková z názorů školních dětí posbíraných v jedné z pražských škol v roce 2002 volně sestavila obraz ideálního rodiče, jak jej vidí samy děti: *Měl by být hodný, mít hodně rád své děti, měl by mít čas, neměl by bít ani nadávat, neměl by pít ani kouřit, měl by umět sportovat, neměl by lhát, měl by se se svými dětmi povídat, neměl by se rozvádět, neměl by se stěhovat, měl by dávat dárky, rodiče by se vzájemně měli mít rádi, neměl by poslouchat, když si děti telefonují, neměl by se dětem posmívat, měl by doma něco umět, a ne jenom v práci* (Vaníčková, 2004, s. 106).

Na rodiče lze tedy reálně nahlížet jako na osoby významné pro život dítěte, které se podílejí na utváření či přetváření jeho osobnosti, povahy, srdce a mozku, jako na osoby, které učí dítě, jak se dobře rozhodovat, jak být laskavými, úspěšnými bytostmi. To je zdrojem rodičovské síly (Siegel, Payneová-Brysonová, 2015).

Pozitivní rodič má také velkou hodnotu v tom, že *dokáže předávat dětem svůj pozitivní pohled na svět, na život, na lidi, na situace i na věci. Dítě tento přístup podvědomě vstřebává, internalizuje a na základě zkušeností jej přijímá za svůj. Naopak od kritických rodičů se dítě naučí jen kritickému přístupu k životu* (Mertin, 2013, s. 57).

5.1.2 Pozitivní pohled na výchovné situace

Na krizové situace lze pohlížet jako na skvělé příležitosti, kdy probíhá smysluplná rodičovská výchova, „škola života“. Dítě vidí rodičovské vzory, přímo v každodenních situacích rodiče mohou demonstrovat a předávat své hodnoty (Gordon, 2012). Dítě se

stává pozorovatelem i účastníkem konfliktů a učí se je přijatelným způsobem řešit. Postupně přetváří negativní vzorce chování v nové, efektivnější. Utváří si pozitivnější sebeobraz, sebepojetí v prostředí lásky a pochopení, získává pocit bezpečí, ujišťuje se opakovaně, že je milované, chtěné, a také jeho jednání se stává empatictějším a vstřícnějším.

Jako ideální přístup se jeví metoda „výchovy bez poražených,“ kdy rodič se stává poradcem dítěte. *Své názory sdílí a nabízí, řešení navrhuje. Vyvaruje se mentorování a moralizování, vyhrožování či vyžadování, naopak ponechává dítěti svobodu, zda jeho řešení a hodnoty přijme, uvěří mu či je odmítne; při náznaku vzdoru využívá metodu aktivního naslouchání, to vše úměrně věku a mentální vyspělosti dítěte* (Gordon ,2012, s. 262 - 263).

Hodnotu pozitivního přístupu k výchově i k životu akcentuje psycholog Václav Mertin. Podle něj lze výchovu vnímat negativně jako nekončící, nepřetržitý problém, neustálé očekávání čehosi nepříjemného. Výsledkem je neschopnost prožívat radost z pokroků dítěte, byť někdy sotva postřehnutelných. Pozitivní přístup naopak znamená brát život tak, jak přichází, radovat se z malých krůčků vpřed spolu s přesvědčením, že pokrok/úspěch se dříve či později dostaví. Rozdíl mezi oběma přístupy se projeví v situacích, kdy je potřeba řešit určitý problém. Negativismus směřuje ke složitému vyšetřování příčin nesprávného jednání, k výčtkám a trestům, nicméně neposkytuje žádné řešení ani směr nápravy, pouze zhoršuje emoční vztahy rodičů a dětí a narušuje pocit bezpečí a jistoty. V protikladu k tomu se pozitivní přístup zaměřuje na skutečné jádro problému. Dle Mertina je produktivní *zaměřit veškerou energii na to, co budeme s problémem dělat, jak vzniklou situaci vyřešíme, jak odstraníme škodu, co konkrétně uděláme pro to, aby se příště přestupek neopakoval* (Mertin, 2013, s. 57). Pozitivní náboj tohoto přístupu spočívá v aktivitě, v posilování odpovědnosti dítěte za vlastní činy, v důvěře dítěte schopného samo přijít s problémem za svým rodičem.

5.1.3 Pozitivní pohled na dítě

Realita dětí přicházejících do náhradních rodin bývá zejména v počátcích náročná. Jako nejjednodušší se jeví péče o novorozence, kde lze v jistém slova smyslu „psát na bílý papír“, ačkoli i zde je nutno zohlednit vlivy prostředí z prenatálního období (nechtěné těhotenství, absence partnera, nezralost matky, stresové situace, alkoholová či drogová

závislost, aj.) U dětí v dalších vývojových obdobích je nutno počítat s poruchami attachmentu, se zafixovanými problematickými návyky a poruchami chování. Život dítěte v důsledku prostředí nefunkční rodiny postrádá strukturu, je chaotický, nepředvídatelný, obtížně uchopitelný. Častými projevy jsou i v nové rodině záchvaty vzteku, agresivita, nepředvídatelné reakce dítěte motivované strachem i v běžných situacích, manipulace s okolím, snaha převzít kontrolu ve snaze se ochránit a přežít v prostředí, které dítě vnímá díky dosavadním zkušenostem jako ohrožující a nebezpečné.

Změna pohledu na dítě jako celistvou bytost hodnou lásky, úcty a respektu (už jen za to, co dokázalo zvládnout a přežít) posouvá rodiče do vyšších dimenzí výchovy, stává se zdrojem vychovatelského optimismu. Umožňuje pochopení faktu, že dítě není malý dospělý, vše vnímá optikou svého věku. *Nechce páchat škody, rozčilovat dospělé, podvádět – prozkoumává, chce se učit a dozvídat stále nové věci, poznávat... Nevnímá ovšem všechny důsledky svého jednání a nedoceňuje všechny možnosti, proto často vůbec nemusí rozumět tomu, za co a proč je v dané chvíli trestáno* (<https://sancedetem.cz/tresty-ve-vychove-deti...>).

Součástí pozitivního pohledu je také pochopení, jak funguje mozek dítěte. Současné poznatky v oblasti neurobiologie prokazují, že dítě je bytost, v jejímž fungování (ve výchově, rozhodování, sebeuvědomění, ve vztazích) hraje zásadní roli mozek, který se díky své plastičnosti, schopnosti celoživotního učení a přetváření v závislosti na nových zkušenostech může výchovným působením měnit, stávat se silnějším, odolnějším. Rodiče díky chápání celistvosti mozku mohou lépe chápat dítě vlastní či přijaté a efektivněji reagovat na náročné situace, vybudovat s dítětem silný vztah, vytvářet nové vzorce chování a opakovaným používáním je posilovat a automatizovat, integrovat mozek dítěte horizontálně i vertikálně tak, aby jednotlivé součásti ve vzájemné jednotě spolupracovaly (tzn. levá – pravá hemisféra, dolní – horní mozek) (Siegel, Paynová-Brysonová, 2015).

Zralí rodiče jsou schopni také akceptovat fakt, že dítě je limitováno danými předpoklady osobnostními, dědičnými, průběhem dosavadního vývoje, úrovní a kvalitou zkušeností. Dokážou respektovat jeho předpoklady, možnosti i omezení a pozitivně vnímat dokonce i dítě plačtivé, rozmrzelé, rozladěné, negativní, stále se bez příčiny vztekající. Naučí se

zvládat vlastní negativní emoce a nevztahovat opakované rozladění dítěte na sebe. Mnoha náročným situacím dokážou předejít respektováním tempa dítěte, vytvářením struktury pomocí sdělení, jak budou určité události probíhat, do jisté míry i přehlížením negativních emocí dítěte. Současně je důležité registrovat pozitivní projevy a podporovat dítě v rozvíjení ctností, jako je vyjadřování hezkých pocitů, vděku, soucitu, odpouštění. Díky takové výchově se může podařit zakotvit pozitivní a optimistický postoj nejen k dítěti, ale také v dítěti samém (Mertin, 2013).

5.2 Princip II. Bezpodmínečné přijetí - podmínka úspěšné výchovy v náhradní rodinné péči

Thomas Gordon cituje ze své praxe slova třináctileté dívky: *Pořád mi říkají, jak jsem špatná, jak mám hloupé nápady, jak mi nemůžou věřit a jak dělám věci, které se jim nelíbí. Když si stejně už myslí, že jsem špatná a hloupá, tak se tak klidně můžu chovat* (Gordon, 2012, s. 44). Takový model neodpovídá bezpodmínečnému přijetí, které je pro děti přicházející do NRP/PP nezbytné. Díky negativním zkušenostem mají deformované sebepojetí, nízké sebevědomí, nedokážou vidět vlastní hodnotu a mít samy sebe rády. Nepřijímají samy sebe a totéž očekávají od druhých.

Ke změně tohoto postoje potřebují pocítit a prožít, že jsou milovány, že jsou přijímány bez podmínek pro to, kým jsou, nikoliv pro to, že se chovají přijatelně, že jsou hodné a poslušné. Rodiče, pro které je mnoho věcí, které jejich děti dělají nebo říkají, nepřijatelných, budou v těchto dětech posilovat pocit, že nepřijatelné jsou ony samy. *Naopak cítit se milován... může podpořit růst duše i těla a pro nápravu psychických i fyzických škod je to... pravděpodobně ta nejúčinnější léčivá síla, kterou známe* (Gordon, 2012, s. 45). Láska a bezpodmínečné přijetí sdělované dítěti verbálně i neverbálně mu pomohou získat novou zkušenost přijetí, ať sděluje a cítí cokoli. Dítě tak může samo sebe považovat za dobrého člověka, i když chybí, a snadněji přijímat také druhé lidi (Kohn, 2019). Na této bázi lze rozvíjet vnitřní potenciál dítěte a zahájit ozdravný proces a konstruktivní změny (Gordon, 2012).

Přijetí je také spojeno s fyzickou blízkostí. Doteky jsou pro traumatizované děti zdrojem opory za předpokladu, že byl navázán kvalitní vztah rodič-dítě, že jsou pro dítě příjemné, akceptovatelné. Zvláštní opatrnosti je zapotřebí u dětí týraných a zneužívaných. Nevhodně zvolený dotek nebo zóna doteku mohou způsobit retraumatizaci (Svoboda J.,

Němcová L., 2015). Pocit nepřijetí naopak působí destruktivně. Dítě zažívá pocity viny a odsouzení, uzavírá se do sebe, není schopno vyjadřovat své pocity. Jeho sebeúcta klesá a převažují obranné reakce, úzkost, snaha hájit se. Často také dítě pokračuje v nepřijatelném chování (Gordon, 2012).

Těžištěm bezpodmínečného přijetí je rodičovská pokora, uvědomění si omezených možností výchovy v duchu modlitby Reinholda Niebuha: *Bože, dej mi vyrovnanost, abych se smířil s tím, co nemohu změnit, odvahu, abych změnil, co mohu, a moudrost, abych ty dvě věci rozeznal* (Gordon, 2012, s. 264). Pokorný rodič si uvědomuje, že dítě nelze donutit k přijetí rodičovských hodnot a k poslušnosti. Lze pouze rozvíjet terapeutický vztah, být dítěti poradcem a oporou a přijmout riziko, že v dlouhodobé perspektivě nemusí být vynaložené úsilí dostatečné. V konečném důsledku pak ponechat na dítěti rozhodnutí, co udělá se svým životem, který mu rodiče dali (Gordon, 2012).

5.3 Princip III. Rodičovská moc versus přirozená autorita

Ačkoliv se lidská společnost v čase proměňuje, zdá se, že výchovné metody jsou v mnohém rigidní. Po generace přetrvávají stále stejné postupy založené na rodičovské autoritě, na představě, že výchova spočívá v usměrňování, kázni a kontrole. Přirozená autorita prezentovaná rodičovským vzorem je často zaměňována s mocí, porozumění dítěti s represí. Rodiče jsou v očích dítěte „psychologicky větší“ – silnější, chytřejší, schopnější, moudřejší, všechno vědí, zvládnou a dokážou. Tato „psychologická velikost“ dává rodičům nad dítětem vliv a moc (Gordon, 2012).

Kromě toho rodiče disponují věcmi, které děti potřebují k uspokojování základních potřeb, ale které si samy opatřit nemohou. Jsou plně závislé na svých rodičích. Rodiče ovšem také disponují prostředky, které působí bolest a nepohodu, např. plácnutí, odepření toho, co dítě potřebuje, co má rádo; tento opak odměn psychologové nazývají trestem. Syntéza obou aspektů dává rodičům možnost manipulace, kdy pomocí trestů a odměn mohou určité chování povzbuzovat a jiné potlačovat (Gordon, 2012).

Rizikem této strategie je krátkodobost jejího působení. Dítě je vycvičeno k fungování v systému trestů a odměn, nikoli k samostatnému uvažování a rozhodování v tom, co je správné, žádoucí, morální. S osamostatňováním a rostoucí nezávislostí dítěte ztrácí

tento přístup na síle, naráží na své limity. Dítě již netouží po odměnách a vůči hrozbám trestu se stává imunní. Rodičovský vliv klesá, naopak *vzrůstá výskyt negativních reakcí jako je vzdor, zlost, vztek, agrese, lhaní, skrývání pocitů, podvádění, šikanování, a důsledkem může být konformita, nedostatek tvořivosti, strach zkoušet nové věci, stažení se do sebe, fantazijní úniky, aj.* (Gordon, 2012, s. 175).

Ačkoli je použití moci prokazatelně neefektivní strategií, přesto ve výchově přetrvává. Většina rodičů byla vychovávána autoritativně za použití moci a tudíž nezná alternativní, méně represivní a nemocenské výchovné postupy. Raději se drží tradičních, osvědčených metod, i když připouštějí, že při používání nenásilných metod lze snáze předejít vzdoru a revoltě a zvýšit tak pravděpodobnost, že děti budou vnímavější vůči názorům a požadavkům rodičů a přizpůsobí jim alespoň částečně své chování. To platí zvláště u dětí větších, stejně jako u dětí v NRP/PP s jejich specifickými potřebami (Gordon, 2012).

Opačný extrém nastane, pokud rodiče aplikují ve výchově ryze liberální přístup, výchovných zásahů se vzdávají a z důvodu eliminace střetu s dětmi volí strategii ústupu a dosažení klidu za každou cenu.

Žádný z těchto extrémů nepředstavuje vhodnou strategii pro děti s vývojovým traumatem a specifickými potřebami v NRP/PP a neodpovídá konceptu terapeutického rodičovství. Oba jsou tudíž pro tento druh péče o dítě neefektivní. Naopak terapeutické rodičovství je ze své podstaty zohledňující holistický pohled na dítě bezesporu použitelné a přínosné i pro děti v běžných rodinách, kde jsou vychovávány pouze vlastní biologické děti.

6. Koncept terapeutického rodičovství

6.1 Charakteristika terapeutického rodičovství

Koncept terapeutického rodičovství vychází z teorie attachmentu, výchovné strategie pak nacházejí základ v principech pojednaných v části páté. Jedná se zejména o změnu pohledu na rodiče, dítě i výchovné situace, bezpodmínečné přijetí dítěte a správné pochopení rodičovské moci a autority. Podrobnější charakteristika teorie attachmentu je pojednána v příloze č. 5.

Náhradní rodiče/pěstouni se setkávají s paradoxní situací. Rodiče jsou pro dítě primárními vztahovými osobami, skrze něž dítě získává pocit bezpečí, bazální důvěru a první zkušenosti s okolním světem. Ačkoli jsou tyto potřeby společné všem dětem a lze je naplňovat prostřednictvím běžných rodičovských dovedností, nejsou tyto běžné dovednosti dostačující u dětí přicházejících do NRP/PP, které byly již v raném věku vystaveny nedostatečné či ubližující péči ze strany nejbližších osob. Jejich život je zatížen vývojovým traumatem a opakovanou negativní zkušeností, proto i jejich vnímání, prožívání a chování je odlišné od běžné dětské populace. Lidé i svět jsou jejich optikou nepředvídatelným, nepřátelským, nebezpečným a ohrožujícím prostředím, a jedinou strategií zajišťující bezpečí a možnost přežití je obranné chování. Díky rozvoji deprivčního syndromu je také nezřídka v rozporu chronologický a vývojový věk dítěte.

Aplikace zásad terapeutického rodičovství je tedy cestou, jak zajistit rovnováhu mezi výchovnými zásahy a respektem ke specifickým vývojovým, výchovným i terapeutickým potřebám přijatých dětí.

6.2 Potřeby dítěte v duchu terapeutického rodičovství

Základem péče o traumatizované dítě je poskytnout mu bezpečné prostředí, ve kterém se bude moci uzdravit ze svých traumatických zážitků. (V případě PPPD, vzhledem k omezené době jejího trvání, lze tento proces zpravidla pouze započít). Následně je důležité zaměřit se na postupnou změnu myšlení a zafixovaných vzorců myšlení, kdy dítě vnímá samo sebe jako špatné, bezcenné, nehodné lásky, a špatné zacházení nebo opuštění ze strany blízkých osob si zasloužilo. V neposlední řadě je nezbytné projevit rodičovskou pokoru, být ochoten učit se používat léčivé postupy terapeutického rodičovství a přizpůsobovat je individuálním potřebám dětí.

V oblasti vývojových potřeb dítěte je nutné zohlednit vývojový věk dítěte a jeho schopnost rozumět okolnímu světu, emoční věk, tj. schopnost dítěte rozumět vlastním emocím a zvládat je, a konečně věk sociální spočívající ve schopnosti navazovat a udržovat vztahy.

Naplňování výchovných potřeb vychází z demokratického výchovného stylu, který zahrnuje přijetí a vřelost, vymezení jasných a pevných hranic a současně budování autonomie dítěte odpovídající jeho možnostem.

K vyléčení traumatu nebo alespoň zmírnění jeho následků bývá zpravidla zapotřebí také odborné terapeutické pomoci v oblasti zpracování traumatu a ztrát, vybudování vztahu, zvládání emocí a při nalézání smyslu věcí (Goldingová, 2022).

6.3 Tři kruhy rodičovství – tři léčivé výchovné postupy

Prvním postupem je **kruh vzrušení a uvolnění** vycházející z principu péče poskytované novorozenci milujícími rodiči. Dítě cítí potřebu a vysílá signál, rodič vnímá změny v chování dítěte, citlivě na ně reaguje a jeho potřeby uspokojuje. Tím mu pomáhá zvládnout emoce, regulovat jeho neklid a dosáhnout uvolnění, takže pocit bezpečí dítěte roste, vzniká nová potřeba, kruh se uzavírá a proces se opakuje.

Druhý postup, **kruh potěšení ze vzájemného spolubytí**, učí dítě s negativním sebenazíráním společnému prožívání radostných okamžiků skrze něž a skrze pozitivní nazírání rodičů zažívá pocit vlastní hodnoty, roste jeho sebevědomí a pokládá se základ, aby mohlo samo sebe vnímat jako dobré.

Třetí postup, **kruh obnovy vztahu**, popisuje koloběh vyladění, narušení a obnovy vztahu, který je dočasně přerušen vymezováním hranic a limitů. Aktivitou rodičů se dítě naučí, že vztah je nejdůležitější hodnotou v životě a součástí života je jeho napravování (Goldingová, 2022).

6.4 Léčivý rodičovský postoj PACE

Jednotlivé části **PACE**, tj. **playfulness/hravost, acceptance/přijetí, curiosity/zvědavost a empathy/empatie** spoluvytvářejí komplexní terapeutický postoj rodičů vůči dítěti, který se vyznačuje bezpodmínečnou láskou, uspokojením základních emočních potřeb (tj. být v bezpečí a zažívat láskyplnou péči), porozuměním a přijetím. Postoj umožňuje, aby byli

naladěni na své dítě, zůstávali s ním stále ve spojení a znovu ho obnovili, pokud bylo v náročných okamžicích přerušeno.

Goldingová a Hughes tento postoj typický pro terapeutické rodičovství charakterizují následovně: *Bezpodmínečná láska je vyjádřená skrze hravost, přijetí, zvědavost a empatii. Rodiče nemění své výchovné cíle, ale metody k jejich dosažení... Láskyplná péče se tak přirozeně propojí s výchovným vedením. Duch PACE přináší dítěti vědomí bezpodmínečného přijetí; pocítí lásku svých rodičů a oplatí jim stejnou mincí. Dítě staví svou přítomnost i budoucnost na hlubokém pocitu bezpečí a objevuje svět s vědomím, že má krytá záda... a zůstává v bezpečí jejich bezpodmínečné lásky* (Goldingová, Hughes, 2012, s. 224; citováno z Goldingová, 2022).

Ve své podstatě se jedná o aktivní způsob interakce, který citlivě reaguje na afektivní stavy dítěte. Dítě zažívá (mnohdy poprvé), že rodiče rozumějí jeho vnitřnímu světu a berou jej vážně. Neptají se proč se něco stalo, nevyslychají ho ani nezahanbují, ale spolu s ním se snaží objevit, jaké příčiny vedly k určitému druhu chování. Neomlouvají ani nepřehlížejí nevhodné chování, ale chápou jeho vnitřní skryté motivy, které k němu vedly. I v případě, kdy dítě musí pocítit následky svého chování, je stále přijímáno a ujišťováno o bezpodmínečné lásce. Hravost jako pozitivní aspekt pomáhá dítěti nasávat hravou a láskyplnou rodinnou atmosféru a postupně mu pomáhá aktivně se do blízkých vztahů zapojovat, získávat novou zkušenost, že blízké vztahy mohou být příjemné, ačkoli je dosud na základě traumatických minulých zkušeností odmítalo.

Proč je postoj PACE tak účinný při výchově traumatizovaných dětí v náhradní rodinné/pěstounské péči objasňují Goldingová a Hughes následovně: *...jednotlivé prvky... tvoří komplexní systém. PACE míří přímo do vašeho srdce, spolu s dítětem prožíváte sílu všech jeho emocí, procházíte cestou od lehké hravosti, přes laskavou empatii až k hlubokému soucitu... zajímáte se o vnitřní svět svého dítěte a snažíte se porozumět tomu, jak dítě vnímá samo sebe, vás i okolní svět. Vaše srdce a vaše mysl vás pak povedou k hlubokému bezpodmínečnému a nikdy nekončícímu přijetí dítěte, v časech dobrých i zlých. Vaše přijetí vytvoří pocit bezpečí, který umožní dítěti odhalit i svá nejzranitelnější místa... PACE nevylučuje ani stanovení hranic a limitů... když je zapotřebí jasně vymezit hranice, nabízí PACE cestu učinit tak s citem a porozuměním... dítě je zpravidla ochotnější limity akceptovat; uvěří, že rodiče jednají z dobrých důvodů,*

v jeho zájmu. PACE tak pomáhá znovuobnovení konfliktem přerušného spojení a přispívá k vytvoření pevného trvalého a jedinečného vztahu... (Golding, Hughes, 2012, s. 210-211; citováno z Goldingová, 2022).

Smysl tohoto léčivého přístupu spočívá na rozdíl od tradičních výchovných metod v tom, že se nesnaží o rychlou nápravu vnějších projevů chování, nýbrž o vybudování blízkého a bezpečného vztahu naplněného důvěrou, přijetím a porozuměním. Ačkoli rodiče vnímají nevhodné chování dítěte i případné nepříjemné reakce okolí a cítí potřebu nastavení limitů a hranic, sledují v dlouhodobé perspektivě cíl, kterým je naučit dítě, co je a co není dobré, správné, přijatelné, jak vyjadřovat emoce přijatelnějším způsobem. V souladu s tímto cílem PACE vede rodiče k pochopení a akceptaci vnitřního světa dítěte, ke klidu, zvládnutí vlastního hněvu, k přijetí, empatii a podpoře dítěte, což jsou jediné prostředky, jak dítě dovést ke skutečné a dlouhodobé změně jeho jednání (Goldingová, 2022).

7. Limity ve výchově

Počínaje narozením je člověk jako součást lidské společnosti limitován sám sebou, rodinou i společností, která klade na jedince nároky a požadavky v souladu se svými normami. Na všech těchto úrovních jsou limity chování omezující, současně jsou však zdrojem struktury, stability a předvídatelnosti a tudíž i pocitu bezpečí.

7.1 Potřeba limitu

Současný *kult dítěte* a liberální styl výchovy odsouvá do pozadí rodičovskou odpovědnost za výchovu a formování dítěte a redukuje ji na pouhé *naplňování autonomního rozvoje dítěte* (Mertin, 2013, s. 66). V protikladu k těmto moderním tendencím mnoho odborníků stále zdůrazňuje pravidla a řád. Jsou sice pro dítě omezující, současně však vytvářejí pocit bezpečí a jistoty, okolní svět činí díky struktuře srozumitelným a předvídatelným (Mertin, 2013).

Podle systému Pessu Boyden System Psychomotor (charakteristika PBSP je obsahem přílohy č. 4) bylo definováno pět základních sociálních potřeb (potřeba místa, bezpečí, podnětu – péče – výživy, podpory a limitu), mezi nimiž má limit své nezastupitelné místo. Potřeba limitu vzniká již v těhotenství, kdy limitem je děloha matky, která omezuje a zároveň chrání, což je ideální podoba limitu (Svoboda, Němcová 2015). Zásadní je tedy pochopení rozdílu mezi limitem, který má současně funkci omezující i ochranou, a sankcí, která pouze omezuje. Absentuje zde ochranný prvek a je charakteristická různými formami represe a trestů.

Správně definované hranice děti skutečně potřebují. Zejména dětem v NRP/PP, jejichž život byl v původním prostředí často chaotický a postrádal strukturu, poskytují pocit bezpečí a předvídatelnosti. Potřebují získat zkušenosti s tím, jak daleko mohou zajít, kdy je jejich chování ještě akceptovatelné a kdy již přesahuje přijatelné hranice. Díky tomu se mohou naučit samy se rozhodovat, co dělat či nedělat, kde jsou hranice toho, co je přijatelné a co nikoliv.

7.2 Nastavování limitů a výchovný styl

Způsob nastavování limitů souvisí úzce s výchovným stylem. V některých rodinách jsou limity nastavovány velmi striktně, jsou přehnaně tvrdé, výhradně podle představ rodičů bez možnosti diskuze a vyjednávání. Odpovídají autoritářskému stylu výchovy. Takovýto

mocenský přístup prezentovaný formulacemi *nedovolím ti ... to dělat nebudeš... (to) nesmíš... trvám na tom... zakazuju ti to...* však děti přijímají obtížně (Gordon, 2012, s. 185, 186). Spíše než autoritativní vymezování hranic chování *děti od rodičů vyžadují a potřebují informace... co si rodiče o jejich chování myslí, takže děti samy pak mohou měnit své chování, které je pro rodiče nepřijatelné. Nicméně... nevyžadují, aby se rodiče snažili omezovat nebo měnit jejich chování za použití své moci nebo pod pohrůžkou jejího použití. ...děti chtějí, aby ho (tj. nepřijatelné chování) mohly samy změnit... stejně jako dospělí jsou raději, pokud nad svým počínáním mají samy moc* (Gordon, 2012, s. 186).

V jiných rodinách panuje bezbřehý liberalismus, jakýsi „pseudodemokratický“ přístup, kde výchovné limity prakticky neexistují, je dovoleno vše, dítě samo rozhoduje o svých potřebách. Oba extrémy, tj. jak nepřiměřené limity, tak limity nedostatečně definované, jsou ve svém důsledku destruktivní, dítě postrádá jistotu a bezpečí a může trpět neklidem nebo hyperaktivitou. Problémy nastávají zvláště po nástupu do školy, kdy dítě není schopné respektovat vedení učitele, odmítá plnit úkoly, apod. Deficit v potřebě limitu se může projevit chováním ohrožujícím samotné dítě i jeho okolí, destruktivními projevy nerozeznávajícími fantazii a realitu, kořistnickým jednáním ve jménu vlastních zájmů bez ohledu na druhé, nezvládnutím sexuality v dospělosti (Svoboda, Němcová, 2015).

Jako optimální je v NRP/PP hodnocen demokratický/integrativní výchovný styl charakteristický rovnováhou mezi nastavováním hranic a respektem k přáním, představám a možnostem dítěte (Mertin, 2013).

7.3 Nastavování limitů v pěstounské péči

Pozice náhradních rodičů/pěstounů je při nastavování limitů náročnější, protože děti, které si do náhradní rodiny přinesly odlišné vnímání světa umocněné negativními zkušenostmi, mohou nastavování hranic a limitů vnímat jako zahanbující, silně ohrožující, jako riziko ztráty rodičovské lásky. Jejich reakce na limity mohou tudíž být neadekvátní, vzteklé, plačtivé, odlišné od reakcí dětí vyrůstajících s vlastními rodiči v láskyplném prostředí. Potenciálně problematickým se může stát rigidní myšlení rodičů, kteří při výchově dětí přijatých do PP, a tedy i při nastavování limitů, uplatňují stejné strategie jako u svých biologických dětí. Zásadní je proto transformace myšlení a pojetí výchovy přijatých dětí v duchu terapeutického rodičovství. Jejím primárním aspektem je

vybudování vztahu/citové vazby, bez níž je výchovné působení velmi obtížné, a následně nastavování hranic/limitů citlivým respektujícím způsobem, na který budou děti postupně schopny lépe reagovat.

Ve výsledku je pro rodiče velmi úlevné porozumění a zpracování faktu, že děti v pěstounské péči jinak prožívají, jinak reagují, jinak se chovají. Rodiče tudíž nemusejí prožívat pocity frustrace, nedostatečnosti a neschopnosti, selhání a nekompetentnosti, pokud progres neodpovídá vynaloženému úsilí (Vzdělávací materiály pro pěstouny – Dobrá rodina o.p.s., rozhovor s PhDr. Mgr. Z. Šípovou).

7.3.1 Efektivní postupy při nastavování limitů v praxi

Efektivním postupem při nastavování limitů/hranic v NRP/PP je využití léčivého přístupu PACE, jak byl popsán v části šesté. V souladu s ním *vymezení hranic a limitů začíná vždy empatií a ujištěním o přijetí; v opačném případě by vyznělo nepřátelsky a konfrontačně* (Goldingová, 2022, s. 252). Přijetí ovšem neznamena toleranci k nežádoucímu chování dítěte, spíše přijetí jeho vnitřních motivů a pocitů, které k určitému jednání vedou, následné citlivé nastavení limitů/hranic a pomoc při znovuobnovení spojení mezi rodičem a dítětem a při opravě vztahu přerušeno nastavením limitu.

Psycholožka Z. Šípová definuje některé efektivní postupy v nastavování limitů právě s využitím přístupu PACE.

- Neptat se PROČ; dítě často neví, proč něco udělalo, cítí se zahanbené, traumatizované strachem z hrozby dalšího opuštění
- Sdělovat limity i následky jejich překročení klidným nezahanbujícím způsobem s důrazem na porozumění, podporu a pomoc dítěti
- Napravovat vztah používáním omluvy; příkladem a nápodobou rodičů se dítě učí, jak „opravit“ vztah s druhými
- K vyřešeným problémům se nevracet, nepřipomínat je
- Při limitování či trestání dítě neponižovat, netrvat na očním kontaktu, nementorovat, nemoralizovat, nevyčítat, naopak zůstat s dítětem, dávat najevo přijetí verbálně i fyzickým kontaktem, je-li pro dítě akceptovatelný
- Pokud je dítěti stanoven trest v podobě pocítění následků nepřijatelného chování, je nutná důslednost, ovšem opět za verbální i neverbální podpory a pomoci rodičů

- Zkoušet různé formulace při nastavování limitů, hledat individuálně funkční postupy (Vzdělávací materiály pro pěstouny – Dobrá rodina o.p.s., PhDr. Mgr. Z. Šípová)

V závislosti na věku může být dítě přizváno ke spoluautorství některých limitů. Zapojení a angažovanost dítěte při tvorbě pravidel zvyšuje pravděpodobnost, že je bude snáze dodržovat a přijme je za svá, protože zohledňují také jeho potřeby a názory (Mertin, 2013). Nastavené limity lze též flexibilně upravovat; podle věku dítěte a měnících se okolností lze některá pravidla opustit, jiná doplnit. I v případě, že dítě nechápe u některých z nich smysl, je užitečné pro budoucnost trvat na jejich dodržování. Postupně se z nich stane stereotyp, který dítě již nevnímá jako omezující a s postupujícím rozumovým vývojem pochopí i smysl daného limitu/pravidla (Mertin, 2013).

8. Trest. Trestající výchova

8.1 Definice trestu

Trest/sankce je definován jako uvalení určitého omezení, újmy, ztráty nebo bolesti, jímž oprávněná osoba vymáhá dodržování mravních, společenských nebo právních pravidel daného společenství, jehož smyslem je náprava, odstrašení, ochrana společnosti nebo obnovení narušeného řádu (<https://cs.wikipedia.org/wiki/trest>).

Kromě trestu obecně lze definovat trest tělesný. Jedná se o takový druh trestu, který má za cíl fyzickou bolest nebo nepohodlné pocity trestaného, trestanému však nesmí být způsobeno zranění nebo zmrzačení, nebo ohrožen život.

Tresty byly nedílnou součástí výchovy napříč celou lidskou historií, od starověkých patriarchálních společností až po současnost. Byly používány jako postih za porušení kázně a v kontextu doby považovány za regulérní součást výchovy. *Pokud nepřekročily tolerovatelnou míru a pokud byly opakovány, staly se zvykem a součástí vztahu rodič-dítě, aniž by zřejmě napáchaly větší škody* (Mertin, 2013, s. 19).

Často byly používány tresty tělesné, což dokládají historické prameny a kresby představující nejčastěji otce v roli trestajícího rodiče. Například ve starém Římě *patria potestas* znamenala, že otec mohl s dítětem nakládat, jak se mu zlíbí (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995).

Tomuto historickému pojetí odpovídá definice tělesného trestu podle E. Vaníčkové: *Tělesný trest je úmyslné či záměrné způsobení bolesti atakem na tělo pro kázeňský přestupek*. K nejčastěji používaným tělesným trestům patří *pohlavek, facka, políček, výprask rukou, výprask předmětem,...rána, rána pravitkem nebo ukazovátkem, odhození, třesení, praštění hlavou o zeď, štípání, tahání až vytrhávání vlasů, kroucení ušním boltcem, údery knihou nebo klíči do hlavy,... škrčení, cvrnkání do ucha, přehození přes lavici nebo stůl, stoj na hanbě v předpažení, klečení po delší dobu, klidy a dřepy, kroucení ruky, píchání špendlíkem, přivazování ke stolu nebo stromu, svazování končetin, sypání pepře na ruce, zalepování úst leukoplastí, ponořování rukou do horké nebo ledové vody* (Vaníčková, 2004, s. 31). Bohužel i v současnosti jsou tělesné tresty některými rodiči používány jako výchovný prostředek.

Kromě tělesných trestů byly a jsou používány také tresty psychické, které paradoxně mohou způsobit závažnější a dlouhodobější následky než tresty tělesné. Zařadit mezi ně lze *odpírání lásky* (s nejzávažnějšími následky), *zavírání do sklepa* či *na půdu*, *ignorování* či *odpírání uspokojování potřeb dítěte*, *domácí vězení*, *strašení někým/něčím*, *hrozby odchodu z domova* (Mertin, 2013, s. 18 – 19).

8.2 Účel trestů

Podle průzkumů téměř dvě třetiny českých rodičů nemají problém s využíváním fyzických trestů u svých dětí minimálně ve výjimečných případech. Část z nich obhajuje používání represivních metod včetně trestů (i tělesných) jako prostředku k dosahování poslušnosti. Tito rodiče byli sami vychováni stejným způsobem, jiným přístupem se nenaučili. Rizikovým faktorem ovšem je, že poslušnost dítěte bude motivována strachem z odepření rodičovské lásky. V pozdějších fázích vývoje může dítě reagovat silným vzdorem a odporem nebo naopak submisivně až závisle, a to i v dospělosti (<https://sancedetem.cz/tresty-ve-vychove-deti>).

Druhá, liberální skupina odmítá téměř jakékoli zásahy usměrňující chování dítěte. Tento fenomén se objevuje u rodičů, kteří byli sami tělesně trestáni. Odmítají se chovat stejně a raději sahají k extrémně liberálnímu stylu výchovy.

Také Z. Matějček ve své práci „Po dobrém nebo po zlém?“ věnoval pozornost tělesným trestům (Matějček, 2015). I když považoval jakýkoli trest v podstatě za ponižující, tělesné tresty zařadil do kategorie trestů primitivních, na nejnižší fyziologické úrovni. Důrazně akcentoval, že neexistuje jasná hranice, kde končí výchovný zásah a začíná krutost, že v případě malých dětí vzbuzuje tělesný trest strach (zvláště pokud rodič neodhadne míru trestu nebo trestá v afektu) a velmi záhy ztrácí účinnost u větších dětí. Konstatuje, že *co nepomohou vybudovat pochvaly a povzbudivé odměny, to už tresty rozhodně nezmohou. A ty fyziologické, tělesné tresty teprve ne* (Matějček, 2015, s. 102)! Ze své praxe uvedl příklad otce, který prohlašoval, že dítě nikdy nebije, přitom trestal svého sedmiletého syna zavíráním do sklepa, kde byl hoch o samotě ve tmě. Jeho výchovné zásahy skončily předáním dítěte do psychiatrické léčebny (Matějček, 2015). Matějček vyvozuje obecně platnou zásadu zdrženlivosti v trestání, že totiž *projevíme-li méně rozhodnosti a iniciativy na tomto poli...velmi pravděpodobně chybu neuděláme* (Matějček 2015, s. 102). Dále uvádí, že *dobře potrestat může dítě jen ten,*

kdo je (dítě) má rád (Matějček, 2015, s. 104), a samotný fakt, že máme dítě rádi je tím nejspolehlivějším regulačním zařízením v našem přístupu k němu, ať již máme z něho radost nebo se hněváme (Matějček 2015, s. 104). Pokud trestání překročí únosnou mez, je důkazem nejen výchovatské bezmocnosti, ale také bezmocnosti lidské (Matějček, 2015, s. 104).

8.3. Výchova trestáním

Některé tresty jsou typické pro rodinné, další pro školní prostředí (zde jsou již v současné době zakázány), přesto výčet trestů dle Vaníčkové a Mertina (oddíl 8.1) připomíná spíše seznam agresivního chování, často za hranicí týrání, než seznam výchovných metod. Je téměř nemožné stanovit, který trest je ještě akceptovatelný a který lze označit jako týrání. Všechny formy jsou spojeny s prožitkem tělesné bolesti, nepohody, ponížení a následné agrese, rezignace nebo naučené bezmocnosti. Jediným výsledkem je internalizace tohoto škodlivého vzorce agresivního chování, které rodič dítěti opakovaně při výchově zprostředkoval spolu s narůstající pravděpodobností, že podobné chování bude dítě používat ve vztazích k ostatním lidem i k vlastním dětem v budoucnosti. Vzniká tak začarovaný kruh mezigeneračního přenosu násilí, kdy je rodič ochoten vztáhnout ruku na vlastní dítě, které je vůči takovému chování bezbranné a na svém rodiči závislé. Tímto stylem výchovy se tudíž dítě nenaučí nic pozitivního.

8.3.1 Tělesné tresty, křik, bití

Několika světovým pacifistům je připisován výrok: *Dokud budeme bít děti, jsou všechny mírové konference zbytečné (Kubíčková, K. Glosa. Časopis Vlasta 6/2022, s. 6).*

Trest představuje umělý výchovný nástroj, u něhož je očekáván krátkodobý či dlouhodobý efekt. Přestože pro trestaného znamená nepříjemný prožitek, negarantuje žádoucí změnu, nedává prostor pro konstruktivní řešení, neřeší jádro problému. Efekt bývá opačný. S každým použitím trestu reprodukuje násilí a dítě se nápodobou učí, *že je v pořádku ubližovat, pokud jste silnější a máte navrch... že až vyroste a bude silnější, bude moci ze své pozice tlouct ty slabší, pokud bude mít pocit, že je to třeba (Kubíčková, K. Glosa. Časopis Vlasta 6/2022, s. 6).* Nevědomky tak mohou být v rodině pokládány základy agrese a šikany, jsou-li násilí a agresivita obráceny proti okolí, nebo

sebepoškozování, rezignace, pasivity a naučené bezmocnosti v případě agresivity obrácené proti sobě (Mertin, 2013).

Existuje beze sporu řada vhodnějších výchovných nástrojů, než je křik a bití, jejichž účinnost s narůstajícím věkem dítěte rychle klesá. U malých dětí sice může lehké plácnutí přes zadeček nebo přes ručičku, zakřičení nebo projev lehkého fyzického násilí znamenat rychlý výchovný zásah v situaci, kdy váhání by způsobilo násobně větší škodu. Přesto se nejedná o dlouhodobě efektivní výchovné prostředky. Podle statistik dokonce pochází většina násilníků z rodin, kde bylo normální děti fyzicky trestat (Kubíčková, K. Glosa. Časopis Vlasta 6/2022). Naproti tomu i malé dítě lze místo rány či křiku odvést od nežádoucí činnosti s patřičným vysvětlením doprovázeným jasnými neverbálními projevy nelibosti rodiče. Některým situacím lze předcházet předvídavostí rodičů a opakovaným upozorňováním na následky určitého chování nebo přítomností rodiče a zajištěním rodičovského dohledu.

8.3.2 Pravidla trestání

Pokud rodiče nedokážou plně eliminovat tresty ve výchově, je užitečné respektovat některá doporučení, která pomohou zvýšit výchovnou hodnotu trestu a omezit negativní následky. Trest by měl být vždy *přiměřený, šetrný, důstojný, ... srozumitelný a efektivní... aby dovedl dítě co nejlíže k očekávanému chování* (Mertin, 2013, s. 29). V. Mertin uvádí následující pravidla, která mohou sloužit jako základ tvarování dítěte a jeho směřování k vlastní zodpovědnosti v dlouhodobém kontextu.

- Trest musí následovat bezprostředně po přestupku bez dlouhé časové prodlevy
- Trest musí být přiměřený věku dítěte, jeho rozumové vyspělosti a závažnosti přestupku
- Je nezbytné vyloučit razantní tresty u malých dětí; přestupky jsou většinou nezávažné a v případě použití „silných“ metod nelze zvyšovat intenzitu trestu u závažného provinění
- Omezit trvání trestu, zajistit srozumitelný obsah trestu
- Netrestat v rozčilení, v afektu, předem promýšlet další vývoj

- Absolutní zákaz psychických trestů – vážně ohrožují emocionální vývoj dítěte; v případě výjimečného použití musí následovat náprava vztahu v podobě bezpodmínečného odpuštění a usmíření
- Používání trestů v podobě stupňování mimiky, tónu a síly hlasu (ne křik), gest, stupňování oslovení od mazlivého přes neutrální po důrazné
- Používání zákazů a odebrání výhod
- Promyšlené zákazy, které je možné dodržet
- Vždy nabídnout cestu nápravy, ukončení trestu, odpuštění a smíření, vždy se omluvit v případě rodičovské chyby (Mertin, 2013)

Mezi přijatelné tresty lze tedy zařadit podle zvyklostí v naší společnosti zvýšení hlasu, křik, plácnutí přes zadek, ruce, nohy, různé zákazy. Hraničním je ojedinělý pohlavek či výprask. Nepřijatelné je výrazné a systematické bití různými nástroji, tlučení do hlavy, zavírání do sklepa, do tmy, přivazování ke stolu, ostříhání, pálení cigaretou, hrubé nadávání, ponižování, dlouhodobé odpírání jídla nebo lásky. Takové tresty, včetně ignorování dítěte, odmítání fyzického kontaktu a nemluvení s ním, jsou kruté a z psychologického hlediska ve výchově destruktivní (Mertin, 2013). Zvláštního významu pak nabývá jejich používání v NRP/PP v případě dětí s vývojovým traumatem, kterým nejen nepomáhá, ale vážně je ohrožuje dalším prohlubováním znovuprožíváním jejich traumat.

8.3.3 Zákaz tělesných trestů

Na rozdíl od minulosti je řada trestů odmítána a zákaz bití dětí je v některých vyspělých zemích zakotven též legislativně. Je tudíž zarážející názor, že pokud není překročena společensky akceptovatelná míra trestu či se konkrétní případ nestane mediálně známým, je trestání dětí paradoxně přijatelnou výchovnou metodou, ačkoli projev násilí vůči dospělému člověku lze trestně stíhat.

Ve většině rozvinutých zemí sílí trend považovat tělesné tresty za týrání dítěte, a tedy činnost nezákonnou. V některých státech jsou tělesné tresty již zakázány, např. ve Švédsku, Norsku, Dánsku, Finsku, Bulharsku, Maďarsku, na Islandu; v USA zakázány nejsou, v některých zemích jsou povoleny jen určité formy trestání. V Austrálii povolují tzv. rozumné tresty k dosažení poslušnosti u dětí. Podle tamního zákona je třeba brát

v úvahu věk dítěte, jeho tělesné proporce, zdravotní stav a mentální status, a dále pak důvod potrestání, jeho formu a poškození (<https://sancedetem.cz/tresty-ve-vychove-deti...>).

V českém prostředí se zákaz tělesných trestů pokusila prosadit bývalá ministryně Džamila Stehlíková. Zákon tehdy neprošel, Evropská unie však dále usiluje o uzákonění úplného zákazu tělesných trestů u dětí. V českém prostředí tento zákaz nenalézá dostatečnou podporu rodičů ani odborné veřejnosti. V. Mertin ovšem správně konstatuje, že legislativní zákaz represivních postupů není řešením, jelikož *běžní rodiče takový zákon nepotřebují, a těm, kteří dětem ubližují, stejně v této činnosti nezabrání* (Mertin, 2013, s. 26).

V této souvislosti lze diskutovat fakt, že jedním z důvodů selhání PP, jejímu ukončení a svěření dítěte do ústavní péče, je nadměrné trestání (viz výzkumné šetření v praktické části, rozhovor s rodinou č. 4, kde byla dívka z PP odebrána pro nadměrné trestání, svěřena do PPPD, po prošetření se však vrátila do stejné rodiny, kde i přes problémy pociťovala jisté zázemí a odmítala umístění do ústavní péče).

9. Výchova bez trestů

9.1 Cíle výchovy bez trestů

Lidské dítě se rodí na rozdíl od živočichů v mnoha ohledech nezralé. Jeho základním vývojovým úkolem je naučit se co nejvíce, získat co nejvíce znalostí, vědomostí, zkušeností a kompetencí, které mu umožní začlenění do života a do společnosti. Jednoznačně je tedy zaměřeno na budoucnost, rozvoj a pokroky.

Vzhledem k tomu, že je dítě nesamostatné, potřebuje při učení pomoc dospělých. Nejprve rodičů, později školy a dalších institucí, které dítěti pomáhají zdolávat vývojové mezníky s ohledem na jeho věk, individuální potenciality a omezení. Vychovatelé jsou tedy orientováni na pomoc, podporu a rozvoj dítěte ve všech oblastech od jeho raného dětství až do dospělosti. Nedílnou součástí výchovného procesu je zvolení vhodných metod a postupů, tedy také principů výchovy trestající nebo výchovy bez trestů (Mertin, 2013).

9.2 Charakteristika výchovy bez trestů

Na názorovou linii Z. Matějčka v českém prostředí navázal dětský psycholog V. Mertin se svou koncepcí výchovy bez trestů. Jeho přístup je oproti tradičním výchovným metodám v mnohém revoluční, nicméně jedná se o perspektivní humánní způsob výchovy respektující složitost lidské psychiky. Mertin ho označuje jako ostrůvek pozitivní deviace.

Bylo mnohokrát prokázáno, že přežívající názory typu *škoda každé rány, která padne vedle; dobře mířená facka je lepší než hodinová diskuze* nezajistí žádoucí chování, naruší vztahy rodič-dítě, neposkytne pozitivní způsoby řešení, dítě se nenaučí řešit problémy přijatelnějším způsobem (Mertin, 2013, s. 9). Výchova bez trestů je náročnější na kvality vychovatele, trpělivost, vytrvalost a důslednost, na čas, energii i nadhled vychovatelů, investice se však velmi pravděpodobně v dlouhodobé perspektivě vrátí.

Mertin, stejně jako Matějček, ve výjimečných případech připouští použití trestu. Je ovšem nutné aplikovat trest jako krajní možnost, trestat s porozuměním potřebám dítěte, jeho vývojovým možnostem a omezením, nikdy v afektu a pod tlakem vlastních

nezvládnutých emocí nebo ve snaze o rychlé vyřešení problému. Zásadní je ohled na vztah a jeho nápravu a zachování bezpečného rodinného prostředí (Mertin, 2013).

Připouští, že plácnutí od milujícího rodiče, který dává dítěti svou lásku najevo stále, před trestem i po něm, způsobí minimální škodu (<https://sancedetem.cz/tresty-ve-vychove-deti>). Dítě je milováno, potrestáno, opětovně přijato, vztah je napraven. Přínosem je eliminace pro dítě stresující atmosféry křiku a strachu, která je škodlivá také z důvodu imitace a internalizace vzorců násilného chování a jejich přenosu do dospělého života jako vhodného způsobu řešení problémů či obtížných životních situací.

Výchova bez trestů ovšem není totožná s liberální vše povolující či přehlížející výchovou, kdy je dítě ponecháno samo sobě bez jakýchkoliv výchovných zásahů, bez rodičovských reakcí na nevhodné chování a výchovných intervencí. Dítěti je nutné laskavě nastavit jasné a bezpečné hranice, podporovat samostatné rozhodování vedoucí k odpovědnosti, akceptovat i přijatelná rizika špatného rozhodnutí, což poskytuje dítěti potřebné zkušenosti pro život. Toto vše zářimované láskyplným přístupem a podpořené rodičovským příkladem a podporou, důvěrou v dítě, v některých situacích i smyslem pro humor (Mertin, 2013).

9.3 Dětské omyly, přestupky, zlobení

Po narození je dítě plně odkázáno na rodiče jako na prostředníky v poznávání světa a získávání zkušeností. Dítě potřebuje poznávat, zkoušet, zažívat nezdary, integrovat nové poznatky a zkušenosti do svého repertoáru naučeného. Mertin výstižně hovoří o *praktickém pokusnictví* (Mertin 2013, s. 15). Nedílnou součástí tohoto procesu jsou omyly, přestupky a zlobení. Někteří rodiče hodnotí jako nežádoucí přestupky i ty, které jsou způsobeny nezralostí nervové soustavy či individuálními zvláštnostmi dítěte. Jiní v extrému, označují jako „zlobení“ normální a žádoucí aktivitu dítěte, pokud probíhá v dobu, která rodičům nevyhovuje, kdy má podle přesně daného plánu dítě spát, pokud se projevuje příliš hlasitě, ruší je při práci, apod.

S rostoucím věkem může dítě rozšiřovat škálu nežádoucího chování od hlasitých projevů, vztekání, drobných neposlušností až k překračování hranic, nadávkám, lhaní, krádežím, fyzickým útokům, vulgární mluvě, drzosti, vyhledávání rizikových vrstevníků,

pokusnictví s návykovými látkami, apod. Rodiče podle míry nepohody, kterou v nich tyto projevy vyvolávají, přistupují k represivním opatřením, k trestání. Jsou to oni, kdo rozhoduje o limitech a vhodnosti určitého chování podle vlastní hierarchie hodnot, výchovných preferencí a cílů výchovy. Roli sehrávají také osobnostní kvality rodičů a jejich zkušenosti z dětství, stejně jako normy společnosti. V závislosti na těchto vlivech mohou různí rodiče hodnotit stejný přestupek naprosto odlišně; pro některé je nepořádek, pláč, křik či rozházené hračky jen provozní komplikací, jiní je hodnotí jako závažný přestupek, útok na dospělého, schválnost. Objektivně stanovit stupnici závažnosti přestupků je velmi obtížné, vždy se bude silně uplatňovat subjektivní hodnocení i proměnlivost pohledu v čase, a také faktory, které v hodnocení závažnosti přestupek zesilují (opakování stejného přestupku – i mnohonásobné, lhaní a zapírání, přestupky na veřejnosti) nebo zeslabují (nedostatečná psychická vyspělost, nevyzrálost nervové soustavy, drobná mozková dysfunkce, apod.) (Mertin, 2013).

V centru pozornosti tedy stojí jednak akce ze strany dítěte, jednak reakce ze strany rodiče. Pochopení, že přestupky a omyly mohou při správně zvoleném výchovném přístupu být zdrojem pokroků a vývoje dítěte je motivující. Snahu tedy lze cílit nikoli na důsledné potlačení a odstranění projevů chování dítěte, nýbrž na jejich správné zvládnutí a následné využití získaných zkušeností.

9.4 Základní principy výchovy bez trestů dle Evy Vaníčkové

Velmi inspirativní jsou doporučení Evy Vaníčkové pro výchovu bez tělesných trestů v jednotlivých etapách vývoje dítěte. Podrobně jsou popsány v příloze č. 3.

9.5 Tělesné tresty očima dětí

Vyjádření dětí i názory odborníků na výchovu jsou důraznou výstrahou před používáním a zneužíváním trestů ve výchově. Takové chování vůči dítěti nelze označit jako výchovu, spíše se nabízí označení „zločin na dítěti.“

Děti samotné s tělesnými tresty nesouhlasí. Většinou není důvodem akt samotného potrestání, protože dětem se takové jednání ze strany rodičů nemusí zdát nepřírozené, mohou je považovat za přirozený způsob chování rodičů a oprávněnou reakci na jejich chování. Velmi škodlivé jsou však prožitky, které s trestáním souvisejí: pocit křivdy, hněv, vztek, zahlcení negativní mi pocity, bolest fyzická i emocionální, rezignace či

agrese, vzdor až nenávisť k rodiči a k autoritám obecně, celková domácí nepohoda, chronický stres. V takových postojích již lze vystopovat známky rodící se deformace osobnosti. Dítě považuje násilí ve výchově a agresivitu za přirozený projev ve vztazích. Osvojuje si tento škodlivý vzorec chování zprostředkovaný nejbližšími významnými osobami a aplikuje jej ve vlastním životě. Nepřiměřené trestání se tak stává příčinou eskalace násilí mezi vrstevníky, domácího násilí, násilí v milostných vztazích, může vést k neschopnosti navázat a udržet uspokojující a trvalé partnerské vztahy. Důsledkem je rozpad rodin a v celospolečenském rámci výskyt patologických jevů. Některá konkrétní vyjádření dětí ohledně tělesných trestů (Vaníčková, 2004), a dále autentická vyjádření chlapců umístěných ve výchovném zařízení ohledně trestů, které zažívaly ve svých orientačních rodinách před nařízením ústavní výchovy, jsou součástí přílohy č. 7.

9.6 Základní principy výchovy bez trestů dle Václava Mertina

Univerzální postupy ve výchově neexistují. Stejně jako jsou odlišné děti, je nutné volit individuálně odlišné metody. Cíle výchovy zůstávají stejné, mění se jen prostředky k jejich dosahování. Některé z nich, které byly dříve ve společenském kontextu přijatelné, jsou v současnosti neakceptovatelné (Mertin, 2013).

9.6.1 Být s dítětem

Být s dítětem je základní potřebou ve všech vývojových etapách od nepřetržité přítomnosti rodiče u kojenců a batolat přes postupnou separaci a osamostatňování dítěte až k bodu, kdy dospělí fungují již jen jako opora, jsou *ochotně k dispozici vždy, když dítě potřebuje* (Mertin, 2013, s. 53). Být s dítětem je základním předpokladem a podmínkou výchovy bez trestů.

Výrazně je tato potřeba akcentována v pěstounské péči. Dítě přichází do nové rodiny se zkušeností, kdy opakovaně zažívalo masivní nepřítomnost rodičů. Proto často působí jako samostatné, jako by rodiče ani nepotřebovalo, což zpravidla nebývá neadekvátní jeho věku (Mertin, 2013). Paradoxně však po společnosti blízkých osob touží. Stálá přítomnost dává rodiči šanci proniknout do prožívání a reagování dítěte, okamžitě reagovat na jeho emoční projevy a nežádoucí chování, minimalizovat případné následky a poskytnout podporu. Dítě tak může zažívat opakovaně novou zkušenost přijetí a bezpečí a dostává možnost zažívat úspěchy ve svém konání.

Naplnění této potřeby je nezbytné v adaptační fázi pěstounské péče, kdy slouží jako prevence nežádoucího chování. Často pouhou přítomností rodiče/pěstouna lze zabránit prohřeškům, a tím i trestajícím tendencím. Dítě dostává příležitost zažívat „školu života“ na základě osobního příkladu rodičů/pěstounů. Současně rodič/pěstoun má možnost předávat pozitivní hodnoty, postoje, budovat a fixovat nové vzorce chování, upevňovat a automatizovat dovednosti, a v případě potřeby efektivně korigovat nežádoucí projevy.

Žádoucí je ovšem také respektovat právo dítěte na chvíle samoty a čas strávený mimo rodinu s přáteli a při realizaci vlastních zájmů, a to zejména u starších dětí. Jeho rozsah však nemá být dominantní v porovnání s časem tráveným v rodině. Ta stále zůstává pro dítě optimálním prostředím pro jeho rozvoj (Mertin, 2013).

9.6.2 Pozitivní přístup k dítěti a k výchově

Pozitivní pohled na dítě samotné i výchovný proces je nezbytný pro úspěšný průběh výchovy zvláště v náročných situacích a vývojových etapách (nástup do školy, puberta). V pěstounské péči je nutno tento aspekt akcentovat jako součást budování zdravé osobnosti dítěte a zdroj pedagogického/rodičovského optimismu. Byl rozebrán podrobně v oddílu 6.1.2 a 6.1.3.

Nedílnou součástí pozitivního přístupu je flexibilní přizpůsobení představ a nároků rodičů dítěti. Jako zcela nevhodné se jeví trestání dítěte za to, že nevyhovuje požadavkům rodičů. Pozitivně naopak působí naslouchání dítěti a přizpůsobení přístupu i nároků rodičů reálným možnostem dítěte (Mertin, 2013).

9.6.3 Začít včas a od maličkostí

S výchovným působením na dítě je třeba započít již v útlém věku. Představa, že malé dítě stejně výchovné zásahy nechápe, je zavádějící stejně jako argumentace, že je třeba řešit pouze „velké“ problémy, a k ostatním se stavět laxně či je úplně přehlížet. Samozřejmě není nutné na každý přestupek dítěte reagovat výchovným opatřením, lze ho přehlédnout, nicméně je dobré sdělit dítěti, že rodiče i drobnost zaregistrovali a postupně posilovat a fixovat a správné návyky v době, kdy je dítě tvárné. Pokud si rodiče všimají i drobných projevů vybočujících z normálu, lze nenásilnými metodami korigovat chování dítěte a reagovat i na drobné změny. (např. zklidňující opatření u

nadměrně aktivních kojenců či malých dětí nezpůsobí škodu ani v případě, že později bude dítěti diagnostikována ADHD). Stejným postupem lze předejít velkým problémům v pozdějších obdobích, ve škole, mezi vrstevníky. Ani v tomto případě není nutné situaci od počátku dramatizovat. Pokud rodiče s dítětem komunikují, naslouchají mu a sledují jeho projevy, je pravděpodobné, že správně vyhodnotí závažnost přestupku a učiní adekvátní opatření, ať už v rodině nebo ve škole ve spolupráci s učiteli (Mertin, 2013).

9.6.4 Respekt a autorita

Pro dítě je rodič přirozenou autoritou. Rodič je větší, silnější, je vzorem, zvládne vše, co dítě samo nezvládá. Pokud se tedy rodič své autority vzdává se zdůvodněním, že nechce omezovat rozvoj dítěte, porušuje biologicky danou hierarchii a dítě mate. V tomto kontextu je rovněž přirozené, že s postupem času a s osamostatňováním dítěte autorita částečně klesá a nakonec se transformuje do vzájemného respektu dospělých osob (Mertin, 2013).

Mylným je ovšem názor, že ztracenou autoritu lze posílit pomocí trestů (výprasku, odpírání lásky, vyhrožování, apod.). Strach z trestu, byť krátkodobě účinný, není dostačující motivací pro změnu chování. Naopak podryvá vztah a autorita se dál vytrácí.

9.6.5 Pravidla a hranice

V rodině, do které se dítě narodí, je přirozeně ochraňováno a hýčkáno. Postupem času se ale v rámci rodiny a později i v kontaktu s vnějším světem setkává s pravidly a normami určujícími a limitujícími jeho chování, protože pořádek a řád je jedním ze základních kamenů lidského soužití.

U malých dětí jsou pravidla a limity stanovovány rodiči v závislosti na výchovném stylu a vlastních zkušenostech, větší děti je možné zapojit do tvorby rodinných pravidel. I přes takový flexibilní přístup je u větších dětí zcela normální snaha stanovená pravidla obcházet a porušovat, protože jejich dodržování se jim nejeví jako komfortní a užitečné, nedokážou pochopit jejich smysl. Velmi často se tento fenomén objevuje v péstounské péči u dětí, jejichž dosavadní život byl chaotický, postrádající jakoukoli strukturu; rodičovská pravidla byla buď příliš striktní, nepružná, nebo naopak úplně absentovala, dítě bylo ponecháno samo sobě. Často chybělo také rodičovské vysvětlení, proč je nutné určité věci dělat nebo proč je v jiných rodinách praktikují jiným způsobem.

Pravidla a nároky nastavované pěstounskými rodiči mohou tedy pro dítě představovat zcela novou zkušenost a významnou zátěž. Vhodným výchovným přístupem je zapojit větší dítě podle možností do tvorby rodinných pravidel a důsledně vyžadovat jejich naplňování, nesklouzávat však v duchu kultu dítěte k přehlížení rodičovské zodpovědnosti, kdy se z rodiče zodpovědného za směřování dítěte stává pouhý pozorovatel či doprovázející subjekt (Mertin, 2013). Otázka týkající se nastavování limitů v NRP/PP byla rozebrána také v oddíle 7.

9.6.6 Prevence, předcházení problémům

Efektivním způsobem, jak zabránit prohřeškům dítěte, je rodičovská předvídavost. I v pěstounské péči lze pracovat s informacemi z minulosti dítěte, které zakládají způsob jeho prožívání a chování. Pokud rodiče myslí za dítě, mohou zachytit potenciální problém v zárodku, předejít jeho eskalaci a v případě kolize okamžitě zasáhnout.

Současně je vhodné zprostředkovat dítěti zkušenost, že musí nést následky svého chování, pokud nereagovalo na rodičovská upozornění. K tomuto prožitku ovšem dochází v bezpečném prostředí rodiny, kde lze rizikové situace trénovat, přičemž rodiče fungují jako ochránci a dítě dostává ponaučení; opakovanou zkušeností získává potřebné dovednosti a posiluje důvěru k rodičům (Mertin, 2013).

9.6.7 Tělesný kontakt

Tělesný kontakt funguje jako výchovný prostředek ve dvou rovinách. V pozitivním směru lze využít pohlazení, objetí, držení za ruku; v negativním směru plácnutí, sevření, zadržení, zabránění v činnosti, nikoli ovšem pohlavkování nebo bití. Pokud je rodič přítomen, lze dítěti fyzicky zabránit v nežádoucím chování uchopením za ruce, znehybněním na klíně, formou pevného objetí, případně spojeného i s konejšením a hlazením, dokud neodezní vztek dítěte. Rodiče *musí být trpělivější a vytrvalejší než dítě* (Mertin, 2013, s. 78).

Velmi opatrně je nutné přistupovat k fyzickému kontaktu v NRP, aby nedošlo k překročení hranice přijatelného kontaktu. Zvláště vzhledem ke zkušenostem dětí s týráním a zneužíváním nemusí být fyzický kontakt pro ně příjemný, někdy jej nedokáží akceptovat vůbec. Ačkoli dítě takový kontakt v ozdravném procesu velmi potřebuje, je důležité respektovat jeho vlastní tempo a způsoby kontaktu, které jsou pro ně

zvládnutelné. Zohlednit je nutné také společenské konvence v kontextu kulturním, historickém i z hlediska věku dítěte. Mertin konstatuje, že *společnost sleduje se stále větším podezřením jakékoli kontakty dospělých s dětmi* (Mertin, 2013, s. 78), což je bezesporu výzvou i dilematem PP, kde absentují vztahy determinované biologickou příbuzností dětí a náhradních rodičů.

9.6.8 Méně slov, více konání

Součástí výchovy je poskytování informací dítěti v množství a kvalitě odpovídající jeho věku a vývojové úrovni, aby je dítě bylo schopné vstřebat a porozumět jim. Dobré výsledky zpravidla nepřinášejí výčitky, mentorování či moralizování nebo stále se opakující košatá doporučení či zdouhavé vyptávání a zjišťování příčin. Mnohem efektivnější je hovořit s dítětem v době, kdy není potřeba řešit daný problém akutně a kdy je dítě v příjemné atmosféře ochotné se otevřít, naslouchat a samo hovořit.

V PP je důležité poskytovat dítěti stručné, jasné, konkrétní a srozumitelné instrukce následované výzvou k dané činnosti, zopakováním instrukce, případně aktivní pomocí, pokud dítě nereaguje. Jestliže dítě odmítá vykonat požadovanou činnost, mohou ji rodiče vykonat za něj, ovšem v jeho přítomnosti (Mertin, 2013).

9.6.9 Zážitek reálného úspěchu

Účinným prostředkem k posílení pozitivních tendencí v chování a jednání dítěte je opakovaná zkušenost úspěchu. Děti přicházející do PP často nedostaly možnost takovou zkušenost učinit, spíše opakovaně zažívaly neúspěchy a zklamání s dopadem na jejich sebevědomí a sebepojetí. Pozitivní očekávání rodičů, tedy důvěra ve schopnost dítěte uspět, může dítě velmi ovlivnit a přenést se na něj. Následný prožitek úspěchu, radosti a kladného přijetí druhými lidmi je velmi silnou motivací pro další snažení dítěte a jeho celkový progres. Úlohou rodičů/pěstounů je tedy vytvářet takové podmínky, aby každé dítě mohlo být úspěšné a nedocházelo k tzv. Matoušovu efektu a vzniku akumulované výhody, kdy úspěšnější se díky kladné reakci okolí stávají ještě úspěšnějšími a neúspěšní ztrácejí díky negativním reakcím okolí i drobné výhody a možnosti zažívat úspěch (v duchu Matoušova evangelia, kapitola 25, verš 29, podobenství o hřivnách). Pygmalion efekt ovšem funguje také v opačné rovině jako

Golem efekt. Jsou-li rodiče přesvědčeni, že dítě něco nedokáže, napomáhají jeho neúspěchu či ho přímo způsobují (Mertin, 2013).

9.6.10 Odpovědnost za vlastní konání

S vedením dítěte k zodpovědnosti je žádoucí začít v útlém věku. Není potřeba složitého vysvětlování, efektivnější metodou je zapojovat dítě do běžných činností rodiny, akceptovat některé jeho návrhy, dle možnosti respektovat jeho přání a nechat ho prožít následky vlastní aktivity. Tímto nenásilným způsobem se dítě postupně učí zodpovědnosti za vlastní činy a chování.

V této oblasti je žádoucí nepodléhat extrémům. Jedním z nich je vedení k přílišné samostatnosti v době, kdy dítě ještě není dostatečně zralé, kdy je pro něj *„podstatná hojná přítomnost a pomoc významných dospělých, a tedy i značná míra nesamostatnosti“* (Mertin, 2013, s. 83). Opačným extrémem je výchova hyperprotektivních rodičů s jejich příliš ochranným přístupem a s rizikem, že v důsledku nedostatku zkušeností a možnosti vyzkoušet si různá řešení se dítě stává nesamostatným až závislým na dalších osobách.

9.6.11 Odebírání výhod

Odebrání výhod je jedním z možných výchovných opatření jako alternativy k trestajícím postupům. Zpravidla se jedná o odepření činností, které jsou pro dítě atraktivní, příjemné, nespádají do rámce běžných činností rodiny, nejsou pro život nezbytné, jsou spíše zpestřením (např. sledování televize, hraní na počítači, návštěva kina, aktivity s kamarády, dárky, apod.) Řada pěstounů právě tuto alternativu preferuje.

9.6.12 Neoplácet stejným

Děti přicházející do PP někdy mají tendenci bít rodiče či sourozence i přesto, že samy bity nejsou, nebo oplácet určitým jednáním stejným. Jádrem problému může být opět jejich historie a prožité zkušenosti, které je nenaučily řešit věci přijatelnějším způsobem. Dítě potřebuje pochopit, že rodiče nejsou jeho kamarády a partnerský přístup má své hranice, že rodiče jsou těmi, kdo vedou, učí, určují limity (Mertin, 2013).

U dětí v pěstounské péči lze výchovné situace s úspěchem demonstrovat s pomocí panenek či plyšáků. I pro malé dítě je pak pochopitelné, že rány bolí, že není příjemné, pokud mu někdo sebere hračku, apod.

9.6.13 Zacházet s dítětem jako s mladším

V pěstounské péči se aplikace výchovných postupů často řídí nikoli chronologickým věkem dítěte, nýbrž věkem mentálním. Dítě může být v některé oblasti vývojově opožděné, s nedosycenými potřebami, a jeho chování tudíž odpovídá standardům pro mnohem mladší dítě. Tomu je nutno pružně přizpůsobit výchovné postupy a regredovat na aktuální úroveň odpovídající mladšímu a méně vyspělému dítěti s cílem zabránit opakování přestupku a přísnějším sankcím. V praxi se může jednat o zvýšenou kontrolu a dozor, omezení soukromí a samostatnosti, apod. V závislosti na jednání dítěte je možné přijatá opatření pozvolna zmírnit, pokud respektuje nastavená pravidla, případně se vrátit k původním omezením (Mertin, 2013).

10. Výchova k disciplíně podle Daniela Siegela a Tiny Payneové-Brysonové

10.1 Charakteristika výchovy bez trestů dle D. Siegela a T. Payneové-Brysonové

Psychiatr, zakladatel oboru interpersonální neurobiologie Daniel J. Siegel a dětská psychoterapeutka Tina Payneová-Brysonová na základě celoživotních zkušeností a nejnovějších multioborových poznatků vytvořili teorii vztahové, klidné výchovy k disciplíně, která podněcuje a zároveň rozvíjí mozek dítěte, poskytuje pochopení toho, co děti potřebují a postupy, jak je vést k disciplíně tak, aby byl podporován jejich optimální vývoj. Nabízejí vědecky informované, efektivní strategie, které pomáhají ke zdárnému vývoji cestou uvědomělé a citlivé komunikace, navázání vztahu s dítětem a tzv. přesměrování, vedení k disciplíně rozvojem jeho dovedností a zlepšování vzájemných vztahů. Tento inovativní přístup k výchově sami shrnují do osmi bodů a hlavní princip výchovy charakterizují dvěma základními principy, tj. **navázáním kontaktu a přesměrováním chování** (tj. znovuzapojením mozku dítěte). Jejich zásady jsou cennou pomocí právě v oblasti PP u dětí zatížených vývojovým traumatem.

1. Výchova k disciplíně má zásadní význam. K lásce k dětem a k naplňování jejich potřeb nedílně patří také *vymezování jasných a důsledných hranic*, což jim pomáhá k úspěchu ve vztazích a v dalších oblastech života.
2. Účinná výchova závisí na *láskyplném, uctivém vztahu mezi dospělým a dítětem*. Do výchovy nepatří výhrůžky či ponižování, neměla by způsobovat fyzickou bolest, děsit děti nebo v nich vytvářet pocit, že dospělý je nepřítel. Měla by ve všech zúčastněných navozovat *pocit bezpečí a lásky*.
3. *Cílem výchovy je učit*. Obvykle existuje lepší způsob poučení než okamžité vyvození důsledků. *Místo trestání děti povzbuzujeme ke spolupráci*. Pomáháme jim přemýšlet o vlastním jednání, přistupujeme k nim hravě a kreativně. Stanovujeme hranice prostřednictvím *rozhovoru*, který pomáhá rozvíjet uvědomění a dovednosti, jež vedou k lepšímu chování v přítomnosti i v budoucnosti.
4. Prvním krokem ve výchově je věnovat *pozornost emocím dítěte*. Když děti zlobí, obvykle je to důsledkem nezvládnutí silných emocí a nedostatečně rozvinutých schopností dobrého rozhodování. Věnovat pozornost emočnímu prožívání za určitým chováním je proto stejně důležité, jako samotné chování. Ve skutečnosti

už existují vědecké důkazy, že řešení emočních potřeb dětí je ten nejúčinnější přístup k dlouhodobé změně chování, a že zároveň rozvíjí dětský mozek způsobem, který dítěti umožňuje lepší sebeovládání v dospívání i v dospělosti.

5. Jestliže se dítě rozčílí nebo dostane *záchvat vzteku*, je to chvíle, kdy dospělého nejvíce potřebuje. Je zapotřebí mu ukázat, že *dospělí jsou mu oporou* a že *ho neopustí*, i když se chová nemožně. Takto se v dítěti buduje důvěra a pocit bezpečí.
6. Někdy je zapotřebí počkat, až je *dítě připraveno k učení*. Jestliže je rozčilené nebo mimo sebe, je to ta nejhorší chvíle na poučování. Tyto intenzivní emoce jsou důkazem, že dospělého potřebuje. Jeho prvním úkolem je pomoci mu, aby se uklidnilo a mohlo se znovu začít ovládat.
7. *Navázáním kontaktu* je dítěti poskytována pomoc, aby bylo připraveno k učení. Dříve než bude přeměřováno chování dítěte, je nutno navázat s ním kontakt a utěšit ho, stejně jako když se tělesně poraní; *potvrzovat platnost jeho pocitů* a poskytovat mu dostatek laskavé empatie, navázat s ním kontakt.
8. Po navázání kontaktu lze *přesměrovat chování dítěte*. Jakmile dítě cítí, že je s rodičem v kontaktu, bude připravenější k učení. Pak je možné jej účinně přesměrovat a *promluvit si s ním o jeho chování*. Cílem při přesměrovávání a vymezování hranic je, aby děti získaly vhled do svého nitra, empatii k druhým a schopnost napravit vlastní chybu (Siegel, Payneová-Brysonová, 2015).

Obsah těchto zásad se v řadě aspektů shoduje s výchovným desaterem Zdeňka Matějčka (Matějček, 1994), což potvrzuje, že základní potřeby dítěte jsou stále v čase a primárním prostředím jejich uspokojování je fungující rodina. Výchovné principy a strategie se s novými vědeckými poznatky a s aktuálními společenskými potřebami přizpůsobují, jejich jádro však zůstává ve své podstatě neměnné.

10.2 Výchovné strategie dle D. Siegela a T. Payneové-Brysonové

D. Siegel a Tina Payneová-Brysonová doporučují klidné přesměrovací strategie, které se osvědčily v jejich praxi. Rodiče z nich mohou vybrat to, které je smysluplné za daných okolností podle temperamentu, věku a vývojové fáze dítěte, podle vlastní rodičovské filozofie, případně podle zkušeností dítěte před přijetím do PP.

Omezte slova: Dítě, zvláště malé nebo rozrušené potřebuje stručnost, není schopné vnímat logické argumenty a „vypíná“.

Přijměte emoce: Je důležité uznat platnost emocí, i když odmítáme nevhodné chování; „...můžeš cítit cokoli, ale nesmíš vždycky dělat, cokoli chceš“; dítě potřebuje pochopit, že mít chuť něco rozbít není totéž, jako to skutečně udělat.

Popisujte, nepoučujte: Konstatování toho, co vidíme, zahajuje dialog s dítětem, bez emocí pomáhá dítě přesměrovat – pochopit důvody nesprávného chování a jeho důvody, aby mohlo věc napravit.

Zapojte dítě do výchovy: Místo monologu využít dialog; rodič a dítě pracují jako tým na společném řešení, dítě cítí respekt a je ochotnější ke spolupráci.

Přeformulujte jasně „ne“ na podmíněčné „ano“: Kompromis není známkou slabosti, ale úcty k dítěti a k jeho přáním; předchází afektivní reakci, umožňuje zapojení sociálních obvodů v mozku, dítě se učí snášet zklamání, pěstovat odolnost, odkládat uspokojení. Platí ovšem, že o věcech ohrožujících bezpečnost dítěte či okolí se nediskutuje! (V knize je uveden vtipný bonmot: „Promiň, sestřičku nemůžeš dávat do sušičky, i když ji obložíš polštářky.“)

Zdůrazňujte pozitivní stránky: Místo zaměření na nepřijatelné chování, raději zdůraznit žádoucí chování, vyzdvihnout pozitiva; „přistihnout“ děti, když se dobře chovají a ocenit pozitivní aspekty.

Přistupujte k situaci kreativně: Pružné využívání humoru, legrace může zabránit sporu a vyhoceným situacím, dávat podněty dětskému mozku, zesilovat pocit bezpečí, posilovat navázaný kontakt (humor nezaměňovat s ironií či sarkasmem).

Naučte dítě používat nástroje vnitřního nazírání: Dítě nemusí uvíznout v negativním prožitku, být obětí svých emocí. Lze se naučit umění ovládat svou mysl a regulovat své chování. Dítě může přemýšlet, co mu vadí v dané chvíli, ale také vidět svět jinak, lépe, a na základě toho regulovat a měnit své emoce i chování, nenechat se jimi ovládat (Siegel, Panyneová-Brysonová, 2015, Příloha, s. 143).

10.3 Klidná výchova k disciplíně v praxi

Využití zmíněné strategie v praxi demonstruje příklad, při kterém je použito volné citace z publikace „Klidná výchova k disciplíně“ (Siegel, Paynová-Brysonová, 2015, s. 163 - 166) a který je obsahem přílohy č. 6.

Je nasnadě, že pokud využívání podobných výchovných strategií a metod přináší výsledky v běžných rodinách, je jistě uplatnitelné, vhodné a efektivní také v náhradní

rodinné péči, protože v praxi respektuje individualitu dítěte, jeho potřeby, prožívání, emoce a současně ho učí přetvářet vzorce nežádoucího chování v nové. Dítě se tak učí zkušeností, životem v rodině, učí se pro život. Doporučení výše zmiňovaných odborníků mohou být tedy významnou pomocí rodičům v rodinách vlastních i náhradních.

10.4 Výchovné chyby

Kromě Osmera zásad klidné výchovy k disciplíně a řady výchovných strategií uvádějí autoři také dvacet výchovných chyb, kterých se vědomě či nevědomky dopouštějí všichni, i ti nejlepší rodiče. Je pozoruhodné, jak často se s nimi lze setkat, nechybí-li ochota kriticky se podívat na vlastní výchovu. (Jednotlivé body jsou volně citovány spolu s postřehy vyplývajícími z praxe v PPPD).

1. *Ve výchově k disciplíně se místo na učení zaměřujeme na důsledky.* Často se soustředíme na důsledky prohřešků natolik, že se z nich stává cíl, ústřední bod výchovné situace. Užitečnější je zamyslet se nad ponaučením, které chceme dítěti předat a jak to nejlépe udělat, potom možná nebude nutné žádné důsledky vyvozovat.
2. *Při výchovném zásahu nemůžeme být laskaví, starostliví.* Což je ovšem zásadní omyl. Je důležité kombinovat zřetelné a důsledné hranice s laskavou empatií. Laskavý tón v rozhovoru s dítětem o jeho chování je velmi účinný. Pomáhá rodiči zůstat v klidu a přitom s dítětem komunikovat způsobem, který vyjadřuje vlídnost, lásku, respekt, soucítění. Tyto dva aspekty výchovy by měly koexistovat.
3. *Pleteme si důslednost s přísností.* Důslednost neznamená otrocká svévolně stanovená pravidla, ale promyšlené působení, aby děti věděly, co od nich očekáváme, příp. jaké budou důsledky jejich chování, které jim necháme pocítit. Někdy je nutné vzít v úvahu kontext situace a přimhouřit oko nad menším prohřeškem nebo dítěti trochu ulevit (např. když má dítě psát školní úkoly právě v době, kdy přijeli dědeček s babičkou, apod.)
4. *Moc mluvíme.* Jestliže je dítě rozrušené, není schopné naslouchat, naše snaha o komunikaci je tedy kontraproduktivní. Účinnější je neverbální komunikace: objetí, pohlazení, úsměv, empatický výraz, přikývnutí. Až se dítě uklidní a bude připraveno naslouchat, lze přesměrovat jeho pozornost, zapojit přemýšlivý „horní“ mozek a

řešit záležitost na logické úrovni. (V tělesném kontaktu je nutné zohlednit specifické potřeby týraného dítěte, které jej vnímá jako ohrožení a odmítá fyzický kontakt. V praxi se osvědčila zásada „jít tak daleko, jak daleko nás dítě pustí.“ Časem je možné ho citlivými technikami naučit fyzický kontakt akceptovat a dokonce si ho užívat.)

5. *Příliš se soustředíme na chování a nedostatečně na jeho skrytou příčinu.* Zlobení obvykle bývá symptomem jiného hlubšího problému. Bude se opakovat, dokud nenavážeme kontakt se subjektivním prožíváním dítěte a s emocemi, které toto chování vyvolávají. Je nutné se naučit dívat se skrz chování dítěte na to, jaké pocity by je mohly způsobovat (zvědavost, zlost, zklamání, únava, hlad, atd.) Někdy stačí rozpoznat, že je dítě hladové nebo unavené, podat jídlo nebo nechat odpočinout, a situace se zklidní sama.
6. *Zapomínáme se soustředit na to, jak říkáme to, co říkáme.* Záleží na obsahu našeho sdělení, na tom co říkáme, ale také jak to říkáme. Laskavost a zdvořilost v komunikaci s dítětem by měla být samozřejmostí. Ne vždy se to podaří, ale měl by to být cíl.
7. *Dáváme dětem najevo, že nemají prožívat silné nebo negativní pocity.* Někdy i neúmyslně odmítáme intenzivní emocionální reakci dítěte, což může dítě chápat jako sdělení, že s ním chceme být jen tehdy, pokud se chová hezky, je spokojené. Avšak právě v emočně vyhocené situaci dítě nejvíc potřebuje rodičovskou oporu, ať se chová jakkoli nemožně. I když nesouhlasíme s jeho chováním a s tím, jak emoce projevuje, chceme uznat platnost jeho emocí. (Dítě potřebuje cítit sdělení: Víím, jak je to pro tebe těžké, ale jsem tu s tebou, abych tě podpořil, pomohl ti, naučil tě dostat se zpátky do pohody a příště reagovat lépe.)
8. *Reagujeme neadekvátně, a proto se dítě soustředí na naši přehnanou reakci, nikoli na své vlastní chování.* Pokud jsme ve výchově příliš přísní, ukládáme tresty nebo intenzivně reagujeme, dítě se přestane soustředit na své chování a zaměří se na pocity, které v něm vyvolává naše chování, nespravedlnost, křivdu, strach. Podle aktuální situace je nutné vyřešit nevhodné chování, dítě odvést do klidného prostředí, poskytnout mu čas na uklidnění (*stále ovšem zůstáváme v jeho blízkosti, aby nezažívalo pocit odloučení, opuštění*), až poté s ním komunikujeme a zaměříme jeho pozornost zpět na jeho chování.

9. *Neusmířujeme se.* Konfliktům s dětmi, zvláště s těmi se specifickými potřebami, se nelze vyhnout. Pokud jsme při řešení konfliktu reaktivní, nevlídní, tvrdí, dochází vždy k poškození vztahu s dítětem. Proto je nutné co nejdříve trhlinu ve vztahu opravit, nabídnout mu odpuštění. Pokud se s ním laskavě a upřímně usmíříme, pomáháme mu vytvářet vzorec vhodného chování pro budoucnost, pro navazování a udržování vztahů.
10. *V rozrušení uděláme dítěti kázání a pak si uvědomíme, že jsme to přehnali.* Někdy mohou být naše výroky přehnané, např. „už nikdy nedostaneš dárek...“, „celý měsíc se nebudeš dívat na televizi“. Je sice nutná důslednost, ale je možné udělat kompromis a nabídnout dítěti ještě jednu šanci, aby zkusilo věc udělat nebo říci lépe. Chybou rozhodně není přiznat, že jsme reagovali přehnaně a dítěti to poctivě říci.
11. *Zapomínáme, že děti někdy mohou potřebovat naši pomoc při uklidnění či dobrém rozhodování.* Zvláště malé děti nejsou schopné se uklidnit samy, budou potřebovat pomoc rodičů/pečující osoby. Ta spočívá v navázání kontaktu verbální či neverbální komunikací, v pomoci s uvědoměním jeho pocitů a přesměrování k lepšímu rozhodování. Pokud se dítě neovládá, je třeba vyčkat, přísné prosazování pravidel se mine účinkem a dítě si nedokáže vzít ponaučení.
12. *Při výchovném zásahu příliš dbáme na okolí,* na to, co si pomyslí o naší výchově. Není ale spravedlivé chovat se vůči dítěti jinak v soukromí a jinak na veřejnosti. Dítě toto pokrytectví snadno odhalí a ztrácíme jako rodiče důvěryhodnost. Pokud potřebujeme dítě usměrnit, vezmeme ho stranou, aby komunikace probíhala jen mezi rodičem a dítětem. Důležitější je naladit se na potřeby a chování dítěte než na reakce okolí. Nejmenovaná psycholožka uvedla na vzdělávacím semináři výstižné přirovnání. Nevhodné chování dítěte připomíná špičku ledovce, jehož větší část však je skryta pod hladinou. Není důležité násilně odstraňovat špičku ledovce, ale postupně správnými výchovnými metodami ledovec rozpouštět. Je nutné nejdříve vytvořit v dítěti pocit bezpečí a navázat vztah, pak opatrně stanovit limity chování, jako poslední přichází na řadu mínění okolí.
13. *Necháváme se zatáhnout do mocenských bojů.* Dítě zahnané do kouta se chová podobně jako had či pes ve stejné situaci. Brání se, bojuje, uzavře se, dělá mrtvého. Bojovat s dítětem je kontraproduktivní a znamená prohru obou stran. Nic se

nevyřešilo, vztahy byly narušeny. Je lépe nabídnout dítěti možnost alternativního řešení (např. *Chceš se nejdřív napít, než půjdeme uklidit hračky?*) nebo vyjednávat (*Pojďme najít způsob, jak se dohodnout...*). Tento postup není známkou slabosti, ale úcty k dítěti a k jeho potřebám, dítě je vedeno ke spolupráci, dostává pozitivní příklad a při opakovaném používání si jej automatizuje a internalizuje pro další podobné situace.

14. *Vychováváme podle svých zvyků a pocitů, místo abychom reagovali na konkrétní dítě v konkrétním okamžiku.* Je důležité reflektovat vlastní chování k dítěti, prožívat přítomný okamžik s dítětem, reagovat na to, co se děje konkrétnímu dítěti v dané chvíli. Odbourat výchovu na základě toho, jak jsme byli sami vychováni, výchovu autoritářskou, reaktivní, která se jeví neúčinnou.
15. *Uvádíme děti do trapné situace, když je před druhými napomínáme.* Při výchovném zásahu na veřejnosti je nutné zohlednit pocity dítěte, pocit studu, hanby, ponížení. Pokud nelze odejít, je dobré alespoň dítě přivínout k sobě a mluvit potichu, dále ho neponižovat, aby nás dítě bylo schopno vnímat a přijmout ponaučení.
16. *Předpokládáme to nejhorší, než dítě necháme, aby nám věc vysvětlilo.* Často nejsou věci tak zlé, jak vypadají na první pohled. Je lepší zjistit všechny okolnosti, nespoléhat se na první dojem, vyslechnout, co chce dítě říci.
17. *Opomíjíme prožívání dítěte.* Jestliže dítě reaguje intenzivně a zdánlivě bezdůvodně, neuklidníme ho snižováním jeho prožívání. Naopak, je důležité dítě vyslechnout, projevit empatii a soucítění, pochopit jeho prožívání a uznat jeho emoce. Pro něj je totiž jeho prožívání velmi skutečné a jeho opomíjení či snižování necitlivé a škodlivé pro vztah i výchovu.
18. *Očekáváme od dítěte příliš mnoho,* pokud jde o zvládání emocí, rozhodování, regulaci chování, zvládání náročných situací. Zvláště u malých dětí schopnost dobrého rozhodování kolísá. (Je třeba také brát v úvahu věk dítěte, fáze jeho vývoje, případně opoždění, kdy nelze od dítěte očekávat uvažování a chování odpovídající jeho chronologickému věku, ale vracet se s pochopením do fází předchozích, kde dítě vlivem negativních prožitků či traumatu mohlo ustrnout).
19. *Dáme více na „odborníky“ než na vlastní intuici.* Tedy odborníky z řad laické veřejnosti a příbuzných. Rodič (i náhradní) nejlépe zná potřeby jedinečného dítěte, o které pečuje. Je proto nutné ze záplavy „osvědčených“ rad a receptů selektovat

ty, které se hodí na konkrétní rodinu, konkrétní dítě, konkrétní čas a situaci, včetně využívání rad a pomoci skutečných erudovaných odborníků.

20. *Jsme na sebe příliš tvrdí.* Žádný rodič se nedokáže zachovat správně vždy, v jakékoli situaci. Zásadní pro děti je láska, vymezení hranic, vztah, důslednost, usmíření, odpuštění. Pak děti dokážou zvládnout bez dlouhodobých následků i občasné nepříliš pedagogické chování svých rodičů/pěstounů (Siegel, Paynová-Brysonová, 2015, s. 253 - 259).

PRAKTICKÁ ČÁST

11. Výzkumný problém

Výchovný styl, efektivní výchovné metody, nastavování limitů a používání trestů ve výchově jsou aktuální otázky současné výchovy. Nastavování limitů/hranic patří mezi základní potřeby dítěte ve výchově. Zvláště citlivým tématem je používání trestů, tělesných, psychických či alternativních. Ačkoli tělesné tresty jsou v některých zemích zakázány, jak vyplývá z údajů dostupných z <https://sancedetem.cz/tresty-ve-vychove-deti>, v jiných zemích, včetně České republiky, jsou stále používány jako nedílná součást výchovy či jsou alespoň tolerovány a akceptovány.

Praktická část bakalářské práce je zaměřena na prozkoumání tohoto fenoménu ve výchově dětí, a to konkrétně ve výchově dětí svěřených do PP dlouhodobé či do PPPD.

Zkratky použité v praktické části práce

Z důvodu zjednodušení byly v dalším textu praktické části práce použity následující zkratky:

NRP – náhradní rodinná péče

PP – pěstounská péče (dlouhodobá pěstounská péče)

PPPD – pěstounská péče na přechodnou dobu

12. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu zaměřeného na pěstounské rodiny je detailnější, hlubší pohled na výchovné metody, které jsou v současné době používány v NRP, konkrétně v dlouhodobé PP i v PPPD. Pozornost je věnována limitování dětí a způsobu, jakým je realizováno. Akcentována je otázka používání trestů, zejména fyzických a psychických, ve výchově a jejich hodnota jako efektivní výchovné metody vedoucí k dosažení dlouhodobých cílů. Výzkum směřuje k osvětlení skutečnosti, zda a jakým způsobem jsou děti v pěstounských rodinách limitovány, trestány, jaké formy trestů pěstouni volí, jaké výchovné metody preferují, jaké principy, metody a výchovné strategie jsou z jejich pohledu efektivní, jakým způsobem reagují na náročné výchovné situace. Součástí výzkumného šetření je také zjištění skutečnosti, zda pěstouni využívají při své náročné práci odbornou pomoc, případně zda je pro ně a dostupná místně i časově.

Výzkum je definován obecnou výzkumnou otázkou, která je vzhledem k šíři zkoumané problematiky specifikována dílčími výzkumnými otázkami.

12.1 Obecná výzkumná otázka

Jaké výchovné metody jsou používány v náhradní rodinné péči/pěstounské péči?

12.2 Specifické výzkumné otázky

- V čem jsou výchovné metody používané v pěstounské péči odlišné/specifické oproti metodám používaným v rodinách, kde jsou vychovávány pouze vlastní biologické děti?
- Jakým způsobem jsou v pěstounských rodinách nastavovány limity?
- Jsou v pěstounských rodinách používány tresty? Jaké?
- Jaké jsou výchovné preference pěstounů v oblasti používaných metod?
- Jaký je význam omluvy a důslednosti ve výchově v pěstounských rodinách?
- Jaké strategie pěstouni používají při zvládnutí náročných výchovných situací (např. vzteku, vzdoru, apod.)?
- Využívají pěstouni při výchově odbornou pomoc (psycholog, psychoterapeut, psychiatr, poradenství, apod.), případně další podporu (např. OSPOD) pro sebe nebo pro své děti? Je pro ně tato pomoc dostupná?

13. Design výzkumu. Metody výzkumného šetření

Pro výzkumné šetření byl zvolen kvalitativní přístup výzkumného šetření, jehož principem je *najít porozumění zkoumanému sociálnímu problému... určitý fenomén (prvek, aspekt, proces apod.) nahlížet v pro něj autentickém prostředí a vytvářet jeho obraz v co možná nejkomplexnější podobě* (Reichel 2009, s. 40), a to *z pohledu jednotlivců nebo skupin* (Eger, Egerová 2017, s. 17), sbírat data v přirozeném prostředí, a to zejména pozorováním a rozhovory. Při vlastní realizaci výzkumného šetření tedy byla použita kombinace polostrukturovaného rozhovoru vedeného se dvěma skupinami respondentů a zpracování kazuistik konkrétních dětí.

Důvodem volby kvalitativního přístupu byl také fakt, že pěstounské rodiny, se kterými byly vedeny rozhovory, jsou autorce práce osobně známy; jedná se o kolegy z řad pěstounů na přechodnou dobu nebo o dlouhodobé pěstounské rodiny, které přebíraly do péče děti odcházející z PPPD autorky práce, a s nimiž probíhá stále občasný kontakt. Byl tedy přirozenou formou vytvořen základ pro nenucenou atmosféru, otevřená vyjádření nezatížená ostychem či předsudky.

Základní metodou realizace bylo využití polostrukturovaného rozhovoru, za použití otevřených a polouzavřených otázek, výjimečně uzavřených otázek s cílem zachovat při dotazování strukturu potřebnou pro co nejpřesnější zachycení zkoumaných jevů. Současně bylo nezbytné poskytnout dostatečný prostor pro volné vyjádření informantů, jelikož pro získání relevantních a validních odpovědí na výzkumné otázky bylo potřebné co nejpřesnější a nejkomplexnější zachycení subjektivního pohledu a individuálního přístupu jednotlivých pěstounů.

Z tohoto důvodu byla také preferována přítomnost a aktivní účast obou manželů/pěstounů při rozhovorech. V tomto smyslu lze do jisté omezené míry hovořit o skupinovém interview. Jeho výhody spatřuje Chráska ve vzájemné kontrole informací poskytovaných respondenty, v méně osobním chápání citlivých otázek oproti individuálnímu rozhovoru a v přirozenosti prostředí. Nevýhodou je podle něj různá míra aktivity či agresivity účastníků (názory aktivních a agresivních osob převládají), různá míra vědomostí o dané problematice a různá úroveň orientovanosti účastníků rozhovoru (stydlivost před osobami s většími vědomostmi či větší orientovaností; Chráska, 2021).

Nutno ovšem poznamenat, že aktivnějšími se jeví při dotazování manželky/pěstounky. V některých případech převzaly pěstounky roli mluvčích za oba partnery, a to se souhlasem manželů/pěstounů, a zpravidla za jejich přítomnosti.

V jediném případě byl rozhovor realizován písemnou formou prostřednictvím emailové komunikace. Pěstounům byly zaslány stejné základní otázky používané při všech rozhovorech a byli požádáni o písemné vyjádření a zaslání odpovědí zpět. V tomto případě nelze posoudit míru aktivity pěstounky a pěstouna, dle informace pěstounky byla informantem ona.

V rámci další části výzkumného šetření byli o spolupráci požádáni sociální pracovníci OSPOD a neziskové organizace Dobrá rodina o.p.s. V tomto případě bylo použito formy strukturovaného rozhovoru písemnou formou. Respondentům byly zaslány otázky, na které měli odpovědět dle vlastního uvážení a na základě zkušeností získaných při práci s pěstounskými rodinami. Byl poskytnut individuální prostor pro vlastní vyjádření, rozsah odpovědí byl ponechán na rozhodnutí respondentů. Smyslem bylo ověřit, zda informace získané od pěstounů se shodují a odpovídají realitě z pohledu sociálních pracovníků v oblasti výchovných metod v NRP, zejména v oblasti používání trestů. Odpovědi zaslali tři respondenti.

Třetí doplňující strategií bylo zpracování třech kazuistik týkajících se dětí z vlastní praxe autorky práce (pěstounky na přechodnou dobu) a jejich přiřazení ke konkrétním rodinám, se kterými byly realizovány polostrukturované rozhovory. Informace byly čerpány na základě pozorování, informací OSPOD a ze soudní dokumentace z jednání uskutečněných při svěřeni dítěte do péče přechodných pěstounů a následně při svěřeni dítěte do péče dlouhodobých pěstounů.

Zajímavým způsobem problematiku používání trestů dokreslují doslovné citace z bakalářské práce absolventky PF Jihočeské univerzity. V tomto případě se respondenti z řad mladistvých s nařízenou ústavní výchovou vyjadřovali k otázce výchovných metod používaných v jejich biologických rodinách, zejména k používání trestů. Ačkoli se jednalo o výchovu v biologických rodinách, upozorňují jejich vyjádření na rizika nevhodných výchovných postupů a akcentují nevhodnost trestů, zejména tělesných, ve výchově. Podporují tak nepřímo cíl výzkumu této bakalářské práce, jelikož v důsledku používání represivních a v konečném důsledku neefektivních metod došlo k umístění těchto

dětí/mladistvých do ústavní výchovy. Existuje také riziko potenciálního rozvoje sociálně patologických jevů v rámci rodiny i mimo ni.

13.1 Realizace výzkumného šetření

Rozhovory byly realizovány po předchozí domluvě v přirozeném domácím prostředí pěstounských rodin, což dle Chráska umožňuje *vytvoření otevřené atmosféry, vzájemného příjemného uvolněného vztahu mezi výzkumníkem a respondentem* (Chráska, 2021, s. 176). Využití domácího prostředí tedy pěstounům umožňovalo dostatečnou míru psychické pohody potřebné pro spontánní vyjadřování názorů, myšlenek a výchovných vizí, případně reflexi vlastních výchovných chyb nebo selhání.

Použity byly zejména otevřené a polouzavřené otázky obsahově odpovídající uvedeným výzkumným otázkám. V průběhu rozhovoru byly doplňovány další vysvětlující otázky, které vplynuly přirozeně v souvislosti se zkoumanou problematikou, a odpovědi na něž blíže a hlouběji objasňovaly zkoumané jevy tak, jak to odpovídá charakteru kvalitativního výzkumu.

Kromě osobních rozhovorů bylo použito také písemné formy strukturovaných rozhovorů v případě sociálních pracovníků, kteří byli požádáni o spolupráci v rámci tohoto výzkumného šetření, a také v případě jediné pěstounky, kdy nebylo možno realizovat interview přímo v rodině.

Realizace výzkumného šetření byla doplněna o kazuistiky z vlastní praxe autorky práce jako přechodné pěstounky a doslovnými citacemi mladistvých umístěných ve výchovném zařízení.

13.2 Sběr dat

Za účelem sběru kvalitativních dat bylo během roku 2022 a 2023 uskutečněno osm rozhovorů v pěstounských rodinách. Rozhovory byly v sedmi případech nahrávány na zařízení. V jednom případě se jednalo o písemnou emailovou komunikaci s pěstounskou rodinou. Získaná data byla doslovně transkriptována do písemné podoby, včetně zachycení subjektivních emocionálních projevů respondentů. Forma emailové komunikace byla použita také v případě dotazování sociálních pracovníků.

Před zahájením rozhovorů byli všichni respondenti požádáni o výslovný souhlas s nahráváním rozhovorů na zařízení, případně o souhlas s poskytnutím informací

písemnou formou. Byla jim přislíbena důsledná anonymita při zpracování a využití rozhovorů, včetně jimi poskytnutých citlivých dat. Byli upozorněni taktéž na možnost poskytnutí písemného přepisu rozhovorů. Získaná data byla použita výhradně v anonymizované podobě a pouze pro účely vypracování bakalářské práce. Osobní a citlivé údaje byly uloženy pouze u autorky výzkumného šetření a nebudou v žádné podobě zveřejněny.

Dále byli respondenti požádáni o sdělení základních osobních údajů, přičemž poskytli ty, které sami vyhodnotili jako vhodné a dostačující. Důvodem je nejen platná legislativa týkající se ochrany osobních údajů, ale také citlivost problematiky a nutnost důsledné ochrany soukromí pěstounských rodin, zejména dětí v nich žijících, případně jejich biologických rodin.

Nelze opomenout také uplatnění etických principů. Hendl a Remr (2017) uvádějí jako zásadní principy dobrovolnost účasti a neškodnost, poučený/informovaný souhlas, anonymitu a důvěryhodnost. Eger a Egerová ještě dodávají respekt k soukromí účastníků a vyhýbání se podvodnému jednání. Dle jejich interpretace *výzkumník odpovídá za diskrétnost a anonymitu vůči... lidem všude tam, kde to charakter výzkumu vyžaduje. Nesmí docházet ve výzkumu k riskování a k ohrožování zdraví lidí nebo k jiným škodám* (Eger, Egerová, 2017, s. 46).

Respondenti byli taktéž upozorněni na právo využít varianty „STOP“, kdy mohli bez vysvětlení odpovědi na určité otázky odmítnout, stejně jako uvedení některých osobních údajů dle vlastního uvážení, a nemohou být k jejich uvedení žádným způsobem nuceni ani manipulováni. Většinou této možnosti nevyužili.

Ve čtyřech případech bylo použito písemné formy rozhovoru, kdy byly respondentům/ sociálním pracovníkům zaslány prostřednictvím emailu otázky, které následně zaslali se zpracovanými odpověďmi zpět. Tato metoda byla použita v jednom případě dlouhodobé pěstounky, kdy se nepodařilo realizovat rozhovor osobně přímo v rodině, a také v případě tří sociálních pracovníků OSPOD a neziskové organizace Dobrá rodina o.p.s., kteří s pěstouny spolupracují a zajišťují dohled nad výkonem PP. Jejich vhlad do problematiky trestání dětí a výchovných metod používaných v pěstounské péči poskytuje možnost porovnání dat získaných od pěstounů s jejich vyjádřeními.

13.3 Výzkumný vzorek

Populace/základní vzorek, tj. rodiny poskytující náhradní rodinnou péči, byl pro potřeby této práce příliš rozsáhlý. Proto byl cíleně zúžen podle určitého kritéria na nenáhodný kriteriální soubor zahrnující pouze pěstounské rodiny. Dotazovaní respondenti museli splňovat podmínku, že pracují jako dlouhodobí nebo přechodní pěstouni, protože charakter výchovy v adoptivních rodinách či v ústavní péči je ze své podstaty poněkud odlišný. Rozhodující nebyl počet dětí svěřených do jejich péče. Výzkumné šetření bylo tudíž zaměřeno pouze na rodiny pěstounské.

Z důvodů zajištění validity výzkumného šetření, byl výzkumný vzorek doplněn o tři sociální pracovníky, kteří s pěstounskými rodinami dlouhodobě spolupracují.

13.4 Validita, reliabilita a reprezentativnost výzkumného šetření

Kvalitativní výzkum obecně a také v sociálně pedagogické oblasti se vyznačuje pružností a holistickým přístupem. Opírá se o podrobný záznam dat a jejich význam. Ačkoli dat je možno shromáždit velký objem, nelze řadu z nich zevšeobecňovat v podobě jednoznačných závěrů (Eger, Egerová, 2017). Jejich spolehlivost může být tedy problematická. Přesto by měl být naplněn požadavek validity, reliability a reprezentativnosti výsledků výzkumu, i když jejich míra je nižší než v případě kvantitativního výzkumu pracujícímu s čísly, nikoli s lidmi.

Validita/platnost je v kvalitativním výzkumu dána tím, že *výzkum vytvořil hodnověrný obraz o sledované skutečnosti* (Eger, Egerová, 2017, s. 72). Je proto vhodné podpořit kvalitu výzkumu, a tím i validitu, pomocí triangulace, v tomto konkrétním případě triangulace datové spočívající ve vytvoření tří různých okruhů shromážděných dat a jejich porovnání.

Reliabilita/spolehlivost bývá u kvalitativního výzkumu nižší, než u kvantitativního. Zde *znamená zaměření na stálost nebo shodu výstupů výzkumu* (Eger, Egerová, 2017, s. 73), tj. konkrétně shodu ve vyjádřeních respondentů z řad pěstounů a z řad sociálních pracovníků.

Reprezentativnost/zobecnitelnost je u kvalitativního výzkumu také nižší, což je dáno zaměřením na malé výzkumné soubory. Jelikož výběr je záměrný, jsou výsledky výzkumu

pro tuto malou skupinu také reprezentativní, jelikož zkoumané osoby jsou relevantními nositeli informací (Eger, Egerová 2017).

V konkrétním případě této bakalářské práce, byla skupina pěstounů dlouhodobých i pěstounů na přechodnou dobu relevantními nositeli informací, jelikož byli nositeli informací o výchovných metodách, které používají při výchově ve svých rodinách, včetně jejich přístupu k limitování dětí a používání trestů ve výchově.

13.5 Subjektivita v kvalitativním přístupu

Podle Egera a Egerové *jistá míra subjektivity je v kvalitativních přístupech vždy obsažena, ale ne nutně musí snižovat hodnotu výzkumu* (Eger, Egerová 2017, s. 73). Je ovšem nutno zohledňovat, případně redukovat nebo eliminovat některé aspekty subjektivity, např. hodnotový systém výzkumníka, předsudky, emoce, momentální psychickou pohodu, atd., které se mohou jevit jako nevýhoda. Výhodou kvalitativního výzkumu je naopak jeho pružnost, flexibilita a podrobný záznam dat, jehož bylo při výzkumném šetření využito.

14. Charakteristika respondentů

14.1 Charakteristika pěstounských rodin

Rozhovory byly realizovány se čtyřmi rodinami pěstounů dlouhodobých a se čtyřmi rodinami pěstounů na přechodnou dobu. Charakteristiky pěstounských rodin jsou sestaveny z informací, které byli sami pěstouni ochotni poskytnout. Jelikož nebyli všichni pěstouni stejně sdílní, jsou jednotlivé charakteristiky různě obsažné. Doslovné transkripce rozhovorů jsou zařazeny mezi přílohy (Příloha č. 9).

Rodina č. 1: Jedná se o rodinu dlouhodobých pěstounů s bohatými výchovnými zkušenostmi, a to jak vzhledem k délce vykonávání PP, tak k počtu vychovávaných dětí. Informantkou byla pěstounka se souhlasem pěstouna.

V rodině působí jako hlavní pečující osoba muž/pěstoun (62 let), který pobírá odměnu pěstouna. Původní vzdělání je střední odborné bez maturity (vyučen).

Jeho partnerka (57 let) má vzdělání vysokoškolské jako učitelka. Aktuálně pracuje ve speciální škole.

Rodinné vztahy: Partneři žijí ve vztahu 26 let, oddáni nejsou, v případě obou se jedná o druhý vztah. Z předchozích manželství má každý z partnerů po třech dětech. Aktuálně již v rodině nežijí žádné biologické děti. Ty již bydlí samostatně a pěstouni od nich mají čtyři vnoučata. Dlouhodobou PP partneři vykonávají 19 let, během tohoto období měla rodina v péči celkem 8 dětí. Dvě pěstounské děti jsou již dospělé a žijí samostatně. V současnosti je v pěstounské rodině vychováváno šest pěstounských dětí ve věkovém rozmezí od 11 do 20 let, z toho 4 chlapci a 2 dívky. Konkrétně se jedná o dvacetiletého chlapce s LMD, který se dle pěstounky chová jako desetileté dítě; sedmnáctiletou dívku, jejíž stav je o poznání lepší, je lépe orientovaná; čtrnáctiletého chlapce s těžkou formou ADHD a poruchou attachmentu; sourozeneckou skupinu tvořenou čtrnáctiletou dívkou s mentální retardací a vyžadující náročnou péči, dále třináctiletým chlapcem s vývojovou dysfázií a ADD a jedenáctiletým chlapcem s výchovnými problémy.

Rodina žije v menším městě ve vlastním patrovém domě v dosahu širší rodiny, s níž se pravidelně stýkají všichni členové a udržují blízké vztahy. Podobně udržují blízké vztahy také s dalšími pěstounskými rodinami a jim svěřenými dětmi.

Rodina č. 2: Opět se jedná o rodinu dlouhodobých pěstounů. Rozhovoru byli přítomni oba manželé, oba se také aktivně zapojovali do rozhovoru.

Muž/pěstoun je 52 roků stár, má středoškolské vzdělání, pracuje jako obchodní zástupce.

Ženě/pěstounce je 50 let, má středoškolské vzdělání, dříve pracovala jako střihačka a šička v oděvní firmě, nyní si doplnila formou kurzů vzdělání a pracuje jako asistentka ve speciální škole.

Rodina žije v menším městě v dosahu širší rodiny, s níž udržuje blízké kontakty, stejně jako s dalšími pěstounskými rodinami a jejich svěřenými a biologickými dětmi.

Rodinné vztahy: V tomto případě se jedná o manžele, v manželství žijí 15 let, u obou se jedná o druhý vztah. Oba manželé mají z předchozího vztahu po dvou biologických dětech, z nichž tři již žijí samostatně mimo domácnost pěstounů a od nichž mají pěstouni tři vnoučata. Aktuálně žijí v rodině dvě biologické děti ve věku 4 a 17 let (sedmnáctiletá dcera manžela z prvního manželství a čtyřletý chlapec, který je společným potomkem manželů). Kromě nich jsou v rodině v současnosti vychovávány dvě pěstounské děti, chlapci ve věku 8 a 10 let, minoritního etnika. Starší z nich byl manželi, kteří sami jsou majoritního etnika, přijat z dětského domova ve 4 letech, kam byl umístěn v 1 roce věku po odebrání z biologické rodiny pro týrání a zanedbávání. Mladší chlapec k manželům přešel z rodiny přechodných pěstounů ve věku třech a půl let. Do PPPD byl svěřen ve 14 měsících po odebrání z biologické rodiny pro zanedbávání a absenci přijatelných podmínek pro výchovu dítěte. Dlouho byl řešen návrat do širší rodiny, což bylo na základě znaleckých posudků nařízených soudem vyloučeno, a chlapec byl svěřen do dlouhodobé pěstounské péče manželů, u nichž pobývá dosud.

Rodina dlouhodobých pěstounů žije v dosahu širší rodiny a udržuje občasný kontakt také s rodinou přechodných pěstounů, ke kterým má chlapec vzhledem k délce trvání PPPD vytvořenu silnou citovou vazbu, což dlouhodobí pěstouni akceptují a aktivně podporují. Se svými biologickými rodinami chlapci neudržují žádný kontakt, příčinou je nezáměr jejich rodin. Ve společné pěstounské péči rodiny dosáhl zletilosti také další chlapec minoritního etnika, kterého pěstounka vychovávala již se svým prvním manželem a s druhým manželem jej dovedla ke zletilosti. Nyní žije již samostatně a udržuje

pravidelný kontakt se svou pěstounskou rodinou. Vyjádřil se ve smyslu, že rodinu si nelze vybrat, on však dostal možnost vybrat si tu nejlepší rodinu na světě.

Rodina č. 3: Jedná se o rodinu pěstounů na přechodnou dobu, jako pěstouni manželé pracují více než 8 let. Rozhovoru se aktivně účastnili oba manželé.

Muž/pěstoun je stár 60 roků, vzdělání má střední odborné bez maturity (vyučen), pracuje jako OSVČ.

Žena/pěstounka je mladší, věk 57 let, vzdělání má středoškolské s maturitou, před započítáním PPPD byla v domácnosti.

Rodinné vztahy: Manželé spolu žijí v manželském vztahu 37 let. Společně vychovali 4 biologické děti, které jsou již dospělé a žijí samostatně a od nichž mají pěstouni 5 vnoučat ve věku od 3 měsíců do 6 let.

Rodina žije na venkově ve vlastním rodinném domě.

Pěstounská péče na přechodnou dobu byla dosud v rodině realizována v případě šesti dětí ve věku 0 až 16 let, v současnosti probíhá péče o sedmé dítě.

První dítě byl zdravý novorozenec/dívka převzatá z porodnice, bez specifických problémů, PPPD trvala tři a půl měsíce, dítě bylo předáno do adoptivní rodiny, kde je vychovávána společně se starší biologickou dcerou rodičů.

Druhé dítě byl kojeneček/dívka ve věku pět a půl měsíce, těžce zanedbaná ze strany matky, pravidelné uživatelky návykových látek, s výraznou podváhou, citově deprivovaná a s dramatickými problémy v oblasti fyzického kontaktu, s absencí stravovacího a spánkového režimu. PPPD trvala 8 měsíců, dítě bylo předáno do dlouhodobé PP, kde je jediným pěstounským dítětem.

Třetí dítě byl pubertální chlapec s lehkou mentální retardací, kvadruparetik, biologický věk 16 let, mentální věk přibližně 12 let. Z objektivních důvodů trvala PPPD pouze v řádu několika dnů, chlapec byl předán do ústavní péče.

Čtvrté dítě, batole/chlapec ve věku 14 měsíců, byl předán do PPPD po odebrání z biologické rodiny z důvodu zanedbávání ze strany matky (občasná uživatelka návykových látek), se zkušeností s domácím násilím na matce ze strany přítele, snad i na dítěti (což ale nebylo prokázáno, bylo možno usuzovat pouze z reakcí dítěte při kontaktu

s muži, které odmítal a projevoval silný strach). Absentoval spánkový a stravovací režim. PPPD trvala dva a čtvrt roku (oproti časové hranici PPPD stanovené zákonem na maximálně 12 měsíců!), dítě bylo předáno do dlouhodobé PP, kde vyrůstá spolu se dvěma biologickými dětmi pěstounů a jedním dalším pěstounským dítětem. Obě pěstounské děti jsou minoritního etnika.

Páté dítě, dvouleté batole/chlapec, bylo odebráno matce z důvodu těžkého zanedbávání ze strany matky, u níž byly stanoveny závažné neurologické a psychiatrické diagnózy a zřejmě i abúzus alkoholu a návykových látek. U dítěte se projevovaly problémy v oblasti fyzického kontaktu se ženami, problémy se špatně nastaveným režimem v různých oblastech (podváha, plně na plenách). PPPD trvala jeden a půl roku, dítě bylo předáno do následné péče do širší rodiny, do dlouhodobé PP mateřské tety, kde vyrůstá společně s její biologickým synem. Věkový rozdíl mezi chlapci je 2 týdny, péče je tedy srovnatelná s péčí o dvojčata.

Šesté dítě byl zdravý novorozenec/chlapec zanechaný matkou v porodnici, otec nebyl uveden v rodném listě, dítě bylo bez specifických problémů. PPPD trvala 10 měsíců, dítě bylo předáno do adopce.

Sedmé dítě, které je aktuálně v péči pěstounů na přechodnou dobu, je chlapec zanechaný matkou v porodnici. Matka poskytla souhlas s adoptí, otec dítěte souhlas přislíbil. Pokud budou splněny podmínky pro právní uvolnění dítěte, bude chlapec směřovat do adopce.

Rodina č. 4: Jedná se o bývalé pěstouny na přechodnou dobu, kteří ukončili aktivní pěstounství po předání pátého dítěte do následné péče. Jako přechodní pěstouni pracovali 5 let, během kterých jejich péčí prošlo 5 dětí ve věku od narození do 10 let. Rozhovoru byli přítomni oba pěstouni, oba se ho aktivně účastnili.

Muž je 62 let stár, vzdělání má vysokoškolské, pracuje ve farmaceutické firmě.

Ženě je 60 let, vzdělání má středoškolské s maturitou, po ukončení PPPD se plně věnuje jako chůva své biologické vnučce.

Rodinné vztahy: V případě obou pěstounů se jedná o druhý vztah, ve vztahu žijí 20 let, z toho 17 let jsou manželé. Každý z manželů má z původního manželství biologické děti, muž jedno, žena dvě; společné potomky nemají.

Rodina žije v rodinném domě ve větším městě, dům společně s nimi obývá dospělá dcera s manželem a dvouletou vnučkou, se širší rodinou se pravidelně stýkají, stejně jako s některými dětmi, o které pečovali jako pěstouni, a s jejich rodinami.

Za dobu vykonávání PPPD prošlo jejich péčí 5 dětí, z toho 2 novorozenci, 1 batole, 1 dítě předškolního věku a 1 dítě ve školním věku.

Rodina č. 5: Manželé pracují jako dlouhodobí pěstouni 7 let. Rozhovoru byli přítomni oba, aktivita byla ponechána na pěstounce se souhlasem manžela.

Ženě je 53 let, vzdělání má středoškolské s maturitou, pracuje jako úřednice.

Muž je mladší o několik roků, vzdělání má střední bez maturity, pracuje jako tesař, zedník.

Rodina žije na vesnici ve vlastním rodinném domě, v blízkosti dalších členů širší rodiny.

Rodinné vztahy: V případě pěstounky se jedná o druhý vztah, v případě pěstouna o první. Manželi jsou 10 let. V domácnosti s nimi žije dospělý biologický syn pěstounky, její dcera se 3 vnoučaty bydlí nedaleko a udržují blízké vztahy. Společné biologické potomky manželé nemají, což bylo jedním z důvodů, proč se rozhodli přijmout dítě do dlouhodobé PP. V současnosti pečují o osmiletou dívku přijatou z PPPD před 7 lety, která je jediným pěstounským dítětem v této rodině. Přijetí dalšího dítěte manželé neplánují.

Rodina č. 6: Manželé pracují jako pěstouni na přechodnou dobu více než 7 let. Rozhovoru byla přítomna pouze pěstounka jako informant za oba manžele a s manžellovým souhlasem.

Muž je stár 57 let, vzdělání má střední bez maturity, pracuje jako zaměstnanec obecního úřadu.

Žena je ve věku 55 let, vzdělání má středoškolské, před zahájením PPPD pracovala jako zaměstnanec obecního úřadu.

Rodina bydlí na venkově ve vlastním domě, společně s manželi žijí také staří rodiče pěstounky v odděleném bytě.

Rodinné vztahy: Jedná se o manžele, v případě obou jde o první vztah. V manželském svazku žijí 35 let, mají 2 biologické syny, kteří žijí samostatně. Od nich mají manželé 5

vnuků ve věku od několika měsíců do 5 let. Členové rodiny udržují blízké vztahy a pravidelně se stýkají.

Během vykonávání PPPD prošlo péčí rodiny 8 dětí, novorozenců a batolat ve věku 0 až 2 roky, děti byly předány do následné péče adoptivním rodičům nebo dlouhodobým pěstounům.

Rodina č. 7: Manželé pracují jako pěstouni na přechodnou dobu osmý rok. Rozhovoru byli přítomni oba pěstouni, informantkou byla pěstounka za oba manžele, se souhlasem manžela.

Muž je star 54 let, vzdělání má střední odborné bez maturity, pracoval do loňského roku jako OSVČ, nyní pracuje jako zaměstnanec obecního úřadu.

Žena má 56 roků, má středoškolské vzdělání s maturitou, před zahájením PPPD pracovala v zemědělství a na poště, od r. 2015 pracují s manželem jako pěstouni na přechodnou dobu.

Manželé bydlí na venkově ve vlastním rodinném domě.

Rodinné vztahy: Jedná se o manžele, v manželském svazku žijí 33 let, v případě obou se jedná o první vztah. Mají 2 dospělé biologické děti, které v domácnosti pěstounů již nežijí, a 1 vnuka v kojeneckém věku. S rodinou udržují blízké vztahy, pravidelně se navštěvují.

Za dobu, kdy manželé pracují jako pěstouni na přechodnou dobu prošlo jejich péčí 7 dětí ve věku od 0 do 6 let let. Aktuálně pečují o osmé dítě.

Rodina č. 8: V případě této dlouhodobé pěstounské rodiny byla realizována písemná forma rozhovoru za použití emailové komunikace. Informantkou byla zřejmě pěstounka.

Muž je 36 let star, pracuje v logistice.

Žena je ve věku 32 let, vzdělání má středoškolské, dříve pracovala jako asistent v sociálních službách, v současnosti jako asistent pedagoga a pedagog volného času.

Rodinné vztahy: Manželé spolu žijí v partnerském vztahu již několik let, od léta roku 2022 jsou manželi. Pěstounka má z předchozího vztahu 1 syna. Rodina žije v blízkosti dalších členů biologické rodiny, se kterými udržuje pravidelné a velmi časté kontakty.

Rodina žije ve vlastním bytě v bytovém domě na venkově.

Do PP manželé společně přijali asi dva roky před uzavřením sňatku chlapce ve věku tři a půl roku, syna biologické sestry pěstounky. Chlapec do rodiny přešel z PPPD, kde strávil jeden a půl roku. Oba chlapci v rodině jsou téměř stejně staří, vyrůstají jako dvojčata. Biologická matka se o svého syna nezajímá. Pozitivním aspektem je možnost úzkého kontaktu s širší rodinou. Přijatý chlapec je jediným pěstounským dítětem v rodině, o přijetí dalšího manželé zatím neuvažují.

14.2 Charakteristika sociálních pracovníků

Z oslovených sociálních pracovníků spolupracovali při výzkumu tři z nich. Rozhovory byly realizovány formou emailové komunikace, kdy sociálním pracovníkům byly zaslány stejné otázky, na které mohli odpovídat v rozsahu dle vlastního uvážení.

Sociální pracovnice OSPOD: Vystudovala pedagogiku a pracovala ve školství, poté na sociálním odboru péče o děti. Od r. 2002 pracuje jako sociální pracovnice pro NRP, na této pozici setrvává dosud. Kromě profesních zkušeností má také zkušenosti s výchovou vlastních biologických dětí.

Doprovázející/klíčová sociální pracovnice pěstounů (nezisková organizace Dobrá rodina, o.p.s.): Vystudovala sociální pedagogiku na FF UK v Praze, během let pracovala na různých pozicích souvisejících se školstvím, pedagogikou a sociální prací. V současnosti pracuje jako klíčový pracovník doprovázející pěstounské rodiny v rámci neziskové organizace a věnuje se také vlastní psychoterapeutické praxi.

Metodik neziskové organizace: Vystudoval na VŠ obor „Sociální politika, sociální práce“, v dalších letech se věnoval sociální práci na různých pozicích, v letech 2015 až 2021 pracoval jako doprovázející sociální pracovník pěstounských rodin. V současnosti pracuje jako metodik neziskové organizace Dobrá rodina o.p.s. a jako odborný metodik MPSV.

14.3 Kazuistiky dětí z vlastní praxe autorky práce

Kazuistiky čerpají z vlastní praxe autorky práce při realizaci PPPD v případě tří konkrétních dětí a ze spisové dokumentace OSPOD a soudů (návrhy na předběžná opatření, usnesení, rozsudky, znalecké posudky, apod). V této části jsou uvedeny pouze

pasáže bezprostředně se vztahující k odpovědím na výzkumné otázky. Detailní verze kazuistik jsou součástí příloh včetně barevného kódování.

14.3.1 Kazuistika 1 (kojenec, doba trvání PPPD 8 měsíců)

Rodinná a osobní anamnéza: Péče matky byla zanedbávající až ohrožující, velmi nedostatečná, kolísavá, včetně zanedbávání lékařské péče (pouze občasné návštěvy u pediatra, v případě tlaku lékaře na nutnost zlepšení péče střídání pediatrů). **Dívka byla podvyživená, špinavá, zanedbaná, citově deprivovaná.**

Adaptace v rodině přechodných pěstounů: Dívka se projevovala jako **apatická, smutná, lhostejná k podnětům, resignovaná. Výrazně absentovalo vytvoření citového pouta k pečující osobě, jakéhokoli stravovacího a spánkového režimu.** Vlivem negativních zkušeností ze zanedbávání převažoval **intenzivní strach a pocit ohrožení při jakémkoli pokusu o fyzický kontakt s dítětem.** V rodině pěstounů u holčičky **bylo pozorováno opakované propínání do opistotonu trvajících dlouhé minuty a neustále se opakujících, zmítání v postýlce, hledání dudlíku ústy. Dívka neuměla plakat, pouze křičela a vydávala zvuky někdy podobné zvířecím.** V oblasti spánkového režimu přetrvávaly problémy s usínáním, **v noci se budila ve čtvrt hodinových intervalech, vždy s křikem.**

Průběh péče v PPPD: Nastavení stravovacího režimu trvalo několik měsíců. Podobná situace byla se **spánkovým režimem.** Postupně s navozováním pocitu **bezpečí v láskyplném prostředí** se uklidňovala, **ustupovaly neurotické projevy.** Velmi pomalu se učila **přijímání fyzického kontaktu** formou letmých dotyků, jemných dotykových technik (šimrání a masáže nožiček, ručiček, později celého těla), kontaktu face to face. Jakýkoli náznak **trestání byl naprosto vyloučen** vzhledem k věku dítěte i k jeho stavu. Bylo několikrát také využito konzultací s **pediatrem** (telefonicky i nad rámec pravidelných preventivních prohlídek) a s **neurologem.**

Vzhledem k věku dítěte nebyla v tomto případě zkoumána otázka **omluvy ve výchově,** otázka ale byla položena následně rodině dlouhodobých pěstounů v současnosti (rodina č. 7). **Důslednost ve výchově** byla nezbytná již v rodině přechodných pěstounů **k nastavení struktury a režimu, ke stabilizaci dítěte a k naplňování jeho potřeby bezpečí.**

Výchovné metody v PPPD: Nutností byl naprostý **respekt k jejím potřebám**. Jelikož **důsledně odmítala pokusy o fyzický kontakt**, ačkoli bylo viditelné, že by **potřebovala právě chování a něžný kontakt**, byl nutný **velmi opatrný přístup**. **Komunikace probíhala neverbální formou** s využitím letmých dotyků, **verbální** v podobě tichého laskavého povídání, oslovování, písniček, říkanek. **Stabilizace** dítěte probíhala pomalu, **v řádu měsíců**, po 6-8 týdnech začínaly být **viditelné výsledky v podobě schopnosti přijímat opatrný fyzický kontakt**, **prodlužovaly se noční intervaly buzení**. Dívka **zažívala opakovaně pozitivní atmosféru pobytu v milující rodině**, učila se lásku **přijímat i projevovat**. Pomáhalo jí také **nastolení pravidelného stravovacího a spánkového režimu a návrat v čase do období po narození**. **Bariéry se postupně odbourávaly**, **dívka navázala citový kontakt**, začínala rozkvétat.

Předání do následné péče: Dívka byla předána z PPPD byla ve 13 měsících **s pravidelným stravovacím a spánkovým režimem**. **Fyzický kontakt nejen akceptovala, ale aktivně vyhledávala**. **Neurotické projevy byly téměř odbourány**, při konzultaci s neurologem a pediatrem byl její **vývoj hodnocen jako odpovídající normě pro třináctiměsíční dítě**.

Období po předání z PPPD do následné rodiny: Díky velmi **vstřícnému a milujícímu přístupu** nové rodiny se **rychle adaptovala**. Jako velmi prozíravý lze označit také přístup dlouhodobých **pěstounů**, kteří **převzali od přechodných pěstounů zkušenosti a techniky, které dívky pomáhaly při stabilizaci psychiky a řešení jejich obtíží**. Vše bylo a je dosud **sdělováno co nejcitlivěji** a pokud možno **v pozitivním duchu**. V průběhu dlouhodobé PP byla pro dítě potřebná **psychologická péče**.

V současné době dívka vyrůstá v dlouhodobé **pěstounské péči rodiny č. 7**. Občasné kontakty **pěstounů s dívkou, které je aktuálně osm let, se uskutečňují dosud**.

14.3.2 Kazuistika 2 (batole, doba trvání PPPD 2 roky a 3 měsíce)

Rodinná a osobní anamnéza: Dítě/chlapec **minoritního etnika** byl ve věku 14 měsíců nejprve **matkou svěřen do péče jejích rodičů**, která však byla **shledána jako nedostatečná, dítě bylo následně odebráno z rodiny a umístěno do PPPD**.

Adaptace v rodině přechodných pěstounů: **Adaptace byla náročná pro dítě i pro přechodné pěstouny**. Jelikož chlapec **zažíval jako kojeneček domácí násilí na matce** ze

strany mužů, **byl traumatizován jakýmkoli kontaktem s muži**. Vztah k pěstounce byl od přijetí dítěte bez problémů, **vztah k pěstounovi naopak velmi problematický, provázený dramatickými verbálními projevy motivovanými strachem, později také agresivními projevy (kopání, bouchání pěstičkou,...)**. Kromě toho **neměl chlapec vytvořený stravovací ani spánkový režim, v noci se budil po půl hodině s křikem a pláčem, projevy ustupovaly velmi pomalu**.

Průběh péče v PPPD: Chlapec navázal citový vztah s oběma pěstouny, byl zvladatelný běžnými výchovnými prostředky. Byl velmi kontaktní, aktivně vyhledával fyzický kontakt, byl milý a poslušný, preferoval pohybové aktivity. Péče byla náročná hlavně délkou trvání a nutností vyrovnat se s odchodem dítěte a jeho přípravou na dramatickou změnu v podobě přechodu do nové rodiny.

Výchovné metody v PPPD: Od počátku byl výhodou fyzický kontakt s pěstounkou a její stálá přítomnost, citlivý chápající přístup zohledňující potřeby dítěte. Bylo aktuální nastolení správného stravovacího, pitného a spánkového režimu, budování hygienických návyků. Zásadní bylo navázání vztahu s pěstounem a eliminace strachu z ostatních lidí, hlavně mužů. Nutností byl klidný, laskavý, láskyplný a hravý přístup, respekt k potřebám a projevům chování dítěte, eliminace jakýchkoli běžných projevů, které by dítěti evokovaly prožitá traumata, postupné citlivé nastavování limitů ve smyslu neubližovat žádným živým bytostem. Objevovaly se tendence projektovat vlastní negativní emoce do agresivního chování ke zvířatům, někdy i k lidem. Laskavou důsledností se dařilo projevy postupně korigovat, od pěstounů chlapec odcházel jako milé dítě s vytvořenými základními návyky nejen v oblasti stravování a hygieny, ale také v oblasti chování (pozdrav, prosba, poděkování, apod). Na výchovu navázala dlouhodobá pěstounská rodina. Ve výchově **nebyly používány represivní metody v podobě trestů, kromě občasného odepření sladkostí či pohádek**. Důslednost bylo nutno uplatnit zejména **při nastavování stravovacího a spánkového režimu a hygienických návyků a při postupné eliminaci nežádoucích projevů chování**. Význam **omluvy** byl pro dítě aktuální spíše až v závěrečném období PPPD, kdy již chlapec částečně chápal, po jakém jednání má omluva následovat, **internalizoval si příklad pěstounů a v určitých situacích již byl schopný se i sám omluvit**.

Předání do následné rodiny: Nalezení pěstounské dlouhodobé rodiny bylo náročné, ale nakonec se podařilo najít **rodinu majoritního etnika s bohatými výchovnými zkušenostmi a vztahem k dětem minoritního etnika.**

Využití **odborné péče** pro dítě spočívalo v návštěvách **pediatra, vyšetření soudní znalkyní** za účelem vypracování znaleckého posudku v souvislosti s potenciálním svěřením zpět do péče biologické rodiny a v **psychologickém vyšetření** před předáním dítěte do následné rodiny.

Období po předání dítěte do následné rodiny: Dlouhodobí pěstouni zohledňují velmi citlivě specifické potřeby dítěte včetně následného kontaktu s přechodnými pěstouny, který dítě samo vyžaduje a dle hodnocení pěstounů je pro něj velmi přínosný a podporující.

V průběhu dlouhodobé PP bylo využito **psychologické péče** z důvodu diagnostikování ADHD.

V současné době chlapec vyrůstá v péči dlouhodobé pěstounské rodiny č. 2.

14.3.3 Kazuistika 3 (batole, doba trvání PPPD 1 rok a 5 měsíců)

Rodinná anamnéza: Dítě/chlapec 2 roky starý, nejmladší ze čtyř sourozenců byl **odebrán z péče matky (32 let) pro závažné zanedbávání péče.** Péče o tři starší polorodé sourozence byla zajištěna v rámci rodiny. Nejmladší chlapec byl **svěřen do PPPD**, aby pro něj bylo zajištěno vhodné výchovné prostředí s ohledem na jeho fyzický a psychický stav a rozumovou vyspělost. Současně byli z péče matky odebráni další tři sourozenci.

Osobní anamnéza dítěte, adaptace v rodině přechodných pěstounů: Při příchodu do rodiny přechodných pěstounů **absentoval stravovací režim, přetrvávaly problémy s jídlem, hygienou. Výrazný byl kontrast v oblasti opoždění řečového projevu, hygienických návyků a nevyrovnanost ve stravovacích návycích, oproti velké samostatnosti vzhledem k útlému věku** – uměl sám pít z hrnku, jíst lžící, uměl se obléct téměř sám, všechno chtěl dělat sám. **Měl minimální slovní zásobu, říkal jen 3 slova.** Zpočátku byl ochotný **akceptovat pouze pěstouna, pěstounku a její péči i jakékoli pokusy o fyzický kontakt odmítal.** Byl velmi **odtažitý, smutný, uzavřený do sebe, úzkostný, dával najevo strach a smutek.** Za bezpečnou zónu považoval dětskou postýlku, v noci spal dobře, spánek byl pro něj úlevný. Příčinou bylo zanedbávání ze

strany matky, její střídaté přijetí a odmítání, hladovění, osamění, časté změny prostředí (stěhování), fyzické tresty (při pomočení, stolicí do plínky). Prožíval intenzivně stesk i po dědečkovi a sourozencích, jeho stesk po matce se časem změnil v odmítání až téměř nenávistné projevy.

Průběh péče v PPPD: V průběhu péče se chlapec jevil jako normálně se vyvíjející dítě zvládnutelné běžnými výchovnými postupy, které potřebuje stabilní, klidnou a vyrovnanou pečující osobu schopnou mu poskytnout bezpodmínečné přijetí a zkušenost bezpečného prostředí a naplňování jeho potřeb, včetně citlivého nastavování limitů. Péče spočívala v navázání kontaktu a vztahu. **Navazování vztahu, včetně komunikace a limitování, probíhalo zpočátku přes náhradní přechodové objekty** – hračky, zvířátka, která mluvila a sdělovala chlapečkovi vše potřebné (např. plyšový psi jezevčík Jozefčík a Buldog, bez kterých se ani později neobešlo uspávání a náročné chvíle), bez trvání na fyzickém kontaktu. **Opatrnost v kontaktech se občas objevovala po celou dobu péče, hlavně ve vztahu k ženám.**

Výchovné metody v PPPD: Nutností byl **klidný, laskavý přístup, absence jakéhokoli zvýšení hlasu, jasná a jednoduchá formulace požadavků, popisování pocitů a situací, absence jakýchkoli trestů nebo razantního jednání a respekt k jeho potřebám.** Velmi mu psychicky pomáhal **kontakt se psy** pěstounů. Zásadní význam pro něj měl **kontakt s pěstounem, kterého si ztotožňoval se svým biologickým dědečkem, tento láskyplný kontakt si později přenesl zpět do biologické rodiny.**

Omluva byla pro dítě přirozená již v období trvání PPPD, chlapec se učil **nápodobou pěstounů a prakticky ve vztahu ke zvířatům**, případně pomocí využití náhradních objektů (plyšových hraček – psů). **Důslednost** byla nezbytná **v oblasti nastavení správného stravovacího režimu** s ohledem na existující specifika a **nastolení struktury v celkovém režimu dítěte**, celkově byl ale chlapec tvárný a dobře zvladatelný.

Předání do následné péče: V době předání měl **zafixované hygienické návyky, pravidelný spánkový a stravovací režim**, podařilo se **eliminovat** nebo alespoň redukovat jeho **strach z žen a fyzických trestů**. **Mluvil souvisle ve větách, používal přirozeně složitější souvětí, byl schopen vyprávět pohádky, zpívat, sdělovat smysluplně svoje emoce, názory, komunikoval formou dialogu.** Bez problémů **akceptoval laskavý fyzický kontakt.** Stále přetrvávala **potřeba respektu** vůči jeho

potřebám, zejména emocionálním. **Odborná pomoc** spočívala v pravidelných návštěvách **pediatra a v psychologickém vyšetření** před předáním dítěte do následné rodiny.

Období po předání dítěte do následné péče: Chlapec se velmi **rychle adaptoval**, vracel se k blízkým osobám, bylo viditelné, že **kořeny má zapuštěné ve své biologické rodině**. Chlapec má období strávené u pěstounů uložené v paměti, vzpomíná pozitivně. Dle informací tety/pěstounky je chlapec **výchovně dobře zvladatelný běžnými výchovnými prostředky, pomáhá mu blízký vztah s biologickým synem pěstounky**.

V současné době chlapec vyrůstá v dlouhodobé pěstounské péči v rodině č. 8.

15. Vyhodnocení výsledků výzkumného šetření

Při výzkumném šetření bylo k zodpovězení výzkumných otázek použito kvalitativního výzkumu, který byl rozdělen do tří okruhů.

Prvním z nich byla realizace polostrukturovaných rozhovorů s osmi pěstounskými rodinami dlouhodobých i přechodných pěstounů. Sedm rozhovorů bylo realizováno osobně, osmý rozhovor písemnou formou prostřednictvím emailové komunikace. Dotazování bylo založeno na polouzavřených či otevřených otázkách, v průběhu rozhovorů vplynuly přirozeně další doplňující otázky.

Druhý okruh výzkumného šetření tvořily tři rozhovory realizované písemnou formou prostřednictvím emailové komunikace se sociálními pracovníky pracujícími dlouhodobě v oblasti náhradní rodinné/pěstounské péče. Dotazování probíhalo na základě předem připravených otázek zaslaných respondentům emailem. Otázky byly pro všechny respondenty stejné a informanti byli požádáni, aby na ně odpověděli v rozsahu dle vlastního uvážení.

Třetím okruhem výzkumného šetření byly tři kazuistiky z vlastní praxe autorky práce založené na pozorování svěřených dětí, popisu používaných výchovných postupů a nahlížení do spisové dokumentace jednotlivých dětí (návrhy OSPOD na odebrání dítěte, usnesení a rozsudky soudu, znalecké posudky).

Odpovědi na výzkumné otázky jsou zvýrazněny v následujícím textu vyhodnocení výzkumného šetření tučným písmem, stejně tak v jednotlivých rozhovorech a kazuistikách. Detailní transkript rozhovorů a seznam otázek pokládaných respondentům jsou součástí příloh. Způsob barevného kódování používaného k vyhodnocení výzkumného šetření je patrný v textu jednotlivých kazuistik, kde kromě zvýraznění tučným písmem je zachováno i barevné podložení textu dle jednotlivých výzkumných otázek (viz přílohy).

TÉMA 1: POROVNÁNÍ VÝCHOVNÝCH METOD V KLASICKÝCH A PĚSTOUNSKÝCH RODINÁCH

RODINA 1. ... pokud jsme měli doma **ty vlastní**, tak **to šlo líp**, než teď, když máme jenom ty **pěstounský**. Tak **to je daleko horší...** **zvládalo se to líp**. No, tak **když něco řeknu, tak to neplatí (..)** **Musím to říct stokrát (..)** A (..) i když se chvíli zdá, že by to mohlo fungovat,

tak za chvíli je to zase na začátku a **začínáme neustále znova**. Je to jakoby pořád takovej **začarovanej kruh**. Ano, ano, **pořád je to náročné**.

RODINA 2. ...ta **výchova je rozhodně složitější u pěstounat**. Tak snažíme se stejně, ale **ono to občas vůbec nejde**. Musí se **povolit, uvolnit** (...) Děti **vnímají některé věci úplně jinak**, s tím je potom třeba pracovat. Každý je **originál**, na každého musíme **jinak**. **V závislosti na té historii, co si přineslo s sebou, co prožilo před tím**. Na začátku spíš se **poznáváme**. A my se taky musíme **přizpůsobit tomu dítěti**. Takovej ten **pozvolnej rozjezd** nenásilnej. **Některý metody používáme stejně**.

RODINA 3. Určitě je potřeba se připravit na **„jinou“ výchovu**, než u vlastních dětí. **Metody, na které jsme byli zvyklí**, z velké části prostě **nefungují**. Hodně záleží na tom, **co má děťátko**, které si bereme, **za sebou**, než přijde k nám. Každé pěstounátko, které k nám přichází má už svoji **historii**. I batolata si toho k nám **přinesou v sobě hrozně moc**. Takový **batůžek problémů**, se kterým se musíme poprat. Je to závislé na každém dítěti, jaké má **zkušenosti**, jestli bylo **týrané, zanedbávané** (...) A od toho závisí i **volba výchovných metod**.

RODINA 4. Když je to **novorozenec**, má tu péči **jako mají naše děti**. **U těch větších**, a mají už něco za sebou, tam je potřeba taková **zvýšená pozornost**. Když ty děti jsou na nule, tak se jenom vychovávají do plusu. Ale když si přinesou nějaký mínus, tak se musí **korigovat ten mínus**, a pak se teprve jde do plusu. **Standardní metody ne vždycky asi fungují**. Ano, si myslím. Specifikum výchovy v pěstounské péči je **laskavost, otevřená náruč, milující teta se strejdou, pozorovat, jak to dítě reaguje, víc se mu věnovat, naslouchat mu**.

RODINA 5. To jako naše děti, ty byly takový **ňáký jako hodný**... ty pěstounský vyžadovaly vždycky **víc péče, víc starostí** ... Abych věděla, jak na ty děti... **jinej přístup**. Se snažím je **netrestat**. Naše děti, když zlobili, tak dostali. Jsme na ně houkli a poslouchali víc. Tyhle děti jsou takový, jak jsou svérázný, jsou prostě každý za sebe. **Musím se hodně hlídat, abych jako to dělala dobře, abych na ně působila dobře i jako psychicky** a abych jim **ňáký trauma zase neobnovila**. **Musím víc myslet na to, jak se prostě k těm dětem mám chovat**.

RODINA 6. Tam je jako třeba **víc lásky než jako působení...** protože **ty děti jsou úplně jiný**, voni jsou vlastně zraněný, **jsou velice zraněný...** Tam musí bejt **strašně trpělivej**. Tam prostě záleží na tej trpělivosti a vopravdu musíš jako velice věnovat proti biologickým dětem jako svejm, vlastním, **musíš moc věnovat**. Tam **každá změna je pro ně zraňující...** Vlastně **vůbec nevíš, čím ty děti prošly**, jo. Tam prostě se na to dítě blbě podíváš a vono začne brečet, a ty nevíš proč.

RODINA 7. Možná jsme měli štěstí na děťátko, který ne naprosto **bezproblémový**, takže za mě určitě ne... Naprosto nastejno. Pro mě určitě ne. **Za mě naprosto stejný.** (jako u biologických dětí).

RODINA 8. Děti... si většinou nesou s sebou něco zlého... **špatné zkušenosti...** myslím, že potřeba výchovného působení bývá u těchto dětí větší... bývám tvrdší a důslednější ve výchově mého biologického syna než na svěřeného syna... **Pozorováním** to poznáme... děti bývají **nedomazlené** a někdy na sebe chtějí **upoutat pozornost...** Je krátkozraké říct, že dítě **zlobí nebo je nevychované** a nezamyslet se, **zda ho něco netrápí.**

SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI – OSPOD: Nejde říci, že je (potřeba výchovného působení u dětí v PP) větší, **spíše jiná.** Řeší **běžné problémy** jako u celé populace + **specifické** pro děti, které prožívají ztrátu rodičů, byly rodiči opuštěny, prožily přechod do jiné rodiny, zažily hrubé zacházení, zanedbávání, týrání vlastními rodiči... (výchovné zásahy) **jinak vnímá pěstoun, jinak laická veřejnost a jinak odborníci...** (výchovné metody v PP) **určitě jsou jiné.**

DOPROVÁZEJÍCÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PĚSTOUNSKÝCH RODIN: Ano, **výchovné působení** u pěstounských dětí považuji za **nezbytné...** Vnímání výchovných zásahů je u dětí v PP velmi podobné jako u dětí v biologických rodinách, ale u dětí v NRP běžné výchovné selhání nemusí **napáchat** takové **škody**, jako **u dětí s traumatem...** **terapeutické rodičovství**, je vhodné pro děti v NRP, je vhodné i pro běžné děti.

METODIK NEZISKOVÉ ORGANIZACE A MPSV: Je potřeba **přístupovat** k těmto dětem ve výchově **jinak** než k dětem, které se v rodině narodily. **Výchovný přístup nezbytně musí reagovat na to, že se jedná o děti s vývojovým traumatem.** Náhradní rodič musí umět **přijmout specifika** péče o dítě v NRP a musí mít **speciální výchovné dovednosti** pro tyto děti. Výchovné metody jsou specifické v tom, že musí reagovat na situaci, že se jedná o

traumatizované dítě, děti ve vážné krizové situaci a že **projevy těchto dětí jsou specifické. Některé výchovné metody tedy u těchto dětí nemusí vůbec fungovat** (odměny a tresty), **některé výchovné metody mohou zvětšovat trauma těchto dětí** (tresty formou odmítání vztahu), **některé výchovné metody musí být pojaty odlišně než u dětí, které se nebyly opuštěny** (nastavování hranic).

KAZUISTIKA 1. Péče matky byla zanedbávající až ohrožující, velmi nedostatečná, kolísavá, včetně zanedbávání lékařské péče ... Dívka byla podvyživená, špinavá, zanedbaná, citově deprivovaná... apatická, smutná, lhostejná k podnětům, rezignovaná. Výrazně absentoval jakýkoli stravovací a spánkový režim... Prožívala intenzivní strach a **pocit ohrožení při jakémkoli pokusu o fyzický kontakt** s dítětem. Bylo pozorováno opakované **propínání do opistotonu** trvající dlouhé minuty a neustále se opakující, zmítání v postýlce, hledání dudlíku ústy. Dívka neuměla plakat, pouze **křičela a vydávala zvuky** někdy podobné zvířecím. **V noci se budila ve čtvrt hodinových intervalech, vždy s křikem.**

KAZUISTIKA 2. Adaptace byla náročná... Jelikož chlapec zažíval jako kojeneček domácí násilí na matce ze strany mužů, byl **traumatizován jakýmkoli kontaktem s muži. Vztah k pěstounovi byl naopak velmi problematický,** provázený dramatickými verbálními projevy motivovanými strachem, později také agresivními projevy (kopání, bouchání pěstičkou,...). **Chlapec neměl vytvořený stravovací ani spánkový režim, v noci se budil po půl hodině s křikem a pláčem,** projevy ustupovaly velmi pomalu.

KAZUISTIKA 3. Chlapec byl odebrán z péče matky (32 let) pro **závažné zanedbávání péče. Absentuje stravovací režim, zásadní byly problémy s jídlem, hygienou. Výrazný byl kontrast v oblasti opoždění řečového projevu, hygienických návyků a nevyrovnanost ve stravovacích návycích, oproti velké samostatnosti vzhledem k útlému věku.** Měl minimální slovní zásobu, říkal jen 3 slova. Chlapeček byl **ochotný akceptovat pouze pěstouna, pěstounku a její péči i jakékoli pokusy o fyzický kontakt odmítal.** Byl velmi **odtažitý, smutný, uzavřený do sebe, úzkostný, dával najevo strach a smutek. Za bezpečnou zónu považoval dětskou postýlku,** v noci spal dobře, spánek byl pro něj úlevný. Příčinou bylo zanedbávání ze strany matky, její střídavé přijetí a odmítání, hladovění, osamění, časté změny prostředí (stěhování), **fyzické tresty (při**

pomočení, stolicí do plínky). Prožíval intenzivně stesk i po dědečkovi a sourozencích, jeho stesk po matce se časem změnil v odmítání až téměř nenávistné projevy.

Z analýzy a porovnání jednotlivých rozhovorů a kazuistik vyplynulo, že se opakují podobná vyjádření a podobné pohledy na výchovné metody v PP. Jak dlouhodobí pěstouni, tak i pěstouni na přechodnou dobu postupují obecně ve výchově přibližně stejně.

Optikou pěstounů jsou klasické výchovné metody používané v rodinách s biologickými dětmi zpravidla neúčinné, a tudíž neefektivní, výchova v PP je odlišná a vyžaduje používání specifických metod v závislosti na specifických potřebách dětí. Opakovaně pěstouni zdůrazňovali potřebu trpělivosti a lásky, otevřené náruče.

Pěstouni jsou si vědomi specifických potřeb dětí přijímaných do PP i zátěž danou jejich osobní historií. Shodují se na nutnosti individuálního přístupu, hledání účinných metod. Přiznávají, že v některých případech je velmi problematické najít jakoukoli účinnou výchovnou metodu. V případě PPPD přistupuje ještě fakt krátkodobosti péče.

Výchova dětí v PP je z pohledu pěstounů náročnější, je třeba se připravit na „jiný“ způsob výchovy. Opakují se vyjádření, že vnímání dětí v PP může být omezené, mohou určité přístupy či situace vnímat jako ohrožující. Proto je nutné požadavky na dítě omezit na nejnutnější pokyny, stručně a jasně formulované a odpovídající momentálním možnostem dítěte, pokyny opakovaně připomínat, začínat ve výchově stále znovu a zkoušet, co bude pro dané dítě nejvhodnější, nejefektivnější.

Současně pěstouni kladně hodnotí přítomnost vlastních biologických dětí v rodině, které mohou poskytovat vzor pro pěstounské děti. Je ovšem také nutné počítat s případným soupeřením či žárlivostí mezi dětmi, což naopak může situaci v rodině komplikovat, opět zejména v počátečním období PP. Nelze podcenit počáteční fázi po příchodu dítěte do pěstounské rodiny, kdy je nutné dítě provést obdobím zvykání a adaptace na rodinu, a kdy se začíná vytvářet křehké pouto důvěry a pocitu bezpečí. Je tudíž na místě opatrnost ve volbě výchovných metod.

Vyjádření pěstounů také korespondují se zkušenostmi sociálních pracovníků. Výchova dětí deprivovaných a dětí s vývojovým traumatem vyžaduje speciální dovednosti a výchovné přístupy, aby nedocházelo k prohloubení traumatu.

TÉMA 2: LIMITOVÁNÍ DĚTÍ V PĚSTOUNSKÝCH RODINÁCH A REAKCE NA NEADEKVÁTNÍ CHOVÁNÍ U DĚTÍ

RODINA 1. S limitováním dětí ve výchově... by se to mělo **co nejdřív**. Pak když se to rozjede už moc, tak pak je to o to horší. **Neubližovat živým bytostem a neničit věci**, to se asi osvědčilo nám všem. Máme taky děti, kterým to moc nemyslí, ale **vysvětlujeme, vysvětlujeme, tak pořád dokola**. Co bys teda, a jak bys teda, víš, co jsi udělal, a oni mnohdy jakoby to nechápou, že udělaly něco špatně. **Chápou jinak**.

RODINA 2. **Limity**, spíš nějaký **řád**. Vlastně se dítě **seznamuje s tím řádem**, v průběhu se pak **pravidla nastavují a podle potřeby** ty výchovné metody. Spíš v průběhu, no, co kdy nastane, co kdy se musí vyřešit. Spíš tak **průběžně**. Musíme tak nějak nastavit pravidla chování všech, **aby to bylo únosný pro všechny**. Když se něco stane, v průběhu nastavovat, to se může, to se nesmí, ale jako tak spíš **postupně**. **To nejde naráz. Nesmí ubližovat rodičům, sourozencům, zvířatům**. My mluvíme o tom pořád, že se **nesmí ubližovat. A neničit věci. To můžeme říkat pořád dokola a ono to tak není**. Záleží taky hodně na tom, **jestli to dítě to udělá schválně nebo v nějakém afektu nebo nedopatřením. S tím afektem je spíš potřeba pracovat**.

RODINA 3. U kojence může být limit třeba **fyzický kontakt**. Nebo ho naučit nějaký **režim v jídle, ve spaní**. Snažíme se aspoň v běžných denních situacích **ukazovat, že něco je dobré a něco už ne**, toto se ještě smí a toto už ne, **ukazovat následky** nějakého chování. A zase **opatrnost**. **Vysvětlovat, vysvětlovat, odpouštět, a pořád**.

RODINA 4. Po seznámení, po seznámení tak jako přirozenou **přirozenou cestou** nastavujeme limity. Prakticky v podstatě se to dá **od prvního dne. Jak to přichází**. Tam není **žádný zlom**, že by se řeklo, tak vodu dneška to bude tak. A **aby vědělo**, kdy vlastně se chodí spinkat a že, že bude večeře, sprchování, pyžamko, pohádka. **Režim, pravidelnost**, určitě.

RODINA 5. Snažíme se **hned vod začátku**, ale vono to **někdy taky hned nejde**, protože vlastně jak to dítě přijde po novu k nám, tak my se snažíme mu jako **ve všem vyhovět...** aby se tu cítilo spokojeně. Snažíme se mu jako všechno dovolit, víceméně, nebo jako ve všem **mu vyjít vstříc**. No a potom někdy už jako je to zase, že to dítě vidí, že všechno může, a pak to chce. Někdy **přísností** se snažím... snažím se říct ne, tohle prostě

nebudeme dělat, to takle se nemůže, to by se rozbilo. Záleží, vo co jde. **Když jde o třeba chování... (děti) se nechaly formovat... poslechly, když jsem řekla prostě takhle to nebude.** Já se snažím většinou jako to nějak **domluvit s nima. Vyjednávat**, no.. nebo říct jako prostě, hele, budeme to dělat takhle, to je lepší, podívej, a **vysvětlit**.

RODINA 6. Já prostě myslím, že to dítě musíš **vést vod mimina...** tam už ty **limity musíš dávat...** už když ti sahá po lžičce, anebo prostě bych ho chytla chytit za ručičku... **že se to nesmí** nebo když už mi tady ty děti lezou, támhle mi tlučou do skla, tak je taky musím vocaď vodvíst. Dojdu pro něj a **vodnesu ho a řeknu, že to nesmí... Musíš nastavit ty mantinely, než prostě trestat.**

RODINA 7. **Rozhodně potřebujou, hranice musí být... limity musí být.** Za mě určitě. Je to **individuální**, záleží na každém děťátku. Některý potřebuje vyšší hranice, některý stačí volnější, **jak chápe, jak je velký...** určitě individuálně... **Žádná hranice určitě tam není. Tabulkově ne.**

RODINA 8. **Nastavuji zrcadlo a doufám v uvědomění... Choval jsi se správně?** Líbilo by se tvým kamarádům, že se **takhle chováš?** Líbilo by se ti, kdyby se takhle **někdo choval k tobě?**

SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI – OSPOD: Limity jsou **důležité pro všechny**, pokud jsou **srozumitelné a dobře nastavené, znamenají určitou jistotu a bezpečí.** Platí pro děti, ale i pěstouny. Pohybovat se mezi nimi... **Od počátku...** Je to **pohyb od do** a měl by být **srozumitelný a čitelný a stále se opakující** – pro dítě znamená bezpečí. Víím, co bude následovat... Pěstouni je (limity) **nastavují a řídí se svými zkušenostmi...** Rozpoznat **krajní mez**, kam až dítěti je dovoleno jít a kde je hranice (spodní a horní), kdy v každém případě dojde k reakci dospělého.

DOPROVÁZEJÍCÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PĚSTOUNSKÝCH RODIN: Limit je jednou ze **základních životních potřeb.** Laskavý, představitelný limit je **základem bezpečného vztahu...** Limity je třeba poskytovat dítěti **od samého začátku, od narození nebo příchodu** do domácnosti s prvními rituály (místo, čas a způsob: jídla, hraní, usínání, procházek)... Od 3 let – **přehledná obrázková struktura dne**, ve které se dítě dobře orientuje. Rodič provází dítě krok po kroku, nepřeskakuje činnosti, je **důsledný, podporující...** Pěstouni... kteří sami nemají **řád**, ho pak těžko poskytují dětem. Ve

vícečetných rodinách... se vytrácí laskavost a důslednost... když je dítě v PP samotné, je na výchovu více energie, a také pěstouni bývají laskavější a důslednější.

METODIK NEZISKOVÉ ORGANIZACE A MPSV: Bez hranice není možné dítě vychovávat. Obtíž v NRP je umět nastavit hranici, aniž by to dítě vnímalo jako ohrožení vztahu. Špatně nastavený limit může dítě v NRP retraumatizovat, nebo mu ubližovat, zahanbovat ho. (Limity) je třeba nastavovat od početí. Po narození nastavuji limit dítěti tím, že ho hladím, a vymezuji mu prostor pro život. Později pomocí nastavování hranic pomáhám dítěti cítit se bezpečně a učím ho poznávat svět. U starších dětí hranice pomáhají dítěti vytvořit si vlastní identitu, dítě se může o hranici opřít jako o mantinel, ví tak, co je pro mě přijatelné a co nepřijatelné, co je důležité a co nedůležité. Limity ve výchově (musí být) promyšlené a s vymyšleným důsledkem, který je schopná pečující osoba dodržet. Limitů nemá být velké množství. Většina pěstounských rodin se snaží při výchově nastavovat hranice... někdo lépe, někdo hůře.

KAZUISTIKA 1: (Těžiště nastavování limitů spočívalo) v nastavení stravovacího režimu, (které) trvalo několik měsíců. Podobná situace byla se spánkovým režimem. Postupně s navozováním pocitu bezpečí v láskyplném prostředí se uklidňovala, ustupovaly neurotické projevy. Velmi pomalu se (dívenka) učila přijímání fyzického kontaktu formou letmých dotyků, jemných dotykových technik (šimrání a masáže nožiček, ručiček, později celého těla), kontaktu face to face... (Do následné rodiny byla předána po 8 měsících) s pravidelným stravovacím a spánkovým režimem, fyzický kontakt nejen akceptovala, ale aktivně vyhledávala, neurotické projevy byly téměř odbourány.

KAZUISTIKA 2: (Nezbytností bylo) citlivé nastavování limitů, tj. nastolení správného stravovacího, pitného a spánkového režimu, budování hygienických návyků. (Dalším krokem bylo) postupné citlivé nastavování limitů ve smyslu neubližovat žádným živým bytostem, (snaha o eliminaci tendencí) projektovat vlastní negativní emoce do agresivního chování ke zvířatům, někdy i k lidem. (Do následné rodiny bylo dítě předáno po 2 letech a 3 měsících!) s vytvořenými základními návyky nejen v oblasti stravování a hygieny, ale také v oblasti chování (pozdrav, prosba, poděkování, apod.). Psychomotorický vývoj byl hodnocen jako normální (velmi živé dítě s tendencemi

k hyperaktivitě, ulpívání na některých oblíbených činnostech – pohybové aktivity, nakládání a převážení knoflíků na autech, sledování pohádek na PC).

KAZUISTIKA 3: (Pro dítě s traumatickými zkušenostmi s matkou bylo nutné) **citlivé nastavování limitů**, (spočívající ve velmi opatrném přístupu v oblastech, kde mělo dítě výrazné deficity (stravování, hygienické návyky). Limitování v oblasti chování přijímal bez problémů.)

V otázce nastavování limitů panovala u pěstounů dlouhodobých i přechodných shoda v tom, že limit je základní potřebou dětí akcentovanou právě v PP. Zejména v počátcích PP je však nutná maximální opatrnost s ohledem na averzivní zkušenosti dětí, nicméně je žádoucí děti limitovat ihned od příchodu do PP. Jako základní se pěstounům osvědčilo např. pravidlo „neubližovat a neničit“, tj. zaměřit se na ochranu dítěte a ruku v ruce s navozováním pocitu bezpečí ve vztahu k osobám i prostředí dítěte učit a opatrně nastavovat hranice jeho chování k sobě samému, k druhým lidem, ke zvířatům i k věcem. V počátcích péče se tento limit redukuje na pouhou ochranu dítěte, aby nedošlo k újmě na zdraví (např. poskytnout dítěti polštář při tlučení hlavičkou, poskytnutí kartonů na roztrhání za účelem vybití negativní energie při záchvatu vzteku, apod). Nastavování limitů musí být postupné, řešení problémů vyžaduje čas, nelze řešit všechny současně. Neadekvátní reakce dětí je nutné chápat jako odůvodněnou reakci na jejich strach, úzkost a podobné pocity pramenící z předchozích zkušeností. Je tudíž nutná opatrnost také v oblasti fyzického kontaktu, který dítě potřebuje, ne vždy je ovšem schopno jej akceptovat. Někdy pěstouni používají separování dítěte po určitou dobu, ne příliš dlouhou, a vyhrazení prostoru pro uklidnění, např. pokoj dítěte, klidný koutek, uklidňovací židlička, apod. Nastavování limitů tedy probíhá postupně a v návaznosti na běžné denní situace, s respektem k dítěti, k jeho osobnosti, zkušenostem, historii. Není tolerována agrese a agresivní projevy, které je nutno okamžitě řešit.

Ze zkušeností sociálních pracovníků vyplývá, že většina pěstounů, se kterými se setkávají, nastavuje limity, přičemž využívají svých zkušeností. Předpokladem pro limitování, tj. nastavování hranic, struktury a řádu, je schopnost pěstouna nastolit řád i ve vlastním životě, jinak bude problematické nastavovat jej u svěřených dětí. Limity, stejně jako jejich důsledky jsou dle zkušeností účinné, jsou-li promyšlené.

TÉMA 3: POUŽÍVÁNÍ TRESTŮ/TĚLESNÝCH TRESTŮ V PP

RODINA 1. No občas když nějaká po prdylce padne, ta to **neuškodí**. Ano, ale žádná agrese, to rozhodně ne. Prostě výchovný. Starší třeba **mobil zakázat**, třeba **wifi vypnout**, to je taky účinná věc, a u těch ostatních menších **se nebudeš dívat na tu televizi**. Třeba **nedostaneš** ten nanuk, teda **přes jídlo, přes sladkosti**. Největší trest je asi nedostat tu sladkost u těch menších. **Nedostat tu sladkost**, tak to je **docela silný**. A ty větší, no, **vypnout tu wifinu** třeba.

RODINA 2. Na zadek dostanou, když už to není opravdu... **když už nezabírají domluvy**, nějaká dohoda, nebo to, když už to opravdu překročí, tak na zadek dostanou všichni. **Všichni stejně**. Jo, i rodič je jenom člověk. **Dostanou všichni stejně**. Ano. Bio nebí, všechny bijó. Trest? No, tak zakázat počítač, když prostě, jo tak **zákaz počítače**.

RODINA 3. Záleží na tom, o jaký trest jde. Spíš **nechat dítě pocítit**, že jeho špatné, zvláštní chování má nějaké **důsledky**. Já jsem si v dětství užil všech možných **trestů až dost**, a nijak moc mi to teda **nepomohlo**. U svých dětí jsme používali **vysvětlování, různé zákazy, někdy i tělesné tresty**. Máme už víc zkušeností, že se to dá **zvládat i jinak**. Trest někdy musí být. Spíš **vysvětlování** a třeba **zákaz** něčeho příjemného, dobrého. Trest musí být vždycky **úměrný, promyšlený, nemůžeme** hrozit něčím, co nejde splnit. Třeba říct „když nebudeš hodný, sbalíš si kufřík a půjdeš pryč“, to je **špatně**. Nebo **křičet** nebo dokonce **uhodit** dítě, které zažívalo domácí násilí nebo týrání. To moc **ublíží**. Nebo aspoň nás to **vrátí** o pořádný kus zpátky. **Dvě pravidla, neublížovat sobě ani druhým a neničit věci kolem sebe**. Tělesné tresty nadělají **víc škody než užitku**. Plácnutí po zadečku většinou neublíží, ale **používání síly** proti zranitelnému a slabému dítěti **je špatně**. U pěstouňátek **tělesné tresty prostě nepoužíváme**. Asi **zakázat** televizi, sladkosti, odepřít pozornost.

RODINA 4. U těchhle dětí je to samozřejmě **velmi opatrně**. Někdy se k tomu musí přistoupit, ale není to spíš není to jako fyzický, ale **spíš psychologický trestání**. Je to takový jenom **třepnutí přes zadek, zvýšení hlasu a upozornit** tak, a teď už dost. Teď je konec srandy. Neposlouchá a opakovaně mi tohle dělá... třepnout přes zadek, zvýšit hlas. To už je **když prostě není jiná šance**. Není čas si povídat, jak je nebezpečný auto. Kdy jde vlastně i jako o život. **V rizikových situacích**. Před tím, než přichází takovej ten vpravdickej trest, takový to zase ta důslednost. To není trestání, ale von to prostě

nechce, ale stejně to musí udělat, takže to je... Takže to je takovej jako **první stupeň toho trestání**, jo, že mu člověk prostě neustoupí za každou cenu. **Tvrdší metody**... to jsem nedělala **nikdy** ani u svých dětí. **Trest**... to záleží na individualitě každého dítěte, **to není paušální**. Není to žádný fyzický trest, aby to dítě... aby ho to bolelo nebo tak, ale aby prostě... **třepnutí. Přes zadek. Třepnutí, zamračení**. Třeba zamračení nebo i **pohlavek nebo i zvýšení toho hlasu. Odebrání té hračky v té momentální chvíli**. Takže i to je do jistý míry trest.

RODINA 5. Snažíme se **(tresty) nedělat**... **Ne jako že bych je řezala úplně** jako, protože vím, co mu za sebou, tím spíš ještě, že tenhle poslední **má za sebou týrání**... Většinou **jdu vedle a bouchnu do stolu** nebo něco, **abych prostě nemusela bouchnout to dítě**... Protože vím, že by z toho moh mít nějaký trauma nebo něco zase do budoucna... **Tělesný tresty ne**... **Alternativu**, že mu třeba **nezapnu pohádky**, to na něj platí, nebo řeknu, že **nedostane ňaminko**, to na něj taky platí. Televize a ňaminko... **Nebo hrát si**, když řeknu... tak já si s tebou nemůžu hrát, protože když jsi na mě takhle... von třeba když mě chce kopnout nebo bouchnout nebo mě i kousnul, tak řeknu tak já si s tebou prostě nemůžu hrát...

RODINA 6. Z vlastní zkušenosti **jsem byla dost trestaná, otec nás vlastně jakoby mlátil**, tak já tomu říkám, že tyhle **tresty jsou šrámy na duši toho dítěte a nese si to celou dobu**. **Tělesný tresty ne**. Jako nemůžu říct, že bych jako je v afektu nepoužila třeba u mého syna... pak jsem se vomluvila. (Tělesný tresty) **nepoužívám**, nepoužívala jsem ani u svých dětí. **Spíš řvu, křičím**. Ale ani to **není správný**... **Vysvětlovat**... **u mě to prostě dělat nebudete**. A voni prostě na to slyší... **Největší trest je, když vlastně odcházíš někam. Když tě nevidí... jsou tady s někým jiným**.

RODINA 7. **(Tresty) taky individuální**. Brala bych to jako individuální, co na jedno dítě působí, nějaký **vysvětlování, domluvy**, u nás je to vždycky takhle, vysvětlování a domluvy, na jiný je to prostě málo... Záleží, je tam **spousta aspektů**, inteligenčních, a povahových rysů, a to všechno by se mělo v tomhle na to brát zřetel. No u nás to potřeba nebylo, nikdy, ano já tomu neholduju, já jsem pořád pro to **připomínání, napomínání**, furt ty **slovní věci**, ale myslím si, že **někde vopravdu to prostě nezbytný je**. **Odstupňovat trest**... Tak určitě **nějaký hranice tam musí být**, v tomhle. Aby prostě to dítě pochopilo, že dělá něco co dělat nemá. Na každý dítě je jinej metr, to

všichni ví. **Na někoho stačí zvýšil hlas, na někoho už se třeba prostě trošičku musí tvrdějc...** U nás tedy stačí jenom vopravdu jemně, **hodně jemně. U nás... to bylo nejdůležitější...** Největší trest... My jsme snad ani nikdy nepotřebovali nějaký tresty. Vždycky L..... stačilo říct takhle takhle, **několikrát třeba, to neříkám, že nemuselo bejt, nebo zvýšit hlas taky, ale to byla hranice u nás... (Odepřít pozornost)... tak to určitě ne,** to vím, že je důležité, že to není dobrý tohleto, tak to nikdy ne.

RODINA 8. Každá akce má reakci, každý čin následek. Tresty, které děti mají v MŠ si doma dají samy, když nedodrží stanovená pravidla. **Největším trestem je absence sladkého... fyzické tresty nepoužívám...** násilí plodí větší násilí. Když je dítě v batolecím věku, abychom je ochránili, tak **naznačení plácnutí přes ručičku neshledávám extrémním fyzickým trestem.**

SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI – OSPOD: Zákazy. Otázka spíše pro pěstouny. Při své praxi jsem se nesetkala s odebráním dítěte z důvodu nadměrného trestání.

DOPROVÁZEJÍCÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PĚSTOUNSKÝCH RODIN: Odmítání pocitů, nedostatek pozornosti, hodnocení, plácnutí přes zadeček, zákaz sladkostí, zákaz pobytu na mobilu, na PC. Pěstouni obvykle **vyhrožují** a pak to často ani **nedodrží...** Setkala jsem se se 2 rodinami, kde docházelo k **tělesným trestům, šikaně dítěte.** Vyšetřování policií se vleklo a nakonec se dítěti vrátily do PP. Odmítli jsme rodiny doprovázet a tomu, co v rodině probíhá, tak asistovat.

METODIK NEZISKOVÉ ORGANIZACE A MPSV: Ano, někdy ano. Setkal jsem se s různými tresty, včetně fyzických... od **odmítání věcí, odmítání vztahu po mírnější fyzické tresty...** setkal jsem se také s **odebraným dítětem z pěstounské péče z důvodu nepřiměřeného trestání... největší trest je odmítnutí zájmu/vztahu** pečující osoby s dítětem – to může být možná ještě horší než fyzický trest... většině dětí hodně ubližuje, pokud jsou trestáni tím, že jsou opuštěny... tento druh trestu **dokáže zcela paralyzovat.**

KAZUISTIKA 1: Jakýkoli náznak trestání byl naprosto vyloučený vzhledem k věku dítěte i k jeho stavu.

KAZUISTIKA 2: Ve výchově nebyly používány represivní metody v podobě trestů, kromě občasného odepření sladkostí či pohádek.

KAZUISTIKA 3: Nezbytná byla absence jakýchkoli trestů nebo razantního jednání.

V této oblasti se lišila vyjádření dlouhodobých a přechodných pěstounů. Vzhledem ke krátkodobosti PPPD se přechodní pěstouni shodovali, že trestání je neefektivní a kontraproduktivní metodou, kterou vzhledem ke svým zpravidla bohatým výchovným zkušenostem nepoužívají téměř vůbec nebo jen v minimální míře. Výjimku tvoří situace, kdy např. lehké plácnutí může zamezit větším škodám.

Z vyjádření dlouhodobých pěstounů vyplynulo, že sice tělesné tresty občas používají, někteří se k jejich používání staví vstřícněji než jiní, nicméně striktně odmítají tvrdé tělesné trestání, hovoří o plácnutí po zadečku, apod. Shodovali se také v používání trestů alternativních, tj. zákazů či odepření něčeho pro děti příjemného, např. zákaz televize, mobilu, internetu, sladkostí, případně pocítění důsledků nesprávného chování nebo odepření pozornosti pěstounů, a to individuálně podle možností chápání jednotlivých dětí. (Použití posledně jmenovaného trestu je však velmi diskutabilní z důvodu potenciální retraumatizace dítěte, které opakovaně zažívá pocit odmítnutí a ztráty blízkého člověka. Následky mohou být vážné a dlouhodobé).

K problematice trestů se váže také otázka **odměňování**. Zde panovala téměř všeobecná shoda v tom, že u menších dětí jsou odměnou sladkosti, v případě větších používání mobilu, wifi, televize, případně odpuštění určitých požadavků.

Zkušenosti sociálních pracovníků hovoří v podobném duchu. Jedno z vyjádření odkazuje na tvrdé trestání a následné odmítnutí spolupráce s rodinou, což je spíše výjimečný případ.

TÉMA 4: VÝCHOVNÉ PREFERENCE PĚSTOUNŮ V OBLASTI POUŽÍVANÝCH METOD

RODINA 1. Tak určitě zvykáme. **Zvykáme si na sebe.** No, asi to **pochopení. Porozumění.** Uvidíme, jestli **něco zabere nebo ne.** To člověk musí **vyzkoušet. Odměna** u malejch zase asi ta **sladkost, u velkých** když po nich toho **nebudu nic moc chtít. Když si jich moc nevšímnu.**

RODINA 2. Odměna. Asi **všechno, co je dobrý a příjemný.**

RODINA 3. (Preferujeme) ty, které nejvíc berou **ohled na dítě. Co dítě snese a co už ne.** Někdy nefunguje vůbec nic. Nejvíc se nám asi osvědčila **vnímavost, trpělivost, empatie, spousta času věnovaná dítěti, ohled na jeho specifické potřeby.** Chce to **čas** a obrnit

se **trpělivostí** a **doufat**, že něco zabere. A pořád **zkoušet**, co pomůže. **Citlivé vnímání** dítěte, snaha vcítit se do jeho prožívání, vystopovat, proč se asi chová právě tak. Velká **tolerance** k jeho chování. Ne přehlížení problémů, to není tolerance, to by mu nepomohlo. A taky **opatrnost**, co už nezvládá, jaké situace, jaké vůně, jaké doteky, zvuky. **Aby věděl, že mu nechceme ublížit**. My spíš **startujeme** nějakou výchovu. Pořád platí **tolerance, pravdomluvnost, předvídatelnost, empatie, důslednost**. První pokusy o nějaké **mantinely**. **Začínat znova a znova**. **Pokus, omyl**. **Odměna... nějaká dobrota**, sladkost, čokoška.

RODINA 4. Laskavost, otevřená náruč, milující teta se strejdou, víc se mu věnovat, naslouchat mu. Vždycky nejdřív představení, ukázání pokojíčku, **aby ten mrňous věděl, do čeho jde**, kde bude bydlet a co bude jeho království. Prostě hned je **všechno otevřený, nikde žádná tajná komnata**. Víím, kde co je, co je moje. **Pomalů** si s ním povídat, hrát si s ním, **netlačit na něho** takhle to bude, takhle musíš, nic, prostě **nechat mu ten prostor**. Je tam důležitý to **navázání vztahu**. A **důslednost**. Tolik se nebazíruje na nějakých takových vnitrorodinných rituálech. Velká odměna a velký cíl je **čokoláda**. **Pochvala**. Největší odměna asi že se mohla přijít pomazlit, že jsme mohli jet na brusle, na výlet, do cukrárny nebo si koupíme něco hezkýho na sebe. Že jsme jí v podstatě dávali najevo, že to **dítě je u nás vždycky braný jako partner. Nejen jako subjekt**. Jsme jí prostě tam **zvyšovali** takový **sebevědomí, aby se měla ráda**, aby věděla, že je někdo, a ne jenom takovej nějaký pól.

RODINA 5. Já se snažím domlouvat... Když vidím, že by se jako začel vztekat nebo že ba jako zasloužil trest, tak se snažím ho jako **lští převést někam jinam. Úplně prostě odvést pozornost od problému...** prostě **zakamuflovat**, hele tamhle letí ptáček, tady jede traktor, nebo pojď, deme támhle sbírat kytičky... Tomu **afektu předejít...** když jsem viděla, že jako by se kvůli něčemu začal vztekat, tak jsem **hned** ho jako **něco jiného**. **Ubezpečit v tom, že je to dobře... že ho miluješ**, i když dupe... Všichni se mu věnujeme hodně. **Hodně času věnovat... ukazujeme** mu hračky a tady budeš spinkat. **Seznámení... Navázání vztahu...** děti se jako **chytly za ruku** nebo chtěly **obejmout**, a to jim stačilo. **Trpělivost, láskyplný přístup, vysvětlování... Limitovat dál... vědět, kdy tu uzdu popustit a kdy přitáhnout.**

RODINA 6. Tak já pro tyhle mrňata říkám **trpělivost, neustálý kontakt, hlazení vobíjání...** vlastně tu **lásku**, aby jim člověk prostě dal. Nejdůležitější vidím ten **kontakt fyzickéj...** později vlastně **neustálý ten kontakt... na něj mluvit** a vlastně já teda hodně ty děti jako **hladím...** prostě **dotyky** a takovýdle kontakt. Ten **fyzickéj i emocionální kontakt je zásadní... Odměna** pro ně je vlastně **když jseš s nima**.

RODINA 7. Určitě **po dobrým, vysvětlovat, vysvětlovat, chválit, a všechno v takovém dobrým...** **Láska, láska, láska... a vydržet... Vydržte, vydržte, vyrostete, bude to lepší, všechno se to srovná, všechno se to poddá, hlavně vydržet...** Podařilo se to všechno, a teď jsme rádi za to, jak to máme. **Největší odměna... Pomazlení, něco koupit,** co chce, po čem touží, co se jí líbí, nějaká, prostě, **výlet...** hlavně to pomazlení, to je největší odměna momentální, když to bereme takhle, potom to dlouhodobější to jsou ty výlety, nákupy a takový.

RODINA 8. **Metoda vyprávění... vysvětlení pravidel... opakování pravidel a ujišťování, že dítě chápe... přidávání povinností. Odměna... sladké.**

SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI – OSPOD: Preferuji **domluvu a vysvětlení, obejmutí, odejmutí výhod** zejména v případě starších dětí. **Důslednost a laskavost, dobře nastavená pro dítě srozumitelná pravidla,** která se upraví v případě potřeby a vyvíjí se s věkem. Pokud má dojít k **potrestání (nemyslím tím fyzické)** mělo by následovat **ihned po provinění.** Dítě by se mělo **od malička** učit co se smí a nesmí, co je správné a co není... **Domluva, vysvětlování, důslednost, jednota a shoda mezi pěstouny, srozumitelná pravidla,** důležitý je i **osobní příklad...** (Terapeutické rodičovství) nedokážu posoudit, většinou ano, **pomáhá jim doprovázení** a s tím spojené **vzdělávání.**

DOPROVÁZEJÍCÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PĚSTOUNSKÝCH RODIN: Princip terapeutického rodičovství vycházející z principu **PACE, respektovat a být respektován... výlučná pozornost rodiče, společná hra... odměna – dárky, výlety...** Opakovaně je (pěstouny) v tom **školíme,** v rámci konzultací jim je **připomínám** (tj. zásady terapeutického rodičovství)... **obvykle neumí nastavovat limity... pěstouni by potřebovali nacvičovat výchovné situace, postupy...**

METODIK NEZISKOVÉ ORGANIZACE A MPSV: ... snažím se o **hravý přístup... přijímat prožívání** dítěte, spíše být **zvědavý... empatický...** základní principy přístupu PACE... důraz na **dialog** s dítětem... **opatrnost v nastavování hranic... netrestat** děti ani je zbytečně nevychylovat... **autentický zájem** o jejich život... **vést k odpovědnosti** za jejich život... **věřit** jim. Obecně **nemám moc rád odměny...** odměňování formou sladkostí a možností být u displejů... Doporučuji **prvky terapeutického rodičovství a výchovný přístup PACE... reflexi** svých rodičovských přístupů, **diskuzi** o nic a schopnost své přístupy měnit... **méně hranic, ale s vymyšleným důsledkem,** který jsem schopný jako rodič **dodržet... diskuze** s dítětem, **zapojení ho do rozhodování... hravý přístup.** Někteří **pěstouni** se snaží **terapeutické rodičovství využívat...** spíše se nepoužívá u nezprostředkované pěstounské péče.

KAZUISTIKA 1: (Výchovné metody pěstounů preferovaly) **naprostý respekt k jejím potřebám, velmi opatrný přístup.** **Komunikace** probíhala **neverbální formou** s využitím letmých dotyků, doplněna byla o komunikaci **verbální** v podobě tichého laskavého povídání, oslovování, písniček, říkanek. **Stabilizace dítěte** probíhala pomalu, v řádu měsíců, **opatrný fyzický kontakt, nastolení pravidelného stravovacího a spánkového režimu a návrat v čase do období po narození.** Díky velmi **vstřícnému a milujícímu přístupu** nové rodiny se rychle adaptovala. **Zkušenosti a techniky,** které dívky pomáhaly při stabilizaci psychiky a řešení jejích obtíží. (Důležité bylo také sdělovat informace) **co nejcitlivěji a pokud možno v pozitivním duchu.**

KAZUISTIKA 2: (Pro dítě byl zcela zásadní) **fyzický kontakt s pěstounkou a její stálá přítomnost, citlivý chápatelický přístup zohledňující potřeby dítěte.** (Dalším krokem bylo) **navázání vztahu s pěstounem a eliminace strachu z ostatních lidí, hlavně mužů.** (Nutností byl) **klidný, laskavý, láskyplný a hravý přístup, respekt k potřebám a projevům chování dítěte, eliminace jakýchkoli běžných projevů, které by dítěti evokovaly prožitá traumata.** (Problémy (afekty) bylo potřebné řešit) **laskavou důsledností.** **Dlouhodobí pěstouni (zohledňovali) a stále zohledňují velmi citlivě specifické potřeby dítěte včetně následného kontaktu s přechodnými pěstouny, který dítě samo vyžaduje a dle hodnocení pěstounů je pro něj velmi přínosný a podporující.**

KAZUISTIKA 3: (Chlapec se jevil jako) **normálně se vyvíjející dítě zvládnutelné běžnými výchovnými postupy, které potřebuje stabilní, klidnou a vyrovnanou pečující osobu**

schopnou mu poskytnout bezpodmínečné přijetí a zkušenost bezpečného prostředí a naplňování jeho potřeb. (Akcentovanou potřebou bylo) **navázat kontakt a vztah**, (zejména s pěstounkou, kde byly vztahy od počátku ze strany dítěte komplikované). (Postupně) docházelo k **navazování vztahu, včetně komunikace a limitování**, (zpočátku) **přes náhradní přechodové objekty**, bez trvání na fyzickém kontaktu. (Důležitá byla) **opatrnost v kontaktech**. Nutností byl **klidný, laskavý přístup, absence jakéhokoli zvýšení hlasu, jasná a jednoduchá formulace požadavků, popisování pocitů a situací, respekt k jeho potřebám**. (Podpůrným prvkem byl) **kontakt se psy (a se zvířaty obecně), kontakt s pěstounem, láskyplný kontakt** (s okolím a dalšími osobami). (Silná byla) **potřeba respektu vůči jeho potřebám, zejména emocionálním**. (Také v následné rodině je chlapec) **výchovně dobře zvladatelný běžnými výchovnými prostředky**, pomáhá mu **blízký vztah s biologickým synem pěstounky**.

Preference výchovných metod a postupů v PP je závislá na osobnostních vlastnostech a výchovných kompetencích pěstounů a na jejich zkušenostech. Z vyjádření jednotlivých pěstounů lze vyvozovat, že na čelních místech v jejich výchovných preferencích stojí pochopení, porozumění, prostor pro zvykání, empatie, trpělivost, pozvolný rozjezd výchovy, maximálně opatrné nastavování limitů (zvláště v počátcích PP), ohled na specifické potřeby a prožívání dětí, porozumění tomu, co dítě je schopné zvládnout a co již přesahuje jeho možnosti, odpuštění, pravdomluvnost, předvídatelnost, důslednost, omluva v případě výchovné chyby, strukturace a nastolení řádu a režimu, který u dětí přijímaných do PP často chybí nebo je chybně nastaven, zredukování či úplná absence trestů, zejména fyzických a psychických. Preference vyplývají z konkrétních zkušeností, kdy při péči o větší počet dětí pěstouni získávají vhled do problematiky specifických potřeb dětí a v praxi si opakovaně ověřují, jaké konkrétní metody lze použít. Současně usilují o hodnocení náročných situací individuálně, objektivně, s potřebným nadhledem. V případě PPPD přistupuje časová omezenost péče, tudíž akcent je kladen na vytváření pocitu bezpečí a důvěry mezi pečujícími osobami a dítětem a utváření vztahu.

Podobně sociální pracovníci se shodují na základě zkušeností, že preferovány jsou domluva, objetí, alternativní tresty v podobě zákazů, případně odměny. Objevuje se názor akcentující důležitost podpory ze strany neziskových organizací a nácviku potřebných dovedností.

TÉMA 5. VÝZNAM OMLUVY A DŮSLEDNOSTI VE VÝCHOVĚ

RODINA 1. Omluva... oni vidí, že i **dospělý se může zmýlit...** je to **vzor** pro to chování. Musím se jim omluvit. Doma by si to většinou **nedovolil**, tam by mu to **neprošlo**. **Důslednost...** To je asi někdy to **jediný, co zajistí** nějaký **posun dopředu** nebo progres. **Když ale něco řeknu**, že to bude, no tak **nesmí nad tím mávnout rukou...** radši **odpustí**, ale to je na nic. Takže **sami sobě podkopávají nohy**.

RODINA 2. Omluva a náprava vztahu... určitě. Jako když uděláme chybu, **musíme se omluvit**, ale **to samý děti** se musí omluvit, jo, běž do pokojíka, tam přemýšlej. A musí se omlouvat **i mezi sebou. Omluva musí být**. To není žádná ostuda. Když už to jako nešlo slovně, jsme začali **písemnou formou**. Začali jsme tou písemnou formou a pak už jako dokázal se omluvit **i slovně. Kluci to umí, bez problémů**. Když už se **uklidní**, a to, tak si sedneme a **promluvíme si o tom. Důslednost... Musí bejt člověk důslednej**, protože jsem ze začátku nebejvala důsledná. Musí se to prostě, musí se, **když se něco řekne, tak to dodržet**. A nebo si dávám pozor, abych **nedělala ty velký zákazy**.

RODINA 3. Omluva a náprava vztahu... Když udělám chybu, **musím se omluvit, dítě musí vidět**, že i dospěláci dělají chyby a že to umí přiznat. Vždycky se snažím dítěti **omluvit, když něco nezvládnou**, pohladit ho, utěšit. **Důslednost... Zásadní. Když něco řeknu, trvám na tom** a dítě postupně už ví, co ode mě má čekat a chápe, že jsme pro něj **bezpeční, předvídatelní, může se na nás zpolehnout**. A **pak nemusíme trestat**, spouště situací se tak dá předejít nebo je aspoň zmírnit.

RODINA 4. Důslednost... Bejt v podstatě takovej ten **konzistentní**. Prostě pořád chceme to samý. Není to jednou tak, jednou tak, teď můžeš, teď nemůžeš. Prostě **pořád chceme to samý**.

Omluva... bez vyjádření.

RODINA 5. Omluva... Ano, to jako **vždycky...** a von se to teda teď naučil taky, že třeba kolikrát se stane, že se bouchnu, jako, že se bouchnu já, a on mi říká promiň, já nechtěla... **nápodobou se to dítě učí od nás...** Akorát že von to jako nerozeznává, že vlastně já bych to měla říct jemu... promiň, já nechtěla mi říkal. **Důslednost... já se snažím být důsledná**. Snažím se, někdy se to daří, **někdy se to nedaří**. Záleží, co je za problém jako... kde jako když **důslednost** chtěla bych jako **vyžadovat po něm**. Protože jak jde vo uklízení hraček,

tak to už zvládáme, ale když je jiná situace, tak tam je **problém**, protože on zase jako se zapře, že ne.

RODINA 6. Omluvu používáme **dost často**. **Prostě mi rupnou saze, tak to se prostě omluvím. Důslednost...** (Význam) je dost **velkej**. Protože když **nejseš důsledná**, že jo, tak voni ty **děti vlastně neví, na čem jsou...** mají nákej řád tady... tady člověk řekne, hele, takhle to budeš dělat, a když nejseš jakoby důsledná, tak **oni prostě se v tom jakoby ztrácí. Jsou na území nikoho... prostě jako neví, či jsou.**

RODINA 7. Důslednost... Důslednost je **důležitá** a já se jí pořád musím učit a pořád to neumím... Kdyby se to podařilo, tak by to neslo dobrý výsledek, ale prostě nejsem důsledná, vím to, že **nejsem důsledná a asi se to už asi nikdy nenaučím...** Možná je to i tím, že nemám potřebu. **Omluva...** Určitě... je to taky důležitý vo tom mluvit, že tak tu chybu jsme udělali my, **aby vědělo**, proč to takhle bylo a proč by to mělo bejt jinak a jak by to mohlo bejt jinak, že **každej se zmýlí**, každej se spoete. Vo tom mluvíme... **I ona to uplatňuje**, co si vybavuju... **rozhodně.**

RODINA 8. Omluva je pro naše svěřené dítě již **samozřejmostí**. Když jsme **důslední, dítě** získává do podvědomí **také důslednost**.

SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI – OSPOD: Omluva ano. Důslednost většinou ano, pokud ne, bývají ve výchově **problémy**.

DOPROVÁZEJÍCÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PĚSTOUNSKÝCH RODIN: Když se **omluví**, tak **vzápětí dítě obviní za to, že sami selhali. Důslednost bohužel příliš ne.**

METODIK NEZISKOVÉ ORGANIZACE A MPSV: Moc jsem se s tím **nesetkal... (Omluva)** může být někdy vnímána **příliš intimně... pěstounské rodiny se snaží přede mnou tvářit, že výchovu zvládají. Důslednost – někdy ano, někdy ne.** U nezprostředkované PP výrazně méně. U zprostředkované PP a osvojení asi více. **Problém** důslednosti je ale spíše **ve špatně nastaveném důsledku za porušení hranice.**

KAZUISTIKA 1: Vzhledem k věku dítěte nebyla v tomto případě zkoumána otázka **omluvy ve výchově**, otázka ale byla položena následně rodině dlouhodobých pěstounů v současnosti (rodina č. 7) a jimi zodpovězena. **Důslednost ve výchově byla nezbytná** již v rodině přechodných pěstounů **k nastavení struktury a režimu, ke stabilizaci dítěte a k naplňování jeho potřeby předvídatelnosti chování pečujících osob a pocitu bezpečí.**

KAZUISTIKA 2: Důslednost bylo nutno uplatnit zejména **při nastavování stravovacího a spánkového režimu a hygienických návyků** a při postupné **eliminaci nežádoucích projevů chování**. Význam **omluvy** byl pro dítě aktuální spíše až v závěrečném období PPPD, kdy již chlapec částečně chápal, po jakém jednání má omluva následovat, **internalizoval si příklad pěstounů a v určitých situacích již byl schopný se i sám omluvit**.

KAZUISTIKA 3: Omluva byla pro dítě **přirozená** již v období trvání PPPD, chlapec se učil **nápodobou pěstounů a prakticky** ve vztahu ke zvířatům, případně pomocí využití náhradních objektů (plyšových hraček – psů). **Důslednost** byla nezbytná v oblasti **nastavení správného stravovacího režimu** s ohledem na existující specifika a **nastolení struktury v celkovém režimu dítěte**, celkově byl ale chlapec tvárný a dobře zvladatelný.

Pěstouni se shodli také v otázce potřeby omluvy a důslednosti ve výchově. Vyjádřili se jednoznačně, že pokud pěstoun něco řekne, je nutné na tom trvat, a to jak doma, tak ve spolupráci se školou v případě větších dětí. Takový postup pomáhá dětem dodat určitý řád, strukturu, mantinely, prostor pro odpuštění, a tím následně pocit bezpečí. Omluva dospělého poskytuje dítěti jednak vzor, jednak úlevný pocit, že všichni se dopouštějí chyb, od dospělých ani od dětí není vyžadována dokonalost. Současně se tím děti učí, že je nutné chyby napravovat a brát ohled na druhé. Podobný výchovný efekt má omluva mezi vrstevníky a sourozenci. Specifickou formou akcentující respekt k nedostatku schopnosti dítěte se omluvit (opět zvláště v počátku PP) je akceptace písemné formy omluvy. Jedná se o zajímavý přístup, citlivý k dítěti, který mu umožní uvědomit si vlastní negativní pocity a jejich přenosem na papír je zmírnit, případně eliminovat. Postupně se dítě naučí také slovní omluvě.

Zkušenosti sociálních pracovníků se v této oblasti různí. Pěstouni dle nich sice uznávají hodnotu omluvy a důslednosti, ne vždy se jim ale výchovně v této oblasti výchovy daří. Omluvu mohou považovat za intimní záležitost.

TÉMA 6: STRATEGIE PŘI ZVLÁDÁNÍ NÁROČNÝCH VÝCHOVNÝCH SITUACÍ

RODINA 1. Knížka. Vezmu si knížku, zalezu. **Zavřu se** třeba v ložnici, že **mě nesmí rušit**.

RODINA 2. Kafe??? Alkohol??? Jako alkohol, to vůbec. Hodně **kafuju**. Já se odreagovávám večer u **šití**. Když něco, tak prostě **jdu do jiný místnosti se vydýchat**. A **umím vypínat**. Umím super vypínat, protože kolikrát můžu si sednou třeba a já ani nevnímám, že tady lítají.

RODINA 3. Důležité je, aby se dítěti **neublížilo**. Dát si **odklad**, neřešit všechno hned a **neeskaloovat** tak afekt. Základ asi je být pořád s dítětem, **mít ho pod kontrolou**. Někdy je nejlepší některé věci nevidět, **ignorovat** je. Vědět o nich, ale **nechat je na později**, jenom dávat dítěti najevo, že **jsem tu pro něj a s ním**.

RODINA 4. Že se můžeme opřít jeden o druhého jako **partneři**. A taky to, že vidíme **smysl svojí práce**. A ještě to, když můžeme mít i **následný kontakt s dětmi** a jejich novými rodinami. **Náročná výchovná situace... Zachovat klid...** když to jde. Najednou pláč, vztek... no tak jako zachovat klid, **nechat ho chvíli vybouřit**, a potom s ním... potom s ním **vyjednávat**. **Nic se neděje, všechno v pořádku, jdeme dál. Jdeme dál.**

RODINA 5. Když **nebudeš** uklízet hračky, tak **nemůžeš** potom jít na oběd... spát... to jsem zjistila, že **se to takhle nemá... Řeknu...** hele, když nechceš uklízet hračky, tak **půjdeme je aspoň spočítat**, kolik máme... a spočítáme je... a **ono ho to vztekání přejde...** Třeba se vzteká někde **v obchodě**, snažím se ... s ním neprát, nechám ho, prostě von **se tam válí po zemi...** já **jedu domů...** von... pak **přiběhne za mnou**.

RODINA 6. Dáme si večer **něco sladkého**. A **probereme to teda spolu**, že si řeknem, to bylo zase jako tedy... den. **Vodejít někam na chvíli...** většinou tady třeba **nechám manžela s ním** a vovejdu. Když tady manžel není, tak třeba to dítě **dám do postýlky a musím jít třeba na chvíli za dveře**, protože prostě v tom afektu by se mohlo stát něco, že bys mohla jim ublížit... že by to (člověk) neukočíroval.

RODINA 7. Taky je to **individuální...** určitě **nezanedbávat nic**, prvně si to rozmyslet, tak spíš **s tou chladnou hlavou**, no pro mě se taky některý věci se taky řeší s horkou hlavou, pak je právě třeba **vo tom promlouvat**, proč to takhle bylo a jak by to mohlo bejt jinak... **Rodičovská dokonalost... tak to u nás určitě ne.**

RODINA 8. Projevy pláče a vzteku jsem řešila **otázkami**: potřebuješ obejmout, co tě trápí, co cítíš, co potřebuješ, chceš být chvíli sám, mohu něco udělat, abych ti pomohla, co se stalo? Na dítě rozhodně **nekřičet, nevyvíjet nátlak**. **Někdy je třeba, aby dítě vypustilo nahromaděné emoce a ulevilo si tím**. Pomáhá mi **pocit**, že **chci**, aby z dítěte vyrostl dobrý a úspěšný člověk... **rodina a manžel... rozhovory s kolegy speciálními pedagogy**.

SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI – OSPOD: Řeší si zejména sami **svými prostředky**. Každý styl výchovy je jiný, není možné kopírovat **styl rodinné výchovy**. Pěstouni umí **požádat o pomoc**, pokud svými silami nedokáží neadekvátní chování zvládnout, v krajním případě se řeší s kurátorkou pro děti a mládež na OSPOD.

DOPROVÁZEJÍCÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PĚSTOUNSKÝCH RODIN: Dlouhé diskotování, křik, výčitky, posouvání hranic.

METODIK NEZISKOVÉ ORGANIZACE A MPSV: Setkal jsem se... s různými, **někdy** jsem překvapený fakt hezkou reakcí, která dítěti **pomáhá překonat daný problém**, **někdy** jsou reakce takové, že **dítěti nepomáhají**, nebo mu ještě **více ubližují... (Náhradní rodiče) dělají chyby a snaží se být lepšími vychovateli** – absolvují různé kurzy, semináře a výcviky...

KAZUISTIKA 1: Bylo viditelné, že by potřebovala právě **chování a něžný kontakt...** již po 6-8 týdnech začínaly být **viditelné výsledky** v podobě **úsměvů, schopnosti se rozplakat, prodlužovaly se noční intervalů buzení**. Dívka zažívala opakovaně pozitivní atmosféru pobytu v milující rodině, učila se **lásku přijímat i projevat**. Bariéry se postupně odbourávaly, dívka navázala **citový kontakt**, začínala rozkvétat.

KAZUISTIKA 2: (Chlapec) navázal **citový vztah** s oběma pěstouny, byl zvladatelný běžnými výchovnými prostředky. Byl velmi **kontaktní**, aktivně vyhledával **fyzický kontakt**, byl milý a poslušný, preferoval pohybové aktivity. Péče byla náročná hlavně délkou trvání a nutností vyrovnat se s odchodem dítěte a jeho přípravou na dramatickou změnu v podobě přechodu do nové rodiny. Pěstouni disponovali **výchovnými zkušenostmi a vztahem k dětem minoritního etnika**.

KAZUISTIKA 3: (Komplikací při výchově byl) **strach z žen a fyzických trestů**, (jelikož hlavní pečující osobou byla žena/pěstounka). (Chlapec) byl **poslušný, milý, obětavý, empatický a vnímavý k potřebám druhých, zvláště dětí, rád pomáhal při všech domácích činnostech**. (V průběhu PPPD se zlepšovaly řečové dovednosti a komunikace, chlapec) **mluvil souvisle, byl schopen sdělovat smysluplně svoje emoce, názory, komunikoval formou dialogu. Bez problémů akceptoval laskavý fyzický kontakt**.

Ve vyjádřeních pěstounů lze vystopovat shodné či podobné strategie, které pomáhají jim nebo přijatým dětem. Pěstouni hovoří o umění vypnout, zachovat nebo obnovit klid opuštěním místnosti, o chvilce u kávy, s knihou.

Vzhledem k dětem preferují vyjednávání, ignorování nežádoucích projevů chování, časový i místní prostor pro uklidnění dítěte, proběhnutí afektu a odložení řešení na klidnější dobu.

Zkušenosti sociálních pracovníků jsou v tomto případě spíše pesimistické. Jen v případě vyjádření soc. pracovnice OSPOD pěstouni dokážou požádat o pomoc při nezvládnání náročných situací, většinou řeší svými prostředky. Doprovázející soc. pracovnice pěstounů vidí strategie pěstounů spíše negativně v projevech jako je např. křik nebo posouvání hranic/limitů. Třetí soc. pracovník se setkává s podporujícími strategiemi, ale také s těmi, které spíše ubližují.

TÉMA 7: ODBORNÁ POMOC PRO PĚSTOUNY A JEJÍ DOSTUPNOST

RODINA 1. Pro sebe ne, ale s dětma jo. Psychiatrovi chodíme se třema, k **psychologovi** taky, když je potřeba s těma takovejma jejich potížema. **Pomoc máme. Místně ano. Časově...** Okamžitě to nevím, ale vždycky **jsme objednaní**. Tak chodíme **pravidelně** tak po 2 až 3 měsících zhruba. **Nejhorší je to první objednání** k tomu odborníkovi, pak už když ho vede v evidenci, je to snazší.

RODINA 2. Jsme chodili **k psychiatrovi** chvíli, ale tam to spíš ani nepomohlo, tam to **spíš muselo odeznít... Kvůli jeho hyperaktivitě** a kvůli tomu, abychom nastavili diagnózu a aby mohl mít asistentku. Zatím jsme to jako všechno zvládli. **Nemáme** nějaký, zas bych řekla, nějaký **extrémně náročný (děti)**. Zatím. Co je třeba ještě problém, když jsi narazila na ty psychology? Problém je to, že když chceš řešit nebo **potřebuješ řešit nějakou okamžitou situaci**, tak problém našeho zdravotnictví je to, že **není možný sehnat třeba půl roku**, ideálně je, když se sežene třeba za tři čtvrtě roku první návštěva, takže do té doby se **člověk musí naučit řešit všechno sám**, a pak už ten psycholog je zbytečný. Když ty lidi **potřebujou pomoc**, tak **pomoc neseženou** a obvolali jsme okruh sto kilometrů... Když jsme potřebovali do léčebny kvůli drogám... Ono vlastně když potřebuješ cokoli, potřebuješ aspoň první nakopnutí, pomoc, záchranu, a **není šance se prostě u nás kamkoli dostat...** V tu chvíli je ten člověk odkázaný na **pomoc přes rodinu**, přes sama

sebe, **prostě musíš všechno si sám...** Další problém pro takovýhle děti **sehnat doktora, zubaře, cokoli. Všude je plno... A to s každým se bude jezdit jinam...** Ty lidi jsou prostě **odkázány si to řešit všechno po svém.**

RODINA 3. Pro sebe ne, ale **pro děti** potřebujeme tyto odborníky často... **Neurologa, psychologa, pediatra.**

RODINA 4. Pro dítě ne. Pro sebe jo. **Manžel** při první holčičce. Nevládal... **nevládal předání mamince**, protože o mamince jsme slyšeli jenom to nejhorší... To manžel neunes. Nám ta sociálka řekla zbytečně moc věcí, který jsme až tak vědět nepotřebovali... Když jsme se **seznámili s maminkou**, veškerý **obavy jako vymizely.** V klidu jsme předávali a **bylo to v pohodě.**

RODINA 5. Já jsem **využila... na poradu...** tam se řešilo spíš víceméně... máma a takový ty vztahy... jsem zase řešila, jak **zvládat ten stres a ty její vztekací chvíle. (Časově)** naše **doprovodka to urgovala**, že to jako chvátá, tak nám vyšli vstříc... padnul někdo, takže nás mohla **přijmout dřív**, ale **jinak** by bylo vlastně až po Novém roce, takže to už by mi asi bylo **prdlajs platný.**

RODINA 6. Ne, zvládáme sami.

RODINA 7. Využili jsme. **(Časově)** v řádu několika dnů. **Výborná pomoc, kontaktovali jsme**, v dětském centru, vynikající, **za mě vynikající. OSPOD** máme, jsme s nima **v kontaktu**, dobrý vztahy, cokoliv potřebuju, zeptám se, hned se snaží, všechno nám pomůžou vyřídit, zařídit, a **ptají se, zajímají se o nás, spolupráce výborná.**

RODINA 8. Navštívili jsme **pedagogicko-psychologickou poradnu pro školní zralost**, kde byl dítěti doporučen odklad povinné školní docházky.

SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI – OSPOD: Ano, pomoc **využívají pro sebe, přijaté děti i vlastní děti.** Využívají jí dle potřeby, **četnost se nesleduje.**

DOPROVÁZEJÍCÍ SOCIÁLNÍ PRACOVNICE PĚSTOUNSKÝCH RODIN: Pěstouni často (využívají) **poradenské služby: využívají ped. psych. poradenství, psychologické vyšetření, školní poradce...** **Terapeutickou odbornou pomoc odmítají, nemají pocit, že jí potřebují...** Oni sami **necítí potřebu se sebou nějak pracovat...** **Nikdo z pěstounů nemá zájem hlouběji pracovat se svými pocity, se svými stíny...**

METODIK NEZISKOVÉ ORGANIZACE A MPSV: Využívali a využívají. **Od jednorázových konzultací přes několik opakovaných až po dlouhodobou spolupráci... terapie... odbornou pomoc psychologek – diagnostiku.** Většinou je **odborná pomoc směřovaná na pomoc ve výchově, hledání vhodného výchovného přístupu nebo řešení aktuální situace.**

KAZUISTIKA 1: Během PPPD bylo několikrát také využito **konzultací s pediatrem** (telefonicky i nad rámec pravidelných preventivních prohlídek) **a s neurologem.** V průběhu dlouhodobé pěstounské péče byla pro dítě potřebná **psychologická péče.**

KAZUISTIKA 2: Využití odborné péče pro dítě spočívalo v návštěvách **pediatra, vyšetření soudní znalkyní** za účelem vypracování znaleckého posudku v souvislosti s potenciálním svěřením zpět do péče biologické rodiny a v **psychologickém vyšetření** před předáním dítěte do následné rodiny. V průběhu dlouhodobé pěstounské péče bylo využito **psychologické péče z důvodu diagnostikování ADHD.**

KAZUISTIKA 3: Odborná pomoc spočívala v pravidelných návštěvách **pediatra a v psychologickém vyšetření** před předáním dítěte do následné rodiny.

Vzhledem k náročnosti PP se nabízí otázka využívání odborné pomoci pro pěstouny. Bez kvalitní odborné pomoci nelze kvalitně vykovávat PP. V oblasti subjektivního zvládnutí výchovy v PP se pěstouni vyjadřují ve smyslu nutnosti opírat se o pevné a stabilní partnerské vztahy a dbát na psychohygienu. Její realizace je individuální u různých pěstounů, společným prvkem je nutnost odpočívat, umět vypnout, odreagovat se při klidných činnostech, jako je četba, ruční práce, apod. Oblast poskytování odborné péče pěstouni hodnotí v závislosti na své konkrétní situaci. Shodují se, že pro sebe odbornou pomoc nevyužívají buď vůbec nebo spíše výjimečně, pro přijaté děti ji potřebují využívat poměrně často, její druh a forma se odvíjejí od specifických potřeb přijímaných dětí. Problémem ovšem může být její dostupnost, ať místní či časová. Využití odborné pomoci může vyžadovat dojíždění na velkou vzdálenost, kvalitní odborník nemusí být vždy dosažitelný; navíc nemusí přijmout do péče všechny děti v pěstounské rodině, tudíž je nutné dojíždět s každým dítětem do jiného místa. Podobná situace je z hlediska časového. Odborná pomoc nemusí být dostupná v okamžiku, kdy pěstoun potřebuje řešit konkrétní situaci dítěte akutně, z důvodu dlouhých objednávacích lhůt je pak odkázán sám na sebe či na pomoc svých blízkých. V oblasti poskytování odborné péče vidí sami

pěstouni značné rezervy, někteří popsali naopak veskrze pozitivní zkušenosti. Většina pěstounů ale zřejmě spoléhá na vlastní síly.

Sociální pracovníci ve dvou případech sdíleli zkušenost, že pěstouni odbornou pomoc využívají hlavně pro své děti, méně pro sebe. Vyjádření doprovázející soc. pracovnice vyznívá negativně, podle ní pěstouni o odbornou pomoc nestojí, nemají pocit, že by potřebovali pracovat sami se sebou.

Souhrnně lze konstatovat, že výzkumné šetření v rámci zvoleného výzkumného vzorku prokázalo značné shody v oblasti používaných výchovných metod, včetně nastavování limitů a používání trestů. Ukazuje se, že vzhledem k podobnosti specifických potřeb dětí přicházejících do PP jsou také výchovné metody používané v pěstounských rodinách v mnohém podobné. Výzkumný vzorek nebyl příliš rozsáhlý, bylo by jistě možné uskutečnit mnohem rozsáhlejší výzkum, nicméně je možné předpokládat, že výsledky získané šetření v dalších pěstounských rodinách by přineslo podobné výsledky, a to i díky odborným přípravám, vedení pěstounů, jejich zákonné povinnosti se každoročně vzdělávat a vzájemnému sdílení zkušeností.

DISKUZE

Závěry bakalářské práce korespondují s názory řady psychologů a dalších odborníků, že v rámci systému SPOD je nezbytné jednoznačně upřednostňovat formy náhradní rodinné péče, a tedy i pěstounské péče, před výchovou ústavní.

Vzhledem k tomuto faktu a vzhledem k současným právním úpravám omezujícím svěřování dětí do tří let do kojeneckých ústavů roste význam pěstounské péče a tlak na zvyšování počtu pěstounských rodin, přechodných i dlouhodobých. V kontextu průzkumu agentury Lumos lze konstatovat, že pěstounská péče naplňuje ve většině případů svoji roli, nicméně v určitém procentu případů dochází k jejímu selhávání. Tato skutečnost bývá používána kritiky pěstounské péče jako argument pro upřednostňování ústavní péče z důvodu její vyšší odborné úrovně, kterou údajně pěstoun není schopen zajistit.

V opozici proti tomuto tvrzení stojí názor, že ani biologičtí rodiče přivádějící na svět vlastní dítě nejsou profesionálně připravenými odborníky v oblasti medicíny, psychologie, pedagogiky, atd. Oponovat tomuto tvrzení budou také samotní pěstouni, kteří mohou doložit vlastními zkušenostmi z praxe nezpochybnitelný přínos PP i PPPD pro deprivované a traumatizované děti či děti ponechané matkou v porodnici. Nedílnou součástí tohoto přínosu je bezpochyby používání specifických výchovných metod aplikovaných individuálně v duchu terapeutického rodičovství a podle potřeb přijímaných dětí, jak prokázalo také výzkumné šetření v rodinách pěstounů a zkušenosti oslovených sociálních pracovníků.

Lze polemizovat s K. Šmajdovou Búšovou a kol. zmíněnými v této práci ohledně dilemat pěstounské péče, a to ve smyslu jejího zkvalitnění a eliminace rizik souvisejících hlavně s PPPD.

V tomto kontextu je nutno zmínit roli přípravy pěstounů. Ačkoli obě skupiny pěstounů musí absolvovat povinné přípravné kurzy, dochází někdy k situaci, kdy nejsou schopni před zahájením výkonu pěstounské péče dostatečně zhodnotit a posoudit náročnost pěstounské péče, jejich očekávání mohou být nereálná a idealizovaná z hlediska přijímaných dětí i z hlediska náročnosti péče o děti se specifickými potřebami. Pokud tyto otázky nejsou dostatečně vyjasněny a ošetřeny během příprav, může v pozdějších

obdobích nedostatečná připravenost eskalovat až k selhávání pěstounské péče a k jejímu předčasnému ukončení, případně potvrzovat zmíněná dilemata PP/PPPD.

Nelze tudíž pominout také dostupnost podpory a odborné pomoci pro pěstouny i pro přijaté děti. Bez ní nelze PP/PPPD dlouhodobě kvalitně vykonávat. Z některých rozhovorů s pěstouny vyplynulo, že v této oblasti existují značné rezervy. Ačkoli existuje řada soukromých subjektů a organizací, které mají podpůrnou činnost zajišťovat, a které vesměs deklarují kvalitní doprovázení, pěstounská rodina je často odkázána na vlastní síly, protože pomoc je časově či místně nedostupná. Výsledkem může být kumulace problémů, syndrom vyhoření, neschopnost dočasně či trvale vykonávat pěstounskou péči a její selhání.

Pokud tuto otázku nazíráme optikou sociálních pracovníků, otvírá se zde prostor pro edukaci pěstounů ve smyslu využívání odborné psychologické, psychoterapeutické či jiné pomoci také pro ně samotné, nejen pro svěřené děti. Z výzkumného šetření mimo jiné vyplynulo, že řada pěstounů není příliš ochotná k supervizi a reflexi, neuvědomují si či podceňují její hodnotu pro zkvalitňování výchovné péče, kterou poskytují. Zejména v případě příbuzenské nebo nezprostředkované PP je ochota ke spolupráci v multidisciplinárním týmu menší.

Jednou z výzev sociální pedagogiky současnosti tedy je nejen zajistit dostatečný počet pěstounských rodin, ale také kvalitní odborné posuzování pěstounů a kvalitní vzdělávání se specializovaným zaměřením na určité skupiny dětí. Dalším dlouhodobým cílem je zajistit také dostatek možností odborné pomoci pro děti i pro jejich náhradní rodiče/pěstouny a akcentovat význam reflexe, sebereflexe a supervize.

ZÁVĚR

Lze konstatovat, že z výzkumného šetření v rámci praktické části bakalářské práce, tedy z rozhovorů vedených s rodinami dlouhodobých a přechodných pěstounů, z rozhovorů se sociálními pracovníky a z kazuistik autorky práce, byly získány odpovědi na položené výzkumné otázky (viz část 12.1 a 12.2), a cíl výzkumného šetření v rámci zvoleného vzorku populace byl tak naplněn. V řadě aspektů se respondenti ve svých odpovědích shodovali, některé odpovědi se lišily v závislosti na osobních okolnostech pěstounů či specifických potřebách svěřených dětí, na subjektivním pohledu respondentů či na rozdílném pohledu pěstounů a profesionálních sociálních pracovníků.

Z odpovědí vyplynulo, že výchova dětí v PP je podstatně náročnější než v případě biologických dětí, vyžaduje používání specifických výchovných metod s ohledem na potřeby přijímaných dětí a potenciální postižení vývojovým traumatem, promyšlenější a citlivější uplatňování výchovných metod, které byli pěstouni běžně zvyklí používat. Snadnější je výchova v případě, že v rodině jsou přítomny i biologické děti pěstounů, které mohou poskytovat žádoucí vzorce chování. Jako účinná výchovná metoda je pěstouny hodnocena také omluva a důslednost, která je běžně aplikována též v tradičních rodinách.

Zvláště citlivou a v laických i odborných kruzích stále diskutovanou otázkou je limitování dětí a používání trestů, včetně fyzických. V PP dlouhodobé i v PPPD je důrazně akcentována opatrnost s ohledem na historii a averzivní zkušenosti dětí přicházejících do PP a doporučováno využívání postupů terapeutického rodičovství, které jsou bezesporu funkční také v běžných biologických rodinách.

Práce s rodinou a edukace v tomto směru je tedy jednou z výzev současné sociální pedagogiky. Zvyšování povědomí o neefektivitě tradičních autoritářských výchovných postupů, a naopak o funkčnosti principů terapeutického rodičovství, včetně teorie attachmentu a léčivého přístupu PACE, může sloužit jako prevence selhávání rodin v jejich základních funkcích. Pokud bude edukace spojena s aktivní podporou rodin realizovanou formou poradenství, praktické pomoci při samostatném zvládnání problémů, zvyšování rodičovských kompetencí a sanací problémových rodin, může být v konečném důsledku dosaženo velmi žádoucích výsledků pro rodiče, jejich děti i pro společnost v podobě snižování počtu dětí odebíraných z jejich biologických rodin a

naplnění jejich práva vyrůstat ve vlastních rodinách. Významným přínosem pro jedince, rodiny i společnost může být také přerušení mezigeneračního přenosu v oblasti selhávání rodičovské péče a rozvoje domácího násilí, které je v současnosti závažným, ač často skrývaným, problémem. Nejmenovaný zdroj např. uvádí, že týrané dítě rovná se týrající partner a rodič v budoucnosti, čímž lze odkazovat zpět ke škodlivost trestů ve výchově jako potenciálnímu zdroji vzorců agresivního chování, případně patologických jevů ve společnosti.

Značný prostor se zde tedy nabízí nejen institucím v rámci SPOD, ale také školám a školským zařízením i neziskovým a zájmovým organizacím při práci s dětmi v oblasti rodinné výchovy, výchovy k plánovanému rodičovství, zodpovědnému přístupu k životu a výchovy ke zdravému životnímu stylu jako prevenci selhávání rodiny v jejích základních funkcích.

V závěru práce vnímám potřebu konstatovat, že byl značně překročen rozsah stanovený pro bakalářskou práci. Téma týkající se NRP a PP vnímám jako velmi rozsáhlé, a k jeho pochopení bylo nutné zahrnout do práce celou řadu pojmů a oblastí, včetně zkušeností z praxe a doslovných vyjádření pěstounských rodin a sociálních pracovníků. Dlouho jsem váhala, zda a které pasáže bakalářské práce vypustit či významně zredukovat. Došla jsem nakonec k závěru, že pro správné uchopení a porozumění tématu ponechám práci v této podobě, ačkoli jsem si vědoma jejího značného rozsahu.

Seznam použitých zdrojů

Časopis Vlasta. Kubíčková, K. Glosa. Časopis Vlasta 6/2022, s. 6).

Dobrá rodina, o. p. s. Vzdělávací materiály pro pěstouny. Nastavování limitů v pěstounské péči. Rozhovor – PhDr. Mgr. Zuzana Šípová.

Dunovský, J. Dítě a poruchy rodiny. Vydání 1. Praha: Avicenum, 1986. 140 s. ISBN 08-040-86

Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha, Grada, 1995. 163 s. ISBN 80-7169-192-5

Eger, Ludvík; Egerová Dana. Základy metodologie výzkumu. 2., přepracované a rozšířené vydání. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015. 184 s. ISBN 978-80-261-1735-4

Goldingová, Kim S. Terapeutické rodičovství. Metodika pro výuku skupin pěstounů a adoptivních rodičů. Vydání 1. Praha: 65. pole, 2022. 331 s. ISBN 978-80-88268-60-4

Gordon, Thomas. Výchova bez poražených. Řešení konfliktů mezi rodiči a dětmi. 4. dotisk. Praha: Malvern, 2012. 307 s. ISBN 978-80-87580-06-6

Helus, Zdeněk. Sociální psychologie pro pedagogy. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2015. ISBN 278-80-247-4674-6

Chráska, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu. 2., aktualizované vydání, 2. dotisk. Praha: Grada Publishing , a. s., 2016. 256 s. ISBN 978-80-247-5326-3

Khon, Alfie. Bezpodmínečné rodičovství. Cesta od odměn a trestů k lásce a porozumění. Vydání 1. Praha: Malvern, 2019. 263 s. ISBN 978-80-7530-155-0

Lenderová, Milena, Rýdl Karel. Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století. Vydání 1. Praha: Ladislav Horáček – Paseka, 2006. 384 s. ISBN 80-7185-647-9

Matějček, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6

Matějček, Zdeněk. Po dobrém nebo po zlém. Vydání 8. Praha: Portál, 2015. 128 s. ISBN 978-80-262-0852-5

Mertin, Václav. Výchova bez trestů. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013. 124 s. ISBN 978-80-7478-028-8

Možný, Ivo. Rodina a společnost. Praha: Slon, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8

Pazlarová, Hana, ed. Pěstounská péče. Manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2016. 256 s. ISBN 978-80-262-1020-7

Pesso Boyden psychomotorická terapie. Dostupné z <https://centrumpsychotherapie.cz/pesso-boyden...>); <https://sancedetem.cz/pesso-boyden-psycho...>)

Předčasně ukončená pěstounská péče, Selhává pěstounská péče v České republice? Dostupné z: https://lumos.contentfiles.net/lumos_predcasne...

Selhání pěstounské péče. Dostupné z <https://spirit2018.cz/selhani-pestounske-pece>

Siegel, Daniel. Payneová-Brysonová, Tina. Klidná výchova k disciplíně. Vydání 1. Praha: Triton, 2015. 272 s. ISBN 978-80-7387-848-1

Svoboda, Jan. Němcová, Leona. Krizové situace výchovy a výuky. Vydání 1. Praha: Triton, 2015. Vydání 1. ISBN 978-80-7387-935-8

Šmajdová-Búšová, Katarína. Kučera, Miloš. Profesionální rodičovství. Etnografická studie. Vydání 1. Praha: Karolinum, 2015. 232 s. ISBN 978-80-246-2779-3

Tělesné tresty. Dostupné z <https://sancedetem.telesne.cz/tresty>

Trest. Dostupné z <https://cs.wikipedia.org/wiki/tresty>

Tresty ve výchově dětí: ano, či ne? Dostupné z <https://sancedetem.cz/tresty-ve-vychove-deti>

Vágnerová, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese. Vydání 4. Praha: Portál, 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4

Vaníčková, Eva. Tělesné tresty. Definice – popis – následky. Vydání 1. Praha: Grada, 2004. 116 s. ISBN 80-247-0814-0

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Traumata v dětství, výchovné metody a tresty optikou myšlení 19. století

Příloha č. 2: Akcentované potřeby dětí v náhradní rodinné péči dle Z. Matějčka

Příloha č. 3: Výchova bez trestů v jednotlivých vývojových obdobích dle E. Vaníčkové

Příloha č. 4: Pesso Boyden Systém Psychomotor

Příloha č. 5: Teorie attachmentu

Příloha č. 6: Výchova k disciplíně dle D. Siegela a T. Paynové-Brysonové

Příloha č. 7: Tělesné tresty očima dětí

Příloha č. 8: Otázky pro rozhovory s pěstounskými rodinami

Příloha č. 9: Rozhovory s pěstounskými rodinami č. 1 až 8, detailní transkript zvukového záznamu, barevné kódování odpovědí na výzkumné otázky

Příloha č. 10: Otázky pro písemné rozhovory se sociálními pracovníky

Příloha č. 11: Rozhovory se sociálními pracovníky (včetně barevného kódování)

Příloha č. 12: Kazuistiky dětí z vlastní praxe autorky práce včetně barevného kódování pro jednotlivé výzkumné otázky

Příloha č. 1

Traumata dětství, výchovné metody a tresty optikou myšlení 19. století

Narození dítěte v nemanželském svazku a odkládání dětí

Již samotný fakt nemanželského původu znamenal závažný handicap. Příčinou mohla být absence otce nebo komplikace způsobené složitostí úředních záležitostí souvisejících s uzavřením sňatku. V každé době bylo narození „pancharta“ neštěstím pro matku i dítě. Matka se často raději dítěte vzdala, odložila je, v horším případě se pokusila během těhotenství o vyhnání plodu nebo o zabití novorozence. Nejčastějším důvodem byla hmotná bída, absence obydlí, alkoholismus otce a další okolnosti pro matku nechtěného dítěte natolik traumatizující, že raději volila krajní řešení. Odložené a nalezené děti byly umísťovány do špitálů, kde však existovala extrémně vysoká dětská úmrtnost. (Lenderová, Rýdl, 2006)

Dítě „nalezenec“ – kořeny náhradní rodinné péče

Odložení bezmocného novorozence bylo jistou formou *infanticidia* (vraždy, úmyslného zabití dítěte) i v případě, že nešlo o přímý úmysl. Rozhodující bylo kam, kdy a jak bylo dítě odloženo, a jaká doba uplynula mezi jeho opuštěním a nalezením. Špitály byly vybaveny tzv. točnami ve dveřích budovy, jakýmiisi předchůdci dnešních baby boxů. Způsob odložení byl zohledňován i zákonem, zřeknutí se dítěte v porodnici či „správné“ odložení dítěte nebylo trestné, zločinem bylo jen v případě, že bylo odloženo tak, aby si *k zachování života pomoci nemohlo* (Lenderová, Rýdl, 2006, s. 284).

Zdravé děti byly po několika týdnech v nalezinci předány do náhradní rodičovské péče, která měla sloužit především k fyzické záchraně dítěte. Například malostranský Vlašský špitál si udržoval pěstounky, které finančně i materiálně podporoval do šesti let věku dítěte, poté se dítě mělo vrátit do nalezince. V některých případech se vytvořilo citové pouto mezi kojící ženou a dítětem, a rodina si dítě ponechala jako vlastní. Otázkou zůstává, zda a nakolik bylo toto rozhodnutí ovlivněno finanční podporou pro tyto rodiny nebo možností získat levnou pracovní sílu, zvláště na venkově.

Zákon nerozlišoval mezi dítětem, které matka „pohodila“ nebo „odložila“ s nadějí, že se pro ně vrátí. Žena si mohla vyžádat dítě zpět pouze s podmínkou, že uhradí veškeré

výdaje spojené s jeho výchovou. Jen málo matek však mohlo uhradit finanční závazky vzniklé v souvislosti s náhradní péčí. Následně se o dítě měla postarat jeho domovská obec.

V nejhorší situaci byly děti, ke kterým se nikdo nehlásil. Byly odesílány „postrkem“ do své domovské obce v doprovodu četníka, často ve společnosti tuláků a poběhlic. Je nasnadě, jaký dopad mělo toto „výchovné“ prostředí na jejich další život, který většinou prožívaly jako putování od domu k domu naplněné hrubostí, týráním, tíživými životními podmínkami. Dnešní terminologií řečeno se v té době pokládaly základy k rizikovému, delikventnímu či patologickému chování.

Nalezince přijímaly také větší děti, které měly zůstat pouze po dobu, než byli vypátráni rodiče nebo domovská obec. Ojedinele se staraly o kojence, kterým zemřela matka, a otec se z důvodu chudoby nemohl o své dítě postarat, přičemž musel předložit potvrzení o nemajetnosti. V tomto způsobu péče lze vzdáleně pozorovat jakousi historickou podobu pěstounské péče na přechodnou dobu.

V uvedených pramenech lze tedy spatřovat jisté analogie dnešní náhradní rodinné péče: adopce, pěstounské péče dlouhodobé i pěstounské péče na přechodnou dobu

Týrané dítě

Týrané dítě je v současném pojetí v širším smyslu každé nemilované dítě, v užším smyslu dítě, které zažívá psychické či fyzické týráním, je zanedbáváno či zneužíváno. Optika 19. století byla odlišná, lze ovšem diskutovat, nakolik některé hluboce zakořeněné rysy stále nalézají ve výchově své místo, například používání trestů ve výchově.

Tehdejší legislativa respektovala intimitu rodiny a ponechávala pochybení dítěte „otcovskému potrestání“. Rodiče byli povinni dítě vychovat, živit a zaopatřit. Otec měl nad ním moc do jeho 24 let. Mohl ho přiměřeně trestat a rozhodovat o jeho budoucnosti. Přiměřený výchovný trest byl považován za žádoucí, blahodárny výchovný prostředek. Lenderová a Rýdl uvádějí popis z pera Karolíny Světlé: *„A jak krutě, nerozumně a surově bývaly děti při každém sebemenším přestupku... trestány beze všeho ohledu na jejich cit pro stud a čest!“* (Lenderová, Rýdl, 2006, s. 290) Podle zákona byl trestným činem pouze trest, který způsobil dítěti újmu na zdraví či smrt. Došlo-li ke zranění dítěte poprvé, soud se spokojil s domluvou či pokutou, podruhé již mohl dítě

odebrat a svěžit do ústavu či k pěstounům, a to na náklady rodičů. Paradoxním ovšem byl fakt, že soud často věnoval pozornost týrání zahrnujícímu bití, omezování svobody a pohybu, a též tresty pokořující důstojnost dítěte, pouze v chudinském prostředí. Pokud probíhalo totéž v tzv. „slušných rodinách“, veřejná moc se v řešení příliš neangažovala. Pokud úřady shledaly nedostatky v zacházení s dítětem, soud dítě odebral a určil opatrovníka či poručníka. Úřady však byly důsledné pouze v případě vraždy a pohlavního zneužití.

V moderním pojetí pedagogiky bylo sice možno nalézat varování před nadměrnými tresty, bylo odmítáno bití dětí do hlavy, opomíjen však byl fakt, že stopy fyzického násilí nebyly vždy viditelné. Panoval názor, že rodina je výsostnou privátní sférou, a pokud je úplná a plní svou funkci, je v pořádku. Citová funkce rodiny se v této době nezohledňovala.

Zločinné dítě

V duchu kalvinistického učení byly děti považovány od přírody za nehodné, se sklonem ke zlu, a bylo nutné je přetvořit disciplínou. Protikladem byl Lockův pedagogický optimismus s nosnou ideou, že dítě přišlo na svět dobré a nevinné, ale zkazilo ho špatné prostředí, což je i v současnosti podnětná myšlenka pro chápání osobnosti dětí v náhradní rodinné péči.

Nejznámějším představitelem dětí „na okraji“ byli malí tuláci a žebráci. Od žebroty byl jen krůček ke krádeži, protože tyto děti většinou pocházely z velmi nuzných poměrů, z řad zanedbávaných či týraných dětí, a k této činnosti bývaly motivovány vlastní rodinou. Ještě v polovině 19. století měl dítě mladší deseti let za jeho delikty potrestat otec, ve vyšším věku měl fungovat již systém nápravné péče pro mladé delikventy, který ovšem zůstával často na bázi teorie. Byly zakládány polepšovny, které měly pečovat o mravní a náboženskou výchovu a umožnit návrat delikventa do společnosti, případně pečovat o děti, jejichž rodiče neskýtali záruku „řádného rodičovského potrestání“. Dle A. I. Bláhy stála u kořene problémů extrémní chudoba bránící vytvoření harmonického rodinného prostředí, které je základní podmínkou mravní výchovy.

Příloha č. 2

Akcentované potřeby dětí v náhradní rodinné péči dle Z. Matějčka

Domov

Domov není místo, kde bydlíš, domov je místo, kde ti rozumějí, místo důležité pro celý další život proto, že je vázáno na nejbližší, pro dítě osobně významné osoby. Je přitom nepodstatné, zda se jedná o rodiče vlastní či náhradní. Jsou to oni, kdo s dítětem žijí, dávají mu lásku, pocit bezpečí, důležitosti, sounáležitosti. Současně mu dávají naději, že pokud samo prožije šťastné dětství, připraví takové i svým dětem. Podle Matějčka je *právě naděje* to podstatné, na čem ve výchově nejvíc záleží. *A takových věcí nemáme při výchově svých dětí ve své moci zrovna mnoho* (Matějček, 1994, s. 10).

Domov je tedy místo, kde dle Matějčka nemusíme nic předstírat a jsme přijímáni takoví, jací jsme. Místo, kde se cítíme v bezpečí, máme pocit jistoty. Místo, kde nalézáme klid a podporu v náročných situacích (Matějček, 1994).

Pokud výše uvedené skutečnosti platí pro děti z funkčních rodin, platí dvojnásob pro děti v rodinách náhradních/pěstounských. Tyto děti možná nezažily, co znamená domov, jejich chápání může být zkreslené, ovlivněné prožitými traumatickými zkušenostmi ve vlastní rodině. Přesto si k jejím členům již vytvořily pouto a jejich přechod do náhradní rodiny je významným zásahem do „domova“ dítěte.

Čím je rodina pro dítě?

Základním předpokladem pro zdravý vývoj dítěte je možnost vyrůstat ve stabilním, vřelém a přijímajícím prostředí. Optikou dítěte přicházejícího do náhradní rodiny není podstatné, jak instituci rodiny vymezuje zákon ani kdo je jako rodič uveden v rodném listu. Pro dítě je podstatné cítit lásku, přijetí a pečující přístup celé rodiny. Naopak se mu nedaří v prostředí citového chladu, lhostejnosti a nelásky, kde se pocit jistoty a bezpečí ztrácí. Rodina je tedy jeho základní životní jistotou (Matějček, 1994).

Co dává rodina dětem?

Odpověď se rýsuje ve slovech J. A. Komenského: *... na začátku mnoho záleží* (Matějček, 1994, s. 20), což je princip platný jak pro přijetí vlastního, dosud nenarozeného dítěte, tak pro přijetí „cizího“ dítěte do náhradní rodinné/pěstounské péče. Tato forma péče zachraňuje bezmocné dítě, které by jinak nemělo šanci přežít nebo by byl jeho vývoj

významně deformován stejně, jako celý jeho další život. Takový jedinec by neměl šanci stát se „autorem vlastního života“ ani být prospěšný pro společnost jako celek.

Všechny formy náhradní rodinné péče jsou ze své podstaty určeny pro opuštěné děti, které z jakéhokoli důvodu přicházejí o možnost vyrůstat ve vlastní rodině. V průběhu péče se často podaří započít ozdravný proces a kompenzovat částečně či úplně deficity získané v nefunkční rodině. Rodina, byť náhradní a uměle vytvořená, a terapeutické rodičovství působí léčebně. **Uspokojování duševních potřeb**

Rodina je při uspokojování psychických potřeb dítěte nezastupitelná. V každodenním životě jsou tyto potřeby uspokojovány jakou součástí přirozené výchovy, a to oboustranně. Rodiče jsou pro dítě zdrojem podnětů, pořádku a řádu, a dítě skrze ně získává primární zkušenosti a objevuje „smysluplnost“ světa. Přirozeně se učí, že objevovat svět je příjemné, stejně jako poznání, že některé věci se dělat musí (čistit zuby, mýt ruce, atd.), byť jsou příjemné méně.

Podmínkou pro objevování světa je však pro dítě pocit bezpečí a životní jistoty. Dítě si musí být jisté samo sebou i „svými“ lidmi. Bez této jistoty se stahuje do sebe nebo se naopak projevuje společensky nepřijatelně, aby upoutalo pozornost, provokuje, je agresivní. Vznikají výchovné problémy, jejichž řešení je mnohdy náročné, dlouhodobé a někdy obtížně rozluštitelné, což bývá často případ dětí přijímaných do náhradní rodinné péče.

Na pocit bezpečí navazuje potřeba vlastní identity, vlastní hodnoty, uznání a oceňování od druhých. Neméně podstatné je znát svůj původ, životní historii, vědomí odkud jsme a kdo jsou naši rodiče, ke komu patříme, kde jsou naše kořeny. Pokud má dítě k dispozici tyto informace, získává skrze náhradní rodiče představu o sobě samém. „Ano, toto jsem já, takový jsem, takového mě přijímejte“ (v duchu Matějčkova *ty, ty, ty, takový a takový, to a to jsi!* (Matějček, 1994, s. 55).

Uspokojování citových potřeb

K významným přínosům rodinné výchovy patří hloubka a trvalost citových vztahů, z nichž dítě získává pocit bezpečí a uspokojuje potřebu jistoty, což nenaplnují *citové vztahy v ... kolektivních zařízeních*, které dle Matějčka bývají *mělké, povrchní* (Matějček, 1994, s. 29). Některé prameny uvádějí, že dospělý člověk citově obsáhne nejvýš deset dětí, pak intenzita vztahů oslabuje. Proto se ani v pěstounské péči nedoporučuje přijímání velkého počtu dětí, což se týká jak dlouhodobé pěstounské péče, tak i pěstounské péče

na přechodnou dobu. Ta navíc zohledňuje krátkodobost a náročnost péče z důvodu častého střídání dětí, proto je vhodné umístění jednoho dítěte, spíše výjimečně dvou sourozenců či sourozenecké skupiny.

Citové zázemí je důležité též z důvodu motivace. Kde chybí citové vazby, chybí motivace, snažení, usilování. To je viditelné zvláště u dětí přicházejících do pěstounské péče ve školním věku. Dokud není dítě adaptované a zakotvené v nové rodině a dokud se nevytvoří citový vztah (zpravidla k matkám/pěstounkám), nejsou školní výsledky příliš dobré. Není proč se snažit, pro koho se učit. Jakmile ovšem dítě přilne k nové matce, k novým rodičům, k novému prostředí, může dojít k razantnímu zlepšení.

Matějček zaznamenal ještě jeden zvláštní rys citového pouta v náhradních rodinách. Děti, které byly v těchto rodinách skutečně bezpodmínečně přijaty, začaly projevovat strachy neznámé z prostředí dětských domovů – *strach ze smrti rodičů nebo jejich rozvodu* (Matějček, 1994, s. 30), což souvisí s obavou o trvalost navázaného citového pouta.

Děti jsou tedy schopné lásku vnímat, přijímat i projevovat, což je pro ně nepostradatelným zdrojem životní jistoty, a to i v případě, že se tomu musí učit až v náhradní rodině. Při „studeném odchovu“ se dětem prostě nedaří.

Společný čas, prostor, prožitky

Princip sdíleného času, prostoru a prožitků charakteristický pro rodinnou výchovu, i tu náhradní, je podmínkou pro její realizaci. Tráví-li spolu rodina minimum času a schází se pouze formálně, je téměř vyloučeno jak společné soužití, tak sdílení i výchova. Taková situace vládne v dětských domovech, kde vychovatelé tráví s dětmi čas vymezený jejich pracovní dobou, svůj domov, citové zázemí, své blízké, svůj život však mají jinde.

Dítě potřebuje prožívat vše, co patří k dennímu životu rodiny. Takovým způsobem je možné realizovat výchovu „školou života“, kdy rodiče, a to i náhradní, se stávají učiteli života, pro dítě jsou zdrojem životních vzorů, modelů chování, dovedností, genderových a rodinných rolí. V rámci takové neformální výchovy si děti podle vzoru rodičů osvojují a internalizují postoje ke zdravému životnímu stylu, k přírodě, k materiálním hodnotám i k vyšším etickým hodnotám, jako je přátelství, věrnost, obětavost, empatie, apod. Cenné jsou také rodinné konflikty, kdy dítě získává zkušenost s jejich řešením, s výchovnou hodnotou trestu, který má vždy ústit v odpuštění a usmíření. Učí se, jak je užitečné

nedržet se v životě zkonstatěle výchovných pouček, ale přibližovat se k sobě navzájem se zřetelem k individuálním odlišnostem a potřebám rodiny i jednotlivců.

Potřeba dítěte být vychováváno a vychovávat svého vychovatele

Dle Matějčka lze výchovu ve fungující rodině definovat také jako proces vzájemné interakce, kdy *dospělý, moudřejší a zkušenější vychovatel je tu současně ovlivňován svým malým, nevyspělým, hloupoučkým dítětem* (Matějček, 1994, s. 40). Vzájemná interakce mezi matkou/primární pečující osobou a dítětem je podmínkou, aby v budoucnu byly děti schopny dávat a přijímat, byly *schopny náležitě odezvy, když jim někdo dává najevo svou přízeň; aby pro ně nebylo problémem se hluboce zamilovat a založit trvalé společenství s někým opačného pohlaví, mít rád své děti, atd.* (Matějček 1994, s. 41).

Na základě některých výzkumů se ukazuje, že výměna podnětů mezi dítětem a jeho živým lidským okolím má určitá pravidla, řád, pravidelné vzorce, všechno probíhá rychle a přirozeně, nelze to kontrolovat vůlí, ani rozumem (např. okamžité reakce na pláč dítěte, bolestné naříkání, agresivní reakce vůči útočníkovi ohrožujícímu dítě, apod.) Matějček popisuje interakci mezi dítětem a dospělým následovně: *... a to už dítě rejdí kolem – po kolínkách, po čtyřech, pak po dvou. A hoňte si je a hlídejte je – jednou je v kredenci, jednou v uhláku, jednou na schodech – tu se směje a předvádí nám svá čtveráctví a umělecké kousky (a perfektně ví, co na nás platí) a tu zas vřeští a vzteká se a truceje. Něco od nás chce, k něčemu nás vyzývá, k něčemu nás provokuje. Kdo by pochyboval, že je to svébytná bytost, která na nás má vliv* (Matějček 1994, s. 41, 42). Nezpochybnitelný je význam takové interakce i v náhradní rodinné péči. Obě strany dávají i přijímají, z oboustranné aktivity a součinnosti čerpají výchovný prospěch rodiče i děti.

Někdy je však rodinná interakce od počátku chybná. Některé matky chování dítěte nerozumějí, neumějí se na své dítě naladit a adekvátně o ně pečovat. Reagují pak nepřiměřeně; budí dítě, když je unavené a chce spát, krmí je, když volá z únavy a ne z hladu, prodlužují mu zábavu nad únosnou mez, jeho zájem nedovedou podpořit. Problém se ještě zhoršuje tím, že rodiče v takových situacích většinou nedokážou zvládat své emoce, reagují vůči dítěti agresivně nebo naopak lhostejně, nepostřehnou jeho dobré vlastnosti a silné stránky, dítě nepřiměřeně trestají a stále dokola se pohybují v kruhu svých nefunkčních výchovných stereotypů.

Rodinná výchova a výchovatské technologie

Síla rodinné výchovy a její nadřazenost nad jinými formami výchovy spočívá jednoznačně v citových vztazích. Lásky převyšuje všechny ostatní výchovné principy a technologie, metodiky, poučky a praktiky. Jádro láskyplné výchovy nespočívá v systému odměn a trestů. Nepracuje se systémem zásluh a provinění, často uděluje odměny jen za snahu, často také za nic, jen pro pocit sdílené radosti. Výchova a interakce probíhají spontánně, živelně, často pod vlivem emocí. Princip rodinné výchovy stále spočívá ve vzájemném soužití, obdarování, odpouštění.

Potřeba znát pravdu

Princip pravdy platí ve vlastních rodinách a se stejným akcentem také v rodinách adoptivních/pěstounských. Pro náhradní rodiče je velmi citlivá otázka, zda dítěti zatajit, že není vlastní nebo říci vše pro pravdu, kdy a jak to učinit, jak hovořit o biologické rodině dítěte. Pravda je však nejlepší ochranou křehkého pouta mezi náhradními rodiči a dítětem před rizikem nešetrného sdělení citlivé pravdy někým mimo rodinu, před zklamáním, že „jeho“ lidé k němu nebyli upřímní a zklamali, že je nutné o nich pochybovat.

Podobná situace nastává při seznamování dítěte s jeho životním příběhem. Nejlepší variantou je adekvátně věku a rozumové vyspělosti dítěte „dávkovat“ informace „jak tomu bylo s námi a u nás, když ses narodil/a (když jsi přišel/a k nám), a co bylo potom...“ Podaří-li se v dítěti vybudovat pocit životní jistoty ve vázanosti na láskyplnou péči, není podstatné, zda jeden z rodičů či oba jsou nevlastní. Toto tvrzení lze opřít o výpovědi mnoha nyní již dospělých dětí, které vyrostly v náhradních rodinách.

Z. Matějček ve své práci „O rodině vlastní, nevlastní a náhradní“ uvádí doporučení, která výstižně shrnují, co dítě v rodině potřebuje, lhostejno zda se jedná o rodinu vlastní, nevlastní nebo náhradní a která *sestavil do jakéhosi desatera* (Matějček, 1994, s. 96 – 98).

Příloha č. 3

Výchova bez tělesných trestů v jednotlivých vývojových obdobích dle Evy Vaníčkové

Výchova kojenců bez tělesného trestu

Již samotné spojení křehkého, bezbranného a zranitelného kojence s tělesným trestem je absurdní. Jediným způsobem výchovy v tomto vývojovém období je dle Matějčka ochrana dítěte před nebezpečím v prostoru, který je pro něj dosažitelný, což znamená ochranu před horkými předměty, elektrickými spotřebiči, léky, chemikáliemi, malými či rozbitnými předměty, apod. Pokud přece hrozí nebezpečí, radí uchopit dítě s důrazným „NE“. Pokud se dítě snaží upoutat pozornost, je lépe přerušit vlastní činnost a věnovat mu několik minut, než řešit situaci plácnutím. Je-li rodič vyčerpaný, zvládne dítě krátkodobé umístění do bezpečného prostředí postýlky či ohrádky, pokud mělo předchozí pozitivní zkušenost, že nedojde k jeho opuštění. I když dítě *krátce zapláče, pláč dítěte, které chvílku postrádá rodiče, je přijatelnější než pláč pro hrubost rodiče* (Vaníčková, 2004, s. 24).

Výchova batolete bez tělesného trestu

Batolecí období vrcholí obdobím prvního vzdoru a nutno připustit, že batole toužící po osamostatnění a prosazení vlastní vůle, vlastního „já“, které si začíná uvědomovat, se dokáže prosazovat velmi razantně. Často ovšem není příčinou vzdor či neposlušnost, ale fakt, že mu rodiče nepomohli k žádoucímu chování. Jednání z pozice autority a síly nemá příliš šancí na úspěch. Dle Vaníčkové *je na naší straně síla, ale na straně dítěte výhra* (Vaníčková, 2004, s. 25). Efektivnější je používat diplomatické promyšlené strategie. Namísto strohého příkazu nalákat dítě do postýlky s vysvětlením, že společně uloží unavenou hračku. Batole zakouší pocit důležitosti z podílu na uspávání hračky a bývá spokojené, klidné, připravené po pohádce či ukolébavce usnout (Vaníčková, 2004).

Nepodaří-li se pozornost dítěte přesměrovat a situace eskaluje, je žádoucí zachovat klid a přátelský výraz ke zklidnění dítěte. Rodič je ten, kdo musí mít své emoce pod kontrolou a nepřipustit, aby ho dítě vtáhlo do vzdorovitého výbuchu a už vůbec ne reagovat křikem nebo bitím dítěte v okamžiku, kterému nedokázal včasným zásahem předejít, a kdy dítě

pod tlakem emocí není schopno vnímat a slyšet. V této situaci je nutné nechat afekt odeznít a začít znovu.

Opačným extrémem by bylo tolerovat dítěti jakékoliv nevhodné chování, výbuchy vzteku a vynucování si svých přání. Rodič musí nastavit v rozumné míře limity, které je dítě schopno pochopit, a na kterých bude trvat. Matějček radí upoutat pozornost např. tlesknutím, které dítě přeruší v jeho vzdoru a upoutá jeho pozornost. Plácnutí zde nemá místo. Úder, který nebolí, dítě těžko může vnímat jako trest, ovšem stupňování intenzity by snadno přešlo v týrání. Bolest nemá ve výchově místo a v případě dítěte se zkušeností týrání by dítě mohlo být výrazně poškozeno.

Výchova předškoláka bez tělesného trestu

V této vývojové fázi dítě již rozumí požadavkům rodičů a rozhoduje se vědomě, zda poslechnout či nikoliv. Učí se nápodobou, a je pro něj tudíž významnější to, co vidí, než to, co se mu říká. Potřebuje rodičovskou pozornost, zájem, společnou činnost, vypravování, vysvětlování. Efektivní je uplatňování pozitivní výchovy, kdy dítě je oceňováno pozorností rodiče ve chvílích, kdy je hodné. Nevytváří si tak návyk, že se s ním rodiče zaobírají pouze v případech konfliktů. Každé dítě je nastavené tak, aby dělalo rodičům radost, pokud rodiče ocení tuto jeho snahu a poskytnou mu citovou odezvu. Přirozeně tím dítě vychovávají v klidné, pohodové atmosféře.

Pokud dojde k nežádoucímu chování, je dobré vše v klidu vysvětlit, a situaci zvládnout s humorem. Někdy pomůže i pozitivní ignorování dítěte, kdy rodič krátkodobě nereaguje na projevy dítěte, případně je možné nabídnout společnou činnost.

Výchova školáka bez tělesného trestu

Škola znamená pro dítě zvýšenou zátěž v podobě adaptace v novém prostředí, novém kolektivu, vyrovnávání se s požadavky nového prostředí mimo rodinu, touhou se prosadit a uplatnit. Je potřebné věnovat zvýšenou pozornost chování a projevům dítěte s cílem odhalit potenciální problémy, např. se šikanou, experimentováním s návykovými látkami, apod.

Dítě v tomto období rodiče testuje, zkouší pevnost nastavených hranic. Případné konflikty, ať už způsobené negativními jevy či snahou dítěte o sebeprosazení a autonomii, je nutné řešit klidně, vysvětlováním chování dítěte i rodičovských pocitů.

Provokující dítě je dobré zklidnit nikoli křikem či bitím, které je v tomto věku už naprosto neúčinné a škodlivé, ale spíše nonverbální komunikací. Je možné ho rázně vzít za ruku, podržet, navázat oční kontakt a pokusit se o klidný dialog o příčinách jeho chování. Dítě, zvláště dospívající, zpravidla ocení, pokud se ním jedná podobně jako s dospělým.

Příloha č. 4

Pesso Boyden System Psychomotor

Pohlédnout do zrcadla duše vyžaduje často velkou dávku odvahy.
(<https://centrumpsychotherapie.cz/pesso-boyden...>)

PBSP je holistická psychoterapeutická metoda vytvořená psychoterapeuty, manžely Albertem Pesso a Dianou Boyden Pesso v USA ve druhé polovině 20. století. Čerpá ze znalosti somatického a psychologického vývoje člověka, z faktu, že myšlenky, vzpomínky a představy stejně jako držení těla, pohyby, tělesné příznaky a obtíže upozorňují na emoční konflikty, nenaplněné potřeby a traumatické zážitky z minulosti. Je určena ke zmírňování vlivu negativních emočně vztahových zkušeností z dětství na život v dospělosti.

Manželé Pessovi sdíleli původní profesionální základ ve výrazovém tanci, pohybovém divadle a choreografii. Zde objevili a definovali základní terapeutické principy, které časem našly paralely s vědeckými teoriemi vývoje osobnosti, např. teorií attachmentu, psychoanalýzou a aktuálními poznatky neurovědy o vývoji a činnosti mozku v o emocionální a sociální oblasti. V ČR se rozvíjí od 90. let 20. století, v současnosti pracuje za použití této metody asi 60 terapeutů.

Autoři PBSP v rámci interaktivních tanečně-emočních cvičení se studenty rozkryli zásadní neurologické souvislosti mezi emočními pohyby řízenými limbickým systémem (centrum dlouhodobé paměti a primitivních afektivních reakcí), které člověk při vyjadřování emocí automaticky vykonává (chytne se za hlavu, spráskne ruce, vyskočí radostí, zdvihne obočí, usměje se, zatne zuby, atd.), a vynořováním vzpomínek, včetně negativních. Pokud na vyjadřované emoce protějšek reagoval neadekvátně, vybavovaly se studentům často podobné reakce, jaké zažili u svých rodičů v dětství. Skrze současnou situaci reagovali na zkušenosti zapsané v dlouhodobé paměti. Pessovi dospěli k závěru, že pokud partner reaguje na emoci adekvátně a projeví mimikou, gesty, slovy a pohybem, že partnerovy emoce a prožitky bere vážně, pocítí tento jedinec úlevu, satisfakci, a to nejen v přítomném okamžiku.

Je-li jedinec v prožitkovém kontaktu s něčím negativním ze svého minulého života, a reakce, která byla tehdy zapotřebí, je znovu prožita, má přítomná zkušenost léčivý

potenciál. Nové prožitky umožňují nový pohled na svět nezatížený dřívějšími negativními zážitky a akcentují význam dětské zkušenosti s pečujícími osobami pro kvalitu života v dospělosti. Dítě se rodí nezralé a své dispozice musí rozvinout ve vztazích s druhými lidmi. *Potřebuje zažít to pravé, s těmi pravými, v pravý čas. Rodiče naplňují potřeby dítěte, aby se cítilo na svém místě (chtěné, obklopené láskou a pozorností nejbližších), nasyčené dobrými podněty (láskyplným kontaktem, podnětným světem okolo, informacemi), podporované (aby za ním rodiče stáli, uměli ho podržet a povzbudit), chráněné (aby stáli před ním a zaštiťovali ho, zastali se ho), aby ve vztahu s nimi našlo své limity – hranice (poznalo, že věci mají svou míru a řád, nejsou neomezené a chaotické).* (<https://centrumpsychotherapie.cz/pesso-boyden...>)

Dítě se ovšem rodí do okolností, které si samo nevybírá, ale v nichž musí žít. Jeho mozek od počátku hodnotí, jaký svět je a vyvíjí strategie, jak v něm přežít s co možná největším uspokojením a nejmenším utrpením. Pokud nelze ze života získat to pravé, je nutné získat alespoň to, co je k dispozici, alespoň s bytostmi, které jsou v dosahu (lidé nebo i zvířata), alespoň v pozdějším období.

Je tedy jasně patrné, že prožívání dospělého člověka nese v různé míře zátěž nepříznivých zkušeností z minulosti. Z vnějšku se manifestují symptomy (deprese, neschopnost navazovat a udržovat vztahy, bulimie, povahové nápadnosti, apod.), které z vývojového hlediska mají logiku vzhledem k minulé době, kdy mohly být jediným sebezáchovným mechanismem (např. jídlo mohlo být zástupným prožitkem za nedostupné uspokojení z mezilidských vztahů).

V současnosti se jedná o detailně propracovanou metodu, kdy každý krok má svůj důvod a smysl. Probíhá ve vzájemné interakci klienta a terapeuta, který klientovi pomáhá dostat se do kontaktu se svými emocemi, rozklíčovat emočně negativní vzpomínky a nahradit je přítomným alternativním prožitkem skrze „ideální postavy“, které jsou opakem reálných postav obsažených ve vzpomínkách. Prožitek v takovéto symbolické realitě může přinášet léčebný efekt navozováním pozitivních pocitů, které by jedinec prožíval, pokud by vyrůstal reálně v prostředí blížícím se ideální symbolické realitě, a přepsáním negativních vzorců. (<https://sancedetem.cz/pesso-boyden-psycho...>)

Příloha č. 5

Teorie attachmentu

Tvůrcem teorie attachmentu je John Bowlby (1973, 1980), jeho pokračovatelkami Mary Ainsworthová (Ainsworth a kol., 1978) a Mary Mainová (Main a Solomon, 1986).

Základem teorie attachmentu je skutečnost, že dítě se rodí se schopností navazovat citové pouto se svými blízkými vztahovými osobami, které o ně pečují a zajišťují mu bezpečné prostředí. Prostřednictvím širokého repertoáru vazebného chování dítě upoutává jejich pozornost a aktivuje své vazebné chování vždy, když není ve fyzické blízkosti pečovatele, když mu hrozí opuštění nebo je znepokojeno okolními vlivy. Tyto rané vztahové zkušenosti mají následně zásadní vliv na utváření a udržování mezilidských vztahů po celý zbytek života (Goldingová, 2022).

Kim S. Goldingová zdůvodňuje, proč jsou vazebné vzorce chování tak důležité: *První měsíce a roky života dítěte jsou rozhodující pro budoucí schopnost vytvářet a udržovat blízké vztahy s ostatními lidmi. Pokud si dítě vytvoří se svými pečovateli jisté citové pouto (secure attachment), bude důvěřovat lidem i samo sobě. Dítě s jistým citovým poutem vstoupí do světa s důvěrou, bude očekávat dobré a věřit ve své schopnosti. Pokud se objeví problémy, dítě bude schopné je zvládnout či vyhledat pomoc ostatních* (Goldingová, 2022, s. 40).

Vazebné pouto je charakteristické tím, že poskytuje zdroj bezpečí ve vztahu k blízkým lidem (blízké citové pouto - *attachment bond*). Tento druh pouta se vytváří mezi dítětem a jeho primární pečující/vztahovou osobou, jíž bývá nejčastěji matka, v případě pěstounské péče nejčastěji pěstounka. Ji pak dítě výrazně upřednostňuje oproti jiným osobám, **vyhledává její blízkost**, v případě ohrožení i přímý fyzický kontakt jako zdroj bezpečí. Pokud je dítě správně na matku/primární pečující osobu/pěstounku navázáno, vnímá ji jako **základnu svého bezpečí**, což mu umožňuje vnímat svět jako bezpečné a předvídatelné místo, zkoumat a objevovat jej. Pokud se primární vztahová osoba vzdálí, dítě reaguje pláčem a snaží se co nejrychleji dostat zpět do její blízkosti, což je označováno jako **separační protest**.

Kvalitu citového pouta lze u malých dětí zjistit pomocí **testu neznámé situace** (*strange situation test*), který u dítěte pomůže rozlišit jisté a nejisté typy citového pouta

(Goldingová, 2022). Jisté citové pouto si rodiče a dítě mezi sebou vytvoří, pokud je dítěti od narození poskytována převážně citlivá a na jeho potřeby dostatečně reagující péče. V opačném případě se vytváří vazba nejistá, dítě si nevytvoří primární vztah k žádné osobě, nerozlišuje mezi osobou blízkou a osobou z širšího okolí. Následky mohou být pro vytváření vztahů celoživotní.

Porozumění teorii attachmentu je zásadní pro výchovu dětí vyrůstajících mimo svoji biologickou rodinu. Všechny tyto děti zažily v raném věku ztrátu primární vztahové osoby, která byla nahrazena další osobou ze širší rodiny, adoptivním rodičem či pěstounem. Některé z nich si nesou zkušenosti s nedostatečnou péčí vlastních rodičů nebo se střídáním pečující osoby. Ve světle těchto skutečností je pro náhradní rodiče/pěstouny pochopitelnější, proč se přijaté děti chovají jinak, často nežádoucím způsobem, proč mají problémy s navazováním blízkých vztahů, proč u nich převažuje negativní způsob sebezírání. Rodiče/pěstouni jsou tedy schopni vnímat, že zásadní je poskytnout dítěti opakovaně nové vztahové zkušenosti založené na pocitu bezpečí a důvěry, poskytnout mu dostatek času na přebudování negativních vzorců myšlení a nepotvrdit jeho negativní očekávání vlastním negativním až agresivním chováním vyvolaným pocitem frustrace a zklamání z pomalého progresu dítěte a opakovaných regresí.

Vývoj citového pouta

Období 0 – 3 měsíce: Již novorozenec je schopen vnímat lidské tváře, reagovat na hlasy, velmi brzy aktivně reaguje na projevený zájem úsměvem, aktivitou, broukáním. Pokud je rodič vyladěný na potřeby dítěte a poskytuje mu pozitivní zpětnou vazbu, začínají se mezi nimi vytvářet stabilní vzorce vazebného chování (dítě pláče – rodič je nakrmí; dítě potřebuje čistou plenku – rodič je přebalí; dítě je aktivní – rodič si s ním hraje; dítě je unavené – rodič je uspí). Aktivita je v tomto období zejména na straně rodiče.

Specifikem tohoto období je, že dítě se bude obdobně chovat ke komukoli, kdo o něj pečuje. Z tohoto důvodu je velmi žádoucí, aby dítě svěřené do pěstounské péče na přechodnou dobu bylo předáno do definitivní následné rodiny v co nejranějším věku, aby byly minimalizovány psychicky náročné prožitky spojené s překlopením vazby na jinou primární pečující osobu.

Období 3 – 6 měsíců: Aktivita dítěte postupně narůstá, rozlišuje již mezi svými pečovateli. Výrazně preferuje svoji primární vztahovou osobu, k níž si vytváří blízké citové pouto. Nepřijímá již péči od kohokoliv, v případě pocitu ohrožení vyžaduje útěchu od svých blízkých osob.

Období 6 měsíců – 2 roky: S rostoucí samostatností a nezávislostí již dítě nevyžaduje stálou bezprostřední blízkost pečovatele, nicméně batole si svou pečující osobu hlídá, snaží se svým jednáním upoutat její pozornost, má potřebu pozornosti dospělého.

Mezi 2. a 4. rokem dítě navazuje vztahy s dalšími lidmi, je vhodné začít je začleňovat mezi ostatní děti; stále ovšem trvá potřeba stálé dostupnosti primární vztahové osoby, má tzv. „krytá záda“.

Koncem tohoto období vzrůstá ruku v ruce s rostoucí sebedůvěrou dítěte jeho schopnost trávit i delší časové úseky bez přítomnosti primární pečující osoby. Dítě již zvládá odloučení i opětovné shledávání, je schopné se zapojit mezi vrstevníky i bez přítomnosti primární vztahové osoby.

Školní věk: Dále vzrůstá samostatnost dítěte, vystačí již s občasným ujištěním, že v případě potřeby, a zejména v případě ohrožení je tu primární vztahová osoba stále pro něj. Dítě je primárně naladěno na učení novým věcem, jeho vztahování k druhým lidem je ovlivněno kvalitou citového pouta vytvořeného v raném věku.

Dospívání: Jedná se pro dítě o zlomové období, kdy postupně dochází k úplnému osamostatnění, což je ovšem provázeno řadou dramatických změn biologických, psychických i sociálních, tudíž se znovu akcentuje zvýšená potřeba bezpečí a pomoci ze strany vztahových osob.

Příloha č. 6

Výchova k disciplíně podle D. Siegela s T. Payneové-Brysonové v praxi

Maminka s šestiletou dcerkou uklízely dětský pokoj a pod postelí maminka našla krabičku pastelek, do kterých se dcera před několika dny při nákupu školních potřeb zamilovala. Když maminka pastelky našla, rozhodla se, že se na ně dcery přímo zeptá. Jakmile holčička uviděla, jak máma drží pastelky v ruce a tváří se udiveně, vytřeštila oči strachy a provinilostí. V podobných chvílích rodičovská odezva do značné míry ovlivní, co si dítě z takové zkušenosti odnese. Jestliže se rodič soustředí na důsledky nebo potrestání a okamžitě se rozkřičí, dá dítěti na zadek nebo ho pošle do dětského pokoje, případně mu něco zakáže, pak se pozornost dítěte okamžitě posune. Místo, aby se soustředilo na pocit „to se mi nepovedlo“ nebo aby myslelo na rozhodnutí, které udělalo, když odneslo pastelky z obchodu, veškerá jeho pozornost se soustředí na to, jak je máma ošklivá, děsivá, že jej takto potrestala. Dítě si dokonce může připadat jako oběť a zpětně si tak ospravedlňovat, že pastelky ukradlo.

Maminka děvčátka ale uplatnila postup zaměřený spíše na učení než na bezprostřední důsledky. Dala dceři čas, aby si pořádně uvědomila nepříjemnou, cennou přirozenou vinu, kterou pociťovala v důsledku toho, že sebrala to, co nebylo její. V tomto případě je vina zdravá, je důkazem zdravého svědomí a může formovat budoucí chování.

Když matka s dcerkou mluvila, klekla si k ní, aby se dostala pod úroveň očí dítěte, následoval roztomilý rozhovor, v němž holčička napřed popřela, že pastelky vzala, potom řekla, že si to nepamatuje, a potom, zatímco maminka trpělivě čekala, jí nakonec vysvětlila, že si vůbec nemusí dělat starost, protože „jsem počkala, až se ta načesaná paní prodavačka nebude koukat,“ než si pastelky strčila do kapsy. V této chvíli matka kladla řadu otázek, nad kterými se dítě doposud nezamýšlelo: „Víš, jak se říká tomu, když si vezmeš něco, co není tvoje?“ „Je krádež protizákonná?“ „Víš, že paní prodavačka musela ty pastelky koupit za vlastní peníze, aby je mohla vrátit do regálu v papírnictví?“

Holčička v odpověď sklopila hlavu, začala špulit dolní ret a z očí se jí koulely slzy. Zjevně se cítila provinile za to, co udělala. Zatímco plakala, maminka ji přivinula k sobě, neodváděla pozornost ani nezastavovala proces, který přirozeně probíhal, aniž vůbec něco řekla nebo udělala. Chovala ji v náruči a nechala ji plakat a prožívat vlastní pocity.

Po několika minutách jí pomohla otřít slzy a pobídla ji, aby se zhluboka nadechla. Poté si ještě krátce popovídaly o poctivosti, úctě k majetku druhých a o tom, jak udělat správnou věc, i když je to těžké (Siegel, Paynová-Brasonová, 2015, s. 163 - 166).

Maminka se nezaměřila jen na trest. Zahájila vstřícný reflexivní dialog a nechala výchovu přirozeně plynout tím, že orientovala pozornost dítěte k vnitřní vině, kterou dítě cítilo a nevyvozovala okamžité důsledky. Tím dítěti umožnila procvičit si použití „přemýšlivého horního mozku“ a zvážit, jaký dopad má jeho chování na ostatní, naučit se něco z morálních zásad. Potom společně přemýšlely, jak vrátit pastelky paní prodavačce. Maminka se zaměřila na poučení, sama nebyla reaktivní a neposunula ani emoce dítěte k zlosti a hněvu nad trestem. Díky společnému zamyšlení mohlo dojít k soustředění dítěte na emoční sdělení vlastního nitra, vlastního svědomí, což znamenalo krok vpřed v pěstování sebekázně. V důsledku toho došlo v prožívání dítěte k propojení nepříjemného pocitu viny se zkušeností špatného rozhodnutí ukrást pastelky. Je žádoucí, aby děti opakovaně zažívaly přirozené propojení mezi špatným rozhodnutím a následnými pocity viny a rozpaků, včetně důsledků při napravování špatného rozhodnutí. Taková vštípená seberegulace se pak automaticky může zapojovat i když není přítomen rodič nebo se nikdo nedívá. Takovým způsobem lze postupně dítěti pomáhat, aby se učilo rozumět vlastním pocitům a dění ve svém nitru, regulovat své chování a dělat správná rozhodnutí.

Příloha č. 7

Tělesné tresty očima dětí

Bití je hnusný, chvíli pak rodiče nenávidím, nevím proč mi to dělaj, ale co já sám můžu dělat. Někdy si říkám, že mě asi nemaj vůbec rádi a mám chuť jim všechno zničit a utýct někam daleko. Ale bojím se, tak zůstanu, chvíli je to lepší, tak si dělám, co chci, a říkám si, že to musím vydržet a potom odejdu a úplně se na ně vykašlu. (chlapec, 13 let, trestaný krutě otcem, absence ochrany ze strany matky)

Mě to moc nevadí, maminka se zlobí skoro pořád, a když ji rozzlobím ještě já, tak vezme vařečku, a protože to bolí, tak se snažím utýct, a maminka mě většinou nedohoní nebo přes stůl ke mně nemůže, tak jenom křičí a vařečkou mává. Někdy se zabarikáduju ve svém pokojíčku, to ale musím vyjít ven, protože maminka sedí přede dveřmi na zemi a čeká, až vyjdu, a zbije mě. To si do tepláků nacpu všechno možný, aby to nebolelo. Chová se jako kráva. (dívka, 10 let, žijící jen s matkou)

Když mi nejde škola, tak musím stát jenom v kalhotkách u skříně s rukama nad hlavou a tatínek se mě ptá, jestli už mě to bolí, a když řeknu, že jo, tak řekne, že se to počítá až od teď, a musím stát dál, a když mi ruce spadnou, tak nedostanu večeři. V pátek, než odjedem na chatu, mně dá maminka pár na zadek, dopředu, abych na chatě nezlobila, a dozadu, že se vždycky něco najde, ani to nebolí, jenom vím, že když už máme sbaleno, musím jít k mamince a připomenout jí to, aby mě nezapomněla nabít (příklad dvou prvňáčků); (Vaníčková, 2004, s. 105-106).

Autentická vyjádření dětí/mladistvých svěřených do péče výchovného ústavu

ohledně tělesných trestů v jejich orientačních rodinách

Doslovné citace jsou převzaty ze strukturovaných rozhovorů a biografických vyprávění respondentů pořízených v roce 2021 a 2022 v rámci výzkumu k bakalářské práci absolventky PF Jihočeské univerzity, a to s jejím laskavým svolením.

Dětem/mladistvým s nařízenou ústavní výchovou byly mimo jiné položeny následující dvě otázky, které mají vztah k tématu bakalářské práce „Výchovné metody v náhradní rodinné péči. Nastavování limitů a používání trestů v pěstounské péči.“ Jedná se sice o

výchovné metody používané v biologických rodinách respondentů, cílem jejich použití je ozřejmit nevhodnost používání tělesných trestů a represivních výchovných metod ve výchově obecně.

RESPONDENT 1

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Vono je to trochu složitější. S fotrem to bylo tak, že mu to bylo nějak úplně jedno. Mamka byla taková ta podporující. Většinou se mi snažila nějak shánět ty věci, ne úplně drahý věci, ale když to šlo, tak se snažila. Když jsem chtěl dělat ten break dance, tak mi sháněla třeba i trenérku, ale všichni ti trenéři tam dávali i ten freestyle.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

No , jo, fotr dost často. Mamka se dycky snažila spíš mě uklidnit, když jsem něco udělal blbě, ale párkrát mi dala facky.

RESPONDENT 2

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná? Používali tvoji rodiče fyzické tresty

Mám jen takový záblesky z dětství, kdy táta hází po mámě talíře. Nebo na Velikonoce vajíčka, vařený. Mamka se většinou zavřela se mnou do pokoje... Mámu mam rád... Jinak mám hezký vzpomínky na dovolenou s babičkou...S mamkou to bylo v pohodě, s mamkou sem se nikdy nechytil jako že pořádně. Tý i když se třeba nelíbilo... dalo se jí to vysvětlit... Ale s fotrem to nešlo. Vždycky hned vyletěl a hned sme se prostě chytli. Mamka s tím nemohla skoro nic udělat, nikdy... občas jsme se i trochu pomlátili. Pak jsme se hádali celej den. Já sem si radši vždycky zalez do pokoje. Ale on tam pak i přišel. Nebo, když sem chytil větší nervy, tak sem normálně se s nim pral. To sme se pomlátili, no. Mamka se podle mě taky bála... Když sem dom s mamkou sám, tak to byly chvíle, kdy mi bylo doma dobře. Ty nebyly moc častý... Když se mě ten psychiatr ptal na to, jak se táta chová, tak sem mu to hodně zkreslil. Jako sem to „vybělil.“

RESPONDENT 3

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Spíš přísný. Telefon, počítač, hodně mě drželi zkrátka. Taky to bylo přísný ohledně školy. ale vždycky se rodiče snažili třeba něco řešit v klidu, ale pak to dopadlo tak, že sem stejně dostal na hubu. Táta vyletěl. Od šesti let, až teď do patnácti, to bylo tak, že sem fakt hodně dostával na hubu.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

Dostával jsem často, až příliš často. Fakt jednu dobu sem tak třikrát do tejdne ležel na zemi, třeba že mě i táta fakt to způsobil jako, že sem nemoh dýchat, že mi dal jako velkou rámu na žebra, jsem astmatik, a nemohl sem dýchat. Byl nervák, hroznej nervák, fakty. Teď už se to naštěstí zklidnilo.

Pak... přišla šikana... doma jsem o tom nic neřek, protože sem se bál s nima i mluvit, s tátou sem se bál mluvit a o mámě sem věděl, že všechno hrozně řeší a bál sem se, že by se to zhoršilo... mě od šesti let, asi, táta mlátil... kvůli tomu jsem se i sebepoškozoval... Tady v pasťáku to byly první místa, kde se dospělí zajímali o to, co cítím. Dřív jsem potkal taky nějaký dobrý lidi, ale nikdo se mě nesnažil pochopit a nikomu sem se nedokázal svěřit s těma problémama, co mám v rodině...

RESPONDENT 4

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Asi benevolentní – od mamky. Od taťky někdy přísná.

Já sem si ten život nevybral, mohl bych mít taky jinej život, mohl bych mít lepší. Myslim, že lidi, který tohle neznají si neváží toho, že tak nemusí žít... Taťka byl nervák, byl tvrdohlavej, byl to dobrej člověk, no. Měl sem ho rád... Mamka je hodná, taková jako, no, hodná, nebo spíš taková... nedokázala by člověku jen tak ublížit, no... Kdyby mamka věčně nepila, tak bych mohl bejt doma.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

Jen jednou jsem dostal od táty a pochopil bych i proč.

RESPONDENT 5

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Spíš benevolentní i máma i táta.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

Nemyslím, to bych si pamatoval.

Táta zemřel, když jsem byl asi v pátý nebo šestý třídě... Zlom v mém životě byla myslím tačkova smrt, sem prostě, jak umřel, tak sem se prostě úplně změnil. Najednou mi bylo všechno jedno a prostě sem začal bejt jinej... To, že mi táta chybí jsem s nikým neprobíral, to jsem to držel v sobě, tak to mám. Všechno sem prostě chtěl řešit sám... Mám to tak pořád, i teď chci radši všechno řešit sám... Od bolesti sem si ulevoval tím, že jsem si zahulil...

RESPONDENT 6

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Spíš přísná – hlavně od nevlastního táty. Mámě někdy přísná, někdy benevolentní. Ale možná prostě i směs všeho, jak kdy... Když jsem měl problémy, tak jsem byl bit jak žito, když to šlo, tak byli benevolentní, když jsem něco chtěl udělat a dosáhnout něčeho, tak jako mi pomáhali, trochu a pak taky jsem měl volný chvíle. Ale neměl jsem nikdy pocit, že bych jim byl úplně jedno. Tak ty tři možnosti.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

Pořád... Já sem měl pořád průsery, já sem pořád dostával. Já sem dostával koženým páskem, vařečkou, letěly po mně boty. Co bylo po ruce, to po mně letělo. Pamatuju si, že jednou jsem ukrad 2 000,- nevlastnímu tátovi, to jsem byl tak ve třetí třídě, tak přišel a místo aby vzal ten pásek tím koženým, tak vzal to tím kovovým... Dostával jsem od toho, kdo zrovna byl. Koho sem zrovna nasral. Jednou sem dostal o skříň. Přišel sem vo dlouho domu, sotva jsem přišel, snad vo půlnoci, hned za dveřma byla skříň, tak sem jí dostal druhou vo tu skříň.

RESPONDENT 7

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Já si myslím, že jí to bylo úplně jedno, že má nějaký děti. Protože jsem pak nějak dostal u soudu informaci, že nás nějak zanedbávala. Že nás ani jako nenechala ani očkovat, nebo něco takovýho. A proto nás právě pak dali do děcáku. Takže si myslím, že nás měla jako někde na háku.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

Nepamatuju si to, ale je to dost možný.

RESPONDENT 8

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Když byli oba, tak táta to měl, tu benevolentní výchovu a máma ta měla tu přísnou... měla by tam být taková jakože volnost, na druhou stranu, aby ti rodiče byli v něčem přísný. Třeba abyste nekouřila, abyste nezkusila nějakou drogu, nebo když přinesete pětku e školy, tak asi nějakou výchovnou, to asi jo. Být to takový vyvážený, to musí bejt. Já sem si říkal, až jednou budu mít děti, že prostě rozmazlování dětí je blbost, že to dítě pak ztratí úplně pojem o světě, že neví, kde je vůbec. Ale zase být úplně přísněj není ono, taky. Jak říkam, taková ta rovnováha. Jako že ano, musí se dopřát tomu dítěti co by ono chtělo, ale zase když už něco, průšvih, tak být trochu přísněj, ale na zas tolik, prostě.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

Dostával jsem pár facek. Když to bylo třeba ha školu, za známky, tak to byl pohlavek, to táta jako někdy neunesl a rovnou mi střelil jednu. Ale máma byla, teďka jako ke konci svého života taková hodně... takže to bylo tak, že ona byla schopná vzít i nůž, nůž prostě, i na nás jako děti. Ona totiž musela mít takovou tu svojí pravdu... no a vždycky, když sme byli na tátovo straně, tak ono se to mámě nelíbilo, samozřejmě. A začala jako startovat, a to co měla po ruce, to vzala. Tátovi švihla po hlavě takový obrovský železný nůžky. V tom baráku byl bordel, takže všude měla po ruce všechno i nebezpečný věci.

RESPONDENT 9

Jak bys popsal způsob výchovy, který používali tvoji rodiče? Přísná, benevolentní, podporující nebo žádná?

Taková spíš demokratická. Něco sem udělal – trest. něco si udělal dobře – výhoda. Pokud sem udělal něco dobrého v kuse, byly větší výhody. Pokud sem si to posral, celý výhody padly a akorát sem měl trest. když sem třeba dostal trest, tak sem musel na celý papír napsat jednu tu samou vět. Třeba nebudu lhát. To sem musel napsat i na čtyři papíry.

Používali tvoji rodiče fyzické tresty?

Pár facek od táty. Vždycky když sem něco proved. Někdy ale i když ten důvod nebyl, pak se to teprve ukázalo, že nebyl... dal mi tři facky. Takový že sem měl na obličej 3 dny obtisk... Chytil mě pod krkem a začal tam se mnou cloumat.

Příloha č. 8

Otázky k rozhovorům s pěstounskými rodinami

1. Jak dlouho pracujete s manželem jako pěstouni?
2. Má pěstounství nějaký vztah k vaší práci/zaměstnání?
3. Máte kromě péče o vlastní děti zkušenosti s dětmi z dřívějška?
4. Co vás přivedlo na myšlenku pracovat jako pěstouni?
5. Jste bio rodiči. Je podle vás potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší než v klasických rodinách?
6. Je vnímání výchovných zásahů u dětí v PP jiné než u dětí v běžných biologických rodinách?
7. Jsou výchovné metody/styly výchovy v PP něčím jiné, specifické?
8. Jaké metody preferujete jako efektivní vy sami (osvědčily se vám)?
9. Jaké metody používáte na začátku PP po přijetí dítěte do péče?
10. Jaké metody používáte v průběhu PP později?
11. Kdy začínáte s nastavováním limitů ve výchově?
12. Jak nastavujete / formulujete limity? (zkuste uvést příklad)
13. Jak reagujete na neadekvátní reakce dětí, např. projevy vzteku, odmítání, hněvu, vzdoru, při nastavování limitů / ve výchově?
14. Jaký je váš názor na používání trestů ve výchově (obecně)?
15. Jaké tresty používáte vy sami? Které preferujete? (uvedte příklad)
16. Jaký je váš názor na používání tělesných trestů? Používáte je někdy vy sami? Považujete je za potřebné?
17. Jaký je očima vašich dětí největší trest a největší odměna?
18. Jaký smysl má podle vás omluva a náprava vztahu rodič – dítě po náročné výchovné situaci?
19. Jaký smysl má podle vás důslednost ve výchově?
20. Co vám pomáhá nejvíc při zvládnání náročných výchovných situací?
21. Využili jste někdy v průběhu PP odbornou pomoc (psycholog, psychoterapeut, neurolog, psychiatr, poradny, školní poradce, sociální pedagog)?

22. Mohu vás poprosit o uvedení některých neutrálních osobních údajů? Citlivé údaje zůstanou uloženy pouze u výzkumníka, nebudou nikde zveřejněny rozhovor bude zpracován anonymně.

Příloha č. 9

Rozhovory s pěstounskými rodinami č. 1 až 8, detailní transkript zvukového záznamu, barevné kódování odpovědí na výzkumné otázky

Rodina č. 1 (dlouhodobí pěstouni)

Nejdříve Vám chci poděkovat, že jste souhlasila s rozhovorem. Souhlasíte také s tím, že si rozhovor zaznamenám na zařízení a pak jej doma doslovně převedu do písemné podoby? (Pokud byste požadovala jeho přepis, mohu vám jej později poskytnout.)

Ano, souhlasím.

Můžeme tedy začít?

Můžeme.

Na úvod tedy několik obecných otázek.

Jak dlouho pracujete s manželem jako pěstouni?

Já už to ani nevím. (smích) (..) 19 let.

Má pěstounství nějaký vztah k vaší práci / zaměstnání? Vaší nebo manželově?

Kvůli dvěma holčičkám, který jsem měla ve škole, jsem se k tomu dostala.

Vy jste se tedy dostala k pěstounství přes práci; a manžel?

Manžel ten se přidal.

Máte kromě péče o vlastní děti zkušenosti s dětmi z dřívějšíka?

My jsme spolu vlastní děti neměli, ale zkušenost ano. Z předchozích manželství máme každý po 3 dětech.

Co vás přivedlo na myšlenku pracovat jako pěstouni?

Ve škole jsem měla 2 holčičky, který byly v pěstounský péči, ale neměly se tam dobře, ti pěstouni je týrali. Takže já jsem to neustále řešila, jak s ospodem, tak s tou rodinou, a nakonec teda jsem zařídila, aby jim je vzali. Protože už to prostě tam nešlo. Byly bitý, byly sešlehaný kopřivama, a prostě různý takový věci, no a tak ty holčičky jim teda odebrali, a já jsem zvlášť na tu jednu, tu jsem měla jako víc ve třídě, tak na tu jsem pořad

musela myslet, na tu jsem se pak doptávala, jak by to bylo, kdybychom si ji chtěli vzít, když nejsme manželé, jen spolu žijeme, jestli to vadí, a bylo mi řečeno, že vůbec ne, a tak jsme nějak začali. Vyřizovali jsme a měli jsme ji doma.

Když se podíváte nebo srovnala byste péči o biologické děti a o pěstounské děti. Je potřeba výchovných zásahů u těch pěstounských dětí větší?

No to určitě (smích). Ale řekla bych, že pokud jsme měli doma **ty vlastní, tak to šlo líp,** než teď, když máme jenom ty **pěstounský. Tak to je daleko horší.**

Když jste to prokombinovali dohromady, tak se to líp zvládalo?

Ano, **zvládalo se to líp.**

A mohla byste nějak formulovat, jak jsou výchovné metody v pěstounské péči specifické, oproti těm klasickým rodinám?

No, tak jednak **když něco řeknu, tak to neplatí** (..) (smích). **Musím to říct stokrát** (..) A (..) i když se chvíli zdá, že by to mohlo fungovat, tak za chvíli je to zase na začátku **a začínáme neustále znova. Je to jakoby pořád takovej začarovaný kruh.**

A jaké metody ve výchově preferujete, které se vám třeba osvědčily?

(Smích) Domlouvání, nějakou po prdýlce (smích), (..) zákazy, vysvětlování, ale jakoby často nezabírá celkem nic. Teď u těch posledních, co máme doma. To je, jak kdyby člověk mluvil do dubu.

Takže je to skoro pořád náročné, ne jenom někdy.

Ano, ano, **pořád je to náročné** (..)

Jaké metody preferujete na začátku pěstounské péče, když to dítě přeberete do péče?

No, **tak určitě zvykáme** (..) **zvykáme si na sebe. No, asi to pochopení. (..) Porozumění.**

A jak potom později pokračujete?

Pak **uvidíme, jestli něco zabere nebo ne. To člověk musí vyzkoušet.** Každý dítě je jiný, u každého je to asi jinak.

Kdy začínáte s limitováním dětí ve výchově? Kdy si troufnete na to jim nastavit nějaký limit? Tohle ještě ano, tohle už ne. Nebo tak ano, tak ne.

Já si myslím, že by se to mělo **co nejdřív**. Pak když se to rozjede už moc, tak pak je to o to horší.

Souhlasíte třeba s pravidlem „**neubližovat živým bytostem a neničit věci?**“ Jako začátek pěstounské péče?

Určitě, **to se asi osvědčilo nám všem**.

Jakým způsobem ty limity formulujete? Jakým způsobem to tomu dítěti řeknete, když dojde k něčemu, co to dítě opravdu nesmí, a víte, že ten limit nastavit musíte?

No, tak těžko říct jak na to, aby to pochopily, protože **máme taky děti, kterým to moc nemyslí**, takže záleží (..), **ale vysvětlujeme, vysvětlujeme, tak pořád dokola**. Co bys teda, a jak bys teda, víš, co jsi udělal, a oni mnohdy jakoby to nechápou, že udělaly něco špatně. **Chápou jinak**.

A pokud se třeba v reakci na ten limit nebo na jakoukoliv výchovnou situaci dostaví nějaká neadekvátní reakce – výbuch vzteku, dítě sebou hodí na zem, je agresivní (..) Jak na to reagujete?

Lepší je jako mimo někam odpreparovat pryč. Aby se **uklidnilo někde bokem** a ono pak přijde a dělá, jako že se nic neděje. To známe. (smích) **Takže klidný koutek, židlička na uklidnění, pokojík, a tak**.

Jaký je váš názor na používání trestů ve výchově?

No občas když **nějaká po prdylce** padne, tak to **neuškodí**. (smích)

A když se tedy zeptám zvlášť na tělesné tresty?

Tak **ano, ale žádná agrese**, to rozhodně ne. Prostě výchovný (..)

Když bychom pominuli ty tělesné tresty, co tedy funguje? Jak potrestáte dítě, pokud je to skutečně potřeba?

Ty **starší třeba mobil zakázat**, dokud se neuklidníš, neposlechneš, tak ho nedostaneš zpátky, nebo **třeba wifi vypnout**, to je taky účinná věc, a u těch ostatních menších **se nebudeš dívat na tu televizi**, než v tom pokojíku si opravdu neuklidíš, to je třeba na půl dne práce. Protože pak si začnou hrát a (smích) a je (..) už to neudělají. Nebo to tam vypadá ještě hůř.

Takže říkáte, že je třeba v dané situaci vytypovat to, co by mohlo zabrat.

No, ano. Třeba nedostaneš ten nanuk, teda přes jídlo, přes sladkosti, to zvlášť u těchhle, co jsou ...

Když byste se na to podívala očima vašich dětí, co je pro ně největší trest a největší odměna?

Největší trest je asi nedostat tu sladkost u těch menších. Nedostat tu sladkost, to jako je docela silný. A ty větší, no (..) vypnout tu wifinu třeba. (..) A odměna (..) u malejch zase asi ta sladkost, a u velkých když po nich toho nebudu nic moc chtít (smích). Když si jich moc nevšímnu.

Jaký smysl podle vás má omluva? Pokud vy uděláte nějakou chybu vůči dítěti, jaký smysl vidíte v omluvě a nápravě vztahu?

Tak oni vidí, že i dospělý se může zmýlit, takže si myslím, že to je takový, že je to vzor pro to chování. Musím se jim omluvit.

Jaký smysl má podle vás důslednost ve výchově?

No určitě velkou. To je asi někdy to jediný, co zajistí nějaký posun dopředu nebo progres. Teď jsem třeba na základce byla vysvětlovat, byla na pohovoru kvůli synovi, a musela jsem jim vysvětlovat, že když ale něco řeknu, že to bude, no tak nesmí nad tím mávnout rukou. I kdyby si ho tam měli nechat odpoledne, když v hodině nedělá nic, tak to prostě udělá (!!), jó, ale oni prostě než by se s ním otravovali, tak mu to radši odpustí, ale to je na nic. Takže sami sobě podkopávají nohy.

A tím tedy i vám?

No, on zas doma to bere, že je to jiný než ve škole. On to jako nespojuje. Vnímá to jako dvě prostředí. Doma by si to většinou nedovolil, tam by mu to neprošlo.

Co vám nejvíc pomáhá při zvládnutí těch náročných výchovných situací?

Knížka. Vezmu si knížku, zalezu a je mi dobře. A vypnout. A to já umím dobře, občas mi nic jiného ani nezbyvá. Zavřu se třeba v ložnici, že mě nesmí rušit, třeba se převlékám, a hned někdo klepá.

A využíváte v pěstounské péči někdy také **odbornou pomoc** (psychoterapeut, psycholog, neurolog, poradny, apod.)?

No jako **pro sebe ne, ale s dětma jo. Psychiatrovi** chodíme se třema, **psychologovi** taky, když je potřeba s těma takovejma jejich potížema.

A máte tuto pomoc dostupnou?

Máme. Místně ano.

A časově? Když potřebujete pomoc třeba psychologa okamžitě?

Okamžitě to nevím, ale vždycky jsme objednaní, tak na tý poslední návštěvě, když jsme, tak se rovnou objednááme už na příště. **Tak chodíme pravidelně** tak po 2 po 3 měsících, **zhruba.** Teda ten psychiatr. **Nejhorší je to první objednání** k tomu odborníkovi, pak už když ho vede v evidenci je to snazší.

Mohu vás na závěr poprosit o některé osobní údaje?

Můžete.

Děkuji za poskytnutí rozhovoru, věřím, že byl i pro vás, stejně jako pro mě, příjemný. Já nyní záznam ukončím, pro moje potřeby jsou informace dostačující. Děkuji za váš bezprostřední a vstřícný přístup. Znovu připomínám, že budou rozhovor i související údaje pro potřeby výzkumu uvedeny v anonymizované podobě, citlivé údaje budou uloženy pouze u mě a nebudou nikde zveřejněny.

(Pěstounka, která rozhovor poskytla neměla problém s jejich uvedením. Její manžel se rozhovoru nezúčastnil. Osobní údaje jsou tedy známé, případně lze požádat o jejich doplnění.)

Rodina č. 2 (dlouhodobí pěstouni)

Nejdříve Vám oběma chci poděkovat, že jste souhlasili s rozhovorem. Souhlasíte také s tím, že si rozhovor zaznamenám na zařízení a pak jej doslovně převedu do písemné podoby? (Pokud byste požadovali přepis rozhovoru, mohu vám jeho písemnou podobu později poskytnout.)

Souhlasíme s rozhovorem.

Ještě jednou tedy děkuji a pokud souhlasíte, můžeme začít. Na úvod bych vám ráda položila několik obecnějších otázek.

Nejdříve bych vám položila několik obecnějších otázek.

Na úvod se chci zeptat, jak dlouho pracujete s manželem jako pěstouni.

Přímo s manželem jak dlouho? Dlouho (smích). Synovi je 10 let, máme ho 5 let, takže s manželem 5 let.

S pěstounstvím máte už před tím nějaké zkušenosti?

Ano. Měla jsem ještě před tím pěstounského syna od r. 2008.

A pěstounství má nějaký vztah k vašemu povolání/zaměstnání?

Ne.

A z dřívějšíka jste měli s výchovou dětí nebo s volnočasovými aktivitami dětí nějakou zkušenost?

Ne.

Co vás tedy přivedlo k tomu, že jste se rozhodli pracovat jako pěstouni?

(smích) No, sestra si vlastně vzala dvě holky, a tak to nějak vyplynulo tenkrát, že (..) my jsme o tom vůbec nevěděli, že by to tak šlo, tak nějak vyplynulo, že bysme si taky rádi přijali do péče a tak jsme si zažádali.

Takže teď pracujete jako pěstouni. Kromě toho jste taky bio rodiči. Když byste to měli zhodnotit, je podle vás potřeba víc výchovně působit na děti v pěstounské péči než v klasických rodinách? Jak to vidíte?

Ta výchova je rozhodně složitější u pěstouňat.

A je vnímání výchovných zásahů u dětí v pěstounské péči jiné než u dětí v běžných biologických rodinách?

Tak snažíme se stejně, ale ono to občas vůbec nejde. Musí se povolit, uvolnit (..)

Narážíte tedy taky někdy na bariéry, že ty děti vnímají některé věci úplně jinak.

No, ano (..), **s tím je potom třeba pracovat.**

Vlastně jsme odpověděli trochu i další otázku, čím jsou výchovné metody v pěstounské péči specifické.

U každého dítěte prostě jinak. Každý je originál, na každého musíme jinak (smích).
V závislosti na té historii, co si přineslo s sebou, co prožilo před tím.

Když byste se trochu vrátili v čase, když přijmete dítě do pěstounské péče, jaké metody používáte na začátku a jaké potom v průběhu péče, jestli se to nějak dá odlišit?

Tak spíš na začátku spíš se poznáváme, tak nějaký limity už jsou tam určitě, spíš nějaký řád, už jako nastavenej, jó, kdy vlastně se dítě seznamuje s tím řádem, ať už je to večer spaní v určitou hodinu, a tak, ale tak průběžně, no, v průběhu se pak pravidla nastavujou a podle potřeby ty výchovné metody. Spíš v průběhu, no, co kdy nastane, co kdy se musí vyřešit. Vstupuje pěstoun: To dítě se musí přizpůsobit chodu té rodiny.

Pěstounka pokračuje: A my se taky musíme přizpůsobit tomu dítěti. Platí pro ně věci stejně jako pro ty ostatní děti, (..) ale aby byl takovej ten pozvolnej rozjezd nenásilnej.

Chtěla jsem se proto zeptat, kdy začínáte s nastavováním limitů ve výchově? Některé jsou možná dané i tím prostředím, ze kterého dítě přichází...

A spíš tak průběžně, no, (..) nevím. Vstupuje pěstoun: no, musíme tak nějak nastavit pravidla chování všech, aby to bylo únosný pro všechny.

Ano, aby to bylo únosné pro všechny a abyste se v tom dobře cítili, podle možností.

No, ano, samozřejmě v průběhu, když se něco stane, v průběhu nastavovat, to se může, to se nesmí, ale jako tak spíš postupně. To nejde naráz.

Co říkáte třeba na pravidlo neubližovat a neníčit? Je praktické pro pěstounskou péči?

To jako pro děti?

Ano, pro pěstounské děti, to znamená, že nesmí ubližovat rodičům, sourozencům, zvířatům...

My mluvíme o tom pořád, že se nesmí ubližovat. A neníčit věci (..) to můžeme říkat pořád dokola a ono to tak není. Záleží taky hodně na tom, jestli to dítě to udělá schválně nebo v nějakým afektu nebo nedopatřením. S tím afektem je spíš potřeba pracovat.

Pak samozřejmě by nastavili psychologové, psychiatři.

A jak tedy reagujete na takovéto neadekvátní reakce dětí, když přijde ten záchvat vzteku nebo hněv, agrese...

Tak agrese, to ne. Musí se samozřejmě **okamžitě eliminovat od sebe**, a kde není (..) kde nejsme my, tam není divadlo. **Takže vyvztekej se v pokojíku a přijď, až budeš hodnej, až se uklidníš**. A to jako působilo to na všechny děti. Jó, jako můžu říct že jako syn (nejstarší pěstounský) ze začátku byl schopnej v tom pokojíku se vztekat půl hodiny, bouchat do zdi, jó, a pak už kolikrát už jenom dvě minuty. Šel do pokojíka, tam se otočil a přišel zpátky, protože zjistil, že na to nikdo nereaguje, že mu to je prd platný, to vztekání. Tak tak nějak to řešíme, no, **běž se vyvztekat do pokojíka, já se na to dívat nebudu**. A oni stejně, třeba L., ten se tam otočí a přijde hihhi (smích)

Takže jsme zase u toho, že každé dítě je individuálně jiné...

Některý metody používáme stejně, ale jako M. dokáže být v pokojíku nafučenej i půl hodiny. Ale pak stejně přijde.

Jaký je váš názor na používání trestů ve výchově?

(smích) **Na zadek dostanou**, když už to není opravdu (..), **když už nezabírají domluvy**, nějaká dohoda, nebo to, když už to opravdu překročí, tak na zadek dostanou všichni. **Všichni stejně.**

Jaký máte tedy názor na používání tělesných trestů?

No, H. dostal i kovovou naběračkou, když už to nešlo, vzpomíná na to dodneška (smích), dneska už s úsměvem. Byla to nejrychlejší domluva. V pubertě. **Jo, i rodič je jenom člověk**. A jó, dneska se tomu směje.

Vstupuje pěstoun: Bio nebí, **dostanou všichni stejně**. Ano. Bio nebí, všechny bijó.

Já to tam napíšu doslova...

Tuhle M. říkal: Mami, já už jsem takový dva měsíce nedostal na zadek. No já říkám, tak buď rád, ale jestli je ti to líto (..) (smích) Dělá M. pokroky. Dělá. Říkám ale, preventivně ti můžu na zadek dát. (smích)

A když se na to podíváte z pohledu vašich dětí, co je pro ně největší trest a největší odměna?

Trest? No, tak zakázat počítač, když prostě, jo, tak **zákaz počítače**, když jsou tam nějaký sprostý slova, a opakovaně (..), a **odměna**? Já nevím, co je pro nich odměna, asi všechno.

Asi všechno, co je dobrý a příjemný.

Jaký smysl má podle vás omluva a náprava vztahu rodič – dítě? Když musíte dítě potrestat, jak potom pracujete na tom, když třeba uděláte vy chybu, jestli se dokážete i tomu dítěti omluvit?

Určitě, pokud to, dneska třeba manžel něco na M., potom zjistil, že to M. nebyl, tak se mu omluvil. Jako to musí bejt. **Jako když uděláme chybu, musíme se omluvit, ale to samý děti se musí omluvit, jo, běž do pokojíka, tam přemýšlej** (..)

Vstupuje pěstoun: **A musí se omlouvat i mezi sebou.**

Pokračuje pěstounka: No, i samozřejmě mezi sebou, když se bouchnou. **Jo, musí se omluvit, omluva musí být.** A je fakt, že to třeba našemu H. trvalo teda strašně dlouho, dobře půl roku, než se dokázal omluvit. On tady stál půl hodiny, hodinu, a stejně se jako nedokázal omluvit. Ale jako to prostě musíš. **To není žádná ostuda**, nic, pak jsme teda začali, **když už to jako nešlo slovně, jsme začali písemnou formou.** Dobře, tak to dej na papír, tak to mám třeba do dneška schovaný omluvný dopisy, co pak už jako (..) Když to nešlo spolu, protože u některýho dítěte to nejde, i kdyby se dělalo nevím co, tak to ze sebe nedostane, a pak už se naučil. **Začali jsme tou písemnou formou a pak už jako dokázal se omluvit i slovně. Kluci to umí, bez problémů.** No a pak **když už se uklidní, a to, tak si sedneme a promluvíme si o tom.** Musí se o tom promluvit, a tohle se přeci nedělá, a tohle se dělat nesmí a nekrade se, a jak by se líbilo tobě, kdyby ti někdo něco ukradl. (..) Uvidíme, no.

Jaký smysl má důslednost ve výchově?

Velkej (smích) **Musí bejt člověk důslednej, protože jsem ze začátku nebejvala, nebejvala jsem důsledná,** protože samozřejmě v tom, když se něco stane, tak člověk udělá nějaký zákazy, no ale pak přijde a přitulí se, a maminko, tuťu, ňuňu, a člověk je schopnej to odpustit a nejde to. **Musí se to prostě, musí se, když se něco řekne, tak to dodržet.** Takhle se snažit to dodržovat, i když bych to už nejradši (smích) **A nebo si dávám pozor, abych nedělala ty velký zákazy,** no.

Rozumím, přemýšlet dopředu, aby si pak člověk za tím mohl stát.

Co vám nejvíc pomáhá při zvládnání těch **náročných výchovných situací?**

Kafe??? (smích) **Alkohol**??? (smích)

Vstupuje pěstoun šeptem (smích): Kořalka. Máme ji tady 10, 15 let a nikdo si toho nevšimne.

Pěstounka: **Jako alkohol, to vůbec** (..) To se nedá. Já opravdu když to, tak kafuju. A **hodně kafuju**. Teď už se to taky snažím omezit, protože to byl denně litr a půl, a to už je taky hodně (smích). Takže to, **já se odreagovávám pak večer u šití**, no. Tam člověk vypustí a odreagovávám se. Co mi pomůže? **Když něco, tak prostě jdu do jiné místnosti se vydýchat**. Vydejam se. Kolikrát, když máme úkoly s M., a už je toho opravdu takhle (nad hlavu) (..) tak vydýchat a nebo přestat, vrátit se později ke všemu. **A umím vypínat**. **Umím super vypínat, protože kolikrát můžu si sednout třeba a já ani nevnímám, že tady lítají**, nebo to (..) No, občas odkejvu, ani nevím co (smích).

A využili jste někdy v průběhu pěstounské péče odbornou pomoc, ať už pro sebe nebo pro děti (psycholog, neurolog, psychiatr, psychoterapeut)?

Pro H., s H. **jsme chodili k psychiatrovi chvíli**, když začal krást, **ale tam to spíš ani nepomohlo, tam spíš to muselo odeznít**. Domluvou, zákazy, a odeznít, počkat, co se z toho vyvrbí a udělat samozřejmě, samozřejmě, nějaký opatření, aby ho to nelákalo a aby se to neopakovalo. S L. ano, tam jsme byli, ale tam **kvůli jeho hyperaktivitě a kvůli tomu, abychom nastavili diagnózu a aby mohl mít asistentku**, takže to se vyjednálo a dál zatím ne. **Zatím jsme to jako všechno zvládli**. A nejsou zas s tím nějaký velký problémy nebo to (..)

Takže se dá říci, že z větší části zvládáte výchovu sami.

No, tak je to dětma. **Nemáme nějaký, zas bych řekla, nějaký extrémně náročný**. Zatím. Uvidíme v pubertě.

Můžu vás na závěr poprosit o uvedení některých osobních údajů, které budou uloženy jenom u mě?

Jo.

Souhlasíte s tím tedy oba?

Jo, ano.

Já na druhou stranu příslibuji plnou anonymitu, co se týká osobních údajů, jmen vás i vašich dětí i jejich rodin biologických.

Já se za nic nestydím (smích)

Vstupuje pěstoun: A víš, co je třeba ještě problém, když jsi narazila na ty psychology? Problém je to, že když chceš řešit nebo **potřebuješ řešit nějakou okamžitou situaci**, tak problém našeho zdravotnictví je to, že **není možný sehnat třeba půl roku**, ideálně je, když se sežene třeba za tři čtvrtě roku první návštěva, takže do té doby **se člověk musí naučit řešit všechno sám**, a pak už ten psycholog je zbytečný. Když ty lidi **potřebujou pomoc** tak **pomoc neseženou** a obvolali jsme okruh sto kilometrů.

Pěstounka: Mluvím vlastně teď o H., **když jsme potřebovali do léčebny kvůli drogám.**

Pěstoun: **Ono vlastně když potřebuješ cokoli, potřebuješ aspoň první nakopnutí, pomoc první záchranu, a není šance se prostě u nás kamkoli dostat.**

Pěstounka: Tak říkám do té doby ho zabiju, jako (..).

Pěstoun: **V tu chvíli je ten člověk odkázaný na pomoc přes rodinu, přes sama sebe, prostě, musíš všechno si sám** (..)

Máme úplně stejnou zkušenost, jediné dva pozitivní momenty mám já s Dobrou rodinou, která nás doprovází, kde se mi podařilo, když jsme opravdu potřebovali třeba i posudek psychologický k soudu, nebo něco rychle vyřešit, tak s psychologkou Dobré rodiny se nám většinou podařilo do týdne dohodnout konzultaci. Což se super.

Pěstoun: To je **další problém** (..) **Pro takovýhle děti sehnat doktora, zubaře, cokoli.**

Pěstounka: No, to je děs (..)

Pěstoun: (..) což je problém, protože ty děcka jsou v rámci kraje a každé vám řekne „hele, řešte si zubaře, kde chcete“, **všude je plno.**

Pěstounka: Pro M. máme, pro L. snad mít budeme (..)

Pěstoun: Po pěti letech shánění.

Pěstounka: A pro A. ještě nemáme (povzdech), nikdo nám ho nechce vzít.

Pěstoun: **A to s každým se bude jezdit jinam.** S jedním do Brna, s jedním támhle do Kamenice, s třetím tady, prostě v okruhu sto kilometrů zase dál. To je prostě takováhle

ta úroveň, že i když to (..), ani ty děčáky, když mají svoje zubaře, tak eště s prosíkem nám třeba vemou tyhlety domovinky, že nám, když jsme chodili tam, tak zkuste, jestli ještě tohle (..), kapacitně mají kus za kus, takže ten zubař už je vytíženej zas jiným děckem, a je to problém. **Ty lidi jsou prostě odkázaný si to řešit všechno po svém.**

Takže podpora pěstounské péče teoreticky existuje, v praxi už to mnohdy vypadá jinak (..)

Pěstoun: Tak. Ať je to pěstoun nebo je to normální, normální bio, tak je to úplně to samý (..) **Je to problém pro všechny, prostě někdy se to nemůže hnout.**

Já s vámi souhlasím, podpora rodin není vždy taková, jaká by měla být, naráží často na dlouhé lhůty, nedostatek sociálních pracovníků, nedostatek pěstounských rodin, špatnou informovanost, atd.

Pěstounka: My jsme zatím ani ještě ani nepotřebovali nějakou podporu, jak máme, třeba že můžeme využít z dětského domova tetu, když bysme potřebovali k doktoru nebo to, že by pohlídali kluky, (..) Vždycky jsme to nějak udělali.

Snažíte se zvládat jako rodina sami. Jako většina pěstounů.

Pěstoun: Tak většinou jo (..) všude jako máme tu tetu dalších osmdesát kilometrů vocad', a svoje biologický vytížený, takže **musíme jako rodina.**

Všude je problém.

Ano, problémy k pěstounské péči patří. Mohu vás nyní požádat o poskytnutí některých osobních údajů?

Můžete.

Já teď záznam ukončím, pro moje potřeby jsou informace dostačující. Děkuji za poskytnutý rozhovor i za váš bezprostřední a vstřícný přístup. Věřím, že byl rozhovor i pro vás příjemný, v lepším případě též částečně reflexivní a motivující. Znovu připomínám, že bude pro potřeby výzkumu uveden v anonymizované podobě, citlivé údaje budou uloženy pouze u mě a nebudou nikde zveřejněny.

(Rozhovoru se aktivně účastnili oba manželé – pěstouni, ochotně poskytli i své osobní údaje s tím, že se nemají za co stydět. Osobní údaje jsou tedy známé, případně lze požádat o jejich doplnění. Pěstounům bylo poskytnuto ujištění důsledné anonymity

z důvodu citlivosti problematiky a zachování důsledné anonymity jak dětí v jejich péči, tak i jejich rodin biologických či rodin přebírajících děti do NRP.)

Rodina č. 3 (pěstouni na přechodnou dobu)

Chci vám poděkovat za ochotu poskytnout tento rozhovor a pokud souhlasíte, můžeme začít. Na úvod bych vám ráda položila několik obecnějších otázek.

Jak dlouho pracujete s manželem jako pěstouni?

Pěstounka: Asi 7 ½ roku, od podzimu 2014.

Má pěstounství nějaký vztah k vaší práci/zaměstnání?

Pěstoun: U mě ne, jsem původně automechanik, ale už dlouho se živím jako truhlář.

Pěstounka: Já jsem vždycky chtěla pracovat s dětmi, bohužel za totality nebylo žádoucí, aby věřící člověk působil jako pedagog. Sami jsme s manželem vychovali 4 děti, byla jsem v domácnosti až do jejich dospělosti. Pak teprve jsme začali pracovat jako pěstouni na přechodnou dobu.

A co vás přivedlo na myšlenku pracovat jako přechodní pěstouni?

Pěstounka: Asi to nějak samo vyplynulo ze situace. Děti odešly, vnoučata jsme neměli a v té době proběhly médií, v televizi a v tisku, několikrát zprávy o „miminku na chvíli“. Začali jsme se zajímat více, postupně splnili formální požadavky a asi ¾ roku po podání žádosti jsme přijali do péče první miminko.

Pěstoun: Dlouhodobou „pěstounku“ jsme nechtěli vzhledem ke svému věku, abychom mohli případně skončit. Předat dítě a další už nepřijímat, kdybychom to už nezvládali.

Opravdu malé miminko?

Pěstounka: Ano, první pěstouňátko jsme přijímali přímo z porodnice 4. den po porodu.

To bylo zřejmě náročné (..) Kolik dětí jste měli od té doby v péči a v jakém věku? Samá miminka?

Pěstoun: Původně jsme si představovali, že k nám budou přicházet jen miminka, bylo to ale jinak.

Pěstounka: Za dobu těch 7 ½ roku jsme měli v péči 6 dětí, z toho 2 miminka z porodnice, která jsme předávali do adopce, jednoho velkého chlapce, který ale u nás pobyl jen velmi krátce a byl předán do ústavní péče, a 3 batolata předaná do dlouhodobé pěstounské péče.

Určitě bychom mohli dlouze povídat o věší práci celkově, ale já bych se ráda zaměřila na specifickou oblast, konkrétně na výchovné metody a nastavování limitů ve výchově v náhradní rodinné péči.

Vy sami jste biologickými rodiči. Je podle vás potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší, než v klasických rodinách?

Pěstounka: **Určitě**, i když nás v přípravných kurzech upozorňovali, že **je potřeba se připravit na „jinou“ výchovu**, než u vlastních dětí, moc jsme tomu nevěřili. Až postupně jsme zjišťovali, že **metody, na které jsme byli zvyklí, z velké části prostě nefungují.**

Proč to podle vás je? Je to proto, že děti jsou nějak jiné? Je jiné jejich vnímání výchovných situací?

Pěstoun: **Hodně záleží na tom, co má děťátko, které si bereme, za sebou než přijde k nám.**

Pěstounka: Každé **pěstounátko**, které k nám přichází **má už svoji historii.** Dokonce i miminka z porodnice jsou ovlivněná tím, co prožila v prenatálním období se svojí biologickou maminkou. Některé maminky berou drogy, alkohol, žijí s tím, že to dítě nechtějí, které čekají, opustí je partner, mají problémy s prací a bydlením, je toho moc. Děti nasávají do sebe jako houby všechno okolo sebe, takže **i batolata si toho k nám přinesou v sobě hrozně moc.** Takový **batůžek problémů**, se kterým se musíme poprat.

Jsou výchovné metody/styly výchovy v PP něčím jiné, specifické?

Pěstounka: Jak kdy, **je to závislé na každém dítěti.** Kolik toho stačilo do sebe nasát v tom negativním slova smyslu, **jaké má zkušenosti, jestli bylo týrané, zanedbávané (..) (povzdech) A od toho závisí i volba výchovných metod.**

Jaké metody výchovy preferujete vy sami (osvědčily se vám)?

Pěstoun: Asi ty, které nejvíc berou **ohled na dítě. Co dítě snese a co už ne** (..) někdy máme pocit, že **nefunguje vůbec nic.** Že je ten brouček prostě pořád v odporu, že vás nechce, že mu nedokážeme pomoci.

Pěstounka: Souhlasím, **nejvíc se nám asi osvědčila vnímavost, trpělivost, empatie, spousta času věnovaná dítěti, ohled na jeho specifické potřeby.** Třeba když se dítě schová ze strachu do kouta nebo pod postýlku, nemůžete ho odtud násilím vytáhnout nebo zvýšeným hlasem přikazovat, aby vylezlo. Ono vnímá jen svůj strach a na vás prostě nereaguje nebo naopak může být agresivní. **Chce to čas a obrnit se trpělivostí a doufat, že něco zabere. A pořád zkoušet, co pomůže.**

Jaké metody používáte na začátku při přijetí dítěte do péče?

Pěstounka: Je to fáze poznávání, takže asi **citlivé vnímání dítěte, snaha vcítit se do jeho prožívání, vystopovat, proč se asi chová právě tak. A velká tolerance k jeho chování. Ne přehlížení problémů, to není tolerance, to by mu nepomohlo. A taky opatrnost, co už nezvládá, jaké situace, jaké vůně, jaké doteky, zvuky,** a tak. Je toho sousta.

Pěstoun: Důležitý je, aby se nás ten brouček přestal bát (..) **Aby věděl, že mu nechceme ublížit.**

Jaké metody používáte později v průběhu pěstounské péče, která ve vašem případě by měla trvat maximálně 12 měsíců?

Pěstounka: Ze zákona by měla trvat 12 měsíců, v praxi to ale bývá často déle. Řešení situace dítěte bývá někdy složité a není v zájmu dítěte, aby bylo přemísťováno vícekrát během tohoto procesu, aby pořád začínalo jinde a muselo si zvykat na nové prostředí, na nové lidi, zažívalo stále znovu pocit ztráty. A ty metody (..) my máme jako přechodní pěstouni omezenou a spíš krátkou dobu, takže **my spíš startujeme nějakou výchovu, která často úplně chyběla nebo byla špatná. Pořád platí tolerance, pravdomluvnost, předvídatelnost, empatie, důslednost.** První pokusy o nějaké mantinely.

Pěstoun: A když něco nejde, tak **začínat znova a znova. Pokus, omyl.**

Kdy a jak začínáte s nastavováním limitů ve výchově? Jde to vůbec třeba u miminek nebo batolat?

Pěstounka: Budete se možná divit, ale jde. **U kojence může být limit třeba naučit ho, aby sneslo fyzický kontakt.** Ono ho potřebuje, ale nedokáže ho přijmout, nedá na sebe sáhnout, křičí a pláče, když mělo se svou maminkou špatnou zkušenost (smutný úsměv)

Pěstoun: **Nebo ho naučit nějaký režim v jídle, ve spaní,** a tak.

Jak nastavujete a formulujete limity ve výchově?

Pěstounka: Záleží na věku dítěte, na jeho možnostech chápání a na jeho zkušenostech. Většinou ale jakmile se naváže vztah a dítě začíná zažívat pocit bezpečí, i když jeho problémy se vracejí, jsou jako ledovec. My vidíme jen malou část, zbytek je schovaný v něm. Ale **snažíme se aspoň v běžných denních situacích ukazovat, že něco je dobré a něco už ne, toto se ještě smí a toto už ne, ukazovat následky nějakého chování.** A zase **opatrnost,** protože zakřičet na dítě, na které se křičelo pořád, je k ničemu, navíc to v něm vyvolá zas jen pocit strachu a ohrožení. A jste tam, kde jste byli.

Pěstoun: **Vysvětlovat, vysvětlovat, odpouštět (..) a pořád a pořád.**

Jak reagujete na neadekvátní reakce dětí, např. projevy odmítání, vzteku, vzdoru, apod. při nastavování limitů ve výchově?

Pěstounka: **Důležité je, aby si dítě neublížilo.** Když třeba tluče hlavičkou, dát mu polštář nebo podržet, když to snese. Nebo když zalezl pod stůl, respektovat to a dát mu tam třeba i jídlo. **Dát si odklad, neřešit všechno hned a neeskalovat tak afekt.** Nebo taky aby neublížilo někomu jinému. **Základ asi je být pořád s dítětem, mít ho pod kontrolou.**

Pěstoun: **Někdy je nejlepší některé věci nevidět, ignorovat je. Vědět o nich, ale nechat je na později, jenom dávat dítěti najevo, že jsem tu pro něj a s ním.**

Jaký je váš názor na používání trestů ve výchově obecně?

Pěstounka: Spíš než tresty bych řekla limity. **Záleží na tom, o jaký trest jde. Spíš nechat dítě pocítit, že jeho špatné, zvláštní chování má nějaké důsledky.**

Pěstoun: **Já jsem si v dětství užil všech možných trestů až dost, a nijak moc mi to teda nepomohlo (..)**

Používáte vy sami nějaké tresty? Pokud ano, které preferujete?

Pěstoun: U svých dětí jsme používali **vysvětlování, různé zákazy, někdy i tělesné tresty**. U pěstounů je to jinak. Máme už víc zkušeností, že se to dá **zvládat i jinak**.

Pěstounka: Trest někdy musí být, aby dítě cítilo, že je něco špatně, že takhle se prostě nemůže chovat. Spíš **vysvětlování** a třeba **zákaz** něčeho příjemného, dobrého (..) Ale trest musí být vždycky **úměrný, promyšlený**, nemůžeme hrozit něčím, co nejde splnit. Třeba říct „když nebudeš hodný, sbalíš si kufřík a půjdeš pryč“, to je **špatně**. Nebo **křičet** nebo dokonce **uhodit** dítě, které zažívalo domácí násilí nebo týrání. To moc **ublíží**. Nebo aspoň nás to **vrátí** o pořádný kus zpátky. Chceme, aby nám dítě věřilo a takovým trestem jsme ho zradili a jsme na začátku. Nás učili uplatňovat **dvě pravidla, neublížovat sobě ani druhým a neničit věci kolem sebe**. Když to dítě pochopí a zvládne s naší pomocí, je to dobrý základ pro další výchovu.

Jaký je váš názor na používání tělesných trestů? Používáte je někdy vy sami? Považujete je za potřebné?

Pěstounka: Čím jsem starší a mám víc zkušeností, tím víc souhlasím s tím, že **tělesné tresty nadělají často víc škody než užitku**. Chceme dítě rozvíjet, učit, doprovázet v jeho vývoji, a to se dá dělat i jinak. Plácnutí po zadečku většinou neublíží, ale **používání síly proti zranitelnému a slabému dítěti je špatně**.

Pěstoun: Někdy je to těžké, ale je třeba se ovládat. U pěstounů **tělesné tresty prostě nepoužíváme**.

Jaký je očima Vašich dětí největší trest a největší odměna?

Oba: (smích) U malých dětí je odměna určitě **nějaká dobrota, sladkost, čokoška**, a tak. A trest (..) Asi **zakázat televizi, sladkosti, odepřít pozornost**.

Jaký smysl má podle vás omluva a náprava vztahu rodič – dítě po náročné výchovné situaci?

Pěstounka: Veliký. **Když udělám chybu, musím se omluvit, dítě musí vidět, že i dospěláci dělají chyby a že to umí přiznat**. Na tom se dá budovat dětský pocit bezpečí a důvěry a pak teprve vychovávat.

Pěstoun: **Vždycky se snažím dítěti omluvit, když něco nezvládnou, pohladit ho, utěšit**. Skoro si myslím, že na to děti někdy čekají (smích). A uleví se všem.

Jaký smysl má podle vás důslednost ve výchově?

Pěstounka: **Zásadní.** K nám přicházejí často děti bez režimu, bez struktury. A když chceme nastartovat jejich uzdravování, patří stanovení pravidel k základu. **Když něco řeknu, trvám na tom** a dítě postupně už ví, co ode mě má čekat a chápe, že jsme pro něj **bezpeční, předvídatelní, může se na nás zpolehnout.**

Pěstoun: **A pak nemusíme trestat,** spouště situací se tak dá předejít nebo je aspoň zmírnit.

Co vám pomáhá při zvládnutí náročných výchovných situací?

Oba: Asi to, že **se můžeme opřít jeden o druhého jako partneři.** **A taky to, že vidíme smysl svojí práce.** Děti u nás většinou rozkvetou, protože mají najednou všechno, co potřebují a proto taky energii na rozvoj, a jedou raketově nahoru, jasně že v rámci svých možností a omezení.

Pěstoun: **A ještě to, když můžeme mít i následný kontakt s dětmi a jejich novými rodinami,** jsme takoví vzdálení teta a strýček, kteří mají dítě pořád rádi a neumřeli mu ve chvíli předání do jiné rodiny.

Využili jste někdy v průběhu PP odbornou pomoc (psycholog, psychoterapeut, neurolog, psychiatr, poradny, školní poradce, sociální pedagog)?

Pěstounka: **Pro sebe ne, ale pro děti potřebujeme tyto odborníky často.** Při předávání dětí do následné péče potřebujeme i pro soud vyjádření **neurologa a psychologa.** Pokud má dítě nějaké problémy v průběhu péče, přistupuje se na doporučení **pediatra** i k následné další odborné péči specialistů.

Na závěr bych vás ráda požádala o některé osobní údaje, pokud budete ochotni je poskytnout? Současně vás chci informovat, že pro účely výzkumu budou použity v anonymizované podobě, stejně jako celý rozhovor.

Můžete, nemáme s tím problém.

Děkuji za poskytnutí rozhovoru, znovu připomínám, že bude pro potřeby výzkumu uveden v anonymizované podobě, citlivé údaje budou uloženy pouze u mě a nebudou nikde zveřejněny.

Rodina č. 4 (bývalí pěstouni na přechodnou dobu)

Já bych se vás ráda zeptala, jestli můžeme uskutečnit tuhle formu rozhovoru, formu zvukového záznamu, jestli s tím budete souhlasit?

Pěstounka: Ano, nemáme, nemáme žádný problém.

Pěstoun: Ano, souhlasíme.

Takže můžeme začít?

Oba pěstouni: Můžeme začít.

Já bych se ráda zeptala, jak dlouho s manželem pracujete nebo jste pracovali jako pěstouni?

Pěstounka: S manželem jsme pracovali jako pěstouni na přechodnou dobu 5 let.

5 let (...) Oba dva?

Pěstounka: Oba dva.

A má nebo mělo pěstounství nějaký vztah k vaší práci? K vašemu zaměstnání?

Pěstounka: Jako vztah (..) Jak jsme se k tomu dostali?

Nebo jestli jste se pohybovali třeba v oblasti péče o děti, v pedagogice?

Pěstounka: Já právě jsem dělala u firmy Nutricie, kde jsem měla na starosti právě takový ty novorozenecký centra, neonatologii, jezdila jsem za doktorama (..) za dětskými lékaři (..) a potom (..) dělala jsem různá školení pro lékaře a pro sestry (..) a při jednom školení mě oslovila sestřička, která už to dělala a vlastně tu byla v Českých Budějovicích jako třetí pěstounka na přechodnou dobu, a oslovila mě, jestli bych to nechtěla dělat, že bych k tomu byla jako vhodná kandidátka.

Hmmm (...)

Pěstounka: Je pravda, že mě to zaskočilo, a že jako všichni (..) jak říkají (..) Ježíš, to bych nemohla dělat, já bych se těch dětí nemohla vzdát (..) tak (..) jsem to taky hned řekla, jako když mi tohleto řekla, tak jsem hned řekla to nemůžu dělat (..), a potom, když jsem jela domů, a i v noci jsem nemohla spát (úsměv), pořád jsem o tom přemýšlela, hledala jsem si na internetu, kde vlastně (..) začala to paní Alžběta Hlásková (..) tak jsem si tam hledala u ní různý povídání a co to vlastně znamená to pěstounství na přechodnou dobu

(..) a až když už jsem si byla **já** (důraz!) sama jistá, že to zvládnou a že by to bylo to, co bych chtěla dělat, tak jsem to řekla rodině.

A manžel reagoval jak?

Pěstounka směřuje dotaz k pěstounovi: A manžel reagoval jak?

(To budeš tohle všechno přepisovat (...)? Otázka pěstouna na výzkumníka. Úsměv)

Pěstoun odpovídá: Manžel reagoval (..) Tak to zkusíme, no (..) tak když to (..) když si na to troufáš (..) tak to zkusíme.

Pěstounka: Ano, je pravda, že řek, že když si na to troufáš, a nebude tě to psychicky zatěžovat, nebude tě to traumatizovat, že ty děti budou muset jít dál, tak že do toho jde se mnou, a i u dětí jsme měli souhlas, že nás budou podporovat.

Tak to je super. Když spolupracuje celá rodina.

Takže, že jste bio rodiči, to víme, že máte svoje vlastní děti (..)

Pěstounka: Máme tři vlastní, svoje, děti.

Tři vlastní děti (...) A když bych se zeptala. Je podle vás potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší, než u biologických dětí v klasických rodinách?

Pěstounka: Je to podle toho (..) když (..) myslím si, že **když je to novorozenec**, nemá tak zvaně popsaný list (..) tak (..) **má tu péči** bych řekla takovou tu standardní, **jako mají naše děti.**

Tak. Ale pokud už je to větší?

Pěstounka: Jako **u těch větších (..) a mají už něco za sebou (..) a (...)** tak **tam je potřeba** se zase vlastně (..) **taková zvýšená pozornost** (..) a (..) úplně (..)

Vstupuje pěstoun s úsměvem: Hmmm (..) A no, prostě **když ty děti jsou na nule, tak se jenom vychovávají do plusu (..)**

Ano (..)

Pěstoun pokračuje: **Ale když si přinesou nějaký mínus, tak se musí korigovat ten mínus, a pak se teprve jde do plusu.**

Určitě. Takže vnímání těch **výchovných zásahů je** opravdu jiný než v těch běžných rodinách (...)?

Pěstounka: No, určitě (..) Hmmm (..)

Že ty **standardní metody ne vždycky asi fungují.**

Ano, si myslím (...) (oba pěstouni souhlasí)

V tom se asi shodneme. V čem byste teda, my už jsme to částečně zodpověděli, v čem byste viděli **specifikum** tý **výchovy v pěstounské péči** (..) Možná se spíš zaměřit na ty větší děti, než na ty miminka (..) Tam je to (..) tam je to asi daný.

Pěstounka: Eee... **Laskavost... otevřená náruč... milující teta se strejdou...** no... a **pozorovat, jak to dítě reaguje** (.....) (delší pauza – přemýšlí) víc se mu (..) **víc se mu věnovat, naslouchat mu.**

Takže preferujete vlastně zásady **terapeutického rodičovství.**

Hmmm (..)

Odborněji řečeno. Dá se to tak říct.

Při přijetí dítěte do péče, v těch úplných začátcích, co byste vypíchlí jako nejdůležitější, co preferujete. Po přijetí toho děťátka.

Pěstounka: Zase u těch větších dětí, jo?

U těch větších, hlavně, ano. Ale můžeme to shrnout i obecně.

Pěstounka: Kdykoliv jsme přijímali, tak je to **vždycky nejdřív** (..) představení (..) ukázání pokojíčku (..) hraček (..) pro co (..) nebo aby (...) **aby (...) ten mrňous věděl, do čeho jde a kde bude bydlet** (..) a co bude jeho království.

Vstupuje pěstoun: No, že v podstatě se nezačíná s tím, že by někde (..) že by se přidávalo. **Prostě hned je všechno otevřený, nikde žádná tajná komnata.**

Hmm. Ano.

Pěstoun: **Vím kde co je, vím, co je moje** .

Vstupuje pěstounka: **Pomalů** (pěstoun – ano, pomalů) **si s ním povídat** (..) hrát si s ním (..) **a netlačít na něho** takhle to bude, takhle musíš, nic, prostě **nechat mu ten prostor.**

Takže kdybych to shrnula, tak praktická stránka, co se týká toho fungování v domácnosti, a vztah. Navázání vztahu s tím dítětem.

Pěstounka: Hmm (..) ano (..) (oba pěstouni souhlasí), **je tam to důležité to navázání vztahu.**

A jaký metody používáte později potom, když už tuhle adaptaci máte za sebou, už jste ten vztah trošičku navázali, tak když to dítě chcete někam posunout. Tak jaký výchovný metody byste preferovali?

Nebo co se vám osvědčilo? Co považujete za správný?

(Smích), vstupuje pěstoun: Hmm, já bych řek **důslednost.**

Pěstounka: Já jsem taky chtěla říct, jestli to hned říct na začátek (..) **ano, důslednost.**

Pěstoun: **Bejt v podstatě takovej ten konzistentní. Prostě pořád chceme to samý.**

Tak (...)

Pěstoun: **Není to jednou tak, jednou tak, teď můžeš, teď nemůžeš. Prostě pořád chceme to samý (..)** možná je tam jedna věc oproti vlastním dětem, že člověk má na paměti, že to dítě chce dál...

Hmmm (...)

Pěstoun: Takže třeba **tolik se nebazíruje nějakých takovejch vnitrorodinejch rituálech.**

Ano, to je specifikum těch přechodných pěstounů, tady toto. Ano, ano.

A co takový nastavování limitů ve výchově. Kdy začínáte nastavovat nějaký limity.

Tohle ano, tohle už ne?

Pěstounka: **Po seznámení (..) po seznámení tak jako přirozenou přirozenou cestou nastavujeme limity.**

Pěstoun: **Prakticky (...)** v podstatě se to dá **od prvního dne.** Tady je to, tady jsme, tady bydlíme, tady je to takhle, tady je koupelna, tady si budeme umejvat ručičky (..) a umejváme si ručičky. Ty si umejváme, tak to je (!!! - důraz). Jo, takže oni ty limity začínají už od tohohle.

Takže je formulujete vlastně přirozenou cestou, tak jak to ten život a výchova přináší.

Pěstounka: Hmmm (...) **jak to přichází.**

Jak to přichází postupně.

Pěstoun: **Tam není žádný zlom, že by se řeklo (..) á (..) tak a vode dneška to bude tak.**

Takže plynule přecházet od toho navázání vztahu k nějakým požadavkům pro to dítě, který pro něj budou přínosný.

Pěstounka: **A aby vědělo, kdy vlastně se chodí spinkat a že (..) že bude večere (Ano...) sprchování, pyžamko, pohádka (..)**

Takže režim, pravidelnost, důslednost, spousta lásky...

Pěstounka: **Režim, pravidelnost** (..) ano, ano, ano (..) **určitě.**

Jak reagujete, když dojde k nějaké neadekvátní reakci toho dítěte? Afekty, výbuchy vzteku, hodí sebou o zem, začne do vás bušit (...)

Pěstounka: To jsme měli u jednoho chlapečka. Byl tříletý a ze začátku jsme (...) **jsem ho tak jenom tak jako chvílku pozorovala, nevěděla jsem jak, protože reagoval různě, když jsem ho objala, tak to bylo horší, když jsem (...) já nevím... na něj houkla, tak to (...) tak to třeba zase jinak to přijmul a to, takže chvílku pozorovat a když jsem viděla, jak už (...) že to tak jako odchází, tak jsem ho chytla do náruče a laskala jsem ho (...) a povídala jsem si s ním a dávala jsem najevo, že ho mám ráda a že to bude všechno v pořádku, a (...)**

Takže jste v podstatě ten afekt nechali proběhnout (...)

Pěstounka: Tak na polovic (...)

Na polovic.

Pěstounka: **Tak na polovic ten afekt nechat proběhnout a potom, potom mu dát tu lásku, tu (...) to bezpečí, umět v náručí a vůbec jako (...) že ho mám ráda a že mám ráda takovýho chlapečka jakej je (...)** a že ten chlapeček, co se teď vzteká a má takovejhle afekt a křičí, tak že to není (...) není ten chlapeček, a že **počkáme, až přijde** (vstupuje pěstoun – **ten hodnej**) (...) ten hodnej.

Až to zvládne.

Až to zvládne.

Ale že ho budete mít stejně rádi (...)

Pěstounka: Ale že ho budeme mít stejně rádi, a že mu v tomhle **pomůžeme**. A myslím si, že **jsme udělali velkej pokrok**, protože se to potom všechno se to prodlužovalo, že už ty vzteky nebyly takový pravidelný, že se to všechno prodlužovalo a už to netrvalo dlouho, **a už i sám, když začal, tak potom najednou se rozplakal a teto, teto, prosím tě, pomoz mi, teto, a už (...)**

Už to směřovalo k lepšímu.

Pěstounka: **Už sám věděl, že to není, že to není v pořádku.**

Jaký je váš názor na používání trestů ve výchově?

Pěstounka: (Smích) Trestů ve výchově? Co jsme říkali s manželem u těchhle dětí je to samozřejmě **velmi opatrně**. Ale (...) někdy se tomu (...) někdy se k tomu musí přistoupit a není to spíš (...) není to jako fyzický, ale **spíš psychologický trestání**.

Hmmm (...), já jsem se právě chtěla zeptat, jaké tresty preferujete nebo používáte vy sami?

Pěstounka: Je to takový jenom (...) **třepnutí přes zadeček, zvýšení hlasu a upozornit** tak a teď už dost. Teď je konec konec srandy (...) a je to třeba (...) kdy bych (...) do ulice, kdyby mi vstoupil do ulice, jó, nebo takový a **neposlouchá a opakovaně mi tohle dělá**, tak už potom **třepnout přes zadek, zvýšit hlas...** a takhle ne (!!! S důrazem!!!) (...) takhle to (...) prostě kdy (...)

Vstupuje pěstoun: **To už je (...) když prostě není jiná šance**. Není čas si povídat, jak je **nebezpečný auto**.

Rozumím.

Pěstoun: Ale jinak (...)

Vstupuje pěstounka: **Kdy jde vlastně i jako o život**, že jo.

V těch rizikových situacích.

Pěstounka: **V rizikových situacích**, přesně.

Ano, ano.

Pěstoun: Ale ještě jednu věc. Před tím, než přichází teda takovej ten vopravdickej trest, tak je takový to (..) zase ta **důslednost**. Pojď si umejt ručičky. Nepudu. Pojď! Všichni si mejeme ručičky, vždycky se mejeme. A musí si ty ruce jít umejt. (!!!S důrazem!!!) I když třeba bečí, kvičí, ale ručičky si umejeme. Takže **ví, že to platí**.

Tak.

Vstupuje pěstounka: Ano, ale za to my ho netrestáme (..)

Vstupuje pěstoun: To není trestání, ale von to prostě nechce, ale stejně to musí udělat, takže to je (...) **důslednost** (pěstounka); pokračuje pěstoun: Takže to je takovej jako **první stupeň toho trestání**, jo, že mu člověk prostě neustoupí za každou cenu.

Takže razantní tělesný tresty ve formě výprasku nebo nějakých tvrdších metod...

Pěstoun: To néééé (s důrazem) (...)

S tím nesouhlasíte?

Pěstounka: To jsem (..) to jsem nedělala **nikdy** ani u svých dětí.

Tak, dobře.

Když se podíváte na tresty očima svých dětí. Co pro ně bylo největší trest a co největší odměna? Zase v případě těch větších, třeba. Nebo batolat, to platí i pro batolata, už.

(.....), přemýšlí oba pěstouni

Co může být pro dítě největší trest, co pro něj může být největší odměna?

Pěstoun: To záleží na individualitě každého toho dítěte (...) **to není paušální**. Teď třeba pro tu naši vnučku (...) velkej (...) **velká odměna a velkej cíl je čokoláda**.

Pěstounka: (Smích)

Pěstoun: Ale (...)

Mě třeba se osvědčila pochvala. Babička ho má ráda, on má rád zase babičku, tak pochvala nebo čokoláda nebo bonbon. No tak to je klasika. A co třeba u těch větších? Ví, že jste měli desetiletou holčičku v péči (...) co pro ni byla největší odměna a trest?

Pěstounka: **Největší odměna asi že se mohla přijít pomazlit, že jsme mohli jet na brusle,** že když jsme si řekli, když to bude ve škole všechno v pořádku, bude poslouchat, tak

pojede na výlet nebo půjdeme jako holky do cukrárny nebo si koupíme něco hezkého na sebe (...)

Pěstoun: No, to ona (...)

Takže je to taková ta kombinace toho materiálního, té materiální odměny, a té psychologický, něco příjemného, něco, co má to dítě rádo, co se mu líbí (...) (pěstouni přitakávají)

Pěstoun: Takhle, oni třeba to jít si něco koupit (...) tam byl to trošku problém (...) ona to neznala. Takže pro ni to ani nebyla odměna, pro ni to vlastně bylo poznání.

Ale možná něco úžasného.

Pěstoun: Ale jo, asi jo.

Něco, co jí oslovilo, co jí asi dělalo radost.

Pěstoun: Asi jo.

Takže v přeneseném smyslu takže vy jste třeba možná tu odměnu vnímali, ona ještě asi tolik ne, že to byla odměna, ale...

Pěstoun: Ale i (...)

Vstupuje pěstounka: Ale byla šťastná, že si to mohla koupit a že si vybrala to, co se jí líbilo.

Určitě, určitě.

Pěstoun: A i to, že byla (...) že jsme jí v podstatě dávali najevo, a to teda myslím, že platí pro všechny děti u nás, že to dítě je u nás vždycky bráný jako partner. Ano (souhlasí pěstounka). **Nejen jako subjekt**, ale jako partner. Takže i toho dvouletého dítěte se ptáme, co by chtělo a snažíme se mu vyjít vstříc (pěstounka) (...) vyjít vstříc (pěstoun).

A té Zuzance, když ona to těžce nesla, tak jsme jí potom zpívali různé písničky o Zuzaně.

Hmmm (...)

Pěstounka: Ona se styděla za svoje jméno. Že se jmenuje Zuzana.

Hmmm (...)

Pěstounka: Jó tak jsme jí zase chtěli dokázat (úsměv) a pouštěli (..) našli jsme všechny písničky o Zuzaně a zpívali jsme si to společně a pouštěli jsme si to, a aby zjistila, jaký má krásný jméno (..) a upravovali jsme vlasy, protože měla krásný dlouhý vlasy (..) i za ty vlasy se styděla. Jo, takže **jsme jí prostě tam zvyšovali takový sebevědomí, aby se měla ráda, aby (..) věděla, že je někdo, a ne jenom takovej nějaký pól.**

Hmmm.. Takže **důslednosti ve výchově**, ty už jsme se dotkli, a kdybysme to shrnuli, tak vlastně: **bezpodmínečný přijetí, důslednost, otevřená náruč, partnerství... tak tam z toho mně vychází, že vy tresty ve výchově opravdu příliš nepotřebujete. Stavíte na tom, co je pozitivní, (Jo (..), vstupuje pěstoun) a rozvíjíte vlastně kvality toho dítěte. A od toho se potom odvíjí, že stačí výchovně usměrňovat jinak (!!!důraz!!!), než s použitím trestů. Chápu to správně?**

Pěstoun: Nó (...)

Pěstounka: Nó, jak kdy (..)

Pěstoun: Ale rozhodně.

Pěstounka: Je to.. **Není to žádný fyzický trest, aby to dítě (..) aby ho to bolelo nebo tak, ale aby prostě (..) třepnutí.**

Pěstoun: Jo.

Jasně (..)

Pěstounka: **Přes zadek.**

Pěstoun: **Třepnutí, zamračení.**

Pěstounka: **Třebas zamračení nebo i pohavek nebo i zvýšení toho (..) hlasu.**

Pěstoun: **Nebo (..) a nebo i (..) třeba z nějakýho důvodu i odebrání ty hračky v ty momentální chvíli (..) jo (..) prostě teď s touhle hračkou ne (..) no prostě ne, jo. Takže i to je do jistý míry trest, jo.**

A když se taková nějaká náročná výchovná situace vyskytne, co vám nejvíc pomáhá?

Pěstounka: **Zachovat klid.**

Pěstoun: Hmm (..) **když to jde.**

Pěstounka: (smích).. Když to jde.

Jako že to někdy není jednoduchý.

Pěstounka: Ne, protože jsme se jsem se vypravovala.. šli jsme do školky (..) a klučík že pojede na odrážedle. Jsem říkala tak fajn, tak pojedeme na odrážedle. Vyjeli jsme tady za barák, **najednou.. pláč, vztek (...)** odrážedlo leželo na zemi, odrážedlo odhodil a teď co (..) **no tak jako zachovat klid, nechat ho chvíli vybouřit, a potom s ním.. potom s ním vyjednávat.** Pojedeš na odrážedle, nepojeď (...)

Ano..

Pěstounka: Do školky jdeme, čeká na tebe paní učitelka (..) **nic se neděje, všechno v pořádku (..) jdeme. Jdeme dál.**

Ještě bych se ráda zeptala. Využili jste někdy při práci pěstounů odbornou pomoc? Psychologa, psychiatra...

Pěstounka: Ne.

Pro dítě?

Pěstounka: **Ne.**

A pro sebe?

Pěstoun: **Jo.**

Pěstounka: **Manžel. Při první holčičce.**

Hmm.. Hmm.. bylo to náročný.

Pěstoun: Jo.

Pěstounka: **Nezvládal.. nezvládal předání mamince, protože o mamince jsme slyšeli jenom to nejhorší..**

Aha.

Pěstounka: A že utekla z léčebny.. že měla už tolik dětí, o který se nikdy nestarala, a že (.....) já nevím co ještě..

Pěstoun: Já nevím (..) no prostě všechno špatně, jo.

Pěstounka: Měli i strach, že jí ublíží tej holčičce a takovydle (..) a tak **to manžel neunes,** no.

Hmm.. Ale nesouviselo to teda bezprostředně s výchovou toho pěstounského dítěte, s vaší výchovou toho dítěte..

Pěstounka: Ne.

Spíš s těmi okolnostmi okolo.

Pěstoun: **Nám ta sociálka řekla zbytečně moc věcí, který jsme až tak moc vědět nepotřebovali.**

Jasně.

Pěstounka: A je pravda, že potom, **když jsme se seznámili s maminkou..** a viděli jsme jí, mluvili jsme s ní, tak se **veškerý obavy tak jako.. vymizely..** (Hmm, ano) a bylo to úplně něco jiného. Takže jsme v klidu (..) **v klidu jsme předávali a bylo to v pohodě.** Hmm.

Tak já v podstatě děkuju za rozhovor, moc.. Chci vás ujistit, že všechny údaje budou u mě v bezpečí (..) že rozhovor bude sice doslovně zaznamenán, ale v anonymizované podobě, takže bude zachován (..) bude zachována bezpečnost vašich údajů jak v případě vás, tak i v případě dětí, o kterých jsme mluvili.

Pěstoun: My jsme to stejně neřekli.

Pěstounka: (Smích) My jsme stejně mlžili. (Smích.)

Takže děkuju, děkuju.

Pěstouni: Rádo se stalo.

Na závěr bych vás ráda požádala o některé osobní údaje, pokud budete ochotni je poskytnout? Současně vás chci informovat, že pro účely výzkumu budou použity v anonymizované podobě, stejně jako celý rozhovor.

Můžete, nemáme s tím problém.

Děkuji za poskytnutí rozhovoru, znovu připomínám, že bude pro potřeby výzkumu uveden v anonymizované podobě, citlivé údaje budou uloženy pouze u mě a nebudou nikde zveřejněny.

Rodina č. 5 (pěstouni na přechodnou dobu)

Pěstounka hovoří za oba manžele, rozhovor byl realizován pouze s ní. S úsměvem vysvětluje, že u nich v rodině je mluvčím ona.

A....., chci se tě na úvod zeptat, jestli souhlasíte s rozhovorem.

Pěstounka: Ano.

A jestli ho můžeme teda nahrát na diktafon?

Pěstounka: Ano.

Můžeme, dobře.

Tak. Chci se nejdřív zeptat. Jak dlouho s manželem pracujete jako pěstouni?

Pěstounka: Pracujeme jako pěstouni od března 2015.

Takže 8 let? Počítám dobře?

Pěstounka: Ano.

Počítám dobře?

Pěstounka: Ano, teď v březnu to bude 8 let. Šestnáctýho teď vlastně budeme mít výročí (...) No, to už jsme ho měli (...) Už jsme ho měli. (Smích) jsme to propásli.

Má pěstounství nějaký vztah k vaší práci, k vašemu zaměstnání, k tomu, to, co jste dělali před tím nebo děláte?

Pěstounka: Ne, ne.

Tak a co vás teda přivedlo na myšlenku pracovat jako pěstouni?

Pěstounka: Hmm... Já jsem to viděla v televizi, byla jsem nemocná, a viděla jsem pořad... Alžběta Hlášková byla náá (...) v televizi náá (...) v (...) pro ženy, jak je to v poledne (...)

Sama doma?

Pěstounka: Sama doma (...) a měla tam s sebou miminko (...) v hamace ho tam chovala (...) nebo v nějakým tom závěsným, a vyprávěla tam o tom, a to bylo v začátkách, vlastně taky (...) nebo v začátkách, no (...) takže jsem (...) já jsem vždycky měla ráda děti, chtěla jsem studovat na (...) na školu na učitelku do školky, ale jelikož jsem jako malá chodila na náboženství 5 let, takže mi to napsali do posudku, tak mě tam nevzali, takže jako prostě děti mám ráda, takže jsem prostě řekla, že by se mi to líbilo, že bych to chtěla

zkusit, došla jsem na krajskej úřad (...) vlastně jsem se na to zeptala, protože jsem se cítila jakoby na to stará, možná, jestli nás vůbec jako na to budou chtít (...) a naopak vlastně mi bylo řečeno, že tím, že máme odrostlý děti (...) á (...) spoustu zkušeností (...) á (...) takže si neplníme jakoby svoje rodičovský ňáký choutky tím, že bysme chtěli mít cizí děti u sebe, tak (...) takže prostě řekli že jo, že jsme úplně ideální, vypsali jsme papíry, podali žádost, a (...) vlastně do roka, ani ne do roka jsme byli zařazený do evidence pěstounů.

Hmm. Předpokládám, že vlastní děti máte?

Pěstounka: Ano, dvě.

Syny? Dcery?

Pěstounka: Dcera je (...) hmm (...) nyní (...) 33 let, a (...) synovi je 30.

Takže asi i vnoučátko už?

Pěstounka: Vnoučátko od syna.

Dobře.

A kromě vlastních dětí teda máte ještě s dětma zkušenosti z předcházející doby?

Pěstounka: Hmmm (...) nó (...)

Třeba s cizíma, jestli jestli jste pracovali třeba, já nevím, na táboře s dětma?

Pěstounka: Ne, ne, ne, ne, ne.

Něco takovýho?

Pěstounka: Ne, ne.

Dobře...

Když by si srovnala potřebu výchovného působení u vlastních dětí a u pěstouňat. Máš pocit, že u pěstouňat je větší?

Pěstounka: Určitě. **To jako naše děti, ty byly (...) takový ňáký (...) jako hodný** (smích) (...) á nevim, prostě (..) **ty pěstounský** (...) u všech teda **vyžadovaly vždycky víc péče, víc starostí**, víc (...) co bych řekla, i jako že jsem musela hodně se jako zkusit vzdělávat (..) nebo (..)

Ano.

Pěstounka: nebo.. řešit to prostě nějakým způsobem, **abych věděla, jak na ty děti** prostě mám.

Takže to vnímání pěstounských zásahů u těch pěstounských dětí je jiný.

Pěstounka: Určitě.

Potřebujou jinej..

Pěstounka: No, **jinej přístup**, no.

A v čem by si řekla, že jsou ty metody specifický u těch pěstounátek?

Pěstounka: Tak hlavně tím, že (..) **se snažím** (..) eee (..) **je třeba netrestat**. Protože (..) vlastně **naše děti, když zlobili, tak dostali** (..) á (..) nebo jako taky není to jako, že bysme je řezali od rána do večera, to ne, ale prostě.. věděli, že to nesmí (..) že **jsme na ně houkli**, **a že prostě (...)** poslouchali víc (..) **tyhle děti jsou takový, jak jsou svérázný, jsou prostě každý za sebe** (..) no, tak asi tím, že prostě **se musím hodně hlídat, abych jako to dělala dobře, abych na ně působila dobře i jako psychicky a abych jim nějaký trauma zase neobnovila.**

Ano.

Pěstounka: **Že víc musím myslet na to, jak se prostě k těm dětem mam chovat**, než tu svoji (..) jsem to prostě brala tak nějak jako lehce, no.

Hmm. Takže jaký metody by jsi preferovala. Když tresty nee.

Pěstounka: No, **já se snažím (.) eee (..) domlouvat, no**. Nebo (...) třeba na V..... mi působí teďkon dobře, že, **když vidím, že by se jako začel vztekat**, nebo něco (...) a že by jako vypěnil, **nebo že by jako zasloužil trest, tak se snažím ho jako lstí** (..) nebo (úsměv) jako (..) tak nějak jako.. **převést někam jinam. Úplně prostě odvést pozornost od problému** (..) á (..)

Diplomaticky přeměrovat..

Pěstounka: **Tak nějak to jako prostě.. zakamuflovat**, a (...) hele, tamhle letí ptáček, hele **letí, jede traktor, nebo pojď, deme támle sbírat kytičky**, nebo prostě něco dycky, aby (..)

Takže k afektu mnohdy ani nedojde?

Pěstounka: (..) ani nedojde, no (..)

Tak to je hezký.

Pěstounka: Ale to mam zrovna ted'kon teda zkušenost, já jsem kvůli V..... byla u psycholožky, u paní Čadové v Budějovicích (...) já jsem jí jako jsem jí říkala ten problém náš a todle, a vona jako že když má dojít k afektu, ať teda ho (..) jako obejmú (..) á (..) takový to objetí a vysvětlila jako že takhle ne, nebo to (..) a já jsem tam pak šla po 14 dnech znova (..) a jak jsem dělala takový ty věci, jako že **jsem se snažila tomu afektu předejít**, a aby jako na to nedošlo, tak jsem se jako pochlubila, že teda jako 14 dní už se V.... nevztekal, protože von dělal takový to dupání.

(smích)

Pěstounka: (..) bouchání, a jako, jo, házení věcma, a já, a vona, a jak jste to teda dělali, já říkám, že **když jsem viděla, že jako by se kvůli něčemu začal vztekat, tak jsem hned ho jako něco jinýho (..)** A vona (..) to je ale špatně. Vy jste měla udělat tak, že jako prostě k tomu afektu mělo dojít, a vy jste ho měla jako **ubezpečit v tom, že je to teda dobře**, že to takhle, ale prostě že se to neřeší tímhle tím dupáním.

Že ho miluješ, i když dupe..

Pěstounka: **Ano**, ano.

Ale že je to špatně.

Pěstounka: Ano, ano. Tak, tak.

(Pěstounka posílá chlapečka pryč, za strejdou: Jdi za strejdou, řekni, že budou řízky... tak... honem..)

Jaký metody preferujete v tom úplným začátku, když přijmete dítě do péče?

Pěstounka: Tak takový jako že (...) **všichni se mu věnujeme hodně**, no (..) nevím, já nevím ted'kon co úplně (..) k tomu jako říct, no.

Takže hodně času?

Pěstounka: **Hodně času, věnovat**, no.. a jako deme hned a **ukazujeme mu hračky, a tady budeš spinkat**, a takový jako úplně (..)

Seznámení..

Pěstounka: (..) **Seznámení**

Navázání vztahu?

Pěstounka: No, no, no (..) a my jsme teda měli štěstí, že vždycky jsme měli nějaký děti, že (..) prostě ani neplakaly, nesháněly nic, že prostě přišly, obdivovaly hračky, obdivovaly všechno co tu prostě (..) protože to všechno bylo pro ně nový (..) á (..) bylo to prostě úplně jako bez problémů, že vlastně jsme šli spinkat, a **děti se jako chytly za ruku nebo obě chtěly obejmout, a to jim stačilo**, a víceméně jako (...) my jsme tak jako hladce přešli, vlastně, že jsme si přivezli děti, že třeba ani neplakaly v autě, když jsme si je vezli (..)

Jo, jo..

Pěstounka: Jo, že jako (..) třeba můj bratr mi řek, že dyby se jeho děti někdo takhle vzal a vodvez je, v autě, cizí člověk, cizí ženská, jako jsem já ta děti, tak že by prostě mi tam prostě rozkopaly auto, jo, a tydlety děti, co my jsme dycky přijali a vezli si odněkad', ať to bylo z nemocnice nebo ze sociálky, tak prostě ty děti úplně jako seděly, koukaly, a byly hodný, no (..) Neměli jsme nikdy problém takle jako (..) jsme nemuseli řešit.

Ano, ano. Ty metody, který používáte později, tak to už jsme říkali vlastně před tím, že jo?

Pěstounka: Hmm, hmm..

Trpělivost, láskyplnej přístup, vysvětlování...

Pěstounka: **Ano.**

No, a teď asi narazíme na docela citlivou otázku nastavování limitů ve výchově.

Pěstounka: Hmm, hmm..

Kdy s ním začínáte?

Pěstounka: No, **snažíme se hned vod začátku, ale vono to někdy taky hned nejde, protože vlastně jak to dítě přijde po novu k nám, tak my se snažíme mu jako ve všem vyhovět (...)** á (...) **aby (..) prostě (..) se tu cítilo spokojeně.** (Počkej, já na ně zavolám. Petře, pojdte si ho tam vzít, my nahráváme..) (..) a tak **se snažíme mu jako všechno dovolit, víceméně, nebo jako ve všem mu vyjít vstříc, aby (..) aby se cítilo u nás dobře, no a potom někdy už jako je to zase že to dítě vidí, že všechno může, a pak to chce,** no jako (...)

Jasně, hmm..

Pěstounka: No (..)

A jak ten limit formulujete, když je třeba nějak nastavit? Jak na to?

Pěstounka: No, někdy přísností, se snažím jako nebo jako (..) snažím se říct ne, tudle prostě nebudeme dělat, to takle se nemůže, to by se rozbilo, nebo já nevím, jo.

Ano, ano.

Pěstounka: Záleží, vo co jde. Když jde o třeba chování nebo to, tak to bych řekla, že je V... nebo i ty děti, že byly jako docela (..) že se nechaly formovat, a že i jako poslechly, když jsem řekla prostě takhle to nebude, tak nebude, no (..) á (..) potom (...) já už nevím, no, jak to nastavujem jinak.

Hmm.

Pěstounka: Já se snažím většinou jako to nějak domluvit s nima (..) nebo (..)

Vyjednávání..

Pěstounka: Vyjednávat, no (..) nebo říct jako prostě, hele budeme to dělat takhle, to je lepší, podívej (..) a vysvětlit, a (..)

A co když přijde nějaká ta neadekvátní reakce. My už jsme se toho trošičku dotkly: vztek, vzdor, odmítání, nechci, nebudu, neudělám?

Pěstounka: No, tak to potom (..) jsem na začátku dělala, že jsem řekla no tak nebudeš, tak nebudeš, když nebudeš uklízet hračky, tak nemůžeš potom jít na oběd a nemůžeš si jít spát, nebo.. dokud to nebude uklizený (..) to jsem taky zjistila, že je to špatně (smích), že se to takhle nemá (..) no, takže se snažím třeba ho jako (..) zabavit (..) ee (...) já nevím, když třeba jde o uklízení hraček, tak řeknu. Hele tak když nechceš hračky, tak to nevádí, tak pojď, půjdeme je aspoň spočítat, kolik máme, jo? A vezmu třeba (..) kyblík nebo něco, a pojď mi tam házet ty hračky a spočítáme je. A vono ho to vztekání jako že nechce ty hračky uklízet přejde, a začne mi tam jako (..) a počítáme.

A podaří se to. Zapojí se..

Pěstounka: No, no, no.

Tak to je hezký.

Pěstounka: No, tak (..) nevím (...) eště co jinýho. Von největší problém většinou je u toho uklízení hraček, no. **Taky se stalo, že třeba se vzteká někde v obchodě** (..) nebo to (..) tak (..) tak (..) **se snažím se jako s ním nějak neprát, nechám ho, prostě von se tam válí po zemi..** tak mu řeknu tak já už jedu s košíčkem, tady, já **jedu domů** a za strejdou a ty si tady lež na zemi, no, nevím, jestli je to dobře, nebo špatně (smích). A von se pak zvedne **a přiběhne za mnou,** jo protože jako zase je fixovanej, teto, teto, nechce zůstat v obchodě s cizíma lidma, ale chce prostě za mnou, no.

Tak. Jaký je váš názor na používání trestů ve výchově?

Pěstounka: **Snažíme se (..) je nedělat,** ale za mě platilo škoda rány, která padne vedle, že jo. To bylo jako takový (..) co (..) co (..) aplikovali na nás, asi, no (smích). Ale **ne jako že bych řezala úplně** jako, protože vim, co má za sebou, a **tím spíš ještě, že tenhle ten poslední má týrání,** jo (..) tak (..) hmm (..) jako (..) **většinou jdu jako vedle a bouchnu do stolu nebo něco, abych prostě nemusela bouchnout to dítě,** jo (..) protože vim, že by z toho moh mít nějaký trauma nebo něco zase do budoucna.

Rozumím.

Takže se shodneme na tom, že tělesný tresty ne.

Pěstounka: **Ne** (..) ale (..) když teda (..)

Když...

Pěstounka: když tedy (..) když náročný je to (..)

To věřím. Věřím. Věřím. A když je nějaký trest třeba, máte nějakou alternativu krom těch tělesných trestů? Jak to dítě třeba potrestat?

Pěstounka: No, že mu třeba **nezapnu pohádky,** třeba, to na něj platí, nebo řeknu, když, **že nedostane ňaminko,** to na něj taky platí.

(Úsměv) Takže když se zeptám, co je největší trest a největší odměna?

Pěstounka: **Televize a ňaminko.**

Tak. Televize a?

Pěstounka: a **nebo (..) hrát si, jo (..)** když řeknu (..) tak já si s tebou nemůžu hrát, protože když jsi na mě takhle jako jo, von třeba když mě chce kopnout nebo bouchnout nebo mě i kousnul, tak řeknu tak já si s tebou prostě nemůžu hrát(...)

A slyší.. slyší na to.. navnímá to..

Pěstounka: Slyší (..) no, no. Zas to von ví, jako (..) člověk by si řek, že jako ne, ale v tom afektu, jak von je naštvanej, ale ví to dobře.

Pozastaví ho to a uvědomí si.

Pěstounka: Hmm, hmm (..) Protože ví, že samotnýho ho to tam nebaví si hrát, takže jako

Tak to je fajn.

Jaký je význam omluvy ve výchově? Z vaší strany myslím, když uděláte nějakou výchovnou chybu, dokážete se dítěti omluvit?

Pěstounka: **Ano, to jako vždycky,** třeba se mi stalo, že se mi připlét pod nohy, a že jsem na něj omylem teda jako bouchla nebo šlápla nebo ho přivřela (..) já jsem třeba chtěla zavřít šuplík a on tam měl ruku, tak promiň, já nechtěla, tak pofoukám mu to teda, pohladím to bebínko, aby neplakal, no (..) a von se to teda teď naučil taky, že třeba kolikrát se stane, že se bouchne jako, že se bouchnu já, a on mi říká promiň, já nechtěla.

Tak to je hezký. Na to jsem se chtěla zeptat, jestli se nápodobou to dítě učí od vás.

Pěstounka: **Jo, jo..**

Úplně je to viditelný, ty (..)

Pěstounka: **Akorát že von to jako nerozeznává, že vlastně já bych to měla říct jemu,** když jako já jemu ublížím, a von to říká mně, když se já bouchnu sama. Jo, já jsem třeba venku zakopla, a spadla jsem na koleno a von (..) **promiň, já nechtěla, mi říkal.**

Tak to přijde v další fázi. On si to ujasní v hlavičce.

Co důslednost ve výchově?

Pěstounka: No, **já se snažím být důsledná,** a tím jak Petr teďkon je venku, tak je to jako víceméně všechno na mně, no.

Hmm..

Pěstounka: Takže (..) **snažim se, někdy se to daří, někdy se to nedaří, no.**

Jako všechno, pořád se člověk učí (smích). Je to pravda.

Pěstounka: Hmm..

Je to pravda (úsměv).

Pěstounka: **Záleží, co je za problém jako (..) kde jako když důslednost chtěla bych jako vyžadovat po něm. Protože jak jde vo uklízení hraček, tak to už zvládáme, ale když potom je nějaká jiná situace, tak (..) tak tam je problém, no, protože on zase jako se zapře, že ne.**

Hmm..

Pěstounka: No (...)

Takže je třeba pomalu a přidávat. Limitovat dál a dál, vědět, kdy tu uzdu popustit a kdy přitáhnout.

Pěstounka: Ano.

Takže to vnímáme asi všichni stejně.

A co vám osobně s manželem pomáhá nejmíc při zvládní takových těch fakt náročných situací, kterým se určitě nevyhnete?

Pěstounka: **No, že si dáme večer něco sladkého dobrého (smích – obě). A probereme to teda spolu, že si řeknem, to bylo zase jako tedy to bylo (..) den.**

(Smích)

Pěstounka: To byl den (..) no (..) no (..)

A zase všechno dobrý?

Pěstounka: Hmm..

Tak to je hezký.

A vlastně poslední otázka. Využili jste někdy v průběhu toho času, kdy pracujete jako pěstouni, odbornou pomoc, buď pro děti nebo pro sebe? Mám na mysli psycholog, psychiatr, psychoterapeut...

Pěstounka: Já jsem využila při V....., když jsme měli, tak jsme byli u Aničky Němcové, na poradu (..) á (..) tam jsem měla asi dvě sezení taky jenom (..) a tam se řešilo spíš víceméně jak V..... a máma, a takový ty vztahy (..)

Ano.

Pěstounka: Á (..) že jsme tu měli maminku vlastně deset kilometrů vod nás, takže tu jakoby chtěla bejt pořád.. a V..... to potom jako těžce snášela, že jako ani k ní nechtěla, tak to jsme řešili. A teď při V..... jsem zase řešila, jak zvládat ten stres a ty jeho vztekací chvíle.

Hmm.. A pomohlo?

Pěstounka: Pomohlo (..) to jako no (..)

A když bysme se dotkli dostupnosti tý odborný pomoci, co se týká času, z časovýho hlediska? Dostali jste včas tu pomoc nebo to trvalo dlouho, objednáci lhůty dlouhý, a podobně?

Pěstounka: Ne, ne, ne. Právě že jako naše doprovodka to urgovala, že to jako chvátá, takže nám vyšli vstříc, a.. A zrovna při V.....teda bylo štěstí, že paní tej Čadovej padnul někdo (..) že nás mohla přijmout dřív, ale jinak by bylo vlastně až po Novým roce, takže to už by mi asi bylo prdlajs platný.

Hmm..

Tak jo, já děkuju za rozhovor...

Pěstounka: Ano..

Zůstanou všechny údaje v anonymní podobě, takže se neobjeví nikde ani jména vaše, ani jména dětí, všechny citlivý údaje.. nevadí.. já jména buď vynechám nebo změním, je to jednom pro mojí potřebu, a v rámci ochrany těch dětiček to uděláme tak, aby to bylo všechno v pořádku. Takže děkuju.

Pěstounka: Jo, za málo (úsměv)

Rodina č. 6 (pěstouni na přechodnou dobu)

Tak, B....., já bych se tě ráda zeptala, jak dlouho pracujete s manželem jako pěstouni?

Pěstounka: Devátej rok..

Devátý rok.. Kolik jste měli dětí za tu dobu?

Pěstounka: Osm.

Osm?

Pěstounka: Osm. Tohle je osmý.

Osmý máte.... A k vaší práci, k vašemu zaměstnání předchozímu mělo pěstounství nějaký vztah?

Pěstounka: Ne, to ne, vůbec.

Měli jste úplně jinej obor.

Pěstounka: No..

A co vás teda přivedlo na myšlenku stát se pěstouny?

Pěstounka: No, to prostě.. manžela nic, protože ten s tím ze začátku moc nesouhlasil, a mě vlastně to, že já jsem chtěla vždycky dělat s dětma, jenže vlastně nemám hudební sluch, takže vlastně jsem se nemohla dostat někde do mateřinky nebo tak, tak jsem šla vlastně na ekonomickou školu.. á.. vlastně v té době, kdy jsem jako... tak jsem.. byla jsem vlastně jako v tu dobu nezaměstnaná, tady vlastně úřad práce dělal kurz počítačovej, kterej jsem jako prošla, a tam právě bylo, že se můžeme jako přihlásit ještě na nějaký další kurz a já jsem chtěla dělat něco s dětma. No a oni mi tenkrát řekli, že vlastně v tom roce 2013, kdy ten kurz byl na podzim, jako někdy v září nebo v říjnu. A já jsem pořád, já jsem tady vlastně v tu dobu dělala veřejně prospěšný práce na obci, no a voni mi potom zavolali někdy v říjnu, že je nedostatek lidí, takže jestli se ten kurz bude konat, tak že bude někdy vlastně až na jaře 2014, jo. No a mezi tím mi potom na vánoce volala moje sestra, která má manžela vlastně z Ostravska, nebo vlastně tam z Rožnova pod Radhoštěm, že bych mohla dělat pěstounku, že to dělá její vlastně kamarádka tam z toho někde Rožnova, a já si pamatuju, jak jsem jí říkala: No ty si se snad zbláznila, já si v jednačtyřiceti nebudu brát nějaký dítě, jo, to budu mít do sedmdesáti vystaráno, ne? A vona mi prostě řekla, že to není klasickej pěstoun, že je to nový, jako přechodný pěstouni, až se na to zeptám vlastně na tom ospodu. No, takže já jsem vlastně po tom po tom novým roce 2014 šla na ten ospod, tam mi dali asi dvacet papírů. Mezitím jsme přesvědčila manžela, no a tím se to vlastně rozjelo, a když jsem vlastně vodevzdávala ty papíry, který měl na

ospod, tak ten den mi volali, že se začíná dělat ten kurz. Vlastně pečovatel vod nula vod tří let nebo vod nula do tří let nebo tak nějak, já už si teď nepamatuju (..)

Hmm.

Pěstounka: Mám na to, mám na to sice certifikát, ale nepamatuju si to, už je to dost let (..) á vlastně já jsem tenkrát na tom ospodu se ptala, jestli teda do toho kurzu mám nastoupit, a voni mi řekli, že jo, že to bude trvat ještě hodně dlouho než prostě se těma pěstounama stanem. No, a já jsem vlastně udělala, už jsem měla certifikát vlastně na začátku toho května (..) á (..) vlastně teprve nás zvali na psychotesty, a pak byly vlastně (..) byl ten kurz vlastně ten samotnej potom byl až vlastně na podzim toho 2014 a vosmýho ledna 2015 nás teprve zařazovali. Takže to vlastně na den, co jsem podávala tu žádost, vlastně trvalo celej rok, než (..)

Ale jste pěstounama (smích).

A kromě teda péče o pěstounátka máte zkušenosti se svejma biologickejma dětma.

Pěstounka: Jo. Dospělejma synama.

Tak. Dva syny máte (..)

Pěstounka: Jo, dva syny. Jednomu je teď 34 a druhýmu 30 let.

Jo, dobře.

A tak vzhledem k tomu, že jste biorodiči a pěstounskými rodiči, tak (...) bych se chtěla zeptat, jestli podle tebe je potřeba výchovnýho působení u pěstounských dětí větší, než u vlastních, biologických?

Pěstounka: No, já bych spíš řekla, že tam je jako třeba (smích) víc lásky, než jako (..) jako působení. No tam musíš je (..) je tam mnohem víc, protože ty děti jsou úplně jiný, ty jsou vlastně (..) voni jsou vlastně zraněný, že jo.

Tak (..)

Pěstounka: Jsou velice zraněný.

Tím vlastně odpovídáme i na tu další otázku, jestli vnímání výchovných zásahů u dětí je jiné než v běžných biologických rodinách.

Pěstounka: No rozhodně. To ty děti jsou úplně jiný, jako jo.

A v čem by si řekla, že jsou jiný ty výchovný metody v pěstounské péči?

Pěstounka: Tam musí bejt strašně trpělivej. Tam jako prostě záleží na tej trpělivosti a vopravdu musíš jako velice věnovat proti biologickým dětem jako svej m vlastním, tam se jim musíš moc věnovat, jako jo, to. Tam každá změna je pro ně zraňující. A navíc u těch vlastně (..) u těch mimin, který máš z porodnice, ještě dalo by se v úvozovkách říct, že to je nepopsanej list, jo. Ale potom, když dostaneš ty batolata, tak vlastně vůbec nevíš, čím ty děti prošly, jo? Tam prostě se na to dítě blbě podíváš a vono začne brečet, a ty nevíš proč, že jo. (...)

Takže když bys to trochu zkusila shrnout, jaký metody výchovný by jsi teda preferovala?

Ty, sama.

Pěstounka: No, tak já (..) tak já pro tyhle mrňata říkám **trpělivost, neustálý kontakt, neustálý hlazení, vobjímání**, prostě (..) vlastně (..) vlastně tu lásku, aby jim člověk prostě dal.

Určitě. (...)

Takže na začátku tý pěstounský péče, když přijímáš to dítě, tak vidíš jako nejdůležitější co?

Pěstounka: No, to **nejdůležitější vidím ten kontakt fyzickej.**

A potom později?

Pěstounka: No, potom **později vlastně neustálý ten kontakt** vlastně jako, abych to řekla **na něj mluvit** a a vlastně já teda hodně ty děti jako (..) **hladím**, jo, tak jako. **Prostě dotyky** a takovýdle kontakt.

Ten fyzickej i emocionální kontakt je zásadní.

Pěstounka: **No**, (..)

A když bysme se dotkli otázky nastavování limitů, nějakých hranic, třeba pro ty batolata nebo pro ty větší děti. Kdy myslíš, že s nima začít?

Pěstounka: No, **já myslím, že prostě to dítě musíš vést vod mimina**, že jo, to už jako tam (..) tam jako prostě (..) **tam už ty limity musíš dávat** já nevím, (...) **už když ti sahá po lžičce, anebo** já nevím, jako, **prostě bych ho chtěla chytit za tu ručičku, jo, říct, že se to nesmí**

nebo když už mi tady potom ty děti lezou, támhle mi tloučou do skla, že jo, tak je taky musím voad' vodvíst, jo prostě

Hmm.

A jak ty limity nastavuješ? Když třeba leze do toho skla?

Pěstounka: No, dojdu pro něj a vodnesu ho a řeknu, že to nesmí, no.

Dobře. A co když se setkáš s nějakou neadekvátní reakcí toho dítěte. Pleskne sebou na zem, začne se vztekat, vyvádět (..)

Pěstounka: Necháám je. Takhle jsem nechávala i svoje, svého syna, ten to dělal úplně běžně.

Necháš ten afekt proběhnout.

Pěstounka: Nechám ten afekt proběhnout, vovejdu, buď to dítě vidí, že vodcházím, tak prostě mě nemá v dohledu (..) nebo dívám se na něj, aby nemělo třeba epileptické záchvat, že jo, ale, jako nechám to proběhnout.

Dobře. A jakej máš, jakej je tvůj názor na používání trestů ve výchově?

Pěstounka: Jako myslíš fyzickéjch?

Třeba i obecně. Zatím obecně. A nebo i těch fyzickéjch. Vono já tady mám dvě otázky na to, takže to můžeš klidně spojit.

Pěstounka: No, protože z vlastní zkušenosti jsem byla dost trestaná, otec nás vlastně jakoby (..) jako mlátil, tak já tomu říkám, že tyhle tresty jsou šrámy na duši toho dítěte a nese si to celou dobu.

Vstupuje manžel tazatelky: Tak to známe, mě řezali jak žito (smích)

Souhlasím, jo.

Takže tělesný tresty ne.

Pěstounka: Ne. Jako nemůžu říct, že bych jako je v afektu nepoužila, třeba u mého syna, dospělého syna, kterej přišel, já jsem nevěděla, tenkrát nebyly mobily (..) tak jsem vlastně mezi dveřma v afektu mu vlastně jednu pleskla, že von to nečekal, jo, ale to mu bylo už vlastně sedmnáct, jo? Jako ale to bylo v afektu, kdy jsem byla vlastně vystresovaná, kde to dítě je, jo. Pak jsem se mu vmluvila. Ale, jako (..) ne. **Nepoužívám,**

nepoužívala jsem ani u svých dětí. Spíš jako (..) já jsem dost impulzivní, takže když se vytočím, tak **spíš řvu**, jako jo, že **křičím**. Ale ani to **není správný**, protože to jsou další jako (..) jako (..)

Takže když pomíneme ty fyzický tresty, vyřadili bysme třeba ten křik, tak jakej trest by jsi třeba připouštěla. Nebo vůbec žádněj?

Pěstounka: No, tam spíš **musíš nastavit ty mantinely**, že jo, **než prostě trestat**. Jako tam spíš, já nevím, **vysvětlovat**, jako i u těch vnuků, jo? Jako že prostě, já nevím, když mi tu skáčou po posteli, tak jim řeknu u nás se po posteli neskáče, jestli se skáče u vás doma, tak si tam skákejte, ale **u mě to dělat prostě nebudete**. A voni prostě na to slyší.

Hmm.

Pěstounka: Jo, voni ví, že u babičky se prostě po posteli neskáče, no.

Ano.

Kdyby se podívala očima těch dětí, co je pro ně největší odměna a největší trest?

Pěstounka: No, největší **odměna pro ně je vlastně když jseš s nima**, jo. A **největší trest, když vlastně odcházíš někam**.

Hmm, hmm.

Pěstounka: **Když tě nevidí**. Nebo, když já nevím, musíš jet na školení, a ty **jsou tady s někým jiným**, jako jo.

Používáte ve výchově omluvu?

Pěstounka: Jo. **Dost často**.

I vůči těm dětem.

Pěstounka: No, jako no, tak voni říkají, já jsem měla jen malý děti, ale když to třeba vezmu (..) vůči synům nebo vnukům, jo, takže vlastně vnukům je kolem šesti. **Jo, takže prostě jo, když prostě mi rupnou (..) jak saze, tak to se prostě omluvim, no.**

Jaký smysl má podle tebe ve výchově důslednost?

Pěstounka: **Dost velkéj. Protože když nejseš důsledná, že jo, tak (..) tak voni ty děti vlastně neví, na čem jsou**. Voni vlastně, potom vlastně (..) jak bych to řekla, mají nákej

řád, tady (..) tady je jeden člověk řekne, hele, takhle to budeš dělat, a když nejseš jakoby důsledná, tak oni prostě se v tom jakoby ztrácí.

Hmm. Hmm. Jsou na území nikoho.

Pěstounka: No, voni prostě jako neví, čím jsou.

A co ti nejvíc pomáhá při zvládnání náročných výchovných situací? Jak jsme říkali třeba vztek nebo vzdor.

Pěstounka: No, jako vdejt. Vdejt někam na chvíli, prostě (smích).

Ty odcházíš nebo pošleš to dítě pryč?

Pěstounka: Ne, většinou tady třeba nechám manžela s ním a vdejdu.

Jo, jo, jo.

Pěstounka: Jo. Ale když tady manžel vlastně jakoby není, tak třeba to dítě dám do postýlky, a musím jít třeba na chvíli za dveře, protože prostě v tom afektu by se mohlo stát něco, že jako bys mohla jim ublížit.

Že by se člověk neukočíroval.

Pěstounka: No, že by to neukočíroval, no.

Určitě. A stalo se ti někdy v průběhu toho času, kdy pracujete jako pěstouni, že jsi potřebovala pro sebe nebo pro dítě psychologickou pomoc, psychoterapeuta, psychiatra?

Pěstounka: Ne, ne.

Zvládáte sami?

Pěstounka: Zvládáme sami.

I vy sami pro sebe, jako že vy byste potřebovali pomoc pro sebe?

Pěstounka: Ne.

Ani pro dítě?

Pěstounka: Ne.

Tak jo. Tak já děkuju.

Pěstounka: No, prosím. (smích - obě)

Slibuju, že to bude opravdu všechno v anonymní podobě, že údaje nikde se zveřejňovat nebudou. Ještě bych tě potom poprosila o pár osobních údajů, abych mohla trošku ty pěstouny, nebo tu rodinu konkretizovat, jo? Tak děkuju, Bohunko.

Rodina č. 7 (dlouhodobí pěstouni)

Můžu se na úvod zeptat, jestli budete souhlasit s rozhovorem a s tím, abych si ho nahrála na diktafon?

Pěstounka: Ano, souhlasíme.

Tak. Nejdřív bych se ráda zeptala, jak dlouho s manželem pracujete jako pěstouni.

Pěstounka: Sedm let, jestli dobře počítám, tak sedm let, osm, osm už to bude.

Už skoro osm. A má pěstounství nějaký vztah k vaší práci, k vašemu zaměstnání?

Pěstounka: Neřekla bych, že nás to ovlivňuje v té pracovní činnosti.

Hmm. A kromě (..) kromě péče o pěstounátka máte nějaký zkušenosti třeba s vlastníma dětma?

Pěstounka: Vlastní děti máme dvě, biologický, ty už jsou dospělí (..) a potom jsme si zažádali o pěstounskou péči a dostali jsme L.....

A co vás přivedlo na myšlenku pracovat jako pěstouni?

Pěstounka: No, tak to nevím úplně, kde to vzniklo, tak po dohodě, po zvážení (..) a spíš někomu pomáhat nebo někomu poskytnout, kdo je v nouzi, kdo nemá, kde být, tak někomu poskytnout to přístřeší, to zázemí, tu péči, tu lásku, tak to byla ta nejhlavnější motivace.

Už jsme říkali, že jste biorodiči, a když se zamyslíte nad rozdílem mezi péčí o biologické děti a o pěstounské děti. Máte pocit, že u těch pěstounských je potřeba výchovného působení větší?

Pěstounka: No, možná jsme měli štěstí na děťátko, který je naprosto bezproblémový (..), takže za mě určitě ne.

Takže vnímání zásahů výchovných v pěstounské péči vnímáte na stejné úrovni jako u těch biologických?

Pěstounka: **Naprosto nastejno.**

Dobře. Jsou podle vás, asi už jsme na to i odpověděli, jestli výchovné metody jsou v pěstounské péči něčím jiné, specifické.

Pěstounka: **Pro mě určitě ne. Za mě naprosto stejný.**

A když bysme to ještě trochu konkretizovali, jestli byste mohli říct, jaký metody vám se osvědčily.

Pěstounka: **Určitě po dobrým, vysvětlovat, vysvětlovat, chválit, a všechno v takovém dobrým.**

Když byste srovnali ty výchovný metody na počátku pěstounské péče, a později. Co vám nejmíc pomáhalo v tom počátku a co později?

Pěstounka: Já (..) tak to teď nevím, co bych na tohle řekla (.....)

Když byste zavzpomínali na ten úplnej začátek, jak jste vychovávali?

Pěstounka: Tak ten začátek nebyl jednoduše, na tu psychiku, a na vztah, a pro celou rodinu to byla vopravdu zátěž (..)

Hmm.

Pěstounka: Miminko nespinkalo, velkej zásah do rodiny to byl.

Tak. Takže láska, láska, láska?

Pěstounka: **Přesně tak. A vydržet.**

A vydržet.

Pěstounka: **Vydržte, vydržte, vyrostete, bude to lepší, všechno se to srovná, všechno se to poddá, hlavně vydržet.**

A poddalo se? Podařilo se?

Pěstounka: Podařilo. **Podařilo se to všecko (..) a teď jsme rádi za to, jak to máme.**

Teď kdybychom se podívali na limity. Nastavování limitů a hranic, pro děti. Jak to vidíte. Potřebují je děti ve výchově?

Pěstounka: **No rozhodně. Rozhodně potřebují, hranice musí být, když by nebyly, dítětko je z toho nervózní, neví, co má dělat, rozhodně limity musí být. (..) za mě ano, za mě určitě.**

A jak ty limity nastavit, aby (...) byly ku prospěchu toho dítěte, a zároveň aby to dítě nestrádalo?

Pěstounka: No určitě záleží, **je to individuální, záleží na každém dítětku. Některý potřebuje vyšší hranice, některý stačí volnější, jak podle jak chápe, jak je velký (..) určitě individuálně.**

Hmm.

Pěstounka: **Žádná hranice určitě tam není. Tabulkově ne.**

(Smích) Tabulkově určitě ne. Tabulky na děti nefungují, to máme vyzkoušený všichni.

Pokud se setkáte ve výchově s nějakou neadekvátní reakcí. Vztek, vzdor (..) Jakou výchovnou metodu byste doporučili za vás?

Pěstounka: Beru to tak, že tyhle věci jsou naprosto přirozený, má je každý, vztek, vzdor, takže nechat proběhnout, určitě neutlumovat, nenapomínat, nechat proběhnout a pak si o tom promluvit.

A funguje to.

Pěstounka: Funguje, u nás to funguje.

Co se týká trestů ve výchově.

Pěstounka: (...) **Taky individuální. Brala bych to jako individuální, co na jedno dítě zapůsobí, nějaký vysvětlování, domluvy, u nás je to vždycky takhle, vysvětlování a domluvy, a na druhý je to prostě málo.**

Hmm.

Pěstounka: **Záleží, je tam spousta aspektů, inteligenčních, a povahových rysů, a to všechno by se mělo v tomhle na to brát zřetel.**

Máte pocit, že jsou potřeba ve výchově tělesné tresty?

Pěstounka: No u nás to potřeba nebylo, nikdy, ano já tomu neholduju, já jsem pořád pro to **vysvětlování, připomínání, napomínání, furt ty slovní věci**, ale (...) ale myslím si, že někde vopravdu to prostě nezbytný je.

Hmm. (úsměv) **A do jaký míry? Do jaký míry (..) jak ho (..) jak ho (..) jak bych to řekla (..) odstupňovat ten trest. Dá se to?**

Pěstounka: No tak určitě **nějaký hranice tam musí být**, v tomhlenctom. Jo, aby prostě to dítě pochopilo, že dělá něco, co dělat nemá. Na každý dítě je jinej metr, to všichni ví (...)

Takže přistupovat individuálně ke každému dítěti podle toho, co potřebuje.

Pěstounka: **Na někoho stačí zvýšit hlas, na někoho už se třeba prostě trošičku musí tvrdčejc.**

Hmm.

Pěstounka: U nás teda stačí jenom vopravdu jemně, **hodně jemně. U nás je, to bylo to nejdůležitější.**

Tak to je to úžasný. Tam bylo, protože to děťátko znám od malička, tak vím, že ta láska tam byla zásadní, a to ostatní už potom (..)

Pěstounka: To už přišlo samo.

(..) se dařilo samo. To je skvělý.

Jaký je očima vaší dcerušky největší trest a největší odměna?

Pěstounka: Největší trest? Jo tak to nevím, co myslíš, největší trest (...) **Největší odměna pomazlení, něco koupit, co chce, co po čem touží, co se jí líbí, nějaká prostě, výlet (..) hlavně to pomazlení, to je největší odměna momentální, když to bereme takhle, potom to dlouhodobější to jsou ty výlety, nákupy a takový (..)** No největší trest (..) My jsme snad ani nikdy nepotřebovali nějaký tresty. Vždycky L..... stačilo říct takhle takhle, několikrát třeba, to neříkám, že nemuselo bejt, nebo zvýšit hlas taky, ale to byla hranice u nás.

A stalo se vám někdy, že jste třeba jí odepřeli pozornost? Když bych to konkretizovala. Když se budeš takhle chovat, tak ke mně teď nechod', dokud se nepolepíš?

Pěstounka: Ne, tak to určitě ne, to to vím, že je důležité, že to není dobrý tohleto, tak to nikdy ne.

To je super.

Jaký má podle vás ve výchově smysl **důslednost?**

Pěstounka: No (smích) v knihách píšou, že **důslednost je důležitá a já se jí pořád musím učit a pořád to neumím.**

Tak to se učíme všichni (s úsměvem). Ale když se podaří ji uplatnit, tu důslednost, nese to dobrý výsledek?

Pěstounka: No určitě, určitě by to bylo, **kdyby se to podařilo, tak by to neslo dobrý výsledek, ale prostě nejsem důsledná, vím to, že nejsem důsledná a asi se to už ani nikdy nenaučím.**

Tak v tom případě máte štěstí na to, že máte tvárné a poslušné dítě.

Pěstounka: ano, ano, tak, tak. **Možná je to i tím, že nemám potřebu.**

Ano, ano (s úsměvem).

A co omluva ve výchově?

Pěstounka: **Omluva ve výchově?** V jakým smyslu? Nebo (..)

Jestli když vy uděláte nějakou výchovnou chybu (..)

Pěstounka: Jo, takhle (..)

Nebo když ukřivdíte tomu dítěti, tak jestli jste schopný se tomu dítěti omluvit.

Pěstounka: **Určitě, jsme, jsme, je to taky důležitý vo tom mluvit, že tak tu chybu jsme udělali i my, aby vědělo, proč to takhle bylo a proč by to mělo bejt jinak a jak by to mohlo bejt jinak a že každé se zmýlí, každé se splete. Vo tom mluvíme.**

A zaznamenali jste, že děcko se tohle učí od vás, že už i ona to uplatňuje?

Pěstounka: **No, asi ano. (..) Co si tak vybavuju nějaký situace kritický, tak bych řekla, že jo, že rozhodně.**

A když se vyskytnou nějaký náročný výchovný situace, ať už ve škole nebo doma, tak jak na ně reagujete?

Pěstounka: No, **taky je to individuální. (...)** určitě určitě **nezanedbávat nic**, prvně si to **rozmyslet, tak spíš s tou chladnou hlavou**, no pro mě se taky některý věci se taky řeší

s horkou hlavou, pak je právě třeba **vo tom promlouvat**, proč to takhle bylo a jak by to mohlo bejt jinak (...)

Takže není na prvním místě **rodičovská dokonalost?**

Pěstounka: **No tak to u nás určitě ne.** (smích)

To u nikoho, a myslím, že ani děti jí nepožadují, tu dokonalost. Oni taky dokonalí nejsou, zvládají.

No a nakonec bych se zeptala, jestli jste využili při výchově nebo při situacích, s kterými jste se potkávali, někdy **odbornou pomoc**, psycholog, psychoterapeut, psychiatr?

Pěstounka: Hmm, **využili, využili jsme** (když tak (...)) pěstounka posílá dospělého syna, aby zavřel dveře a zůstal s dceruškou, protože nechce následující informace sdělovat před ní). To není potřeba rozebírat nahlas (..) No L..... **měla jednu dobu období, kdy se pořád ujišťovala, jestli jí máme rádi, a několikrát za den, a každý den a pořád dokola se ptala, jak hodně jí máme rádi. A já už jsem z toho byla nervózní, tak jsem vyhledala, kontaktovala psycholožku, u který jsme byli od samého začátku, a probrali jsme to s tím, že neděláme žádnou chybu, nakonec jsme to (..) dospěli k tomu, že jí máme říct: už jsme si to říkali, už se na to nemusíš ptát, to už víš, tohleto jsem řekla, a vod té doby už je to zase ve starých dobrých kolejích.**

To je hezký. Ještě bych se zeptala, když jste potřebovali objednat psychologa, jak dlouho to trvalo, jak dlouhá byla ta objednávací lhůta?

Pěstounka: Bylo to **v řádu několika dnů.**

Dnů. Tak to máte úžasnou zkušenost, protože někdy to bývá v naší republice i v řádu měsíců. Takže to už potom se míváme asi tím cílem, který jsme chtěli dosáhnout. Takže se vám osvědčila pomoc, kterou jste dostali?

Pěstounka: **Výborná. Výborná pomoc, kontaktovali jsme, nevím, jestli má titul doktorka, myslím že Mgr. O....., v J..... v dětském centru, vynikající, za mě vynikající.**

A kdybyste to zhodnotili jako celkově, jako pěstouni. Pokud byste potřebovali odbornou pomoc, ať už v minulosti, teď nebo v budoucnosti, víte, kam se obrátit a byla z vašeho pohledu ta pomoc dostatečná? Třeba ze strany OSPOD, a podobně?

Pěstounka: Ano, byla. **OSPOD máme, jsme s nima v kontaktu, dobrý vztahy, cokoliv potřebuju, zeptám se, hned se snaží, všechno nám pomůžou vyřídit, zařídit, a ptají se, zajímají se o nás, spolupráce výborná.**

Tak já chci moc poděkovat za rozhovor, ujistit vás znova, že všechno zůstane jenom v anonymizované podobě, takže vaše osobní údaje budou v bezpečí a v pořádku. Děkuju.

Rodina č. 8 – písemný rozhovor (dlouhodobí pěstouni)

Otázky k rozhovoru:

1. Jak dlouho pracujete s manželem jako pěstouni?

Pěstounem jsem se stala ještě před manželstvím, jsem pěstoun zhruba 2 roky.

2. Má pěstounství nějaký vztah k vaší práci/zaměstnání?

Pracuji jako asistent pedagoga a pedagog volného času a dává mi to možnost dát dětem šanci na kvalitnější život a odbourávat mantinely dětem, které to potřebují.

Pracuji převážně s dětmi s poruchou autistického spektra a sociálně slabšími.

3. Máte kromě péče o vlastní děti zkušenosti s dětmi z dřívějších?

Odmaturovala jsem jako zdravotnický asistent a pracovala jsem i jako osobní asistent a pracovala jsem s dětmi různého postižení a různé sociální situace.

4. Co vás přivedlo na myšlenku pracovat jako pěstouni?

Velmi složitá rodinná situace. Starší sestra nezvládala péči o své děti.

Ujala jsem se synovce.

5. Jste bio rodiči. Je podle vás potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší než v klasických rodinách?

Děti z pěstounských rodin si většinou nesou s sebou něco zlého, něco s čím se mohou potýkat celý život. Některé děti nemají od svých biologických rodin ani hygienické návyky, základy slušného chování, mají zlovyky, děsy, špatné zkušenosti a proto si myslím, že potřeba výchovného působení bývá u těchto dětí větší

6. Je vnímání výchovných zásahů u dětí v PP jiné než u dětí v běžných biologických rodinách?

V naší domácnosti jsem se přistihla, že bývám tvrdší a důslednější ve výchově mého biologického syna než na svěřeného syna. Myslím, že je to tím čím všim si naše svěřené dítě prošlo a proto mu dáváme větší čas si věci osahat a zažít.

7. Jsou výchovné metody/styly výchovy v PP něčím jiné, specifické?

Ze začátku to bývá těžší zjistit kdy dítě potřebuje pomoci při řešení konfliktů, nebo ho nechat vyřešit si to sám a kdy na sebe pouze dítě strhuje pozornost. Po čase **pozorováním** už to dnes poznáme. Rozpoznat kdy dítě neakceptuje pravidla, proto aby mělo pozornost a kdy to neplní z různých důvodů. Děti z PP bývají **nedomazlené** a někdy na sebe chtějí **upoutat pozornost**, přesto, že jí dostávají stejným dílem jako vaše biologické dítě. Je krátkozraké z mého pohledu říct, že dítě **zlobí** nebo že **je nevychované** a nezamyslet se **zda ho něco netrápí**.

8. Jaké metody preferujete jako efektivní vy sami (osvědčily se vám)?

Nám se osvědčilo, když dětem bylo 5let, že jsme společně navrhli pravidla, které dodržujeme. A dokonce si děti sami navrhuji nová nebo dokonce tresty. Tresty mají ze školkového zařízení, že si třeba stoupnou do kouta než odzpívají písničku.

Hledám a navrhuji několik řešení problémů, aby měli děti pocit že o sobě mohou rozhodovat a lépe chápat následky.

9. Jaké metody používáte na začátku PP po přijetí dítěte do péče?

Metoda vyprávění, vyprávěla jsem příběhy o tom, co se bude dělat a co by měl dělat hodný chlapec, kterého mají všichni rádi. Také jsem vyprávěla příběh o zlobivých dětech s poučením a napravením na konci příběhu.

Vysvětlení o nastavení domácích pravidel.

Neustále opakování pravidel a ujišťování zda dítě pravidlo chápe.

U nás konkrétně pomáhalo, že našemu svěřenému dítěti byl průvodcem biologický syn.

10. Jaké metody používáte v průběhu PP později?

Přidávání povinností svěřeného dítěte. Děti se rády cítí užitečně a proto dostávají povinnost uklidit si po sobě nádobí, naskládání nádobí do myčky, zalit květiny a podobě.

11. Kdy začínáte s nastavováním limitů ve výchově?

Odpověď uvedena u otázky č. 14.

12. Jak nastavujete / formulujete limity? (zkuste uvést příklad)

Odpověď uvedena u otázky č. 14.

13. Jak reagujete na neadekvátní reakce dětí, např. projevy vzteku, odmítání, hněvu, vzdoru, při nastavování limitů / ve výchově?

Projevy pláče a vzteku jsem řešila **otázkami:**

- Potřebuješ obejmout/ smím tě obejmout?

-co tě trápí?

- co cítíš?

- co potřebuješ?

- chceš být chvíli sám?

- mohu něco udělat, abych ti pomohla?

- co se stalo?

Na dítě rozhodně **nekřičet, nevyvíjet nátlak. Někdy je třeba ,aby dítě vypustilo nahromaděné emoce a ulevilo si tím.**

14. Jaký je váš názor na používání trestů ve výchově (obecně)?

Nepožila bych výraz trest, ale dítěti vysvětluji, že **každá akce má reakci a že každý jeho čin může mít neblahý následek** a naopak. Ale **v mateřské školce děti mají tresty** jako stoupnout si do kouta a svěřené **dítě si doma dá tento trest samo**, když nedodrží nastavená pravidla.

Dítěti **nastavuji zrcadlo a doufám v uvědomění:**

- Myslíš si, že jsi se **choval správně?**

-Myslíš, že tvým kamarádům by se líbilo, že se **takhle chováš?**

- Líbilo by se ti kdyby se takhle **někdo k tobě choval?**

15. Jaké tresty používáte vy sami? Které preferujete? (uved'te příklad)

Největším trestem pro naše svěřené dítě je **absence sladkého:**

Když nedostane čokoládu, donut, nutellu a podobně. V tyto momenty dítě dokáže mít velmi rychlý progres, aby dosáhl své odměny.

16. Jaký je váš názor na používání tělesných trestů? Používáte je někdy vy sami?

Násilí plodí větší násilí. **Nepoužívám fyzické tresty.** Když je dítě v batolecím věku, abychom je ochránily, tak **naznačení plácnutí přes ručičku** neshledávám extrémním fyzickým trestem.

17. Jaký je očima vašich dětí největší trest a největší odměna?

Největší trest je absence sladkého a **odměna tedy sladké.**

18. Jaký smysl má podle vás omluva a náprava vztahu rodič – dítě po náročné výchovné situaci?

Omluva je pro naše svěřené dítě již samozřejmostí.

19. Jaký smysl má podle vás důslednost ve výchově?

Když jsme důslední, dítě získává do podvědomí také důslednost.

20. Co vám pomáhá nejvíc při zvládnutí náročných výchovných situací?

Pocit, že chci, aby z dítěte vyrostl dobrý a úspěšný člověk.

Rodina a manžel.

Rozhovory s kolegy speciálními pedagogy.

21. Využili jste někdy v průběhu PP odbornou pomoc (psycholog, psychoterapeut, neurolog, psychiatr, poradny, školní poradce, sociální pedagog)?

Se svěřeným dítětem jsme navštívili pedagogicko-psychologickou poradnu pro školní zralost, kde byl dítěti doporučen odklad povinné školní docházky.

22. Mohu vás poprosit o uvedení některých neutrálních osobních údajů? Citlivé údaje zůstanou uloženy pouze u výzkumníka, nebudou nikde zveřejněny rozhovor bude zpracován anonymně.

Příloha č. 10

Otázky pro písemné rozhovory se sociálními pracovníky

1. Jaký má pěstounství nějaký vztah k Vaší práci/zaměstnání?
2. Jaké máte zkušenosti v práci s dětmi (vlastní děti, vychovatelství, terapie,...apod.)?
3. Co vás motivovalo k rozhodnutí věnovat se sociální práci s dětmi, práci v náhradní rodinné péči? Jak dlouho se této práci věnujete?
4. Je podle vašeho názoru potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší než v klasických rodinách? (příp. i zkušenost s výchovou vlastních dětí)
5. Je vnímání výchovných zásahů u dětí v PP jiné, než u dětí v běžných biologických rodinách?
6. Jsou výchovné metody/styly výchovy v PP něčím jiné, specifické? *Určitě jsou jiné*
7. Jaké metody preferujete jako efektivní vy sami? Které se vám osvědčily a které považujete za rizikové?
8. Jaký je váš názor na nastavování limitů v PP?
9. Kdy začít s nastavováním limitů, jak je formulovat (možno uvést příklad)?
10. Jak nastavují limity pěstouni, se kterými jste v kontaktu, pokud je vůbec nastavují?
11. S jakými reakcemi pěstounů na neadekvátní chování dětí se setkáváte v PP, při výkonu doprovázení, při práci na OSPOD?
12. Používají pěstouni, se kterými pracujete, ve výchově tresty? Jaké?
13. Setkali jste se s používáním tělesných trestů, případně s odebráním dítěte z PP pro nadměrné trestání či týrání dítěte?
14. Jaký je největší trest a největší odměna očima pěstounů, případně pěstounských dětí?
15. Používají pěstouni omluvu jako prostředek nápravy vztahu v náročné výchovné situaci?
16. Preferují pěstouni ve výchově důslednost?
17. Které výchovné metody považujete za nejefektivnější vy a vaši pěstouni?
18. Jsou vaši pěstouni seznámeni se zásadami terapeutického rodičovství? Daří se jim je využívat?

19. Využívají vaši pěstouni a jim svěřené děti odbornou pomoc, případně jak často (psycholog, neurolog, psychoterapeut, sociální pedagog, školní poradce, pedagogicko-psychologická poradna,...)?.

Postačí stručné odpovědi. Uvítám, pokud uvedete vlastní názor, vlastní výchovné preference, a následně zkušenosti a poznatky vyplývající z vaší práce s pěstounskými rodinami, a to jak dlouhodobými, tak i přechodnými pěstouny.

Data získaná na základě rozhovorů budou použita jako součást kvalitativního výzkumu při vypracování bakalářské práce na téma „**Výchovné metody v náhradní rodinné péči. Nastavování limitů a používání trestů v pěstounské péči.**“

Příloha č. 11

Rozhovory se sociálními pracovníky (včetně barevného kódování)

Sociální pracovníce OSPOD

1. Jaký má pěstounství nějaký vztah k Vaší práci/zaměstnání? - *Kladný vztah, pracuji jako sociální pracovníce pro náhradní rodinnou péči a pěstounství je jednou z forem náhradní rodinné péče.*
2. Jaké máte zkušenosti v práci s dětmi (vlastní děti, vychovatelství, terapie,...apod.)? - *mám zkušenosti s vlastními dětmi a z bývalé profese ve školství.*
3. Co vás motivovalo k rozhodnutí věnovat se sociální práci s dětmi, práci v náhradní rodinné péči? Jak dlouho se této práci věnujete? – *práci s dětmi jsem preferovala, po ukončení základního vzdělání jsem vystudovala pedagogiku a pracovala ve školství a logicky poté jsem našla práci na sociálním odboru péči o děti. Náhradní rodinnou péčí se věnuji od roku 2002 a do této pozice jsem se vypracovala.*
4. Je podle vašeho názoru potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší než v klasických rodinách? (příp. i zkušenost s výchovou vlastních dětí) **Nejde říci, že je větší, spíše jiná. Řeší běžné problémy jako u celé populace + specifické pro děti, které prožívají ztrátu rodičů, byly rodiči opuštěny, prožily přechod do jiné rodiny, zažily hrubé zacházení, zanedbávání, týraní vlastními rodiči.....**
5. Je vnímání výchovných zásahů u dětí v PP jiné, než u dětí v běžných biologických rodinách? – *nedokáži posoudit, nelze dle mého názoru takto obecně říci, jinak vnímá pěstoun, jinak laická veřejnost a jinak odborníci*
6. Jsou výchovné metody/styly výchovy v PP něčím jiné, specifické? **Určitě jsou jiné**
7. Jaké metody preferujete jako efektivní vy sami? Které se vám osvědčily a které považujete za rizikové? **Preferuji domluvu a vysvětlení, obejmutí, odejmutí výhod zejména v případě starších dětí. Důslednost a laskavost, dobře nastavená pro dítě srozumitelná pravidla, která se upraví v případě potřeby a vyvíjí se s věkem. Pokud má dojít k potrestání (nemyslím tím fyzické) mělo by následovat ihned po provinění. Dítě by se mělo od malička učit co se smí a nesmí, co je správné a co není.**

8. Jaký je váš názor na potřebu nastavování limitů v PP? **Limity jsou důležité pro všechny, pokud jsou srozumitelné a dobře nastavené, znamenají určitou jistotu a bezpečí. Platí pro děti ale i pěstouny. Pohybovat se mezi nimi**
9. Kdy začít s nastavováním limitů, jak je formulovat (možno uvést příklad)? **Od počátku** např. po vykoupání se pije mlíčko a jde se do postýlky, styl ukládání dítěte ke spaní stejný a pokud se stane např. pláč pečovatel zjistí příčinu a reaguje dle situace. **Je to pohyb od do a měl by být srozumitelný a čitelný a stále se opakující – pro dítě znamená bezpečí. Víím, co bude následovat.**
10. Jak nastavují limity pěstouni, se kterými jste v kontaktu, pokud je vůbec nastavují? **Pěstouni je nastavují a řídí se svými zkušenostmi. Bez toho by nemohli vykonávat pěstounství, platí stejnou měrou i pro rodiče. Rozpoznat krajní mez, kam až dítěti je dovoleno jít a kde je hranice (spodní a horní), kdy v každém případě dojde k reakci dospělého.**
11. S jakými reakcemi pěstounů na neadekvátní chování dětí se setkáváte v PP, při výkonu doprovázení, při práci na OSPOD? **Řeší zejména sami svými prostředky, Každý styl výchovy je jiný, není možné kopírovat styl rodinné výchovy. Pěstouni umí požádat o pomoc, pokud svými silami nedokáží neadekvátní chování zvládnout, v krajním případě se řeší následně s kurátorkou pro děti a mládež na OSPOD.**
12. Používají pěstouni, se kterými pracujete, ve výchově tresty? Jaké? **Ano, zákazy**
13. Setkali jste se s používáním tělesných trestů, případně s odebráním dítěte z PP pro nadměrné trestání či týrání dítěte? **Při své praxi jsem se s tímto nesetkala**
14. Jaký je největší trest a největší odměna očima pěstounů, případně pěstounských dětí? **Otázka spíše na pěstouny.**
15. Používají pěstouni **omluvu** jako prostředek nápravy vztahu v náročné výchovné situaci? **ano**
16. Preferují pěstouni ve výchově **důslednost?** **většinou ano, pokud ne, bývají ve výchově problémy, na druhou stranu u dospívajících dětí, se musí hodně vysvětlovat a mluvit s dětmi**
17. Které výchovné metody považujete za nejefektivnější vy a vaši pěstouni? **Domluva, vysvětlování, důslednost, jednota a shoda mezi pěstouny, srozumitelná pravidla, důležitý je i osobní příklad**

18. Jsou vaši pěstouni seznámeni se zásadami **terapeutického rodičovství**? Daří se jim je využívat? **Nedokáží posoudit, většinou ano, pomáhá jim doprovázení a s tím spojené vzdělávání**

19. Využívají vaši pěstouni a jim svěřené děti odbornou pomoc, případně jak často (psycholog, neurolog, psychoterapeut, sociální pedagog, školní poradce, pedagogicko-psychologická poradna,...)? **Ano, pomoc využívají pro sebe, přijaté i vlastní děti. Využívají ji dle potřeby četnost se nesleduje.**

Postačí stručné odpovědi. Uvítám, pokud uvedete vlastní názor, vlastní výchovné preference, a následně zkušenosti a poznatky vyplývající z vaší práce s pěstounskými rodinami, a to jak dlouhodobými, tak i přechodnými pěstouny.

Data získaná na základě rozhovorů budou použita jako součást kvalitativního výzkumu při vypracování bakalářské práce na téma „**Výchovné metody v náhradní rodinné péči. Nastavování limitů a používání trestů v pěstounské péči.**“

Doprovázející sociální pracovníce pěstounských rodin

1. Jaký má pěstounství nějaký vztah k Vaší práci/zaměstnání?

Pěstounství vnímám jako jedno z oblastí sociální pedagogiky což je má profese, které se věnuji dlouhá léta.

2. Jaké máte zkušenosti v práci s dětmi (vlastní děti, vychovatelství, terapie,...apod.)?

11/2018 - doposud Dobrá rodina, doprovázející sociální pracovníce

2/2015 – doposud OSVČ, výchovné poradenství, terapie, školící činnost

9/2015 – 8/20118 ZŠ a MŠ Tábor, ČSA 295, Základní škola praktická, Tábor,

3/2010 – 7/2014 Diakonie ČCE – středisko Rolnička, Soběslav

Vedoucí Centra denních služeb pro dospělé, metodička, sociální pracovníce.

7/1999 - 8/2009 SŠ obchodu služeb a řemesel, Tábor,

6/1997 – 6/1999 Mateřská dovolená

3. Co vás motivovalo k rozhodnutí věnovat se sociální práci s dětmi, práci v náhradní rodinné péči? Jak dlouho se této práci věnujete?

Od 11/2018. Byla to práce, která se dala časově kombinovat s mou soukromou praxí a obsahově byla podobná mé soukromé poradenské praxi.

4. Je podle vašeho názoru potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší než v klasických rodinách? (příp. i zkušenost s výchovou vlastních dětí)

Ano. Považuji ho za nezbytné. Minimálně by mělo procházet pravidelnou supervizí.

5. Je vnímání výchovných zásahů u dětí v PP jiné, než u dětí v běžných biologických rodinách?

Je velmi podobné, ale u dětí v NRP běžné výchovné selhání rodičů, nemusí napáchat takové škody jako u dětí s traumatem.

6. Jsou výchovné metody/styly výchovy v PP něčím jiné, specifické?

Vnímám, že terapeutické rodičovství, které je vhodné pro děti v NRP je vhodné i pro běžné děti.

7. Jaké metody preferujete jako efektivní vy sami? Které se vám osvědčily a které považujete za rizikové?

Princip terapeutického rodičovství vychází z principu PACE (zkratka vycházející z anglických slov), ve kterém je zahrnuto přijetí, hravost, empatie a zvědavost.

8. Jaký je váš názor na potřebu nastavování limitů v PP?

Limit je jednou ze základních životních potřeb. Laskavý, předvídatelný limit je jeden ze základů bezpečného vztahu.

9. Kdy začít s nastavováním limitů, jak je formulovat (možno uvést příklad)?

Limity je třeba poskytovat dítěti od samého začátku, od narození nebo příchodu do domácnosti s prvními rituály (místo, čas a způsob: jídla, hraní, usínání, procházky ...).

Od 3 let: Přehledná obrázková struktura dne, ve které se dítě dobře orientuje. Rodič dítě provází krok po kroku, nepřeskakuje činnosti, je důsledný, podporující.

10. Jak nastavují limity pěstouni, se kterými jste v kontaktu, pokud je vůbec nastavují?

Pěstouni/dospělí, kteří sami nemají řád, ho pak těžko poskytují dětem. Ve vícečetných rodinách se péče orientuje hlavně na nejmladší děti, kde se pěstouni orientují na nácvik sebeobsluhy a děti školního věku pak často už jen úkolují. Vytrácí se laskavost a důslednost. To pak u dětí způsobuje vzdor. Když je dítě v PP samotné, je na výchovu více energie a tak i pěstouni bývají laskavější a důslednější.

11. S jakými reakcemi pěstounů na neadekvátní chování dětí se setkáváte v PP, při výkonu doprovázení, při práci na OSPOD?

Dlouhé diskutování, křik, výčitky, posouvání hranic.

12. Používají pěstouni, se kterými pracujete, ve výchově tresty? Jaké?

Odmítání pocitů, nedostatek pozornosti, hodnocení, plácnutí přes zadeček, zákaz sladkostí, zákaz pobytu na mobilu, na PC. Pěstouni obvykle vyhrožují a pak to často ani nedodrží.

13. Setkali jste se s používáním tělesných trestů, případně s odebráním dítěte z PP pro nadměrné trestání či týrání dítěte?

Setkala jsem se s 2 rodinami, kde docházelo k tělesným trestům, šikaně dítěte. Vyšetřování policií se vleklo a nakonec se děti vrátili do PP. Odmítli jsme rodiny doprovázet a v tom co v rodině probíhá tak asistovat.

14. Jaký je největší trest a největší odměna očima pěstounů, případně pěstounských dětí?

Očima dítěte:

odměna: **výlučná pozornost rodiče, společná hra**

trest: křik, odmítnutí, ponižování, ironizace chování, srovnávání dítěte s jinými dětmi.

Očima pěstouna:

odměna: dárky, výlety

tresty: fyzické tresty, křik, „vynadání“

15. Používají pěstouni **omluvu** jako prostředek nápravy vztahu v náročné výchovné situaci?

Když se omluví, tak vzápětí dítě obviní za to, že sami selhali. Např. „Nechtěla jsem na tebe křičet, promiň, ale nemůžeš se mi divit, když: si neuklízíš, když mi nepomáháte, když sami nevidíte co je třeba...“

16. Preferují pěstouni ve výchově **důslednost?**

Bohužel příliš ne.

17. Které výchovné metody považujete za nejefektivnější vy a vaši pěstouni?

PACE – terapeutické rodičovství, Respektovat a být respektován.

18. Jsou vaši pěstouni seznámeni se zásadami terapeutického rodičovství? Daří se jim je využívat?

Opakovaně je v tom školíme, v rámci konzultací jim je připomínám. Pěstouni často dokáží být empatičtí, chápaví k problémům dítěte. **Obvykle neumí nastavovat limity,** téměř nikdo z nich nepoužívá názornost – přehlednou strukturu dne, rozpisy činností...

Pěstouni by potřebovali nacvičovat výchovné situace, postupy.

19. Využívají vaši pěstouni a jim svěřené děti odbornou pomoc, případně jak často (psycholog, neurolog, psychoterapeut, sociální pedagog, školní poradce, pedagogicko-psychologická poradna,...)?

Pěstouni často poradenské služby: využívají ped. psych. poradenství, psychologické vyšetření, školní poradce...

Terapeutickou odbornou pomoc odmítají, nemají pocit, že jí potřebují. Když jim nabízím tento způsob OP, pěstouni ji často vnímají jako jejich selhání a často se jí brání. Nejraději by, aby jim dítě někdo v rámci OP dítě opravil, domluvil mu... **Oni sami necítí potřebu se sebou nějak pracovat.** Bohužel pouze jen 1 pěstounka s 21 rodin, které doprovázím, ochotně dochází za terapeutkou, aby sdílela své výchovné postupy s terapeutkou. Odborná pomoc je však jen na úrovni výchovného poradenství. **Nikdo z pěstounů nemá zájem hlouběji pracovat se svými pocity, se svými stíny ...**

Opakovaně vysvětluji, že i já sama docházím 1x měsíčně na individuální terapii, že mám jako prac. v pomáhající profesi 4x ročně supervizi. Že je to nutná psychohygienu, abych nepoškodila své klienti a že jejich klienti jsou v podstatě děti v NRP. Někdy se podaří, že někdo souhlasí s psychoterapií, ale pak, když se obsah terapie začne dotýkat jeho samotného, jeho osobnosti, minulosti, když se má otevřít jeho vlastní trauma, pěstouni terapii ukončí. Velmi často terapii začnou pěstouni, kterým už nefunguje poradenství, stav v rodině se nezlepšuje.... Pěstouni postupují vůči dětem stále po svém, rady odborníků neuvádí v praxi. Tak je jim nabídnuta individuální psychoterapie. Když jim terapeut začne nastavovat limity a chce být důsledný, tak pěstouni terapii začnou odmítat. Chtějí změnu dítěte, nikoli svou vlastní.

Jsem přesvědčená, že kdyby každý pěstoun/pěstounka docházeli cca 1x měsíčně na supervizi svého výchovného přístupu, byla by to dobrá prevence problematickým situacím a vše by bylo mnohem jednodušší.

Postačí stručné odpovědi. Uvítám, pokud uvedete vlastní názor, vlastní výchovné preference, a následně zkušenosti a poznatky vyplývající z vaší práce s pěstounskými rodinami, a to jak dlouhodobými, tak i přechodnými pěstouny.

Data získaná na základě rozhovorů budou použita jako součást kvalitativního výzkumu při vypracování bakalářské práce na téma „**Výchovné metody v náhradní rodinné péči. Nastavování limitů a používání trestů v pěstounské péči.**“

Metodik náhradní rodinné péče v neziskové organizaci a metodik MPSV

1. Jaký má pěstounství nějaký vztah k Vaší práci/zaměstnání?

Úplně nerozumím otázce. Pokud je to otázka na moji zkušenost s pěstounskou péčí, pak jsem od 08/15 do 12/21 doprovázel pěstounské rodiny, pracuji také jako metodik v organizaci Dobrá rodina, kde mám na starost oblast kontaktu s původní rodinou dítěte a dále pracuji na MPSV (od 02/23) jako odborný metodiky, kde se věnuji evidencím žadatelů o NRP a dětí. Mám zkušenost se zájemci a žadateli o NRP (jsem lektor příprav pro budoucí náhradní rodiče) a pracuji s osvojitelskými rodinami.

2. Jaké máte zkušenosti v práci s dětmi (vlastní děti, vychovatelství, terapie,...apod.)?

Ano, vychovávám spolu s manželkou tři děti dcery 15, 13, 10. Pak samozřejmě mám zkušenost jako doprovázející sociální pracovník, kdy jsem se s dětmi v NRP setkával v rámci konzultací v rodinách.

3. Co vás motivovalo k rozhodnutí věnovat se sociální práci s dětmi, práci v náhradní rodinné péči? Jak dlouho se této práci věnujete?

Oblasti NRP se věnuji od polovinu roku 2015. Jednalo se spíše o náhodu, záměrně jsem se této oblasti věnovat nechtěl. Vždy jsem měl ale blízko k tématům, které se vztahují k rodině, výchově apod.

4. Je podle vašeho názoru potřeba výchovného působení u pěstounských dětí větší než v klasických rodinách? (příp. i zkušenost s výchovou vlastních dětí)

*Neřekl bych větší, ale jiné. Děti vyrůstající v NRP mají společnou zkušenost v tom, že byly opuštěny svými nejbližšími, v poslední době se hodně mluví o ranném vývojovém traumatu. Proto je potřeba přistupovat k těmto dětem ve výchově jinak než k dětem, které se v rodině narodily. **Výchovný přístup nezbytně musí reagovat na to, že se jedná o děti s vývojovým traumatem.***

A myslím si, že toto se týká jak dětí v pěstounské péči, tak i v osvojení.

5. Je vnímání výchovných zásahů u dětí v PP jiné, než u dětí v běžných biologických rodinách?

*Viz odpověď na přechodí otázku. Za mě **musí umět náhradní rodič přijmout specifika péče o dítě v NRP a musí mít speciální výchovné dovednosti pro tyto děti**, to je také jedna ze základních kompetencí náhradních rodičů (viz II. kompetence modelu PRIDE).*

6. Jsou výchovné metody/styly výchovy v PP něčím jiné, specifické?

*Ano, specifické jsou v tom, že **musí reagovat na situaci, že se jedná o traumatizované dítě, děti ve vážené krizové situaci a že projevy těchto dětí jsou specifické. Některé výchovné metody tedy u těchto dětí nemusí vůbec fungovat (odměny a tresty), některé výchovné metody mohou zvětšovat trauma těchto dětí (tresty formou odmítání vztahu), některé výchovné metody musí být pojaty odlišně než u dětí, které se nebyly opuštěny (nastavování hranic).***

7. Jaké metody preferujete jako efektivní vy sami? Které se vám osvědčily a které považujete za rizikové?

*Mnohé výchovné přístupy, kterou jsou využitelné u dětí v NRP velmi dobře fungují i u mých dětí. Jako rodič **se snažím o hravý přístup, snažím se přijímat prožívání dítěte a neposuzovat ho, spíše být zvědavý, snažím se být empatický** (což jsou základní principy přístupu PACE, který se uplatňuje v oblasti NRP). Snažím se klást **důraz na dialog s dítětem, jsem opatrný v nastavování hranic, snažím se netrestat děti, ani je zbytečně nevychylovat – spíše mít autentický zájem o jejich život. Snažím se je vést k odpovědnosti za jejich život a věřit jim.***

8. Jaký je váš názor na potřebu nastavování limitů v PP?

Nastavování limitů je součástí každého rodičovského přístupu, bez hranic není možné dítě vychovávat. Obtíž v NRP je umět nastavit hranici, aniž by to dítě vnímalo jako ohrožení vztahu s pečující osobou. Špatně nastavený limit může dítě v NRP retraumatizovat, nebo mu ubližovat, zahanbovat ho apod.

9. Kdy začít s nastavováním limitů, jak je formulovat (možno uvést příklad)?

Od početí, protože prvním limitem pro dítě je děloha. Po narození nastavuji limit dítěti tím, že ho hladím (učím ho, kde je jeho tělesná hranice) a vymezuji mu prostor pro život (postýlka, místo na hraní). Později pomocí nastavování hranic pomáhám dítěti cítit se bezpečně (připoutání v autosedačce) a učím ho poznávat svět (když šáhneš na horkou žehličku, můžeš si spálit prstík). U starších dětí hranice pomáhají dítěti vytvořit si vlastní identitu, dítě se může o hranici opřít jako o mantinel, ví tak, co je pro mě přijatelné a co nepřijatelné, co je důležité a co nedůležité. Nutné je, aby se limity ve výchově nastavovali promyšleně (ne v afektu – „ještě jednou to pustíš na zem a už ti fat nařežu na zadek“) a s vymyšleným důsledkem, který je schopná pečující osoba dodržet (např. nefunguje, „jestli toho nenecháš, už nikdy nepojede man žádný výlet“, spíše je funkční „jestli budeš házet kostkami po nábytku, vezmu ti je, a budeme se hrát s něčím, co nábytek nepoškodí“). Je také fajn, když limitu není velké množství, ale pečující osoba si vybírá jen ty, které jsou důležité.

10. Jak nastavují limity pěstouni, se kterými jste v kontaktu, pokud je vůbec nastavují?

Různě, **někdo lépe, někdo hůře**. Někdo rozumí principům terapeutického rodičovství, jiný ne. U příbuzenské pěstounské péče se většinou nastavují hranice u dětí v pěstounské péči stejně, jako u dětí v rodině narozených. U zprostředkované pěstounské péče a osvojení to bývá někdy trochu lepší. **Většina pěstounských rodin se snaží při výchově nastavovat hranice, problémy, které vídávám jsou:**

- nastavení limitu zahanbujícím způsobem
- hranice jsou příliš vágní, nejsou srozumitelné
- hranic či limitů je velmi mnoho
- nastavené limit se nedodržují

- jeden z vychovatelů limit dodržuje, druhý ne, není jednotnost v přístupu pečovatelů
- pečující osoba nemá nastavený důsledek porušení hranice
- pečující osoba není schopná nastavený důsledek dodržet

11. S jakými reakcemi pěstounů na neadekvátní chování dětí se setkáváte v PP, při výkonu doprovázení, při práci na OSPOD?

S různými, někdy jsem překvapený fakt hezkou reakcí, která dítěti pomáhá překonat daný problém, někdy jsou reakce takové, že dítěti nepomáhají, nebo mu ještě více ubližují. Hodně náhradních rodičů si uvědomuje, že dělají chyby a snaží se být lepšími vychovateli – absolvují různé kurzy, semináře a výcviky, které jim k tomu mají pomoci.

12. Používají pěstouni, se kterými pracujete, ve výchově tresty? Jaké?

Ano, někdy ano. Setkal jsem se s různými tresty, včetně fyzických. Jinak je to taková klasika, od odmítání věcí (když budeš ..., tak ti vezmu/nedám ...), odmítání vztahu (jestli se mnou nepůjdeš, tak já půjdu domu sám/sama...), přes mírnější fyzické trestání (plácnutí přes ručičku, plácnutí na zadek).

13. Setkali jste se s používáním tělesných trestů, případně s odebráním dítěte z PP pro nadměrné trestání či týrání dítěte?

Ano, setkal jsem se s odebráním dítětem z pěstounské péče z důvodu nepřiměřeného fyzického trestání – týkalo se to pěstounské rodiny, se kterou jsem přímo nespolupracoval.

14. Jaký je největší trest a největší odměna očima pěstounů, případně pěstounských dětí?

Pro každé dítě je největší odměna čas a zájem pečující osoby a největší trest odmítnutí zájmu/vztahu pečující osoby s dítětem – to může být možná ještě horší než fyzický trest, kterému dítě může ještě nějak rozumět, ale většině dětí hodně ubližuje, pokud jsou trestáni tím, že jsou opuštěny – o to více u dětí v NRP, které už mají ranný prožitek opuštění – některé děti v NRP tento druh trestu dokáže zcela paralyzovat.

Obecně nemá moc rád odměny formou přehnaného chválení „to je ale šikovný chlapeček, tak krásně maluje“, které mi připadalo vždy spíše zahanbující než motivační. Nemá ani rád odměňování formou sladkostí a možností být u displejů.

15. Používají pěstouni omluvu jako prostředek nápravy vztahu v náročné výchovné situaci?

Moc jsem se s tím nesetkal, ale je možná tím, že omluva může být někdy vnímána příliš intimně a pěstounské rodiny se omluví dětem, teprve, až tam nejsem já, jako „kontrola“. Někdy může být důvod i to, že omluva může být vnímána jako selhání a **pěstounské rodiny se snaží přede mnou tvářit, že výchovu zvládají.**

16. Preferují pěstouni ve výchově důslednost?

Někdy jo, někdy ne. U nezprostředkované pěstounské péče výrazně méně. U zprostředkované pěstounské péče a osvojení asi více. Problém důslednosti je ale spíše v špatně nastaveném důsledku za porušení hranice – např. když rodič řekne, že dítě za porušení hranice nebude do konce týdne na telefonu, tak je to většinou špatně nastavený důsledek, který je pro rodiče velmi obtížně realizovatelný (není doma, aby to mohl hlídat, dítě používá telefon i pro školní účely, nebo rodič potřebuje, aby dítě mělo u sebe telefon, ale se mu dovolal, když je potřeba).

17. Které výchovné metody považujete za nejefektivnější vy a vaši pěstouni?

Určitě doporučuji prvky terapeutického rodičovství a výchovný přístup PACE. Skvělé také mohou být některé přístupy, kterou jsou již na hranici s terapií jako je např. terapie hrou (play therapy), filiální terapie nebo theraplay. Důležité je také **schopnost reflexe svých rodičovských přístupů, diskuze o nich a schopnost své přístupy měnit.**

Obecně spíše **méně hranic, ale s vymyšleným důsledkem, který jsem schopný jako rodič dodržet.** Důležitá je **diskuze s dítětem, zapojení ho do rozhodování.** A velmi pomáhá **hravý přístup.**

18. Jsou vaši pěstouni seznámeni se zásadami terapeutického rodičovství? Daří se jim je využívat?

Jak kteří, **někteří terapeutické rodičovství objevili a jsou nadšení a snaží se ho využívat,** někteří se dokonce účastní dlouhodobého výcviku v této dovednosti, jiní třeba jen slyšeli, použijí sem tam něco, ale důsledně ho nepoužívají a někteří asi vůbec neví, co to je. Opět, **spíše se nepoužívá u nezprostředkované pěstounské péče –** to je mimo jiné dáno tím, že nezprostředkovaní pěstouni neabsolvují přípravy pro budoucí náhradní rodiče, a ne vždy plně využívají možnosti vzdělávání, které jim nabízí doprovázení.

19. Využívají vaši pěstouni a jim svěřené děti odbornou pomoc, případně jak často (psycholog, neurolog, psychoterapeut, sociální pedagog, školní poradce, pedagogicko-psychologická poradna,...)?

Ano, využívali a využívají. Od jednorázových konzultací, přes několik opakovaných, až po dlouhodobou spolupráci. Většinou se jedná o terapie, nejčastěji DDP. Nejčastěji je zajišťovaly Anna Němcová, Lenka Čadová, Hana Modlitbová, Nikola Bílá. Popř. rodiny využívaly i více odbornou pomoc psychologek – někdy spíše diagnostiku, jako je např. Zuzana Šípová. Většinou je odborná pomoc směřovaná na pomoc ve výchově, hledání vhodného výchovného přístupu nebo řešení aktuální situace.

Postačí stručné odpovědi. Uvítám, pokud uvedete vlastní názor, vlastní výchovné preference, a následně zkušenosti a poznatky vyplývající z vaší práce s pěstounskými rodinami, a to jak dlouhodobými, tak i přechodnými pěstouny.

Data získaná na základě rozhovorů budou použita jako součást kvalitativního výzkumu při vypracování bakalářské práce na téma „**Výchovné metody v náhradní rodinné péči. Nastavování limitů a používání trestů v pěstounské péči.**“

Příloha č. 12

Kazuistiky dětí z vlastní praxe autorky práce včetně barevného kódování pro jednotlivé výzkumné otázky

Specifické výzkumné otázky: Každé výzkumné otázce byla přiřazena určitá barva a v textu byly stejnou barvou označeny pasáže poskytující odpověď na danou otázku, a to jak v textu rozhovorů, tak v textu jednotlivých kazuistik.

V čem jsou výchovné metody používané v pěstounské péči odlišné/specifické oproti metodám používaným v rodinách, kde jsou vychovávány pouze vlastní biologické děti?

Jakým způsobem jsou v pěstounských rodinách nastavovány limity?

Jsou v pěstounských rodinách používány tresty? Jaké?

Jaké jsou výchovné preference pěstounů v oblasti používaných metod?

Jaký je význam omluvy a důsledností ve výchově v pěstounských rodinách?

Jaké strategie pěstouni používají při zvládnání náročných výchovných situací (např. vzteku, vzdoru, apod.)?

Využívají pěstouni při výchově odbornou pomoc (psycholog, psychoterapeut, psychiatr, poradenství, apod.), případně další podporu např. OSPOD, pro sebe nebo pro své děti? Je pro ně tato pomoc dostupná?

Kazuistika 1 (kojenec/dívka svěřená do PPPD autorce práce), doba trvání PPPD 8 měsíců

Rodinná a osobní anamnéza: Dívka byla svěřena do PPPD v 5 měsících na základě předběžného opatření po odebrání biologické matce závislé na návykových látkách.

Péče matky byla zanedbávající až ohrožující, velmi nedostatečná, kolísavá, včetně zanedbávání lékařské péče (pouze občasné návštěvy u pediatra, v případě tlaku lékaře na nutnost zlepšení péče střídání pediatrů). Odebrání se uskutečnilo v noci po incidentu v domácnosti za asistence policie a sociální pracovníce. **Dívka byla podvyživená, špinavá, zanedbaná, citově deprivovaná.** Byla umístěna do nemocnice v rámci sociální hospitalizace. Matka deklarovala zájem o dítě, ale nebyla schopna zabezpečit podmínky a dostatečnou péči; péči nebyl schopen převzít ani nikdo jiný ze širší rodiny.

Z vlastní iniciativy si dokázala opatřit telefonický kontakt na pěstouny, často telefonovala, komunikace s ní byla obtížná. Pokud nebyla pod vlivem drog, bylo možné s ní komunikovat téměř normálně, v ostatních případech se komunikace omezovala na výhrůžky a hrubé nadávky z její strany. Situace vygradovala oznámením na policii, že pěstouni jí unesly dítě a týrají je. Po prošetření situace policií byla matka informována, že dítě je v pořádku v péči pěstounů vedených v evidenci osob pověřených vykonávat tuto formu péče a bylo jí domluveno ohledně nevhodnosti jejího chování. Osobní kontakt pěstounů ani dítěte s matkou se nikdy neuskutečnil.

Adaptace v rodině přechodných pěstounů: Dívka přijata do péče přechodných pěstounů po třídenní sociální hospitalizaci, projevovala se jako **apatická, smutná, lhostejná k podnětům, rezignovaná. Výrazně absentovalo vytvoření citového pouta k pečující osobě, jakéhokoli stravovacího a spánkového režimu.** Vlivem negativních zkušeností ze zanedbávání převažoval **intenzivní strach a pocit ohrožení při jakémkoli pokusu o fyzický kontakt s dítětem.** Dívka odmítala krmení mléka z láhve a krmení v náručí, odmítala jakýkoli fyzický kontakt. Alarmující byl přístup zdravotnického personálu, kterým byla poskytnuta „rada“ dítě při krmení pevně stisknout v náručí, pak prý se napije!); výsledkem ovšem byly pouze dramatické afektované reakce dítěte. V rodině pěstounů u holčičky **bylo pozorováno opakované propínání do opistotonu trvajících dlouhé minuty a neustále se opakujících, zmítání v postýlce, hledání dudlíku ústy. Dívka neuměla plakat, pouze křičela a vydávala zvuky někdy podobné zvířecím.** V oblasti spánkového režimu přetrvávaly problémy s usínáním, **v noci se budila ve čtvrt hodinových intervalech, vždy s křikem.** Pokud dostala dudlík, uklidnila se, po chvíli se vše opakovalo. Druhý den po přijetí dítěte v pěstounské rodině začala zvracet, následovala hospitalizace z důvodu rotavirové infekce, která měla původ zřejmě ještě v pobytu u matky.

Průběh péče v PPPD: V průběhu hospitalizace gradovaly problémy s jídlem, dívka naprosto odmítala mléko i tekutiny z láhve. Po konzultaci s pediatrem byla zvolena alternativa v podobě krmení lžičkou, namísto mléka byly podávány zeleninové a ovocné kaše (po odeznění infekce i mléčné), které dívka akceptovala. Po týdenním pobytu v nemocnici byla propuštěna do domácí péče. Nadále trvaly problémy s jídlem. Postupně se učila jíst po lžičce mixovanou stravu a kaše, pít čaj z láhve, mléko byla

ochotna akceptovat pouze dvakrát v noci v polospánku a vleže v postýlce. Při krmení lžičkou zpravidla snědla 2-3 lžičky, následně vše vyblinkala, krmení se opakovalo znovu; krátkodobě pomáhalo odvedení pozornosti k náhradnímu objektu, např. hračce.

Nastavení stravovacího režimu trvalo několik měsíců. Podobná situace byla se spánkovým režimem. Postupně s navozováním pocitu bezpečí v láskyplném prostředí se uklidňovala, ustupovaly neurotické projevy. **Velmi pomalu se učila přijímání fyzického kontaktu** formou letmých dotyků, jemných dotykových technik (šimrání a masáže nožiček, ručiček, později celého těla), kontaktu face to face. **Jakýkoli náznak trestání byl naprosto vyloučený vzhledem k věku dítěte i k jeho stavu.** **Bylo několikrát také využito konzultací s pediatrem (telefonicky i nad rámec pravidelných preventivních prohlídek) a s neurologem.**

Vzhledem k věku dítěte nebyla v tomto případě zkoumána otázka omluvy ve výchově, otázka ale byla položena následně rodině dlouhodobých pěstounů v současnosti (rodina č. 5). **Důslednost ve výchově byla nezbytná již v rodině přechodných pěstounů k nastavení struktury a režimu, ke stabilizaci dítěte a k naplňování jeho potřeby bezpečí.**

Výchovné metody v PPPD: Nutností byl **naprostý respekt k jejím potřebám**, tj. jít jen tak daleko, jak daleko pečující osoby pustila ona sama. Jelikož důsledně odmítala pokusy o fyzický kontakt, ačkoli **bylo viditelné, že by potřebovala právě chování a něžný kontakt**, byl nutný **velmi opatrný přístup**. **Komunikace probíhala neverbální formou s využitím letmých dotyků, doplněna byla o komunikaci verbální v podobě tichého laskavého povídání, oslovování, písniček, říkanek.** Postupně se spojovaly oba typy komunikace, např. oslovení Beruško spojené s pohlazením, uspávání v náručí při zpěvu ukolébavky s jemnou melodií. **Stabilizace dítěte probíhala pomalu, v řádu měsíců, ovšem již po 6-8 týdnech začínaly být viditelné výsledky v podobě úsměvů, schopnosti se rozplakat, přijímat opatrný fyzický kontakt, prodlužovaly se noční intervalů buzení.** **Dívka zažívala opakovaně pozitivní atmosféru pobytu v milující rodině, učila se lásku přijímat i projevovat.** Pomáhalo jí také **nastolení pravidelného stravovacího a spánkového režimu a návrat v čase do období po narození.** **Bariéry se postupně odbourávaly, dívka navázala citový kontakt, začínala rozkvétat.** **Osobní kontakt s matkou se během trvání PPPD nikdy neuskutečnil, pouze telefonický, jehož**

obsahem byly často urážky a výhrůžky a sdělení, že dítě je její a ona má nad ním absolutní právo a moc.

Předání do následné péče: Jelikož matka nebyla schopna upravit své poměry k přijetí dítěte zpět do biologické rodiny, byla dívka rozhodnutím soudu svěřena do dlouhodobé pěstounské péče. Předána z PPPD byla ve 13 měsících **s pravidelným stravovacím a spánkovým režimem**, jedla dostatečně, téměř vyrovnala váhový deficit, spala téměř celou noc, jen dvakrát vyžadovala mléko z láhve. **Fyzický kontakt nejen akceptovala, ale aktivně vyhledávala**, chodila za ručičku, začínala říkat první slova. Bez problémů přijímala péči pěstounky i pěstouna. **Neurotické projevy byly téměř odbourány**, při konzultaci s neurologem a pediatrem byl její **vývoj hodnocen jako odpovídající normě pro třináctiměsíční dítě**. Délka předávacího procesu činila vzhledem k věku dítěte a dalším okolnostem přibližně 2 měsíce. Na základě rozhodnutí přebírající rodiny se dosud uskutečňují občasné kontakty obou rodin.

Období po předání z PPPD do následné rodiny: Po předání do dlouhodobé pěstounské rodiny byly uskutečněny dvě návštěvy, aby dívka nebyla traumatizována další ztrátou. **Díky velmi vstřícnému a milujícímu přístupu nové rodiny se rychle adaptovala.** Po roce bez osobního kontaktu při návštěvě pěstouny poznala, reagovala na písničku, na kterou byla zvyklá v době PPPD, sama se přišla přitulit do náruče. Po 6 letech od předání si sama vyžádala další návštěvu přechodných pěstounů, aby dostala podrobné odpovědi o tom, jak probíhalo období jejího života strávené v PPPD. **Jako velmi prozíravý lze označit také přístup dlouhodobých pěstounů, kteří přebrali od přechodných pěstounů zkušenosti a techniky, které dívky pomáhaly při stabilizaci psychiky a řešení jejich obtíží.** Kromě toho po celou dobu péče používali tzv. „Deník dítěte“, který si přijaté děti odnášejí s sebou z PPPD a který formou fotoknihy s podrobnými komentáři o vývoji a prožívání dítěte dokumentuje celé období strávené v PPPD. Díky tomu dítě získává kontinuitu svého životního příběhu, nedochází k vytvoření bílých míst v jeho osobní historii, a dítě získává podklad pro zpracování osobní historie. Dalším dokumentem, který si děti odnášejí, je „Kniha života“ obsahující co nejpodrobnější citlivé a intimní informace o biologické rodině dítěte, o rodičích, širší rodině, o dítěti samotném, včetně možných scénářů, proč rodiče o ně nemohli pečovat. Zdrojem informací byla i zde samotná biologická rodina, pracovníci OSPOD, soudní dokumentace, někdy i veřejné sdělovací

prostředky a sociální sítě. **Vše je sdělováno co nejcitlivěji a pokud možno v pozitivním duchu.**

V současné době dívka vyrůstá v dlouhodobé pěstounské péči rodiny č. 7. Občasné kontakty pěstounů s dívkou, které je aktuálně osm let, se uskutečňují dosud.

Kazuistika 2 (batole svěřené do PPPD autorce práce), doba trvání PPPD 2 roky a 3 měsíce

Rodinná a osobní anamnéza: Dítě/chlapec minoritního etnika byl ve věku 14 měsíců nejprve **matkou svěřen do péče jejích rodičů**, která však byla shledána jako nedostatečná. Jelikož v rodině prarodičů byli vychováváni již dva starší polorodí sourozenci dítěte s poruchami chování, **prarodiče péči nezvládali a dítě bylo následně odebráno z rodiny a umístěno do pěstounské péče na přechodnou dobu s předpokladem, že pokud rodina upraví své podmínky pro výchovu dítěte, bude chlapec svěřen zpět do péče matky či prarodičů**. Z toho důvodu probíhaly pravidelné asistované kontakty s prarodiči a dvěma sourozenci vychovávanými v rodině v dvoutýdenních intervalech, a to po dobu asi 10 měsíců.

Adaptace v rodině přechodných pěstounů: **Adaptace byla náročná** pro dítě i pro přechodné pěstouny. **Jelikož chlapec zažíval jako kojeneček domácí násilí na matce ze strany mužů, byl traumatizován jakýmkoli kontaktem s muži**. Vztah k pěstounce byl od přijetí dítěte bez problémů, **vztah k pěstounovi naopak velmi problematický, provázený dramatickými verbálními projevy motivovanými strachem, později také agresivními projevy (kopání, bouchání pěstičkou,...)**, pokud se pěstoun přiblížil k pěstounce nebo i lehce zvýšil hlas. Kromě toho **neměl chlapec vytvořený stravovací ani spánkový režim, v noci se budil po půl hodině s křikem a pláčem, projevy ustupovaly velmi pomalu**.

Průběh péče v PPPD: **S postupujícím časem chlapec díky bezpodmínečnému přijetí získával pocit bezpečí, navázal citový vztah s oběma pěstouny, byl zvladatelný běžnými výchovnými prostředky. Byl velmi kontaktní, aktivně vyhledával fyzický kontakt, byl milý a poslušný, preferoval pohybové aktivity. Paměť byla na velmi dobré úrovni**, ve třech letech dokázal z paměti zazpívat „Červenou Karkulku“ od Z. Svěráka trvajícím dvacet minut. **Péče byla náročná hlavně délkou trvání a nutností vyrovnat se s odchodem dítěte a jeho přípravou na dramatickou změnu v podobě přechodu do nové rodiny.**

Výchovné metody v PPPD: Od počátku byl výhodou fyzický kontakt s pěstunkou a její stálá přítomnost, od dítěte nebylo možno odejít ani na toaletu. Situace se postupně stabilizovala, nutný byl citlivý chápatel přístup zohledňující potřeby dítěte. Po praktické stránce bylo aktuální nastolení správného stravovacího, pitného a spánkového režimu (dítě např. v šesti měsících bylo krmeno koblihami a colou), budování hygienických návyků. Zásadní bylo navázání vztahu s pěstounem a eliminace strachu z ostatních lidí, hlavně mužů. Nutností byl klidný, laskavý, láskyplný a hravý přístup, respekt k potřebám a projevům chování dítěte, eliminace jakýchkoli běžných projevů, které by dítěti evokovaly prožitá traumata, postupné citlivé nastavování limitů ve smyslu neubližovat žádným živým bytostem, např. psům v domácnosti pěstounů. Objevovaly se tendence projektovat vlastní negativní emoce do agresivního chování ke zvířatům, někdy i k lidem, např. k sociální pracovníci. Laskavou důsledností se dařilo projevy postupně korigovat, od pěstounů chlapec odcházel jako milé dítě s vytvořenými základními návyky nejen v oblasti stravování a hygieny, ale také v oblasti chování (pozdrav, prosba, poděkování, apod.) V podobném duchu navázala na výchovu dlouhodobá pěstounská rodina. Ve výchově nebyly používány represivní metody v podobě trestů, kromě občasného odepření sladkostí či pohádek. Důslednost bylo nutno uplatnit zejména při nastavování stravovacího a spánkového režimu a hygienických návyků a při postupné eliminaci nežádoucích projevů chování. Význam omluvy byl pro dítě aktuální spíše až v závěrečném období PPPD, kdy již chlapec částečně chápal, po jakém jednání má omluva následovat, internalizoval si příklad pěstounů a v určitých situacích již byl schopný se i sám omluvit.

Předání do následné rodiny: Krajský úřad začal následně hledat pro chlapce pěstounskou rodinu dlouhodobých pěstounů, která se ale nenašla. Protože jediným řešením by bylo svěřením do ústavní péče, což po roce strávené v láskyplném prostředí rodiny by bylo nežádoucí, soud prodloužil pěstounskou péči na přechodnou dobu na další rok. Situace se ovšem po roce opakovala, nalezení pěstounské dlouhodobé rodiny bylo náročné, ale nakonec se podařilo najít rodinu majoritního etnika s bohatými výchovnými zkušenostmi a vztahem k dětem minoritního etnika.

Využití odborné péče pro dítě spočívalo v návštěvách pediatra, vyšetření soudní znalkyní za účelem vypracování znaleckého posudku v souvislosti s potenciálním

svěřením zpět do péče biologické rodiny a v psychologickém vyšetření před předáním dítěte do následné rodiny.

Období po předání dítěte do následné rodiny: Vzhledem k dlouhé době trvání pěstounské péče na přechodnou dobu a silné fixaci dítěte na pěstouny trval předávací proces a zvykání dítěte na následnou rodinu asi půl roku. Chlapec byl předán ve třech a půl letech, doba trvání pěstounské péče na přechodnou dobu byla dva a čtvrt roku, což sice neodpovídá legislativnímu rámci pěstounské péče na přechodnou dobu, nicméně odpovídalo to nejlepšímu zájmu dítěte. V současné době je chlapec žákem druhé třídy ZŠ, z důvodu diagnostikování ADHD mu byla přidělena asistentka, intelekt je v normě, prospívá dobře. Dobře prospívá také v rodině, má vybudovaný citovou vazbu k pěstounským rodičům i dalším dětem v rodině a širší rodině, zvláště k mladšímu biologickému synovi pěstounů.

Dlouhodobí pěstouni zohledňují velmi citlivě specifické potřeby dítěte včetně následného kontaktu s přechodnými pěstouny, který dítě samo vyžaduje a dle hodnocení pěstounů je pro něj velmi přínosný a podporující.

V současné době chlapec vyrůstá v péči dlouhodobé pěstounské rodiny č. 2.

Kazuistika 3 (batole svěřené do PPPD autorce práce), doba trvání PPPD 1 rok a 5 měsíců

Rodinná anamnéza: Dítě/chlapec 2 roky starý, nejmladší ze čtyř sourozenců, byl odebrán z péče matky (32 let) pro závažné zanedbávání péče. Návrh byl podán příslušným OSPOD na základě vzniklé situace, kdy matka se zhroutila a byla hospitalizována. Při sociálním šetření v rodině bylo zjištěno, že matka ze zdravotních důvodů dlouhodobě nezvládá péči o své děti a jejich výchovu.

Péče o tři starší polorodé sourozence byla zajištěna v rámci rodiny, nejmladšího chlapce se ujala biologická sestra matky, která ovšem v té době neměla vytvořené podmínky pro péči o dítě. Rozešla se s partnerem, s nímž měla vlastního biologického syna, též dvouletého, neměla odpovídající příjem ani bytové podmínky. Na základě jejího oznámení na OSPOD, že není schopna se o dítě své sestry postarat, byl podán návrh na nařízení předběžného opatření. Jelikož otec nebyl v rodném listě dítěte uveden a nebyla k dispozici žádná osoba z rodiny ani mimo ni, která by byla schopna a ochotna převzít

péči o nezletilého chlapce, bylo návrhu vyhověno a chlapec byl svěřen do pěstounské péče na přechodnou dobu, aby pro něj bylo zajištěno vhodné výchovné prostředí s ohledem na jeho fyzický a psychický stav a rozumovou vyspělost.

Současně byli z péče matky odebráni další tři sourozenci; nejstarší byl svěřen do péče mateřského dědečka, který se později stal dlouhodobým pěstounem. Dva mladší sourozenci byli převzati do péče jejich biologického otce, který bydlel ve stejném domě jako dědeček. Sourozencům tak byla zachována možnost blízkého kontaktu, což bylo přínosné zejména vzhledem k jejich silným citovým vazbám.

K osobě matky bylo dále zjištěno, že jednoznačně upřednostňuje vlastní zájmy před zájmy svých dětí, pravděpodobně je občasnou uživatelkou návykových látek, což se ale jednoznačně nepotvrdilo, často střídá bydliště, **nedostatečně uspokojuje jejich potřeby, ponechává děti bez dozoru a zajištění péče a jídla samotné doma, někdy i několik dnů.** Ani v případech, kdy doma pobývala, nebyla její péče dostačující. Nejmladší chlapec po odchodu starších sourozenců do školy podle jejího vlastního vyjádření stával hodiny za dveřmi a očekával jejich návrat, zatímco matka polehávala a pospávala **bez zájmu o dítě, aniž by ho přebalila či nakrmila.** Tuto péči zpravidla zajišťovali mladší sourozenci, zvyklí se postarat o sebe navzájem.

Později nařízený znalecký posudek potvrdil její emočně nestabilní, nezralou a v období stresu a frustrace impulzivní osobnost, klinickou dominanci osobnostní problematiky, průměrný intelekt, úzkostně depresivní projevy v období psychosociální zátěže, zhoršené exekutivní schopnosti (zejména schopnost plánování činností), problémy s občasnou konzumací alkoholu. Mezilidské vztahy byly hodnoceny jako problematické až dysfunkční. Byla jí také diagnostikována roztroušená skleróza a psychiatrické diagnózy (smíšené poruchy osobnosti, úzkosti, deprese). Doporučenou léčbu a medikaci dodržovala pouze v období hospitalizace, jinak medikaci odmítala se slovy „všichni jsou proto mně, já jsem v pořádku a nebudu se cpát chemií.“ Navzdory doporučením nenavštěvovala psychologa, psychiatra ani neurologa.

Znalecký posudek také učinil závěr ohledně obecných a specifických výchovných schopností matky a konstatoval, že vzhledem ke zjištěné psychopatologii projevující se nezodpovědností, povrchním úsudkem a impulzivitou, a dále vzhledem k jejímu neuspořádanému způsobu života jsou její výchovné kompetence hodnoceny jako

snížené, specifické výchovné kompetence podstatně snížené, s existencí závažných pochybností ohledně zajištění péče o nezletilého chlapce řádným způsobem. Zlepšení výchovných kompetencí bylo podmíněno zahájením neurologické a psychiatrické léčby. Zjištění nicméně nebyla natolik závažná, aby bylo nutné přistoupit k zákazu styku matky s dítětem, styk byl pouze omezen na kratší dobu (v řádu hodin) a za přítomnosti třetí osoby. Stanovisko lze perspektivně měnit dle dalšího vývoje.

V následujícím období byl zamítnut také návrh mateřské babičky na převzetí chlapce do péče.

Matka ani mateřská babička se opakovaně bez omluvy nedostavovaly k soudním jednáním a nespolupracovaly, k úpravě osobních poměrů umožňujících opětovné převzetí péče nedošlo. Součinnost matka poskytla pěstounům při vyřizování občanského průkazu pro dítě, asistovaný osobní kontakt se uskutečnil v průběhu péče třikrát.

Osobní anamnéza dítěte, adaptace v rodině přechodných pěstounů: Informace jsou čerpány z pozorování pěstounů během péče o nezletilého chlapce.

Při příchodu do rodiny přechodných pěstounů byl chlapeček velmi křehký a hubený (ve 2 letech váha cca 10kg), s **absencí stravovacího režimu**, byl ochotný přijímat jen velmi úzké spektrum nabízených potravin. Měl **problémy s jídlem, hygienou**. **Výrazný byl kontrast v oblasti opoždění řečového projevu, hygienických návyků a nevyrovnanost ve stravovacích návycích, oproti velké samostatnosti vzhledem k útlému věku – uměl sám pít z hrnku, jíst lžící, uměl se obléct téměř sám, všechno chtěl dělat sám. Měl minimální slovní zásobu, říkal jen 3 slova.**

Zpočátku **chlapeček byl ochotný akceptovat pouze pěstouna, pěstounku a její péči i jakékoli pokusy o fyzický kontakt odmítal. Byl velmi odtažitý, smutný, uzavřený do sebe, úzkostný, dával najevo strach a smutek. Za bezpečnou zónu považoval dětskou postýlku, v noci spal dobře, spánek byl pro něj úlevný. Příčinou bylo zanedbávání ze strany matky, její střídavé přijetí a odmítání, hladovění, osamění, časté změny prostředí (stěhování), fyzické tresty (při pomočení, stolici do plínky). Prožíval intenzivně stesk i po dědečkovi a sourozencích, jeho stesk po matce se časem změnil v odmítání až téměř nenávistné projevy.** Osobní kontakt s matkou byl pouze občasný (3krát za dobu trvání PPPD, což byl 1 rok a 5 měsíců), matka pravidelně dostávala

emailové zprávy o dítěti doplněné fotografiemi ve spolupráci s doprovázející organizací pěstounů.

V průběhu péče se chlapec jevil jako **normálně se vyvíjející dítě zvládnutelné běžnými výchovnými postupy, které potřebuje stabilní, klidnou a vyrovnanou pečující osobu schopnou mu poskytnout bezpodmínečné přijetí a zkušenost bezpečného prostředí a naplňování jeho potřeb, včetně citlivého nastavování limitů.**

Průběh péče v PPPD: Zpočátku péče spočívala v hledání způsobů, jak s chlapečkem navázat kontakt a vztah. Pěstouna akceptoval okamžitě a říkal mu „dědo.“ K pěstounce si vytvářel vztah obtížně a pomalu, jak se později ukázalo, měly vliv jeho negativní zkušenosti s matkou. **Navazování vztahu, včetně komunikace a limitování, probíhalo zpočátku přes náhradní přechodové objekty** – hračky, zvířátka, která mluvila a sdělovala chlapečkovi vše potřebné (např. plyšový psi jezevčík Jozefčík a Buldog, bez kterých se ani později neobešlo uspávání a náročné chvíle). První náznaky zájmu dítěte se objevovaly při zpěvu písniček, čtení knížek, ovšem **bez trvání na fyzickém kontaktu**, chlapeček si udržoval bezpečnou vzdálenost, kterou až s delším pobytem v PPPD postupně zkracoval. Sedět na klíně byl schopen po několika měsících, po roce péče řekl pěstounce „Teto, mám tě rád.“ **Opatrnost v kontaktech se občas objevovala po celou dobu péče, hlavně ve vztahu k ženám.**

Výchovné metody v PPPD: **Nutností byl klidný, laskavý přístup, absence jakéhokoli zvýšení hlasu, jasná a jednoduchá formulace požadavků, popisování pocitů a situací, absence jakýchkoli trestů nebo razantního jednání (např. při pomočení zalézal pod postel a velmi se bál) a respekt k jeho potřebám.** Byl však velmi ochotný pomáhat při všech domácích činnostech, po navázání kontaktu se účastnil vaření (rád i ochutnával), úklidu, péče o zvířata i dům, velmi mu psychicky pomáhal **kontakt se psy pěstounů, malými pražskými krysaříky.** Zásadní význam pro něj měl **kontakt s pěstounem, kterého si ztotožňoval se svým biologickým dědečkem, tento láskyplný kontakt si později přenesl zpět do biologické rodiny.**

Omluva byla pro dítě přirozená již v období trvání PPPD, chlapec se učil nápodobou pěstounů a prakticky ve vztahu ke zvířatům, případně pomocí využití náhradních objektů (plyšových hraček – psů). **Důslednost byla nezbytná v oblasti nastavení správného**

stravovacího režimu s ohledem na existující specifika a nastolení struktury v celkovém režimu dítěte, celkově byl ale chlapec tvárný a dobře zvladatelný.

Předání do následné péče: Proces předávání dítěte do následné péče byl komplikován skutečností, že biologická teta dítěte, které byl nakonec svěřen do péče, po celou dobu trvání PPPD dostávala od matky nepravdivé a neúplné informace s tím, že chlapec bude vrácen v nejbližší době zpět do její péče. V důsledku toho nekontaktovala pěstouny a neprojevovala zájem o dítě. Poprvé se ozvala k momentě, kdy pro chlapce již byla vybrána dlouhodobá nepříbuzná pěstounská rodina a probíhal proces adaptace dítěte na následnou rodinu. Tento proces tedy musel být přerušen, tetě byl následně umožněn intenzivní kontakt s dítětem a nakonec byl svěřen do její péče.

Chlapec se tedy vrátil do své biologické rodiny, ne ovšem k matce, nýbrž k tetě. **V době předání měl zafixované hygienické návyky, pravidelný spánkový a stravovací režim, podařilo se eliminovat nebo alespoň redukovat jeho strach z žen a fyzických trestů, byl poslušný, milý, obětavý, empatický a vnímavý k potřebám druhých, zvláště dětí, rád pomáhal při všech domácích činnostech. Mluvil souvisle ve větách, používal přirozeně složitější souvětí, byl schopen vyprávět pohádky, zpívat, sdělovat smysluplně svoje emoce, názory, komunikoval formou dialogu. Bez problémů akceptoval laskavý fyzický kontakt.** Stále přetrvávala **potřeba respektu vůči jeho potřebám, zejména emocionálním.**

Odborná pomoc spočívala v pravidelných návštěvách pediatra a v psychologickém vyšetření před předáním dítěte do následné rodiny.

Období po předání dítěte do následné péče: Po předání do péče tety, která se později stala dlouhodobou pěstounskou, byly realizovány dvě osobní návštěvy. **Chlapec se velmi rychle adaptoval, vracel se k blízkým osobám, bylo viditelné, že kořeny má zapuštěné ve své biologické rodině.** Probíhá občasný telefonický kontakt mezi oběma rodinami, teta chlapce posílá i fotografie. **Chlapec má období strávené u pěstounů uložené v paměti, vzpomíná pozitivně.** (Viz nedávná zkušenost sdělená tetou/pěstounkou chlapce: Chlapec potkal souseda jedoucího na elektrickém invalidním vozíku a povídá: Když jsem bydlel u tety a strejdy v B....., taky jsem na takovém jezdil). Dítě spokojeně vyrůstá v rodině své tety, stýká se pravidelně s členy širší rodiny, navštěvuje MŠ, byl doporučen odklad školní docházky. Kontakty s matkou jsou problematické, osobní

kontakty se neuskutečňují, občas matka pošle balíček, o osobní kontakt neusiluje. Chlapec matku nepostrádá. **Dle informací tety/pěstounky je chlapec výchovně dobře zvladatelný běžnými výchovnými prostředky, pomáhá mu blízký vztah s biologickým synem pěstounky.**

V současné době chlapec vyrůstá v dlouhodobé pěstounské péči v rodině č. 8.